

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

**ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN
KENTSEL GELİŞİMDEKİ YERİ: DİLOVASI
ÖRNEĞİ**

Ayşegül KANBAK
2502070178

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2502070178** numaralı **Ayşegül KANBAK**'ın hazırladığı **“Organize Sanayi Bölgelerinin Kentsel Gelişimdeki Yeri: Dilovası Örneği”** konulu ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca **30.06.2011 Perşembe günü saat 11.30'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabul**.....'ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZASI
PROF. DR. ADALET ALADA	KABUL	
DOÇ. DR. HATİCE KURTULUŞ	Kabul	
DOÇ. DR. PELİN PINAR ÖZDEN	KABUL	
DOÇ. DR. YÜCEL DEMİRER	KABUL	
DOÇ. DR. ASUMAN TÜRKÜN	Kabul	

ÖZ

Son 20 yıldır dünyadaki hızlı değişim ve dönüşüme koşut olarak sanayileşme ve mekan konusunda da yeni görüşler ve tartışmalar yaşanmaktadır. Özellikle sanayi coğrafyası literatüründeki tartışmaların odak noktasını yeni teknolojik buluşların ve üretim dinamiklerinin bir sonucu olan sanayinin yeniden yapılanması oluşturmaktadır. Sanayinin yeniden yapılanması temelde yeni mekansal ilişkileri gerektirdiğinden mekana yansımaları sanayinin yer seçimi ve yer değiştirmesi konularına artan bir ilgi söz konusudur.

Bu araştırma, değişen üretim dinamikleri çerçevesinde işletmelerin yeniden örgütlenmelerinde, mekan organizasyonu ortaya çıkan organize sanayi bölgelerinin yarattığı sosyo-mekansal dönüşümün incelenmesini amaçlamaktadır. Neo-liberal uygulamalarla birlikte sıkça gündeme gelen Organize Sanayi Bölgeleri, özellikle metropol kentlerin içine girdiği sanayisizleşme sürecinde, kentlere yerleşmiş sanayi işletmelerinin kent dışına çıkarılmasında teşvik aracı rolünü üstlenmektedir.

Araştırmanın örneğini oluşturan Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, İstanbul Metropoliten alana yakın Dilovası ilçesi içinde kurulmuş olan bir organize sanayi bölgesidir. Alan araştırmasında, Organize Sanayi Bölgelerinin toplumsal ve mekansal etmenlerinin zaman ve mekan boyutunda nasıl bir araya geldiğini ve kentte yarattığı dönüşümü görmek açısından ağırlık olarak nitel yöntem kullanılmış olup nicel yöntemle desteklenmiştir.

Dilovası, İstanbul Metropoliten alanda sıkışan sanayinin kent çeperine doğru saçaklanması ile ortaya çıkmıştır. Tamamen göçlerle oluşmuş olan Dilovası'nda sanayi işletmeleri ile konutların iç içe yerleşmiş olması düzensiz bir kentleşmeye neden olmuştur. Sanayi işletmelerinin yayılmasının düzenli hale getirilmesi için ilan edilen Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin yapılanma şekli, ilçede toplumsal ve mekansal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir.

ABSTRACT

For the last 20 years, parallel to the fast alteration and transformation in the world, new ideas and arguments about industrialization and settlement issues are being lived. Especially the re-structuring of the industry as a consequence of the new technological inventions and production dynamics makes up the focus spot of the quarrels in the industrial geographic literature. Because of the re-structuring of the industry requiring basically new spatial relations there is an increasing attention to the issues of its reflection to locality, selecting location and displacement of industry.

This study, aims to observe the socio-spatial transformation the organized industrial zones created which becomes out as a resultant of location organization while the business enterprises getting re-organized in the frame of the changing production dynamics. The Organized Industrial Zones coming up to the agenda often together with the neo-liberal practices, on the non-industrialization route particularly the metropolitan cities are getting in, are taking the role of means of incentive for removing localized in the cities the business enterprises out of the cities.

The Dilovaşı Organized Industrial Zone making up the example of the study is an organized industrial zone settled in the Dilovaşı district close to the Istanbul Metropolitan domain. Within this field research in order to see that how the social and spatial factors of the Organized Industrial Zones became together in the time and space dimensions and the transformation they induced on the city, predominantly the qualitative method is used and supported with the quantitative method.

The Dilovaşı, emerged out by valance out of the industry getting squeezed in the Istanbul Metropolitan area. In the Dilovaşı which have totally been formed by emigration, because of the industrial facilities and the residences being settled very closely in each others caused an irregular urbanization settlement. The structuring configuration of the Dilovaşı Organized Zone declared for the orderly deployment of the industrial facilities, have brought by itself the social and locality dissociation.

ÖNSÖZ

“Organize Sanayi Bölgelerinin Kentsel Gelişimdeki Yeri: Dilovası Örneği” başlıklı bu doktora tez araştırması, sanayinin mekansal örgütlenmesi olan Organize sanayi bölgelerinin yarattığı sosyo- mekansal dönüşümü incelemeyi amaçlamıştır. Organize Sanayi Bölgelerinin, neo-liberal kentleşme dönemi ürünlerinden biri olduğunu işaret eden bu çalışma, işletmelerin yer seçimlerini ve yer değiştirmelerini, örgütlenmelerini ve bulundukları alana etkilerini bir bütün olarak ele almıştır. Bu nedenle araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan iki temel ayaktan biri sanayi işletmelerinin yer seçim kararlarını açıklayan paradigmlar diğeri ise organize sanayi bölgeleri kavramı oluşturmaktadır.

Araştırma alanı olarak seçilen Dilovası Organize Sanayi Bölgesi(DOSB), Dilovası ilçesi içine yerleşmiş sanayinin örgütlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. OSB kanunun belirlediği referanslara aykırı olarak ilan edilen DOSB, diğer OSB uygulamalarından farklılık göstermektedir. Dilovası’na yerleşen sanayinin disiplin altına alınması ve kentin planlı gelişmesinin sağlanması için ilan edilen OSB kent içinde ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dilovası, ilk sanayinin kuruluşu olan 1967 yılından itibaren yoğun göçlere sahne olmuştur. Hatta ilçe tamamen göçlerle kurulmuştur. Dayanışma ağları sayesinde göç alan ilçe, en yoğun göç hareketini, Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da yaşanan huzursuzluklar sonucu 1990’lı yıllardaki göç dalgasında yaşamıştır. Sanayinin etrafında gecekondular yerleşimleri olarak başlayan süreç bugün 45.000 yakın nüfuslu bir ilçe ve ilçenin içinde bulunan organize sanayi bölgesine dönüşmüştür. Elbette, DOSB’un ilanının toplumsal ve siyasal sonuçları bulunmaktadır. Örgütlü bir yapı olan OSB ve üretim süreçlerindeki değişimler yerel emeğin bölgeden dışlanmasına yol açmıştır.

Araştırmada yöntem olarak nitel ve nicel teknikler kullanılmış, Dilovası’nın yedi mahallesinde, sanayi işletmelerinde ve kurumlarda derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’ndan ve Petrol-İş sendikası’ndan alınan veriler işlenerek tablolar oluşturulmuştur. Ayrıca hem yerel basın hem de ulusal basından alanla ilgili haber kaynakları izlenmiştir.

Bu araştırmanın yapılmasında desteği ve yardımı olan pek çok kişi vardır. Bunların en başında teşekkür etmem gereken, maddi ve manevi her türlü destekleri ile bana güç veren sevgili ailemdir. Tezin yazımı sırasında, sabrı ve hoşgörüsü için danışmanın Doç. Dr. Hatice Kurtuluş'a çok teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın oluşum aşamalarından biri de tez izleme jürileriydi kuşkusuz. Bu aşamalarda yer alan ve yaptıkları öneri ve katkılarından dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Adalet Alada ve Doç. Dr. Asuman Türkün'e teşekkür ediyorum. Doktora tezi akademik hayatımın en önemli dönüm noktalarından biri olup bu sürece gelmemi sağlayan başından beri yanımda olup desteğini hiç esirgemeyen ve değerli önerileri ile çalışmama yön veren sevgili hocam Doç. Dr. Yücel Demirer'e çok teşekkür ediyorum. Çalışmanın farklı aşamalarında bana zaman ayırıp kendisi ile yaptığım konuşmalardan çok şey öğrendiğim Öğ. Gör. Dr. Şükrü Aslan'a ve Petrol-İş Sendikası'nın arşiv kayıtlarını inceleme olanağı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Hakan Koçak'a teşekkür ediyorum.

Okul mesaimin hemen her gününde çalışmama dair yaşadığım sorunlarımı ve heyecanlarımı sabırla paylaşmış olan çok değerli arkadaşlarım Öğ. Gör. Dilay Güvenç ve Yrd. Doç.Dr. Benan Yücebalkan'a; tezin hemen her aşamasında fikirleri ile beni aydınlatan ve sabırla beni dinleyen değerli arkadaşlarım Makbule Şiriner, Nihal Pınarcıoğlu ve Yrd. Doç.Dr. Örgen Uğurlu'ya; alan araştırmasında benimle gelip zorlukları aşmamda yardımcı olan arkadaşlarım Öğ. Gör. Oktay Çetin ve Tarık Şentürk'e çok teşekkür ediyorum. Alan araştırmasında tez isimleri geçen tüm görüşmecilere ve alanda benimle birlikte dolaşan Ekos-der üyesi Ali Tahir Kaya'ya yardımlarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Ve elbette tüm hata ve eksiklikler bana aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ	1
1.SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME İLİŞKİSİ	13
1.1.Sanayi Öncesi Kent.....	14
1.2. Sanayi Kenti.....	16
1.2.1. Sanayinin Yer Seçimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	27
1.2.1.1. Metropoliten Yerleşmelerin Yapı ve Dönüşümleri	29
1.2.1.2. Klasik Yaklaşım.....	35
1.2.1.3 Neo-Klasik Yaklaşım.....	37
1.2.1.4. Davranışçı Yaklaşım.....	41
1.2.1.5. Ekonomi Politik Yaklaşım.....	43
1.3. Sanayisizleşme Süreci.....	46
1.4. Organize Sanayi Bölgeleri Kavramı (OSB).....	51
1.4.1.Dengeli Kalkınmayı Sağlamak	55
1.4.2.Yığılma Ekonomileri	57
1.4.3.Kentsel Gelişmeyi Yönlendirmek.....	59
1.4.4. Organize Sanayi Bölgelerinin Gelişimi	60
1.4.5. Organize Sanayi Bölgesi Uygulamaları.....	61
1.4.5.1.Gelişmiş Ülkelerde OSB’ler	62
1.4.5.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde OSB’ler	65
2.TÜRKİYE KENTLEŞMESİNDE SANAYİNİN ROLÜ	68
2.1. Ulus Devletin Kentleşme Dönemi	69
2.2.Emek Gücünün Kentleşme Dönemi	72
2.3. Sermayenin Kentleşme Dönemi	75
2.4. Türkiye’de OSB’leri Ortaya Çıkaran Dinamikler	79
2.5. Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Gelişimi.....	80

2.5.1. Organize Sanayi Bölgelerinin Yasal Dayanakları	84
2.5.1.1. Kalkınma Planları	85
2.4.1.2. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu	94
2.4.1.3. Organize Sanayi Bölgesi Yer Seçim Yönetmeliği	98
2.4.1.4. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği	100
3. SANAYİLEŞMENİN ORTAYA ÇIKARDIĞI KENT: DİLOVASI	112
3.1. Metodolojik Yaklaşım: Eleştirel Teori	112
3.2. Araştırmanın Hipotezleri	115
3.3. Alan Araştırmasının Tasarımı ve Ölçeği	116
3.4. Batı'daki Doğu: Dilovası	120
3.4.1. Dilovası'na Yönelen Göç Dalgaları	135
3.4.1.1. Birinci Göç Dalgası	138
3.4.1.2. İkinci Göç Dalgası	143
3.4.2. Dilovası ve Gecekondulaşma	149
3.5. Dilovası'nda Sanayileşme Süreç ve Biçimleri	161
3.5.1. Birinci Sanayi Dalgası	167
3.5.2. İkinci Sanayi Dalgası	174
3.6. Dilovası'nda "Saçaklanmadan" Organize Sanayi Bölgesi'ne	177
3.7. Saçaklanmadan Kalan İki Mahalle	197
3.7.1. Yeni Yıldız Mahallesi	197
3.7.2. Fatih Mahallesi (ADATEPE)	203
4. DOSB'UN SİYASİ, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİ VE YANSIMALARI	211
4.1. Yerel Yönetimin DOSB Algısı	212
4.2. DOSB'un Ekonomik Etkileri ve Enformel Çalışma Hayatı	221
4.2.1. Tarımdan Sanayiye Geçiş	222
4.2.2. Sanayinin Örgütlenmesi ve DOSB	232

4.3.Yerel Emek Gücünün Dışlanması.....	241
4.3.1.Taşeronlaşma Sistemi	242
4.3.2.Nitelikli İşgücü İhtiyacı	246
4.3.3.Etnik Köken	254
4.4. Mekanda Muhafaza Edilen Kültürel Sermaye.....	258
SONUÇ	265
KAYNAKÇA	280

TABLO LİSTESİ

Tablo1: Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi

Tablo 2: Planlı Dönemde Büyüme Hızları

Tablo 3: Kalkınma Planlarına Göre OSB'lerin Sayısı

Tablo 4: Teşvik Mevzuatı Dışında OSB'lere Sağlanan vergi Muafiyetleri

Tablo 5: Yıllara Göre Biten OSB'ler

Tablo 6: Organize Sanayi Bölgelerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Tablo 7: Gebze Ortalama bir Sanayi Arsasının Metrekare Değeri

Tablo 8: Petrol-İş Sendikası Gebze Şubesi Üye Kayıt Bilgileri

Tablo 9: Petrol- İş Sendikası Gebze Şubesi Üye Kayıt Bilgileri

Tablo10: Okuma Yazma Durumu ve Bitirilen Okula Göre Nüfus

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: İşletme aşamasında 1000 hektardan daha fazla OSB alanına sahip iller, 2009

Harita 2: Türkiye’ deki OSB dağılımları

Harita 3: Marmara Bölgesinde Bulunan Organize Sanayi Bölgeleri

Harita 4: Dilovası OSB Plan Etapları

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Dilovası Uydudan Görünümü

Fotoğraf 2: Dilovası Genel Görünüm

Fotoğraf 3: Fabrikaların Karayolu Kenarına Diziliminin Uydu Görünümü

Fotoğraf 4: DOSB I. Etap Uydu Görünümü

Fotoğraf 5: Yeni Yıldız Mahallesi'nin Görünümü

Fotoğraf 6: Yeni Yıldız Mahallesinin Uydu Görünümü

Fotoğraf 7: Fatih Mahallesinden Dilovası'nın Görünüşü

Fotoğraf 8: Fatih Mahallesi'nin Uydu Görüntüsü

Giriş

Dünyanın 1970’li yıllardan itibaren yaşadığı dönüşümün odak noktasında yer alan mekan kavramı, farklı disiplinlerin birleştiği nokta olmasının yanında, kapitalizmin yeniden örgütlenmesi ve sermayenin küresel ölçekte donanımı bağlamında bugüne kadar sahip olduğu rollerden çok daha farklı roller üstlenmektedir. Mekanları birbirinden ayıran bu roller, yeni ilişki biçimlerini ortaya çıkarmakta ve mekanların özgül niteliklerine daha duyarlı hale gelmektedir. Gerek dünya da gerekse yerelde “mekan” ekonomik ilişkilerin analizi üzerinde önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Bu tez çalışmasında yola çıkılan teorik öncüllerden biri olan sanayileşme, üretimin mekansal örgütlenmesi ve sanayiye oluşturan mekansal yapıların dönüşümü ile birlikte varolduğu mekan üzerinde toplumsal, ekonomik ve çevresel değişimlere neden olmaktadır. Mekan, hem bu değişimlerin öznesi hem de değişimlerin analiz edilmesini sağlayan nesne konumundadır. Dolayısıyla, sanayileşmenin ve ona bağlı olarak ortaya çıkan mekansal kullanım biçimlerinin, değişen şartlar altında kendini yenilemesi sürecin kavranmasının önemini göstermektedir

Sanayi coğrafyası ile ilgilenen araştırmacılar, mekanın daha fazla önem kazanmasını yalnızca ekonomik farklılaşma ve rekabet için gerekli olan fırsatlar üzerinden değil, aynı zaman da onun bir sosyal ve politik eylem alanı oluşu üzerinden açıklamaktadır.¹ Sanayi coğrafyasındaki temel tartışma alanını, sanayi işletmelerinin mekansal yer seçimleri ve yer seçimlerindeki değişim kararları oluşturmaktadır. Sanayinin yer seçimindeki farklılaşmalar, mekana bağlı değişimlerin açıklanmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayinin dağılım düzenini açıklayan yer seçim kuramları, sadece işletmelerin devamlılığı açısından değil mekana etkileri açısından da değerlendirilmekte ve mekanda meydana gelen dönüşümlere ışık tutmaktadır. Mekanın örgütlenmesine

¹ Allen J. Scott, “Economic Geography: The Great Half-Century”, **Cambridge Journal of Economics**, Oxford University Press, 24(4), 2000, s.495.

yönelik paradigmaların ortaya çıkışı, dünyada son 50 yıllık dönemde yaşanmış olan dönüşümlerle paralellik göstermiş ve hangi dönemde, hangi etkileşimler çerçevesinde olursa olsun, özellikle mekana ilişkin örgütlenme-organizasyon ve yeniden üretim konularından başlayarak hep dönemin politik ve toplumsal yaklaşımlarına dayalı olarak gelişmişlerdir.²

II. Dünya savaşı sonrasında kapitalizmin risk öğelerini azaltacak şekilde yeniden örgütlenmesinde ön plana çıkmış olan akılcılık paradigması ile büyüyen ve sanayileşen ulus devletler, belirlenmiş olan kalkınma ideolojisinin etkilerini mekana yayarken, neo-klasik ekonomik kuramın varsayımları ve analiz teknikleri, sol söylemin bazı temel tartışmalarını da içine alacak biçimde kuramsal bir çerçeve geliştirmiştir. Karın arttırılmasına ve maliyetin azaltılmasına dayanan işletmelerin yer seçim kararlarında, bu dönemde ulaşım ve emek maliyetinin düşüklüğü önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla işletmeler pazara yakın olan ve ucuz emek gücünü bulabilecekleri yerleri tercih etmişlerdir. Bu dönemde, mekandaki yığılmalar, dağılmalar ve kademelenme sanayi işletmelerinin yer seçim ve örgütlenme biçimlerine dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Meta kuramları biçiminde gelişmiş söz konusu mekansal paradigmaların örneklerini oluşturan, kentleşme kuramları da akılcı davranışı tanımlama bağlamında işlevsellik kazanmıştır.

1970'lerin başından itibaren, yaşanan ekonomik bunalım, örgütlü kapitalizmin kesin kuralları üzerinde soru işaretleri oluştururken ekonomik işlevler ve yapılar üzerine kurgulanan mekansal kuramlar da bu sorgulamadan etkilenmiştir. Teknolojik gelişmeler ve küçük/orta ölçekli işletmeler yeni kuramsal tartışmaların odak noktasında yer alırken, mekan organizasyonu kuramlarının da sosyolojik, politik ve tarihsel içerikle zenginleştirilmesi yoluna gidilmiş ve Marksist kuramın yardımını alma eğilimleri geçerlilik kazanmıştır. Massey tarafından mekansal analizde ideolojinin yeniden keşfedilmesi olarak adlandırılan bu süreci takip eden

² Ayda Eraydın, "Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar", **Toplum ve Bilim Dergisi**, s.64-65, Kış, 1994, s.53.

aşamalarda kriz koşullarını merkeze alan bazı açıklama biçimleri izlenmiştir.³ Ancak bunlar söz konusu literatüre sağladıkları önemli katkılara rağmen süreci açıklamada yetersiz kalmışlardır.

1980’li yıllarla birlikte, sanayi ve hizmet sektörünün örgütlenmesindeki dönüşümler yeni bir boyut kazanmış, ideolojik düzlemde ve sermaye birikim ilişkilerinde oluşan örgütlenme biçimleri, bilgi üretiminde yeni açılımlarla kavranmaya ve sorgulanmaya başlanmıştır. Üretim süreçlerindeki değişimlerle birlikte, işletmelerin yer seçim kararlarında bölge ölçeğinde yapısal etkenler önemli rol oynamaya başlamıştır. Post-fordist üretim tarzı, sanayinin mekansal yer seçiminde köklü bir değişim meydana getirmiş, geleneksel sanayiye dayalı üretimin çözülmesi, kentleşme eşittir sanayileşme algısının da sorgulanmasına neden olmuştur. Esnek üretim kavramının giderek gündemin ana unsuru haline geldiği bu dönemde, üretim biçimlerindeki farklılaşmalar mekansal paradigmaların odağını oluşturmuş ve mekansal örgütlenmeyi açıklamak için kullanılabilecek öge olarak, üretimin farklı aşamalarındaki işlem masrafları öne çıkmıştır. Üretim birimlerinin, bir yandan yatay ayrışmaya giderken diğer yandan da düşey ayrışma sonucu farklı üretim işlemlerinde uzmanlaşmış birimleri ortaya çıkarması sanayinin mekansal dağılma sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte yapılan çalışmalarda, ensek üretim kompleksleri ve sanayi bölgeleri öne çıkarken, aynı zaman da yerel birimde emeğin örgütlenme biçimi, sosyal ve kültürel özellikler, sosyal ilişkilerin niteliği gibi yerel birimlerin farklı özelliklerinin mekansal örgütlenmede etkili olduğu tartışılmaktadır.⁴

Sermayenin üretim ve yeniden üretim süreçlerindeki hareketliliği, yeni mekanlar yaratmasına neden olurken büyük metropol alanlarda finans ve hizmet sektörleri ağırlık kazanmıştır. Bu yapısal etkenlerle birlikte, metropol alanla mekansal bağların azalması sanayi işletmelerin yer seçim kararlarında etkili olmuş, metropol içi dönüşümler yaşanmaya başlamıştır.

³ Doreen Massey, **Spatial Divisions of Labour: Social Structures and Geography of Production**, Londra: Macmillan aktaran Eraydın, **a.g.e**, s.58.

⁴ Eraydın, **a.g.e**, s.60.

Metropol içinde dönüşümleri ele alan Kuluçka hipotezinde, işletmelerin, kendilerini geliştirene kadar kent içinde kaldıkları, pazarda tutunduktan sonra kent dışına çıktıkları belirtilmiştir. Özellikle kent dışına çıkan işletmelerin sermaye yoğun teknoloji kullanan işletmeler oldukları ve bu yer değiştirme sırasında genellikle kullandıkları teknolojiyi de geliştirdikleri ve nitelikli işgücünü tercih ettikleri görülmektedir. Buna karşılık emek yoğun üretim süreçlerine sahip işletmelerin işgücüne olan ihtiyacının fazla olması, bu işletmelerin daha çok kent içinde yer seçmelerine neden olmaktadır. Kuluçka hipotezi, az gelişmiş ülkelerde karşılığını Kıray'ın saçaklanma kuramında bulmaktadır. Sanayinin metropoliten alan içinde nasıl dağıldığını açıklayan kuram, işletmelerinin büyükdükçe yer değiştirdiğini, bazılarının kent dışında organize sanayi bölgeleri gibi boş bir alana yerleşirken bazılarının ise büyük kentte yakın ve ulaşımın kolay sağlandığı küçük kentlere yerleştikleri belirtmektedir. Başka bir deyişle, sanayi işletmeleri kendilerini geliştirdikçe metropol çeperlerine ya da yakın kentlere doğru saçaklanmakta ancak metropol kentle bağlantılarını kesmemektedir.

Günümüz kentleri geleneksel sanayi kentlerinin gelişiminden farklı olarak, sanayisizleşme, esnek üretim ve enformelleşme gibi süreçlerde somutlaşan kapitalist üretim ilişkilerinin ve yeni birikim stratejilerinin etkisini yaşamaktadır. Sanayinin mekansal yer seçimlerinde tarihsel ve zaman ölçeklerinde ortaya çıkan değişimler olmak üzere, ulusal, bölgesel ve yerel ekonomik gelişme süreçlerine bağlı olarak yer seçim dokusunun anlamına vurgu yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle, sanayi coğrafyasındaki vurgu sanayiye bağlı faaliyetlerin yer seçimlerinde yer alan değişimlerin nerede ve niçin olduğunu açıklama ve neden bazı alanların sanayi gelişimini arttırdığı ve diğer alanların sanayisizleşmeyi denediği üzerinedir. Bu araştırmanın öncelikle temel teorik çerçevesini, yukarıda bahsedilen yer seçim kuramları oluşturmaktadır

Çalışmanın diğer teorik öncülünü oluşturan organize sanayi bölgeleri (OSB) özellikle, büyük kentlerin neo liberal politikalarla yeniden yapılandırılmasında bazı kentler de sanayileşmeyi arttıran bazı kentlerde ise sanayisizleşmeyi sağlayan bir mekan organizasyonu olarak kullanılmaktadır. OSB'ler en kısa tanımıyla, sanayinin

mekansal anlamda örgütlenmesi demektir. 19. yüzyılda sanayinin kentlerin dışına yerleşmeleri ile ortaya çıkan sanayi bölgesi fikri, daha sonraları sanayi işletmelerinin düzenli ve planlı şekilde bir arada bulunmalarına evrilmesi ile OSB'lere dönüşmüştür. İlk defa Amerika ve İngiltere ortaya çıkan OSB kavramı, gelişmiş ülkelerde, özellikle orta ve küçük ölçekli işletmelerin yığılma ekonomilerinden faydalanmalarını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu tür ülkelerde kurulan OSB'lerin içinde, standart fabrika binalarına sahip ve aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde ya da geç kapitalistleşen ülkelerde OSB'lerin kurulma amaçlarında ve uygulamalarında farklılıklar görülmektedir.

Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde OSB uygulamaları, yığılma ekonomilerini de kapsayan ve aslında birbirinin içine geçmiş üç hedefe yönelik olarak gerçekleşmektedir. OSB uygulamalarındaki birincil hedef, dengeli kalkınmanın sağlanmasıdır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında bir teşvik aracı rolü gören OSB'ler, sanayi gelişiminin daha az olduğu bölgelerde kurularak, sanayinin bu bölgelere kaymasını dolayısıyla ülke genelinde dengeli bir kalkınmanın sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu anlamda OSB'lerden, özellikle KOBİ'lere ucuz arsa, hazır altyapı ve ulaşım kolaylıkları sağlayarak, bölgesel gelişme ve sanayinin yaygınlaştırılması politikasında uygun bir araç işlevi görmesi beklenmektedir. OSB'lerin ikincil hedefi, işletmelerin yığılma ekonomilerinden faydalanmalarını sağlamaktır. Sanayi işletmelerinin, tek olarak ayrı yerlerde kurulmuş olmaları işletmelerin verimliliğini azaltmakta ve kent ekonomilerinden faydalandıkları için tek başlarına kent dışında yer seçmeleri zorlaştırmaktadır. Oysa işletmelerin topluca yer aldığı alanlar, daha kolay ve ucuz üretim yapmalarını ve düşük maliyetle altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak bakımından işletmelere büyük olanaklar sunmaktadır. Yığılma ekonomileri bu anlamda işletmelerin yer seçimlerini açıklama da kullanılan en önemli faktördür ve organize sanayi bölgeleri de, sanayi işletmelerine kuruluş yeri ve hizmet sağlayan bir girişim türü olarak yığılma ekonomilerine imkân vermektedir. Planlı bölgeler sayesinde aynı tip ya da farklı tiplerde üretim yapan işletmelerin bir araya toplanması, uzmanlaşmanın ve yardımlaşmanın artmasını, dolayısıyla dış ekonomilerin oluşmasını mümkün

kılmakta ve verimliliği arttırmaktadır. OSB'lerin kurulmasında ki son hedef ise, çalışmanın da temel sorunsalını oluşturan kentsel gelişimin sağlanmasıdır. Sanayileşme ile birlikte kentlerin aşırı ve hızlı büyümesi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Sanayi işletmelerinin kent içinde plansız yerleşmeleri, yerleşim yerlerinin de plansız gelişmesine neden olmaktadır. Bu anlamda OSB'lere, bölge ve ülke planlama politikalarında önemli bir işlev yüklenmekte ve mekansal teşvik aracı olarak sanayinin kent içinden çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle metropol çeperinde kurulan OSB'ler bu anlamda hem büyük kentte yakınlıkları hem de sağladığı olanaklarla, tek başlarına kent içinden çıkamayan işletmelerin, yer seçimlerin de öncelikle tercih ettikleri alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin yaşadığı ve halen sürmekte olan kentleşme deneyiminin en temel özelliği sürekli bir değişimi içinde barındırması olup, bir yandan yapısal dönüşümler, diğer yandan da bu dönüşümlerin meydana getirdiği uyum, kentleşme sorunlarının odak noktası oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte artan rekabet, ekonomik ve toplumsal dönüşümler, Türkiye'nin kendine özgü kentleşme süreci içinde farklılıklar yaratmıştır. Bu farklılıklar, mekana bakış açısında ve müdahale biçimlerinde değişimler meydana getirerek zamanla mekana yönelik yeni yaklaşımların yaratılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. OSB'ler bu anlamda 1960'lı yıllarda denenmeye başlanmış bir mekan organizasyonu olarak ortaya çıkmıştır. 40 yıllık geçmişlerinde hiçbir mevzuata tabi olmadan uygulamaya geçen OSB'lerinin, hem iktisadi gelişimi sağlama açısından (ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme) hem de mekansal düzenleme aracı olarak (düzenli sanayi alanları, şehrsel gelişimi yönlendirme ve çevresinde yarattığı mekansal dönüşümler vb.) iki temel rolü bulunmaktadır.

OSB'lerin hızla çoğalması ve ülkenin ekonomik yelpazesinde önemini giderek artırmasına rağmen tüzel kişilikten yoksun olması gibi hukuki sorunlar, OSB'ler için yeni bir yasal düzenlemeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle 2000 yılında, OSB'lerinin kuruluşu, yapımı ve işletilmesi esaslarını düzenlemek amacıyla, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ve kanuna bağlı yönetmelikler

yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ve yönetmeliklerde mekansal düzenleme aracı olarak OSB'lerinin, sanayinin uygun görülen alanlarda belirli bir plan dâhilinde yapılanmasını sağlayarak, kontrolsüz ve düzensiz kentleşmenin önüne geçilebilmesi hedeflenmektedir. Ancak biliyoruz ki, araçların amaca uygun olarak kullanıldıkları ölçüde hedefe ulaşmada işlevli olma şansları bulunmaktadır. OSB'lerin gerçekte bu amaca hizmet eden uygun araçlar mıdır? sorusuyla başlayan araştırmanın temel amacını, küreselleşme ve yeni üretim sistemleri çerçevesinde, firmaların yeniden örgütlenmelerinde, mekan organizasyonu açısından düzenleme arayışlarının bir ürünü olarak ortaya çıkan organize sanayi bölgelerinin yarattığı sosyo-mekansal dönüşümün incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada OSB'leri, kapitalist kentleşme döneminde ortaya çıkmış olmalarına rağmen, ağırlıklarını hissettirdikleri neo liberal kentleşme döneminde yarattıkları sosyo-mekansal dönüşüm eleştirel bir çerçeve içinde, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi (DOSB) örneği üzerinden analiz edilmiştir.

Bu araştırmanın örneğini oluşturan Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, İstanbul Metropoliten alanın yakında ve Dilovası ilçesinde kurulmuş olan bir organize sanayi bölgesidir. Dilovası, bugüne kadar bölgede bulunan sanayi işletmelerinin yarattığı çevre kirliliği ile ele alınmış ve alınmaktadır. Oysa Dilovası, sanayi işletmelerinin yarattığı, politik, mekansal ve toplumsal bir dönüşümle yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1960'lı yılların sonuna doğru sanayileşmeye başlayan Dilovası, başlarda yavaş bir sanayileşme süreci geçirirken 1980'lerden itibaren ihracata yönelik kalkınma politikaları ile birlikte bir anlamda sanayi tsunamisine maruz kalmıştır. Sanayinin, özellikle İstanbul Metropölüne yakınlığı ve bölgenin sağladığı ulaşım alternatifleri nedeni ile Dilovası'nda yer seçmesi, 1965 yılında 808 nüfuslu köy formunu, 1987 yılında 12.000 nüfuslu belde belediyesine, 2008 yılında ise 45.000 yakın nüfusu ile ilçe belediyesine çevirmiştir. Dilovası'nın idari yapılanması köy formundan ilçe formuna dönüşürken, yerleşim yerleri ile iç içe plansız olarak kent içinde yer seçen sanayi ise, işletmelerinin özellikle çevre kirliliği bağlamında doğurduğu sonuçların azaltılabilmesi ya da önlenbilmesi amacıyla örgütlenerek Dilovası Organize Sanayi Bölgesi'ne dönüşmüştür.

Bu araştırmada Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin yarattığı sosyo-mekansal ölçeğe kentleşme çerçevesinden bakarken, hem makro nitelikteki değişkenler incelenmiş, hem de değişen koşullar çerçevesinde hiyerarşik olarak daha güçlü ve belirleyici olan aktörler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu değişim sürecinde merkezi ve yerel yönetimin bu süreçteki rolü irdelenmiştir. Dilovası Organize Sanayi Bölgesi'nin oluşumunun ve dolayısıyla Dilovası'nın sosyo-mekansal dönüşümünün, Türkiye'de farklı dönemlerde uygulanan sanayi ve tarım politikaları, göç olgusu, gecekondulaşma, enformel sektör, sanayisizleşme ve neo liberal kentsel politikalar gibi, belli dinamiklerin etkisi altında gerçekleştiği varsayımıyla hareket eden bu tez, Dilovası'na ait bir "monografi" çalışması değildir. Fakat monografi çalışmalarının çerçevelerinden yararlanmıştır.

Dilovası OSB'sinin mekansal düzenleme aracı olarak ne ölçüde kullanıldığı ya da hedeflendiği tartışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, neo liberal ekonomi politikalarının kurumsallaşma döneminin ürünlerinden biri olan ve 2000 yılında çıkan organize sanayi bölgeleri kanunu ile sanayi bölgelerinin geniş yetkilere ve önemli özerklik yeteneğine sahip olmaları OSB'lerin güçlenmesini sağlamıştır. Bu noktada, tez çalışmasında temel aldığımız sorunsalın içinde, OSB kanunu sayesinde geniş yetkilerle donatılmış olan organize sanayi bölgelerinin yetki kullanımlarının da analizi de yer almaktadır. Bu sorunsal kapsamında araştırmada, OSB kanunundan sonra, organize sanayi bölgesi ilan edilen Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin giderek artan kentleşme sorunlarına rağmen nasıl toplumsal, ekonomik ve tarihsel faktörlerin, zaman ve mekan boyutunda etkileşime girerek, organize sanayi bölgesine dönüştüğü ve yarattığı sosyo-mekansal dönüşüm tartışılmıştır.

Alan araştırması olarak, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi'nin seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, Kıray'ın "saçaklanma" olarak adlandırdığı sürecin Dilovası'nda gözlemlenebilmesi ve bu saçaklanmanın etrafında bir yerleşim yerinin doğmuş olmasıdır. Türkiye'de sanayi dağılımı özellikle metropoliten bölgelerde öne çıkmıştır. Bugün sanayi açısından en önemli merkezlerden biri İstanbul Metropoliten Alanı olup, imalat sanayinin büyük bir

bölümü İstanbul ve çevresinde yer almaktadır. İstanbul’da sanayileşmenin hızlandığı, 1950’lilerde sanayi nazım planları başta olmak üzere metropoliten alan düzenlenmeye başlanmış, daha sonra yapılan planlarda sanayini bölge ölçeğinde desantralize edilmesine karar verilmiştir. Bu planlar doğrultusunda, İstanbul’daki sanayi faaliyetleri İzmit, Tekirdağ ve Boğaziçi olmak üzere üç yönde yayılmıştır. İzmit doğrultusunda yayılan sanayi, Gebze yakınlarında İstanbul-Ankara karayolunun kuzey ve güney kenarlarında dizilmiştir. İstanbul’dan saçaklanan sanayiden etkilenen Dilovası, 1967 yılında Izocam fabrikasının kurulması ile sanayileşme sürecine başlamıştır. Daha sonraki yıllarda gittikçe artan sanayi işletmeleri 2002 yılında örgütlenerek, Organize Sanayi Bölgesi’ne dönüşmüşlerdir. Alanın seçilmesindeki ikincil nedeni ise, sanayinin etrafında göçlerle oluşan Dilovası’nda ortaya çıkan ilişki ağlarının, konut gelişiminin, formel ve enformel iş olanaklarının ve kültürel sermayenin takip edilebilmesi oluşturmaktadır.

Bu tezin metodolojik yaklaşımının temelinde, mekanın toplumsal ilişki analizine dâhil edilmesi kaygısı yatmaktadır. Bu nedenle araştırmada tercih edilen yaklaşım eleştirel gerçeklik kuramıdır. Ampirik olarak gözlenenin arkasındaki olguların ve yapıların keşfine olanak veren kuram, Dilovası’nın tarihsel bir perspektifte analizine imkân vermektedir. Böyle bir analiz ise, bölgede yaşanan dönüşümün nedenlerinin çok boyutlu olarak ortaya konulmasını sağlamaktadır.

Nitel ve nicel yöntemin bir arada kullanıldığı bir alan araştırmasını içeren bu tez çalışması, OSB’nin toplumsal ve mekansal etmenlerinin zaman ve mekan boyutunda nasıl bir araya geldiğini ve kentteki dönüşümü görmek açısından iki eksen üzerinden kurgulanmıştır. Birinci eksen; Dilovası’nın kurulduğu arazinin tarihsel özellikleri ve metropoliten bölge yakınlığının nasıl bir yerleşim olgusunu ortaya çıkarmış olduğu ve ulusal sanayi politikaları, ulusal ve uluslararası üretim pazarları, ulusal düzenlenme biçimleri, yerel alana özgü toplumsal yapılanmalar ve mülkiyet, kurumsal yapılar ve yerel emek pazarının yapısı oluşturmaktadır. Bu ekseninde birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci eksenini ise, ampirik bölüm oluşturmaktadır. Ampirik bölümünün kurgulanmasında çalışmada etkili olan kavramsal çerçeveye uygun olan araştırma tasarımı, konunun

çok boyutlu oluşu nedeniyle oldukça karmaşık bir süreci gerektirmiştir. Araştırma tasarımı, alanının seçiminden bilgi toplama aşamasına kadar farklı veri kaynaklarının ve araştırma tekniklerinin kullanılması zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle bu araştırmanın tasarlanmasında birbirini takip eden ve birbirlerine bilgi sağlayan farklı tekniklerin kullanıldığı birden çok alan araştırması yapılması gerekliliği doğmuştur.

Üç farklı boyutta tasarlanan alan araştırmasının ilki, Dilovası'nda bulunan yedi mahalle üzerinden kurgulanmış, öncelikle mahalle muhtarları olmak üzere her mahalleden beş kişi ile yarı yapılandırılmış soru formları ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde, Dilovası'ndaki mülkiyet ve yerleşme örüntüsü, sosyo-mekansal bağlar, dayanışma ağları, sanayinin oluşumu ve sanayinin Dilovası üzerine etkisine yönelik sorular sorularak hipotezler test edilmiştir. Sanayi işletmeleri üzerine tasarlanan ikinci boyutta ise, raslantısal yöntemle seçilen 25 sanayi işletmesinin yetkilileri ya da sahipleri ile mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar da işletmelerin niçin bu bölgeyi tercih ettikleri, bölgenin sanayi yapısı, çalıştırdıkları işgücü niteliği, OSB ilanı sürecindeki kurumsal faktörlerin rolüne yönelik sorular sorulmuştur. Son araştırma ise, Dilovası ve DOSB ile ilgisi olan sanayi ve ticaret odaları, yerel gazeteler, yerel yönetim ve valilik yetkililerle yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Bu görüşmelerden de, Dilovası sanayisinin oluşumu ve DOSB'sine dönüşüme yönelik veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Tüm görüşmelerden, öncelikle Dilovası'nın ve Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin ortaya çıkış süreci anlaşılmaya çalışılmış, daha sonra OSB'nin kentleşme politikası aracı olarak siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri gözlemlenmiştir. Nitel yöntem ağırlıklı olan çalışma, Türkiye İstatistik Kurumundan ve Petrol-İş Sendikası'ndan elde edilen veriler derlenerek nicel yöntemle desteklenmiştir. Tarihsel perspektifin göz ardı edilmediği araştırmada, ilgili dönemin gazete arşivlerinde taramalar yapılmıştır.

Dilovası, İstanbul Metropoliten alanda sıkışan sanayinin kent çeperine doğru saçaklanması ile ortaya çıkmış ve sanayileşmeye başladığı dönemdeki köy formu, hızlı sanayileşme ve kentleşme sonucunda ilçe yapılanmasına dönmüştür. Tamamen

göçlerle oluşan Dilovası'nda, sanayi işletmeleri ve konutların iç içe yerleşmiş olması plansız ve düzensiz bir kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi işletmelerinin bölgedeki yayılmasının düzenli hale getirilmesi için ilan edilen DOSB'un yapılanma şekli, Dilovası'nda toplumsal ve mekansal ayrışmayı da beraberinde getirmiş, ilçenin yedi mahallesinden iki tanesi OSB ilanından sonra organize sanayi bölgesi içinde kalmıştır. Bugün Türkiye'de sadece Dilovası'nda görülen bir yapılanmayı ortaya çıkaran DOSB, aynı zamanda ilçede ikili bir yapının meydana gelmesine neden olmuştur.

Çalışmanın kurgusu dört bölümde halinde gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümünü sanayi kentleşme ilişkisi oluşturmakta olup kentleşme ve sanayileşme ilişkisi üzerinden modern kent üzerine tartışmalar ve sanayileşmenin kentleşme sürecindeki belirleyici rolü ele alınmıştır. Sanayi öncesi kent, sanayi kenti ve sanayisizleşme süreçleri olarak ayrılan bölümlerde, erken sanayi döneminde ve daha sonrasında sanayi yer seçim kuramları ve organize sanayi bölgesi kavramından yararlanılmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye'nin kentleşme deneyiminde sanayileşmenin rolü incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin kentleşme deneyimi sermaye birikim süreçleri üzerinden incelenmiş ve bu süreç ulus devletin, emek gücünün ve sermayenin kentleşmesi olarak üç döneme ayrılarak analiz edilmiştir. Bu dönemlerde Türkiye'nin kentleşmesi, sanayileşme, sanayileşme planları, yerleşmesi, yayılması ve yol açtığı değişim üzerinden okunmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümleri alan araştırmasından elde edilen bulgular üzerinden oluşturulmuştur. Öncelikle üçüncü bölümde, Dilovası'nın oluşumu yapılan mülakatlardan ve ikincil kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında analiz edilmiştir. Yine aynı bölümde sanayi işletmeleri ile yapılan mülakatlardan, dönemin gazete haberlerinden ve ikincil kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda sanayinin Dilovası'ndaki sanayileşme biçimi ve süreci incelenmiştir. Bölüm, saçaklanmadan organizeye dönüşüm sürecinin çıktısı olarak ortaya çıkan sanayinin örgütlenme düzeyi ve bu örgütlülüğün mekana yansıması olan DOSB'un

fotoğrafi ile sonlanmaktadır. Bu dönüşüm sırasında OSB içinde kalan Yeni Yıldız Mahallesi ve Fatih Mahallesinin durumları da ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise, DOSB'un siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle yerel yönetimlerin yetkisi dışında olan organize sanayi bölgeleri konusundaki algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra DOSB'un, Dilovası ilçesine ekonomik etkileri ve bölgedeki enformel çalışma hayatı Dilovası'nın geçirdiği dönüşümler üzerinden incelenmiştir. Bölgede yaşayan halkın Dilovası sanayisinde istihdam olanağı bulamaması ve enformel sektörle buluşması bu bölümde analiz edilen konulardan birini oluşturmaktadır. Üretim süreçlerindeki değişimlerle birlikte ortaya çıkan dinamiklerin emek sürecinde yarattığı değişim sonucunda yerel emeğin dışlanması ve nedenleri yine aynı bölüm içinde irdelenmiştir. Son olarak da, Dilovası'ndaki göçmenlerin bölgede çalışamadıkları halde Dilovası'nı terk etmek istememeleri ve nedenleri, mekanda muhafaza ettikleri kültürel sermaye başlığı altında tartışılmıştır.

1.SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME İLİŞKİSİ

Kentleşme ve sanayileşme birbirini üreten ve geliştiren olgulardır. Sanayileşme, üzerinde yer aldığı herhangi bir mekansal birimde demografik yapının değişmesinden yerleşim yerlerinin değişmesine kadar birçok alanda dönüşümlere neden olmaktadır. Ortaya çıkan mekansal değişiklikler kentleşme ile sanayileşme arasındaki paralelliği oluşturmaktadır. Sanayi faaliyetleri farklı mekanlar meydana getirdikleri gibi, varoldukları mekanlarda da karmaşık bir yapının ortaya çıkmasında önemli bir aktör konumunda olmuşlardır.⁵

Kentleşme, sanayi toplumlarının ürünü ve sanayileşme ile modernleşmenin yarattığı toplumsal yapıda köklü değişimlerin oluşması sonucunda ortaya çıkmış ve nüfusun sadece kentlerde yoğunlaşması anlamına gelmeyen, aynı zamanda uzmanlaşmış ve örgütlenmiş kent toplumunun inşası ve kente özgü davranış kalıplarının oluşmasıdır. Kentle, egemen üretim tarzı arasında her zaman bir ilişki vardır ve bu ilişki, üretim tarzı değiştiğinde farklılaşmaktadır. Kentsel gelişmelerin tarihine baktığımız zaman feodal ya da kapitalist olarak tanımlanan üretim tarzlarının egemenliğinde kentler, ortak bir takım özellikler ve farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalizm de toprak, üretim faaliyetlerinde sınırlı olarak kullanılırken temel üretim aracı sermayedir ve göreceli olarak sınırsız kullanılmaktadır. Bu durum beraberinde kentsel yoğunlaşmayı getirmektedir. Sermayenin mekansal olarak yoğunlaşması üretimin gerçekleştiği alanlarda üretim ve dolaşım maliyetlerinin artması, ücretlerin yükselmesi ve işgücünün örgütlenmesi oluşumlarını desteklemekte ve bu oluşumların sermaye birikimine getirdiği olumsuzluklar ancak mekanın kendini yeniden örgütlenmesi ile aşılabilmektedir.⁶ Kentlerin mekansal biçimlenişinde desantralizasyon, merkezileşme, yoğunlaşma, tek merkezli ve çok merkezli gelişme gibi farklı karakteristik özellikler rol oynamaktadır.

⁵ Erol Tümer, **Sanayi Coğrafyası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No:22, 1969, s.36.

⁶ Hakkı Yırtıcı, **Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, 2009, s.48.

Araştırma, organize sanayi bölgelerini neo-liberal kentleşme dönemi ürünlerinden biri olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla neo-liberal kentleşme bu varsayımımız için bir anlama süreci oluşturduğundan, öncelikle kapitalizm öncesi ve sonrası kent ve kentsellik olgularına ilişkin tarihsel bir çözümlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle sanayi öncesi kente kısaca değindikten sonra, sanayi ile birlikte ortaya çıkan toplumsal dönüşüm ve mekansal dönüşümlere bakılacaktır. Daha sonra neo-liberal kentleşmenin sonucu olan sanayisizleşme sürecine ve bu sürecin özellikle metropoliten alanlarda yarattığı değişimde bir araç olarak kullanılan organize sanayi bölgelerine değinilecektir.

1.1. Sanayi Öncesi Kent

Feodal olarak nitelendirilen toplumsal yapıdaki en önemli özellik, bu yapılanmanın kırsal alan üzerine kurulmuş olması ve kentin ikinci derece de bir öneme sahip olmasıdır. Ortaçağ feodalitesi, her toplumsal düzen gibi yerel özgünlükleri ile kendi mekanını yaratmıştır. Bu mekan, kırsal alanların tarımsal artık ve işgücünün kaynağı olmaları nedeniyle kent karşısında üstün oldukları bir mekandır.⁷ Harvey, ortaçağ kentleri ile ilgili olarak, kentlerin üretimle ilişkisinin hiç olmadığını ya da çok az olduğunu, kentlerin işlevinin üst yapısal olarak kategorileştiğini siyasal, ideolojik ve askeri bir güç olarak kendini gösterdiğini belirtmektedir.⁸ Bu ortaçağ kentlerinin ekonomik niteliği olmadığı anlamına gelmemekle birlikte, ilk dönemlerde kentlerde ticari faaliyetler yok denecek kadar az görülmektedir. 10.yüzyılda dinsel yönetim merkezleri ya da kalelerden oluşan kentlerde, halkın geçiminin tamamen tarımdan sağlandığı ticaret ve sanayi sermayesinden bahsedilmediği anlaşılmaktadır. Kent halkı hiçbir şey üretmeden, köylerden sağlanan gelirle geçinmektedir. Başka bir deyişle ortaçağ kentlerinin basit tüketici rolünün dışında ekonomik bir rolü bulunmamaktadır.⁹ 11. yüzyılda kentleri değiştiren ticaretin gelişmesi, Haçlı seferleri ile başlamıştır. Bu seferler nedeniyle

⁷ Sevilay Kaygalak, **Kapitalizmin Taşrası, 16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa’da Toplumsal Süreçler ve Mekansal Değişim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.31.

⁸ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev: Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.275.

⁹ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, çev: Şaban Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı 2006, s.60.

Doğu'ya yapılan yolculuklar da görülen mallara olan talep ve yeni ürünlere duyulan ihtiyaçlar, ticaretin yayılmasına ve canlanmasına dolayısıyla kent nüfusunun artmasına neden olmuştur.¹⁰ 12.yüzyıldan itibaren, ticaretin gelişmesi ve tüccar sınıfının doğmasının yanında, zanaatkârların lonca örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Sanayi öncesi kentlerde sosyal kontrolün önemli araçlarından biri olan bu örgütlenmenin, temel işlevi ekonomik yaşantının organize edilmesidir. Loncalar, farklı mesleklerin birer çatı altında toplanmasına ve yüksek sınıflar dışında ekonomik etkinliklerde bulunan herkesi kapsamaya çalışmışlardır.¹¹ Bir loncaya üye olmak mesleği sürdürmenin tek şartı olup üye seçerken kullanılan tek ölçüt ise akrabalık ilişkileridir.¹² Sjoberg, sanayi öncesi kentlerde yer alan aile kurumları ve lonca örgütlenmesinin birbiri ile sıkı ilişkide olan sosyal ve ekonomik düzeni yansıttığını belirtmektedir.¹³

Zamanla ortaçağ kentlerinde, ticaretin gelişmesi ve tüccar sınıfının güçlenmesi, tarımsal ürünlerin pazaryeri haline gelen ve işgücünün kaynağı olan kentlerin, siyasal üstünlüğe sahip olan kırı ekonomik anlamda sömürmesine olanak vermiştir.¹⁴ Kentlerin ekonomik gücünün artması, tüccar sınıfının yani burjuvaların feodal düzen içine girmesine ve feodal toplumda yeni bir servet çeşidinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kentlerde yoğunlaşan sermaye gücü, burjuvaların ekonomik bakımdan yükselmelerinin yanında siyasal yaşama da katılmalarına katkıda bulunmuştur.¹⁵ Tüccar sınıfının bu yükselişi feodal düzenin çözülmesinde etkili olmuş, Pirenne ve Sweezy gibi araştırmacılar, bu özerk kent ekonomileri içinde gelişen ticaret ve pazar ağlarını, kentlerden kırsal alanlara doğru değişmeyi sağlayan ve feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin dinamik öğeleri olarak görmüşlerdir.¹⁶

¹⁰ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev: Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları, 7.Baskı, 2007, s.28.

¹¹ Gideon Sjoberg, "Sanayi Öncesi Kent", **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev: Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.42.

¹² Rana Aslanoğlu, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2 Baskı, 2000, s.36.

¹³ Sjoberg, **a.g.e**, s. 43.

¹⁴ Kaygalak, **a.g.e**, s.32.

¹⁵ Pirenne, **a.g.e**, s.165.

¹⁶ R.J.Holton, **Kentler Kapitalizm ve Uygarlık**, çev: Ruşen Keleş, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s.91.

Buna karşılık Harvey, ortaçağ toplumunun tüccarlarının kapitalist olmadıklarını, çünkü ne emeği ve üretimi denetleme yönünde ne de girişimlerinin sonunda daha çok kar sağlayacakları yeni bir iktisadi sistemi yerleştirme yönünde bir çabalarının görülmediğini belirtmektedir.¹⁷ Ortaçağ kentinin yapılanış biçimi dönemin toplumsal düzenini yansıtmakta ve yeni sanayi kentinin toplumsal düzeninden oldukça farklılık göstermektedir. 14.Yüzyılda, tüccar sınıfı pek çok kentte, zanaatkârları dar bir tüccar birliğine bağımlı hale getirecek güce ulaşmıştır. Bir yandan sermaye sahibi olan zanaatkârların tüccar işveren rolünü üstlenmek için sermayelerini diğer zanaatkârları çalıştırmak için yatırımları diğer yandan tüccar sermayesinin kırsal bölgelerde yerli sermayeyi örgütlemeye başlaması tüccarın üretimini denetleme gücünü arttırmıştır.¹⁸ Erken ortaçağ döneminde her yerde kale, dinsel kurum ve pazaryerleri görülmekteyken, tüccar faaliyetlerinin artmasıyla kentler, konutsal ayrışmayı gösteren yapısal değişikliğe uğramış¹⁹ ve yargısal ve yönetsel özerklikler elde etmişlerdir.²⁰ Kentlerde görülen ticari büyüme ve para ekonomisinin gelişiminin yanında toprağın verimindeki azalma, lordların artan ihtiyaçlarının doğurduğu krizler, salgın hastalıklar, azalan işgücü ve papalık kurumunun zayıflaması gibi gelişmeler merkezi krallıkların güçlenmesinin yolunu açmıştır.²¹ Merkezi krallıklar, ortaçağ kentlerinin kapitalist dönüşümünde kritik bir noktayı oluşturmuş ve krallıklarla birlikte ortaya çıkan bütüncül pazarlar, rekabete dayalı üretim ilkesini getirmiştir. Bu süreç, düşük maliyetli üretim baskılarının doğmasına ve feodal üretim tarzı üzerinde kapitalizme özgü hareketlerin oluşmasına neden olmuştur.²²

1.2. Sanayi Kenti

Hobsbawm, sanayi devrimini “yalnızca iktisadi büyümenin hız kazanması değil, iktisadi ve toplumsal dönüşüm nedeniyle ve bunun sayesinde iktisadi

¹⁷ Harvey, **a.g.e.**, s.229.

¹⁸ Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler**, çev: F.Akar, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.122–123.

¹⁹ Harvey, **a.g.e.**, s.236.

²⁰ Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.62.

²¹ Kaygalak, **a.g.e.**, s.36–37.

²² **a.e.**, s.38–39, Harvey, **a.g.e.**, s.234.

büyümenin hız kazanması” olarak tanımlamakta²³ ve sanayi devrimine sadece üretim araçlarının farklılaşmasının neden olmadığını, devletin sistemli olarak desteklediği dış sömürgelere yapılan ihracat ve onun yol açtığı deniz taşımacılığındaki gelişmeler, kentleşme süreci ile iç pazarın sanayi ekonomisine temel sağlamış olması ve buna bağlı gelişen demiryolu taşımacılığı ve beraberinde ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin de güçlü bir temel oluşturduğunu söylemektedir.²⁴

Sanayi öncesi kentlerde emek ve toprak arasında bir bağ bulunmaktadır. Çünkü feodal yapıda toprak ile toprak üstünde yaşayanlar bir bütündür. Kapitalist toplumlarda ise, toprağın değişim değeri olan bir meta haline gelmesi toprak ile üstünde yaşayanlar arasındaki bütünlüğün kopmasına neden olmuştur. Bütünlüğün bozulması herhangi bir bağ olmayan işgücünü yani emeği ortaya çıkarmıştır. Bu işgücü, kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün ve fabrikalarda çalışan işçi sınıfının(proletarya) temelini oluşturmuştur.²⁵

18.Yüzyıl’ın sonlarına doğru buhar enerjisinin üretimde kullanılmasıyla başlayan sanayi devrimi, sermaye birikiminin, sanayiye yönelmesinin ürünü olan sanayi kentini ortaya çıkarmıştır.²⁶ Ortaçağ kentlerinden farklı olarak sanayi ve ticaret merkezi yönünde gelişme gösteren sanayi kentinde, feodal düzenin önemli unsurları olan idari ve dini işlev önemini kaybetmiştir.²⁷ Mumford, sanayi kentinin siyasi temelini üç dayanak üzerinde yükseldiğini belirtmiştir. Birinci dayanak, üretim araçlarının farklılaşması ve loncaların feshedilmesiyle üretimin fabrikalara taşınması ve buna bağlı olarak çalışan sınıflarda sürekli güvencesizlik durumunun ortaya çıkmasıdır. İkincisi, sanayi ekonomisi için emek ve malların satıldığı rekabetçi açık bir pazarın oluşumudur. Üçüncü dayanak ise, yeni sanayilere gerekli hammadde için hazır pazar olarak dış sömürgelerin elde edilmesidir.²⁸ Böylece

²³ Eric Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk**, çev: Abdullah Ersoy, Ankara: Dost Kitapevi, 4.Baskı 2008, s.32.

²⁴ **a.e.**, s.47.

²⁵ Yırtıcı, **a.g.e.**, s..37.

²⁶ Sevilay Kaygalak, **Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2009, s.35.

²⁷ Aslanoğlu, **a.g.e.**, s.43.

²⁸ Levis Mumford, **Tarih Boyunca Kentler, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s.550.

kentler, hem sanayi üretimi için işgücünün sağlandığı bir mekan hem de pazar durumuna gelmiştir. Emek o dönemde sanayinin büyümesindeki en temel unsurlardan birini oluşturmuş, kentler büyük oranda işçi ve işsizler ordusu göçlerine maruz kalmışlardır. Kırsal alanlarda mülksüzleşen köylülerin kentlere yönelmesine neden olan bu süreç içinde Avrupa’da büyük oranlarda kentsel nüfus artışı yaşanmıştır. 1801 yılında 864.845 olan Londra nüfusu, 1891 yılında 4.232.118 kişiye, 1900 yılında ise 6.480.000’ne ulaşmıştır. Aynı yıllarda üretim tarzı değişen Paris’in nüfusu 547.000’den 3.330.000’e çıkmıştır.²⁹

Mumford’un anlatımına göre, erken sanayi döneminin ortaya çıkardığı kent düzeninin de, fabrikalar, demiryolu ve bakımsız konutlar olmak üzere üç temel aktör bulunmaktadır. Bunlar içinde fabrikalar, kentsel organizasyonun esas kısmını oluşturmakta ve kentle ilgili diğer tüm detaylar fabrikaların düzenine göre gelişmektedir. Fabrikalar genellikle nehir kenarı veya nehre paralel giden demiryolu kenarlarını işgal ederken, ticari işyerleri ve konutlarda sanayinin içine yerleşmiştir. Bu yeni kent modeli fabrikaların, demiryollarının, yükleme istasyonlarının ve çöp tepelerinin olmadığı yerlerde kurulmuş cadde ve bulvarlardan oluşan tuhaf şekilli bir yapıya dönüşmüştür.³⁰

İlk sanayi kentlerinde, işçi mahallerindeki insanlık dışı yaşam koşulları ile burjuvazinin yaşadığı diğer mahalleler arasındaki farklar kentlerdeki keskin mekansal ayrışmaları göz önüne sermektedir. Engels, bu durumu Manchester kenti üzerinden anlatarak o dönemdeki işçi mahallelerinin kente çok iyi yerleştirildiğini ve varlıklı birinin işçilerle hiç karşılaşmadan yıllarca yaşayabilme imkânının olduğunu belirtmektedir;

“Kent, öyle garip kurulmuştur ki, kişi kendini işi ve eğlence gezintileriyle sınırlarsa, bu kentte yıllarca yaşasa da, her gün sokağa çıksa da emekçi mahalleleriyle hatta işçilerle bile karşı karşıya gelmeyebilir(...)para aristokrasisinin

²⁹ Bumin, **a.g.e**, s.81, Kaygalak, Kapitalizmin Taşrası, 16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa’da Toplumsal Süreçler ve Mekansal Değişim, **a.g.e**, s.46.

³⁰ Mumford, **a.g.e**, s.561–564.

mensupları, kendi işyerlerine, bütün emekçi mahallelerinin ortasındaki kısa yoldan, sağda-solda gizlenmiş iç karartıcı sefaletin ortasında olduklarını görmeksizin geçerek gidebilirler(..)Burada dehşet ve öfkeye neden olan her şey yakın zaman kökenlidir, sanayi çağına aittir(..)³¹

Sanayileşme, kentlerin diğer bölgelerinde de işçi sınıfı kadar olmasa bile düzensizliği beraberinde getirmiştir. Mumford'a göre, 19.yüzyıl sanayileşmeciliği sadece işçi sınıfında değil, egemen sınıf yaşam alanlarında da dünyanın o güne kadar gördüğü en yoz kent ortamını yaratmıştır.³² Sanayi devrimi, sadece kentlerde işgücünün yoğunlaşmasına neden olmamış aynı zamanda ölçek ekonomilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Fabrikaların kendi üretim birimlerinin yanında, üretilen malların dolaşımı ve ulaşımı için gerekli sistemi de beraberlerinde yaratmaları, kent ekonomisini ortaya çıkarmıştır. Kentler, sanayinin gelişimi sonucunda inşa edilen yollar, kanallar, iskeleler, limanlar, depolar, ambarlar, ofis binaları, kamu binaları, bankalar ve dükkânlarla hem üretici güçlerin bir parçası hem de tüketimin merkezi haline gelmişlerdir.³³

Bu kentsel manzara karşısında, 1835'lerden itibaren, yerel yönetim ve belediye gibi kavramlar ilk defa İngiltere'de avam kamarasında kullanılmaya başlanmış³⁴ ve yol yapımı, kanalizasyon, aydınlatma, haberleşme sistemleri ve alt yapı düzenlemeleri gibi kamu hizmetlerinin sağlanması amacıyla kurulan belediye örgütleri aynı zamanda kent topraklarının düzenlenmesi üzerinde denetim gücüne sahip olarak ortaya çıkmışlardır.³⁵ Yerel yönetim örgütleri, kentteki işgücünün yeniden üretim koşullarının yaratılmasında sağladığı hizmetlerle önemli bir rol oynamıştır.

³¹ Friedrich Engels, **Konut Sorunu**, İstanbul: Sol Yayınları, 1997, s.80–84.

³² Mumford, **a.g.e**, s.550.

³³ Kaygalak, **Kapitalizmin Taşrası**, 16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekansal Değişim, **a.g.e**, s.46.

³⁴ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, İstanbul: Cem Yayınevi, 4.Baskı, 2000, s.34.

³⁵ Kaygalak, **Kapitalizmin Taşrası**, 16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekansal Değişim, **a.g.e**, s.45.

19.yüzyıl, sadece kentleri, emek gücünün deposu ve pazarın oluşmasıyla kapitalist sermayenin mekanı haline getirmemiş aynı zaman da devlet iktidarının da merkezileşmesini sağlamıştır. Kentsel yapıyı çevrenin oluşmasında önemli faktörlerden biri olan planlama, hükümet binaları, kentler arası ve içi ulaşım ağları gibi devlet politikaları yeni sanayi kent şeklinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Üretim güçlerinin, üretimde makineleşme, teknolojik değişme ve ölçek ekonomisinden yararlanacak şekilde yeniden örgütlenmesi yeni bir kentsellik biçiminin temelini oluşturmuştur.³⁶ Sanayideki ilerlemelere bağlı olarak üretim kapasitesinin artışı, kentlerin ekonomik rolünü artırmış; işgücünü kentlere çekmiştir. Emegın ve sermayenin hızla yoğunlaştığı yerler olarak kentler, artık üretimin merkezi haline gelmiştir. Başka bir deyişle kentler burjuvazinin sadece kar amacıyla el koyduğu alanlara dönüşmüş yani kapitalizmin merkezi olmuştur.³⁷

Kent söz konusu olduğu zaman toplumsal ilişki biçimleri ve süreçleri de tartışmanın içine yer almaktadır. Bilindiğı gibi Sjoberg, sanayi öncesi kentin toplumsal örgütlenmesi ile sanayi kentinin toplumsal örgütlenmesi arasında önemli farklar olduğunu öne sürmektedir, ancak, bu farklılıklarda sadece kentlere özgü olduğu düşünülen birçok olgunun aslında kentleşmiş sanayileşmiş yerlerde olduğu görülmektedir.³⁸ 19. yüzyıl itibariyle somut ilişkiler ve nitelikler kazanan sanayi kenti ile sanayi devriminin yarattığı teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, bütün toplumsal kuramların ilgi odağı olmuştur. Sanayi kentiyle birlikte ortaya çıkan sanayi toplumunun doğuşunda, mekanda yaşanan, dönüşüm ve değişimler sonucunda oluşan kentleşme, üretim ve emek süreçlerinde ağırlığın sanayi ve hizmet sektörlerine kaydığı evrensel bir olgudur.

Bu dönemler de ortaya çıkan erken sosyal teori, sanayileşme ile birlikte toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğı açıklamaya çalışmaktadır.³⁹ Geniş bir

³⁶ Harvey, **a.g.e**, s.276.

³⁷ Bumin, **a.g.e**, s.83.

³⁸ Paul K.Hatt, Albert J.Reiss, Jr, “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitapevi, 2002, s.32.

³⁹ Hatice Kurtuluş, “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, der. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner Öner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010, s.183.

yelpazeye sahip olan erken sosyal teori içinden, sanayileşmenin yarattığı toplumsal değişim üzerinde duranlardan biri Durkheim'dır. Toplumsal farklılaşmanın işbölümünde gerçekleştiğini belirten Durkheim, sanayi öncesi kentlerdeki bireylerin, sosyal bağımlılık ve akrabalık ilişkilerine bağlı olarak geliştirdikleri dayanışmanın, mekanik dayanışma olduğunu söylemektedir. Mekanik dayanışmada, her birey içinde bulunduğu toplumun diğer üyeleri ile benzer özellikler gösterdiği için kendini birey olarak algılamamaktadır ve ahlaki bütünlüğünün gücü, içinde bulunduğu toplumla olan ilişkinin gücüne bağlamaktadır.⁴⁰ Buna karşılık, sanayi toplumunda ortaya çıkan dayanışma, akrabalık bağlarına dayanmayan organik dayanışmadır ve özellikle işbölümündeki mesleki uzmanlaşmanın yaratmış gruplarla kurulan ilişkinin, toplumsal işbölümüne bağlı olarak arttığını ve yerel bağları zayıflatarak evrensel değerleri geliştirdiğini bununla birlikte kırsal yaşamın yok olma noktasına geldiğini belirtmektedir.⁴¹

Durkheim'dan farklı olarak, Engels, Marx ve Weber, sanayileşmenin getirdiği toplumsal dönüşümü, kapitalizmi oluşturan tarihsel koşullar üzerinden analiz ederek, dönüşümün kurallarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Engels'e göre, kapitalizmin neden olduğu sömürü ve sefalet kendini sadece üretim alanında göstermez, yeniden üretim alanı da aynı şekilde sefalet ve sömürünün ortaya çıktığı alanlardır. Çalışmalarında en çok noktalardan biri, mekansal ayrımların sınıfsal bir nitelik taşımasıdır. Kentin mahalleleri birbirinden işçi sınıfı ve burjuvazi olarak sınıfsal temelde ayrılmışlardır.⁴²

Marx ve Weber, kent analizlerinde toplumu, ekonomik, politik ve kültürel olarak bütünleşik bir sistem içinde görmüşlerdir. Ancak Marx, analizinde ekonomiye yoğunlaşırken, Weber ise kenti kavramsallaştırırken, ekonomik ve politik örgütlenme üzerinde durmuştur.⁴³

⁴⁰ Anthony Giddens, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, çev.Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, 2001, s.128.

⁴¹ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme ve Kuramları, Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 11.Baskı, 2006, s.103–104.

⁴² H.Tarik Şengül, "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı", **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, Bahar, 2001, s.12-13.

⁴³ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.179.

Weber, kentin batıya uygarlığına özgü olduğunu belirtir ve ona göre kent, kent, basit olarak, birbirinden ayrı ama birbirine yakın konutların toplandığı bir yerleşim olmakla beraber asıl olarak kent, sakinlerinin, tarımdan değil esas olarak zanaat ve ticaretle geçindiği bir yerleşim yeridir. Ancak, Weber, zanaat ve ticaretin hakim olduğu tüm mahalleleri kent olarak saymanın mümkün olmadığını, kentin olmazsa olmaz koşullarından birisinin pazar yeri olduğunu söyleyerek kapitalizmin temellerini açıklamaya çalışmaktadır.⁴⁴ Weber, kent tanımında pazar yerinin yanı sıra, kentin siyasal ve yönetsel özerkliğe sahip, bu nedenle de sürekli bir kurum olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bakımdan, ekonomik olarak kent özelliği olmasa bile bir yerelin, politik-ekonomi anlamında var olmasının mümkün olduğunu söyler. Kentlerin gelişen bir başka özelliği ise, askeri birlik ya da kalelerin kent yerleşimlerinin bir parçası olarak yaygınlaşmasıdır.⁴⁵

Weberian kentsel teori, ağırlıklı olarak bürokrasi ve sosyal sınıflar üzerine kurgulanmış olup, kentleri feodaliteden ayrılmış bağımsız özerk yerel yönetimler ele olarak almıştır.⁴⁶ Marxist kent teorisi ise, sınıf çatışmaları ve kapitalist devlet tartışmalarının yanında, sınırlı olarak kent ve kır ayrımı ile kapitalizmin gelişiminde kentlerin rolünü irdelemiştir.⁴⁷ Marx'ın kent, kentleşme ve mekan üzerine yazdıkları sınırlı olmakla birlikte, 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan kentsel teoriler, Marx'ın kurduğu ekonomi politik üzerinden geliştirilmiştir.

19.Yüzyılda, sanayi kentini modernlik kapsamında doğrudan ele alan Simmel, 'The Metropolis and Mental Life' başlıklı makalesinde, kentsel yaşamın geleneksel düşünme biçimi ve zihinsel yapıyı nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektedir. Ona göre, geleneksel toplumlardaki katı statü hiyerarşileri, bireylerin kendi özerklik ve kimliklerini savunmalarını neredeyse imkansız hale getirmektedir, ancak kapitalizmin belirmesiyle bireyin bu yeni yaşam tarzına uyum sağlayabilmesi düşünme biçiminin dönüşümü gerekmektedir ve Simmel, metropolün, bu dönüşümü

⁴⁴ Max Weber, **Şehir, Modern Kentin Oluşumu**, çev. Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları, 4.Baskı, 2003, s.86-87.

⁴⁵ a.e.s.105.

⁴⁶ Peter Saunders, **Social Theory and the Urban Question**, London and New York: Routledge, Second Edition, 1986, s.17.

⁴⁷ a.e s.2.

sağlayan bir işlevi olduğuna inanmaktadır.⁴⁸ Simmel'in merkezinde modernite olan çalışmalarından, en çok 1920'ler sonra ortaya çıkan ve kent sosyolojisinin bir disiplin olarak doğmasına neden olan Chicago Okulu'nun çalışmaları etkilenmiştir. Bu çalışmalar, kentin kendisini analiz nesnesi olarak alan ve kentsel gelişmeyi açıklamak üzere, Chicago kenti üzerinde yapılan araştırmalardan oluşmaktadır. Chicago Okulu'nun iki temel düşüncesi kent sosyolojisi alanında özellikle etkili olmuştur. "Kentin mahallerinin dağılımına yönelik" olarak geliştirilen ekolojik kuram ve "kentlerde yaşamın evrensel özelliklerini tanımlama" amacıyla olan düşüncesi "bir yaşam biçimi olarak kentleşmedir. Kentsel ekolojik kuram, modern sanayi kentinde kentsel büyüme ve mekansal ayrışmayı incelemiş, kentlerdeki insan yerleşmelerinin fiziksel çevreye uyum sağlama biçimlerini ekoloji kavramları ile anlamaya çalışmıştır.⁴⁹ Kuramın başlıca odak noktalarını, insan topluluklarının yerleşim biçimleri, fiziksel dağılımları ve örgütlenme modelleri oluşturmaktadır.⁵⁰

Chicago Okulu'nun temelleri, Robert E.Park, Ernest W.Burgess, R.D.McKenzie ve Louis Wirth'in çalışmaları ile atılmıştır. Kentsel ekolojik kuramın çerçevesini belirleyen Park'a göre kent, yaşayan bir toplumsal organizma gibi işlemektedir. Dolayısıyla, yalnızca fiziksel bir yapılanma değil bir insan ürünüdür. R.Park kentin yapısının, gelenek, tutum ve düşüncelerden meydana gelen özgül kültürel bir yapılanma olduğunu ve bunlar aracılığıyla aktarıldığını savunmaktadır.⁵¹

Chicago Okulu temsilcilerinden olan ve kentleşmenin bir yaşam şekli olduğunu söyleyen Louis Wirth'in de esin kaynağı Simmel'dir. Wirth, kentteki nüfus artışının bireysel farklılıklara neden olduğunu savunmakta ve bu tür farklılıkların bireylerin rengi, etnik kökenleri, ekonomik ve toplumsal durumlarının, beğeni ve önceliklerden kaynaklanan toplumsal farklılıklara yol açtığını belirtmektedir. Farklı kökenlerden gelen insanları barındıran bu nüfus içinde, akrabalık bağlarından ve

⁴⁸ Kurtuluş, a.g.e., s.180.

⁴⁹ Anthony Giddens, **Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, çev: Hayati Beşirli, Phoenix Yayınları: Ankara, 2005, s.92.

⁵⁰ Saunders, a.g.e., s.52.

⁵¹ Nihal Ş. Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak, Makbule Şiriner, "Kent Kuramları", **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010, s.85.

komşuluk ilişkilerinden gelen duygular, büyük olasılıkla ya yok olmaktadır ya da zayıflamaktadır.⁵² Genel olarak, kentliler birbirleriyle oldukça parçalanmış rollerle karşı karşıya gelmektedirler çünkü kırsal yaşama göre, daha çok sayıda insana ihtiyaç duymaları, örgütlenmiş gruplar içine girmelerine neden olurken belli kişilere daha az bağımlı hale gelmektedirler.⁵³

Wirth nüfus yoğunluğunun, insanların ve etkilerinin farklılaşmasını güçlendirdiğini ve sosyal yapının karmaşıklığını arttırdığını söylemekte ve yoğun bir nüfusun farklılaşan bölgeler ortaya çıkardığını kabul etmektedir. Bir bölgeye, sanayi ve ticaret kurumlarının yakın olması ve o bölgenin yerleşim yeri amaçlı kullanılması toplumsal açıdan sakıncalı olduğu için çalışma yerleri ile yerleşim yerleri birbirinden ayrılma eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte, yoğun nüfus aynı yerleşim yerinde oturan farklı ögelerin ihtiyaçları ve yaşam biçimlerinin birbirinden farklı olması ya da olmamasına göre ayrılma eğilimine neden olmaktadır.⁵⁴ Wirth'in geliştirdiği teoremin eksikliği, küresel sistem ve kapitalizmin belirleyiciliğinin ihmal edilmiş olmasında görülmektedir.⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1970'lerin başına kadar süren dönemde etkili olan sosyal refah devleti politikaları, modern kentin değişimine de neden olmuştur. Alt kentleşme dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, erken sanayileşen ülkelerde sanayi kent dışına çıkarak metropoliten alanlar oluşturulmuş, fordist üretimin sağladığı istihdam olanakları ve devlet politikaları ile ücretli kesim, kent merkezlerinden belli uzaklıkta kurulmuş orta sınıf alt kentlerine yönelmiş, buna karşılık kent merkezlerinde boşalan alanlar ise, daha düşük gelirli gruplara ve yeni göçmenlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Geç sanayileşen ülkelerde ise, tarımsal yapıların hızla çözülmeye başlaması, kentlere doğru büyük çaplı göç hareketlerine neden olmuş, planlama ve mekansal modernleşmenin sınırlarını aşan bu hareketler

⁵² Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.89.

⁵³ **a.e.**, s.91.

⁵⁴ **a.e.**, s.93–94.

⁵⁵ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.182.

lkelerde kendine özgü bir kentleşme süreci ortaya çıkarmıştır. ⁵⁶ Kapitalist kentleşme dinamikleri en fazla sanayi kentleri ile kapsamlı dönüştürücü bir güce ulaşmıştır. Mekansal ve sınıfsal ayrışma bu dönemin kentlerinde farklı dinamiklerle belirginleşmiştir. Kapitalist kent durağan bir oluştan çok, bir sürece karşılık gelmektedir. Kapitalist toplumsal ilişkilerin sürekli dönüşümü, kentin dönüşümü anlamına da gelmektedir.⁵⁷

1970’ler kadar olan dönemde, kentlerin büyümesi ekolojik kuram yaklaşımı ve neo klasik yer seçim kuramları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmış olup, ancak bu yaklaşımlar, kentlerin büyüme aşamasında yarattıkları sosyo mekansal dönüşümleri incelemekte eksik kalmışlardır. Bu dönemde sonra gelişen eleştirel kent kuramları, kentleri kapital birikim süreçleri içinde kavramsallaştırmaya başlamışlardır. Büyük oranda öncülüğünü Lefebvre, Castells ve Harvey’in ektiğı Marksist kuramcılar, analizlerinde, sanayi kentinin gelişme dinamikleri ile ortaya çıkan sorunlara odaklanmışlardır. Castells, kenti kavramlaştırırken kapitalist üretim tarzı anlayışından yola çıkarak ekonomik, siyasal ve ideolojik düzlemde içinde kentsel mekanı en çok ekonomik yapının üretim araçları ve işgücü ile ilişkilendirir. Ona göre kent, işgücünün yeniden üretiminin mekansal birimidir ve yapılı çevrenin üretimi, ekonomik, siyasal ve ideolojik yapıların bütünlüğünün mekansal birimle eklemlenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleşmektedir ve bu durumu “kentsel sistem” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Lefebvre’ye göre, kentler artık üretim ve yeniden üretim gerçekleştiğı alanlar haline gelmiş, bir taraftan tüketim mekanı olan kent diğerk yandan tüketimin nesnesine dnşmştr.⁵⁹ Metaların mekanda üretiminden, mekanın meta olarak üretimine geçişi, mekanı soyut hale getiren kapitalizmin önemli bir aşamasıdır. Çünkü kapitalizm için mekanın değişim değeri önemli olup bu analizde Lefebvre’nin katkısı önemlidir.⁶⁰

⁵⁶ Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, der. Hatice Kurtuluş, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005, s.12-13.

⁵⁷ Tarık şengül, “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evrensel Kültür Dergisi**, s.128, (evrimii) <http://www.planlama.org/new/makaleler/kapitalist-kentlesme-dinamikleri-ve-turkiye-kentleri.html>, 01.02.2011.

⁵⁸ Mark Gottdiener, “Mekan Kuramı zerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, ev.Çağatay Keskinok, Bahar, 2001, s.251.

⁵⁹ Henri Lefebvre, **Production Of Space**, Oxford: Backwell, 1991, s.349.

⁶⁰ şengül, “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı”, **a.g.e.**, s.15.

Harvey'in çalışmalarında mekansal örgütlenme kapitalist sistemin işleyişinde önemli bir yere sahiptir ve kenti sermaye mantığı yaklaşımında kurumsallaştırmakta ve kapitalist birikim süreçlerinde kentsel yapıyı çevrenin rolü üzerinde durmaktadır. Harvey, sermaye birikimi ile mekan arasındaki ilişkiyi açıklamada özgün bir yaklaşım öne sürer: "Sermayenin İkinci Döngüsü" kuramı. Harvey göre, kapitalizmin doğası gereği kapitalistler arasındaki rekabet aşırı birikime neden olmaktadır. Aşırı birikim, biriken sermayenin talep doygunluğu nedeniyle yatırıma dönüştürülememesinden kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle artık değer elde etmek için çalışma saatlerini uzatmak ya da üretim araçlarına yatırım yapmak, aşırı birikime yol açmakta ve bunun devam edebilmesi için bu birikimin tekrar yatırıma yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu birinci döngüdür ve içinden çıkılmazsa sonucu krizdir. Harvey, buna çözüm olarak sermayenin ikincil döngülerinin işletilmesini önermektedir. Yani yatırımların birincil döngüden ikincil döngüye aktarılması yoluyla kapitalizm aşırı-birikim sorunu geçici olarak çözüm bulunabilmektedir. Sermayenin ikinci döngülerle aktarılması demek önemli bir bölümünün kentsel yapıyı çevreye yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Yani, sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar, inşaat edilmiş çevreye diğer bir deyişle kentsel alana yapılan yatırımlardır. Fabrikalara, bürolara, konuta yapılan yatırımlar üretim ve tüketim için fiziksel çevre yaratılması açısından önemlidir çünkü kapitalist ekonomide istikrarı sağlamanın yolu olarak görülmektedir. Burada sermaye birikim süreçleri ve kentleşme süreçleri, bir yandan yapıyı çevreye yapılan yatırımlar diğer yandan da emek gücünü yeniden üretmek için gerçekleştirilen toplumsal harcamalar çevresinde bir araya gelmektedir.⁶¹

Bu yaklaşımlar, kentleri bağımsız bir analiz nesnesi olarak incelemişler ve sanayileşme sürecinde ortaya çıkan sınıfsal, ekonomik ve politik problemlere odaklanmışlardır. Ancak sanayi faaliyetlerinin gelişmesini, sanayi işletmelerinin kentlerdeki dağılışı düzenini, yerleşmiş bulundukları kentlerde diğer unsurlarla olan ilişkilerini ve bu kentin dışındaki kentlerle ilişkilerini analiz etmemişlerdir. Oysa

⁶¹ a.e, s.20-21.

sanayileşme, hemen her dönemde ekonominin ilerlemesine ve coğrafi olarak tercih ettiği yıkımın eşit olmayan yapısına önemli katkılarda bulunmuş bir süreçtir.⁶²

Kentsel fonksiyonların mekandaki dağılımını analiz eden yaklaşımlar yer seçim kuramları altında karşılığını bulmuştur. Tümertekin, sanayi işletmelerinin, gerek yerleşmiş bulundukları yerlerde gerekse de diğer kentlerle ilişkilerinde iki temel unsurun söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu unsurlardan birincisi, insanların meydana getirmiş oldukları pazar ki, bunun içinde işçi, değişim, sermaye ve kanunlar bulunmaktadır. İkincisi ise, hammadde, enerji kaynakları ve coğrafi durumun etkili olduğu doğanın meydana getirmiş unsurlardır.⁶³ Sanayi faaliyetlerinin bugünkü dağılışına belirleyen faktörler olan, hammadde, işçi, enerji, sermaye, pazar ve devlet gibi unsurlar sanayi işletmelerini kuruluş şartı ve lokasyon şartı olarak iki yönde etkilemektedir.⁶⁴ Sanayinin gelişmesi ile sanayi işletmelerinin mekanda dağılımlarını açıklayan sanayi yer seçim kuramlarında ise bu şartlara göre, üretimin mekansal örgütlenmesi ve bu örgütlenmeyi oluşturan mekanizmalar, metropoliten ölçekte sanayilerin oluşturduğu mekansal yapılar ve bu yapıların dönüşüm süreçleri açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁵

1.2.1. Sanayinin Yer Seçimine İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Sanayi Devrimi ile başlayan sanayileşme süreci, günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde farklı dinamiklerin etkisiyle yön bulmuştur. Ancak, sanayileşme sürecinin hangi aşamasında olursa olsun, üretimin mekansal örgütlenmesi ve sanayiye oluşturan mekansal yapıların dönüşümü beraberinde ülke, bölge ve kent ölçeğinde toplumsal, ekonomik ve çevresel anlamda bir değişimi de getirmektedir. Üretim sürecinin değişmesi, üretim maliyetlerinin minimize edilebileceği bölgesel pazarlarda veya lojistik olarak yakın bölgelerde üretimin yoğunlaşmasının da nedeni

⁶² Levent Ünverdi, “Küçük ve Orta Ölçekli Üretimin Mekansal Yer Değiştirme Stratejileri: İzmir Örneği Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, 2004, s. 14–15.

⁶³ Tümertekin, **a.g.e.**, s.39.

⁶⁴ **a.e.**, s.58–59.

⁶⁵ Murat Güvenç, İlhan Tekeli, Tansı Şenyapılı, **Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci**, Ankara: Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, 1991, s.1.

olmaktadır. Üretimin yoğunlaştığı bu bölgeler karlı olmaktan çıktığında, yeni yerler aranmakta ve üretim başka coğrafyalara kaymaktadır. Mekan bu üretim süreçlerine bağlı olarak yaşanan değişimin öznesi olmasının yanında, aynı zamanda bu değişimi anlamaya ve analiz etmeye yarayan olanaklar deposudur.

Emek ve sermayenin mekansal bağlarıyla birlikte üretimin kendisi de mekan gerektiren ve bu mekanı tüketen bir olgudur. Dolayısıyla, sermaye birikim süreçlerinin girişimciler üzerinde oluşturduğu etkiler, mekandaki yer seçim tercihlerinde ve yığılma ekonomilerinde kendini göstermektedir. Metropoliten kentlerdeki üretim alanlarının farklılaşması ve organize sanayi bölgesi gibi sanayinin yoğunlaştığı komplekslerin farklı avantajlar sunması işletmelerin yer seçim kararları ile kentlerin mekansal olanaklarını karşı karşıya getirmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, mekanın değişen anlamı çerçevesinde, mekana bağlı değişimler de önemli bir faktör olan sanayinin yer seçimlerindeki farklılaşmaları açıklamaya çalışan kuramlar incelenmeye çalışılmıştır. Sanayinin yer seçim kararları, sadece sanayi işletmelerinin devamlılığı açısından değil bulundukları bölge açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda birçok kuramcı sanayinin yer seçimiyle ilgili farklı dönemlerde çeşitli yaklaşımlarda bulunmuştur. Sanayi yer seçim kuramlarının gelişmesi, ekonomik teorilerin gelişmesinden daha bağımsız ve daha mekanik bir yaklaşım içinde gerçekleşmiştir.⁶⁶ Bu yaklaşımlar, ekonomik faaliyetlerin mekansal örgütlenmesi ve bu örgütlenmelerin dağılım düzeninin anlaşılmasını açıklamak üzere geliştirilmiştir.

Sanayi coğrafyası üzerine çalışan A.J.Scott, yer seçim kuramlarını dört farklı süreç içerisinde tanımlamaktadır;⁶⁷

- Alansal temelinde ampirik olarak yerlerin fiziki ve sosyal durumunun tanımlanması olarak nitelendirilebilecek geleneksel hareket
- 1960'ların mekansal analizi ve bölge bilimi hareketi

⁶⁶ İlhan Tekeli, **Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2010, s.24.

⁶⁷ Scott, **a.g.e.**, s.485.

- 1970’lerdeki politik ekonomik yaklaşımların dönüşü, Marksist yaklaşımlara dönüş
- 1980’lerin ortalarından itibaren bölgesel global etkileşimler üzerindeki ilginin yoğunlaşması

Çalışmada aktarılabacak olan yer seçim kuramları, tanımlanan bu süreçlerin ışığında detaylandırılmıştır. Ancak, öncelikle alan çalışmasının yapıldığı bölgenin konumu itibarıyla metropoliten alanlarda ortaya çıkan dönüşümleri açıklamaya çalışan kent sosyolojisi çalışmalarına yer verilecektir. Daha sonra geleneksel hareket klasik ve neo klasik yer seçim kuramları olarak, bölge bilimi hareketi ise davranışçı yaklaşımlar olarak aktarılmaya çalışılacaktır. Son olarak ise yer seçim kuramlarını ekonomi politik tabanlı açıklayan yapısalci yaklaşım yer almaktadır.

1.2.1.1. Metropoliten Yerleşmelerin Yapı ve Dönüşümleri

Yer seçim kuramlarının ilk aşamalarında üretilmiş olan kent sosyolojisi çalışmaları, sanayi kentinin ortaya çıkması ve gelişmesini, kentin içindeki sanayi kuruluşlarının mekansal dağılımını ve bu faaliyetin ortaya çıkardığı ulaşımın ve üretimin örgütlenmesi arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmasına rağmen açıkça bir sanayi yer seçim kuramına yer vermemektedir.⁶⁸

Metropol içi sanayi yer seçimi olgusunu modern kent çerçevesinde ilk ele alan Burgess⁶⁹, 1927 yılında geliştirdiği “eş merkezli daireler” (Concentric Zone Hypothesis) modeli ile kentsel büyüme sürecini açıklamaya çalışmıştır. Kentsel ekolojik yaklaşımda mekansal uyarlamayı yapan Burgess, ideal kenti 5 işlevsel eş merkezli bölgede kavramsallaştırmaktadır.⁷⁰ İlk dairede yani en iç halkada, merkezi iş ve ticaret bölgesi bulunmaktadır. İkinci daireyi, daha kötü durumda olan oturma bölgesi oluşturmaktadır. Çöküntü alanlarının yer aldığı bu bölge, aynı zamanda geçiş alanlarını olarak da adlandırılmaktadır. Üçüncü daire, çalıştıkları yerlere ulaşımın

⁶⁸ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e**, s.5.

⁶⁹ Bakınız: Ernest, W. Burgess, “The Growth of the City: An Introduction to a Research Project” **In the City**, ed. Robert E. Park, Ernest Burgess, Chicago: The University of Chicago Pres, 1925, pp. 47–62

⁷⁰ Larry Lyon, **The Community in Urban Society**, Illinois: Waveland Pres, 1999, s.35.

kolay olduğu alanlarda oturmayı tercih eden sanayi işçilerinin oturma alanlarından meydana gelmektedir. Dördüncü daire, üst sınıflara ait müstakil veya apartman türünde konutların yer aldığı kaliteli oturma bölgeleridir. En son olan beşinci daire ise, kent sınırları dışında kalan banliyö alanlarındaki üst sınıflara ait yerleşim yerlerini kapsayan alanlardır.⁷¹

Metropolitan yerleşmeler de yapılaşmayı açıklayan bir başka kuram, Homer Hoyt'un ortaya çıkardığı "Sektör Kuramı"dır.⁷² Hoyt'un, 142 tane Kuzey Amerika Kentinde gerçekleştirdiği araştırması, işçilerin arazi kullanımı açısından Burgess'in modeline benzetmekle birlikte, kentin gelişimini dairelerle değil, ana taşımacılık yolları üzerinden kavramsallaştırmaktadır.⁷³ Hoyt, farklı gelir gruplarında ve farklı sosyal tabakalarda bulunanların, farklı bölgelerde oturduklarını söylemektedir. Kurama göre, birinci bölge merkezi iş ve ticaret alanı, ikinci bölge toptancılık ve hafif imalat sanayi, üçüncü bölge düşük gelirli grupların oturma alanları, dördüncü bölge orta gelirli grupların oturma alanları, beşinci bölge ise yüksek gelirli grupların oturma alanlarından oluşmaktadır.⁷⁴ Birbirine benzeyen bu modeller arasındaki temel farklılık, Hoyt'un kuramında, toplumsal ayrışımın mekan üzerindeki etkisinin açıkça vurgulanmış olmasıdır. Her iki kuramda, oturma biçimleri uygulandığında tek bir kentsel merkez bulunduğunu varsaymaktadır. Gerçekte sadece tek bir merkezde yoğunlaşmanın fiziksel açıdan olanaksız olmasından dolayı, kentlerde farklı merkezler ortaya çıkmakta dolayısıyla bu kuramlar kentlerdeki değişimi açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu iki model de özellikle Von Thünen'in tarımsal üretimin örgütlenme kalıbını açıklayan ekonomik alansal uzlaşma modelinin etkileri görülmektedir.⁷⁵

⁷¹ William G. Flanagan, **Urban Sociology: Image and Structure**, Boston: Allyn and Bacon, 1990, s.204.

⁷² Bakınız: Homer, Hoyt, "**The Structure and Growth Of Residential Neighborhoods in American Cities**", Washington, D.C: Federal Housing Administration, 1939

⁷³ Lyon, **a.g.e**, s.37-38.

⁷⁴ Flanagan, **a.g.e**, s.206.

⁷⁵ Güvenç ve diğerleri, **a.g.e**, s.6.

Bu alanda açıklanması gereken üçüncü metropol modeli, Haris ve Ullman'ın⁷⁶ 1945 yılında yayınlamış oldukları “çok merkezli” (Multiple Nuclei Model) metropol modelidir. Metropoliten alanlarda, merkez ve alt merkezlerdeki hiyerarşik farklılaşmayı açıklamak isteyen bu model de kentler, kullanım alanına göre birçok merkezden oluşmaktadır. Bir kentte birden fazla merkezin ortaya çıkmasında çeşitli faaliyetlerin rolü vardır ve bazı faaliyetler uzmanlaşmış oldukları için özel hizmetlere gereksinim duymakta bazı faaliyetler ise birbirlerini tamamladıkları için bir arada olmayı istemektedirler. Bu faaliyetler bazen birbirini iterek bazen de birbirini çekerek kentlerde yeni merkezler oluşturmaktadır.⁷⁷ Alansal uzmanlaşma ve farklılaşma kuramlarına dayalı olarak ortaya çıkan bu model, merkezi iş ve ticaret alanının alt merkezinde olan kentsel alanın, işlevsel farklılaşmasını anlatmakta ancak ne konut alanlarının ne de sanayi bölgelerinin oluşumunu yer seçim kararlarına bağlı olarak açıklamamaktadır. Güvenç, sanayi bölgeleri ve konut alanları mekansal örgütlenmenin bir elemanı olarak dikkate alındığında, metropol içi dönüşümleri açıklayan bu kuramların, kentsel yapıyı bir bütün olarak kavramsallaştırmadığını söylemektedir.⁷⁸

1950'li yıllardan sonra sanayi üretiminin mekansal örgütlenme biçimi, işletme ve konut bağlantılarını, işçi ücretlerinden doğan mekansal farklılaşmayı kapsayan metropol modelleri geliştirilmiştir. Hoover ve Vernon'un⁷⁹ çalışması bu alanın önemli aşamalardan birini oluşturmaktadır. Çalışma, Güvenç'in anlatımıyla, metropoliten yapı ve bu yapıdaki dönüşümleri, sanayinin farklı sektörlerdeki istihdam dağılımı üzerindeki etkisini, işletmelerin alan gereksinimini, kentsel arazi fiyatlarının farklılaşmasını, sanayi işletmelerinin genişleme olanakları üzerindeki yasal ve ekonomik kısıtlamaları ve işçi ücret düzeylerindeki mekansal farklılaşmanın yarattığı dinamiklerle açıklamaktadır.⁸⁰

⁷⁶ Bakınız: Haris, Chauncey D, Edward L. Ullman, “The Nature Of Cities”, **The Annals of the American Academy of Political Science**, n. 242, 1945, pp.7–17.

⁷⁷ Lyon, **a.g.e.**, s.38, Flanagan, **a.g.e.**, s.208.

⁷⁸ Güvenç ve diğerleri, **a.g.e.**, s.6.

⁷⁹ Bakınız: E.M. Hoover, R.Vernon, **Anatomy of a Metropolis**, New York: Anchor Books, 1962.

⁸⁰ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.8

Sanayi yer seçim olgusunda son yıllara kadar etkili olan “Kuluçka Hipotezi’nin” (Incubator Hypothesis) yer aldığı araştırma, yer seçim olgusuna kurumsal bir modelle yaklaşmaktadır. Kuluçka hipotezine göre, yeni kurulmuş küçük ölçekli işletmeler, gelişme süreçlerinin başlarında ekonomik açıdan son derece hassas durumda olup, büyüebilmek için en uygun ortamı aramaktadırlar. Bu işletmeleri için en uygun ortam, yığılma ekonomilerinin olduğu kent merkezleri ya da merkezin çevresinde bulunan ve ulaşımın kolay sağlanabileceği alanlardır. Bu açıdan metropoliten alanların merkezi ve yakınlarındaki alanlar, yeni kurulan küçük ölçekli işletmeler için gelişene kadar kuluçka görevini görmektedir. Sanayi işletmeleri için önemli bir aşama olan bu evreyi başarılı geçen işletmeler, hızlı bir büyüme sürecine girerek yeni alanlara gereksinimleri artmakta buna karşılık kent merkezlerinin sağladığı yığılma ekonomilerine olan bağımlılıkları azalmaktadır. Dolayısıyla kent merkezlerinden ayrılacak konuma gelmektedirler.⁸¹ İşletmeler kent merkezinde bulundukları alanlarda da büyüme imkanı sahiptirler ancak kent merkezlerinde kiraların yüksek oluşu, arazinin maliyeti ve imar durumları gibi nedenler işletmelerin kısıtlanmasına neden olacaktır. Bu tür işletmeler için en akılcı çözüm, maliyetlerin yüksek olduğu kent merkezini terk ederek maliyetlerin düşük olduğu kent çeperlerine yerleşmeleri olmaktadır. Bu hipotez de tanımlanan yer seçim süreci, metropoliten alanlardan merkez dışına kayan sanayi işletmelerinin hareketliliğini ifade etmektedir.⁸²

Vernon, bu hipotezini ürün devresi (product life cycle) kavramıyla ilişkilendirilerek genel bir kent içi sanayi yer seçim kuramına varmaya çalışmıştır. Ürün devresi kavramı, yeni üretilen bir sanayi malının pazardaki yayılma hızının sürecini ifade etmekte ve genellikle imalat sanayinin dağılımını açıklama da kullanılmaktadır.⁸³ Ürün devresi kavramı, kuluçka hipotezinin sanayi işletmelerinin metropoliten alanın merkezinde bulunmalarından dolayı elde edilen yığılma

⁸¹ Robert A. Leone, Raymond Struyk, “The Incubator Hypothesis Evidence from Five Cities”, **The National Bureau of Economic Research**, Working Paper No.45, 1974, s.3-4, (çevrimiçi), <http://www.nber.org/papers/w0045.pdf>, 01.05.2011.

⁸² Güvenç ve diğerleri, **a.g.e.**, s.10.

⁸³ Byung-Rok Choi, **High Technology Development in Regional Economic Growth: Policy Implications of Dynamic Externalities**, Aldershot, Hampshire, England; Burlington, VT: Ashgate, 2003, s.4.

ekonomilerine bağılı olarak açıklanan sanayi yer seçim sürecine, örgütlenme ve pazar dinamiklerini dikkate alan yeni bir bileşen eklemektedir. Bu kurama göre, beceri düzeyi yüksek işgücü kullanan, ekonomik açıdan kırılgan yeni kurulan küçük ölçekli işletmelerde, üretilen yeni bir ürün geliştirilmesinin hemen ardından pazara sunulmaktadır. Bu tür işletmeler kent ekonomilerinden faydalanmak için kent merkezlerinde yer seçmektedirler. Pazara sundukları yeni ürünlere talebin artması ve sürekli hal alması, işletmelerin sermaye yoğun üretim tekniklerinden faydalanmalarına imkân verecek ve mali açıdan kırılgan olan bu işletmeler büyük ölçekli üretim yapan işletmeler halini alacaklardır. İşletmelerin büyümesi sonucunda, üretim süreçlerinin tüm aşamalarını kendi bünyelerinde gerçekleştirmeleri kent ekonomilerine olan bağımlılıklarını azalmasına ve metropoliten alanın kent çeperinde bulunan daha ucuz arazilerde yer seçmesine neden olacaktır. Böyle ortaya çıkan sermaye yoğun sanayi işletmeler, hem daha çok orta ölçekli kentlerden yer seçmekte hem de beceri düzeyi yüksek ve iş deneyimine sahip olan işgücüne bağımlılıkları azalmaktadır. Bu tür fabrikalar, beceri düzeyi düşük ucuz işgücünü yeni yerleştikleri yerleşmelerden sağlamaktadır.⁸⁴ Yüksek teknolojiye sahip olan sanayi işletmelerinin karlılıklarını, işgücü piyasasını ve sanayinin yapısını açıklayan bu kuramın, daha çok gelişmiş sanayi ülkeleri için geçerli olduğunun vurgulanması gerekmektedir.⁸⁵

Gelişmekte olan ülkelerde bu kuramda ifade edilen süreci uyarlayarak kullanmak gerekmektedir. Uyarılama yapılması gereken ilk nokta, gelişmekte olan ülkelerin ithal ettikleri sanayi ve kendi oluşturdıkları sanayi sonucunda oluşan ikili sanayi yapısının, yer seçim kararları üzerindeki etkisidir. İkinci nokta ise, az gelişmiş ülkelerde yaşanan göç ve gecekondulaşma süreçlerinin etkisidir. Kıray, “Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri” adlı çalışmasında, en küçük imalat birimlerinin zamanla büyüdüklerini ve her büyümede yeni yer seçtiklerini sonunda kent içi mekana sığmadıklarını ve kent dışına kayan orta ölçekli sanayi haline

⁸⁴ Allen J. Scott, **Metropolis From Division Of Labor to Urban Form**, Berkeley L.A: University of California Press, 1988, aktaran Güvenç ve diğerleri **a.g.e**, s.11.

⁸⁵ Choi, **a.g.e**, s.4.

geldiklerini ve bu hareketleri ile farklı yer seçim eğiliminde olduklarını belirterek bu etkileri açıkça vurgulamıştır;

“..zanaatkârlık, yörelerini kuluçka makinesi, kuvöz gibi kullanarak en küçük imalat biriminden zaman içinde teknolojiye ve örgütleşmede adım adım büyüyen, her büyümede kendine yeni yer seçen, sonunda şehir içi mekana sığamayarak şehir dışına kayan ve taşan orta çaplı sanayi birimi haline gelen girişimlerdir.”⁸⁶

Yine aynı çalışmada, gelişmekte olan ülkelere özgü ikili sanayi yapısından, birincisinin, ulaşım ve haberleşme olanaklarının sağlandığı boş bir alanda fabrika kampüsü (Organize sanayi bölgeleri gibi) şeklinde yerleştiklerini diğerlerinin ise metropoliten alanın bitişik çevresinden uzakta toplu ulaşım olanaklarının ve haberleşme kolaylıklarının sağlandığı küçük kentlere yerleştiklerini belirtmektedir;

“... Bu tür girişimler ister merkez ülkelere ait olsunlar ister ülkenin özel ya da kamu kesiminin olsunlar, metropoliten şehir ile kendi ulaşım ve haberleşmelerini sağlama kolaylığına sahip boş bir yörede fabrika kampüsü halinde kuruluyorlar....Metropol kentin bitişik çevresinden de daha öteye, toplumca ulaşım ve haberleşme kolaylığı sağlandığı kadar yöredeki daha küçük kentlere kaymaktadırlar. Böyle kaymalarda girişim gerçekten büyümüşse ilk adımda metropol şehirde bir irtibat bürosu bırakmaktadır. Fakat bu giderek yetmemekte, kontrol ve idare büyük şehre dönmekte, üretim çevrede devam etmektedir.”⁸⁷

Gelişmekte olan ülkelerde metropol içi sanayi yer seçim araştırmalarında, nüfusta yaşanan hızlı değişim de dikkate alınmak zorundadır. Metropol içinde belli yerlerin diğerlerine göre daha hızlı büyümesi mekansal farklılaşmalara yol açarken nüfus ağırlık merkezinde kaymalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde, merkezi iş alanları dışına yönelen sanayi hareketlerinin tümünün desantralizasyona yönelik bir süreç olarak değerlendirilmesi yanıtıcı olmaktadır.

⁸⁶ Mübeccel Kıray, “Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitanleşme Süreçleri”, **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, s.158–159.

⁸⁷ a.e., s.159.

Scott, sektörel farklılıklar göz ardı edilerek yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, metropol merkezinin yeni işletmelerin yoğunlaştığı bir alan olmayabileceğini ve bu durumun;

- Sermayenin yoğunlaşma sürecinin farklı sektörlerde farklı hızlarla çalışmasından
- Yerleşik üretim bölgelerinin dağılmaya karşı göstermiş oldukları dirençten
- Belli iş kollarında üretimin birbirleriyle iş ilişkileriyle bağlı olduklarını ancak her birinin tek bir mal veya süreç üzerinde uzmanlaşmış emek yoğun üretim sürecine bağlı işletmelerin merkezi konumdan uzaklaşamayışlarından kaynaklandığını söylemektedir.⁸⁸

Emek yoğun üretim süreçlerine sahip işletmelerin kent merkezlerinde, sermaye yoğun üretim süreçlerine sahip işletmelerin ise, metropoliten alanın çeperinde yer seçmeleri gerektiği neo klasik kuramlar altında gösterilmektedir. Bununla birlikte, kuluçka hipotezi ile anlatılan, sanayi işletmelerinin yer seçim süreci, davranışçı, yapısalcı ve yapısalcılık sonrası okullar tarafından da farklı kuramsal terim ve süreçlerle açıklanmaktadır.

1.2.1.2. Klasik Yaklaşım

Bu yaklaşımların geçmişi metropoliten alanda sanayi işletmelerinin mekansal farklılaşmasını açıklayan yaklaşımlardan daha eskiye gitmektedir. Klasik yer seçim kuramları, 19.yy sanayi devrimi ile birlikte gelişen kapitalist girişimci sınıfın dünya görüşü çerçevesinde şekillenmiştir. Temel de üretimin nerede ve nasıl yapılacağı konusunu dolayısıyla mekanı merkeze alan bu yaklaşımlar, bu anlamda yer seçim kuramlarının temelini oluşturmaktadır. Klasik yer seçim kuramları, sanayi işletmelerinin yer seçimlerini, ekonomik yapılarındaki değişimlere bağlı olarak açıklamakta ve rekabeti ekonomik davranış içerisinde önemli bir faktör olarak görmektedir. Dolayısıyla güçlü bir rekabet ortamında üretim ve pazar koşulları

⁸⁸ Allen J, Scott, "Location Patterns and Dynamics of Industrial Activity in the Modern Metropolis", *Urban Studies*, vol.19, 1982, s.124-130.

önemli bir faktör haline gelmektedir. İşbölümü, hammadde ve pazar unsurları gibi farklı noktalara odaklanan bu kuramlar, ağırlıklı olarak analizlerini ulaşım maliyetlerinin yapısı üzerine kurmuşlardır.⁸⁹

Yer seçimine ilişkin ilk mekansal analiz tarımsal yer seçimi yaklaşımını ortaya atan J.H.von Thünen tarafından yapılmıştır. Tarımsal bir kuruluş yeri modelini içeren bu çalışmada etrafı çöllerle çevrili ve dış ekonomik ilişkileri olmayan, ortasında tek bir tüketim merkezinin yer aldığı daire şeklinde homojen bir alanda hangi ürünlerin nerelerde yetiştirilmesi gerektiği konusu ele alınmaktadır. Thünen'in yer seçim teorisinde, alanı homojen kabul ettiği için, taşıma masraflarının her iki yöne de aynı olduğu kabul edilmiştir. Thünen taşıma masraflarının üretim de önemli bir engel olduğunu fark ederek pazardan uzaklaştıkça hangi ürünlerin yetiştirilmesinin daha ekonomik olacağını saptamaya çalışmıştır. Kurama göre, “Bozulma gibi nedenlerle taşıma süresinin belirli bir sınırın aşmaması gereken ürünlerle, taşıma maliyetleri değerlerine (veya fiyatlarına) göre nispeten yüksek olan ürünler hemen tüketim merkezinin etrafında üretilirken, bozulma durumu olmayan ve taşıma maliyetleri değerine oranla nispeten düşük olan ürünler tüketim merkezinden daha uzak yerlerde üretilmektedir.”⁹⁰ Ürünün taşıma maliyeti ile değeri arasındaki bu ilişki tüketim merkezinden uzaklaştıkça daha çok değer lehinde etkili olmaktadır.

Launhardt, giderlerin, tüketim merkezi ve hammaddenin elde edildiği yer bakımından en düşük olduğu noktanın nasıl saptanacağını belirlemeye çalışmıştır. Buna da, ulaşım girdileri, uzaklık ve ağırlıkla orantılı olarak işletmenin kuruluş yerini, iki hammadde ve bir tüketim merkezinden oluşan kuruluş üçgeni üzerinden yapmaya çalışmıştır.⁹¹ Bu modelde, “üretim katsayıları ile girdi ve ürün fiyatlarının sabitliği ve homojen alan varsayımları altında, münferit bir işletmenin optimum

⁸⁹ Allen J. Scott, “Industrial Organization and Logic of Intra-Metropolitan Location: Theoretical Considerations”, **Economic Geography**, Vol.59, 1983, s.233.

⁹⁰ Tamer Müftüoğlu, **Sanayi İşletmelerinde Kuruluş Yer Seçimi ve Ölçek Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, n.530, Ankara: A.Ü. S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1983, s.11-12, (çevrimiçi), <http://kitaplar.ankara.edu.tr/tammetin.php?ocr=dosyalar/ocr/147.htm>, 01.05.2011.

⁹¹ Ünverdi, **a.g.e**, s.21

kuruluş yerinin, toplam taşıma maliyetinin minimum kılındığı coğrafi konum olarak belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu varsayımlar altında, münferit bir işletmenin optimum kuruluş yerinin belirlenmesi, üç sabit noktaya uzaklıkları toplamı minimum olan noktanın bulunması şeklinde ifade edilen matematik problemine indirgenmektedir.”⁹² Launhardt, bir işletmenin optimal kuruluş yerinin, toplam taşıma masraflarının minimum olduğu yer olarak belirlemiştir.

1.2.1.3 Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik yer seçim yaklaşımları, işletmelerin hareketlerinden çok iktisattaki temel yasaları yöneten üç tür özellik göstermektedir.⁹³ Bunlar;

- Sanayinin yer seçimini ulaşım ve işçi ücretleri gibi ekonomik değerler üzerinden kurgulamaktadır
- Sanayinin yer seçiminden tümdengelimci bir davranışla ekonomik faktörleri analiz etmektedir.
- Evrensel ekonomik yasaların hareketini evrensel rasyonalite düşüncesine dayandırmaktadır.

Bu yaklaşımın temel amaçlarından biri kar maksimizasyonu, diğeri ise maliyet minimize edilmesidir.

Firmaların rasyonel olarak en karlı oldukları alanda yer seçmelerini öngören neo-klasik yer seçim teorileri, ulaşım maliyeti, işgücü maliyeti ve pazar büyüklüğü gibi yer seçim faktörlerini işletmelerin yer değiştirmeye zorlayan temel güçler olarak kabul eden kuramlardır. Bu kuramlarda, işletme mekansal olarak artık karlı olmadığı yerini, karlı olduğunu düşündüğü yer ile değiştirmektedir. Bu durumda işletme için karlı olmadığı mekansal alan itici faktör, karlı olacağını düşündüğü yeni mekansal alan ise çekici faktör olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, ulaşım ve işgücü maliyeti, firmaların yer seçimini etkileyen faktörler olmaktadır. Bu modeller de yer

⁹² Müftüoğlu, a.g.e., s.23.

⁹³ Ünverdi, a.g.e., s.22.

değiştirme maliyetsiz olarak düşünölmekte olup, esas vurgu rasyonel davranma üzerine yapılmaktadır.⁹⁴

19. yüzyıl sonunda Almanya’da Weber⁹⁵ tarafından geliştirilen yer seçim kuramı, izole edilmiş ekonomik bir sistem kurulması halinde ortaya çıkacak durumların araştırılmasına dayandırılmış olup, pazaryeri ve hammaddeye ulaşım verileri alınarak, belirli bir üretim maliyetinin en düşük nerede olacağı sorunsalı çözümlenmeye çalışılmıştır.⁹⁶ Hammadde kaynakları ve pazarın bir düzlemde gerçekleştiğı ve ulaşımın her iki yöne de olanaklı olduğu varsayılan kuramda, ilk olarak taşıma maliyetlerini inceleyen Weber, yer seçiminde etkili olan sanayi girdilerini, belirli bir bölgenin her yerinde bulanabilen hammaddeler ve sadece belirli bir bölgede bulunan yerel hammaddeler olarak sınıflandırmıştır. Belirli bir bölgenin her yerinde bulanabilen hammaddeler, kolay bulundukları için, işletmelerin yer seçimini etkilememektedir. Yerel hammaddeleri de, üretim sırasında ağırlık yitiren hammaddeler ve ağırlık yitirmeyen saf maddeler şeklinde sınıflandırmaktadır.⁹⁷ Weber’e göre işletmeler, bu farklılaşma içinde yer seçimlerini, ulaşım maliyeti, emek maliyeti ve yığılma ekonomileri gibi üç temel faktöre göre en az maliyeti yüklenecek şekilde yapmaktadırlar.⁹⁸

Sanayi işletmelerinin yer seçim kararlarında, işletmelerinin üretim sürecinde kullandığı ve her yerde bulunmayan hammadde sahalarının olduğu nokta ile pazar sahasının olduğu nokta arasındaki üretim maliyeti ve pazara taşıma maliyeti toplamı, minimum olan nokta aranmaktadır ve işletmelere en az taşıma maliyeti yükleyen konum, işletmeye sağlanan hammadde girdisinin taşıma gideri ile ürünlerin pazara taşınması için ödenen toplam giderin minimum olduğu noktada bulunmaktadır.

⁹⁴ Meryem Bostan, Fatma Erdoğanas, Nilgün Görer Tamer, “Ankara Metropolitan Alanı’nda İmalat Sanayinin Yer Değiştirme Süreci Ve Özellikleri”, **METU JFA** 2010/1 (27:1), 2010, s.83, (çevrimiçi), http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2010/cilt27/sayi_1/81-102.pdf, 02.02.2011.

⁹⁵ Bakınız: Alfred Weber, **Theory of Location of Industries**, University Of Chicago Pres, Chicago, 1962.

⁹⁶ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e**, s.18.

⁹⁷ **a.e**, s.18 ve Çiğdem Berna Kocaman, Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi, Türkiye Örneğı, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:56, s.3, 2007, s.113.

⁹⁸ Tekeli, **a.g.e**, s.24.

Üretim maliyetinin ve ücretlerin mekansal farklılaşmada dikkate alınmadığı bu kuram da, yer seçimi için toplam taşıma giderinin en az olduğu nokta(optimum konum) sanayi işletmeleri için en karlı nokta olarak kabul edilmektedir.⁹⁹

Weber'in yer seçim teorisine en önemli katkısı kuruluş yeri faktörü olup, kuram izole edilmiş bir ekonomik sistem üzerinden tasarlanmış ve kuruluş yeri faktörlerinden bir kısmını dikkate almıştır.¹⁰⁰ Bununla birlikte, bölgesel ve ülkesel hedeflerin dikkate alınmadığı, sadece bir firmanın karlılığını maksimize eden ve sosyal maliyetleri hesaba katmayan bir teori olarak kabul edilmiştir.¹⁰¹

1950'li yıllarda Weber'in sanayi yer seçim problemini bir ikame problemi olarak tanımlayan Isard¹⁰², esas vurguyu sanayi faaliyetleri üzerine yapmıştır. Isard'ın yer seçim kuramlarına kazandırdığı en önemli şey, ikame ilkesi yoluyla genel iktisat kuramı ile yer seçim kuramını birleştirmesidir. Genel iktisat teorisinde ikame, bazı üretim faktörlerin birbirinin yerine kullanılmasını ifade eder. Mesela emek, sermayenin veya arazinin yerine kullanılabilir veya tersi olabilir. Bu prensip yer seçim kuramına uygulandığında, alternatif yerler arasından bir üretim yerinin seçimi ile temelde aynı şeyi ifade eder.¹⁰³ Böylece örneğin pazara yakın yerde kurulmuş bir işletme, tedarik ve dağıtım maliyetleri birbirinin yerine ikame edilebilir. Keza, bir fabrika, diğer yer seçim faktörlerinin maliyetlerinde meydana gelen artış sonucu ucuz enerji, düşük işgücü, vergi, finansman ile hükümet teşviği sunan yerler ile mevcut yerlerini ikame edebilir.

İşletme karlarının maksimize edildiği kuramdan başlayarak, genel denge teorilerine kadar her bir kuram mekan boyutu da göz önüne alınarak yeniden çözülmüş ve mekansal tahsis problemi olarak genelleştirilmiştir. Weber probleminin

⁹⁹ Tekeli, **a.g.e**, s.25, Güvenç ve Diğerleri, **a.e**, s.18, Scott, "Industrial Organization and Logic of Intra-Metropolitan Location: Theoretical Considerations", **a.g.e**, s.234.

¹⁰⁰ Kocaman, **a.g.e**, s.114.

¹⁰¹ Tekeli, **a.g.e**, s.27.

¹⁰² Bakınız: Walter Isard, **Location and Space Economy**, Cambridge, MIT Pres, 1956.

¹⁰³ Nuri Yavan, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s.109.

neo-klasik tanımından sonra, metropoliten ölçekte sanayi işletmesinin konumu, teknoloji seçimi ve emek pazarının sınırları arasındaki bağlantıları inceleyen bir dizi kuramsal katkı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴ Bu katkılardan en önemlisi yapan William Alonso'dur.¹⁰⁵ Alonso'ya göre, bir firmanın gerçek temel amacı maliyetlerini en aza indirmekten ziyade karını en çoğa çıkarmak olduğunda, ulaştırma maliyetlerinin düşürülmesi yalnızca kısmi bir emek olarak kalmakta ve normal olarak firma daha fazla kazanmak için daha fazla harcamaktan kaçınmamaktadır. Kuramda kentsel sisteme ilişkin bir denge analizi bulunmaktadır. Konut-işyeri arasındaki seyahat uzunluğunun, caydırıcı etkisinin yok edilmesi için, ödenmesi gereken kent içi ulaşım ücretinin işçiye ödenen ücret içerisinde yer aldığını belirten yaklaşım, emek ve sermaye yoğun üretim teknolojisi kullanan işletmelerin metropoliten alan içerisinde neden farklı yer seçtiklerini açıklamaya çalışmıştır. Kurama göre, emek yoğun teknoloji, kullanan sanayi işletmeleri yer seçimlerini, emek pazarının yoğun olduğu kent merkezlerinde, sermaye yoğun teknoloji kullanan işletmeler ise, yer seçimlerinde metropoliten alanın dışına kaymaktadırlar.¹⁰⁶ Birçok görgül araştırmayla kanıtlanan bu sonuç, belli sektörler içerisinde yer seçim farklılaşmasının açıklanmasında da kullanılabilir. Başka bir ifadeyle, sanayi işletmesinin yer seçimini, işletmenin ürettiği ürünün fiziksel özelliklerine göre değil, üretimde kullanılan teknolojinin bir sonucu olarak ele alınmaktadır.¹⁰⁷

Neo klasik yaklaşımlar içinde Weber modelini metropol içi sanayi dağılımlarının açıklamasında kullanan yaklaşımlardan bir diğeri Bağlantı Okulu olmuştur. Yer seçimini işletmeler arasında girdi ve çıktı ilişkilerinin bir sonucu olarak ele alan bu okul, işletmeler arasındaki düşey bağlantılar ve belli bir ana sanayi ile bunun yan sanayi arasındaki yatay bağlantıları alarak metropol içi sanayi dağılımlarını açıklamaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Güvenç ve diğerleri, **a.g.e.**, s.20.

¹⁰⁵ Bakınız: William Alonso, "Location Theory", **Regional Policy Readings in Theory and Applications**, Ed. John Friedman and William Alonso, Cambridge, Massachusetts and London, England MIT Pres, 2nd. Print, 1978, s.35-63.

¹⁰⁶ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.20.

¹⁰⁷ Ünverdi, **a.g.e.**, s.27.

¹⁰⁸ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.21.

1.2.1.4. Davranışçı Yaklaşım

Yaklaşık olarak, 1950'lerin ortalarından 1970'lerin sonlarına kadar geçen sürede yapılan araştırmalar, klasik ve neo-klasik yaklaşımlardan uzaklaşıldığını göstermiştir.¹⁰⁹ Temelde Simon'un ekonomik örgüt kuramına dayanan, davranışçı yaklaşım, sanayi yer seçim sürecinin açıklanabilmesi için sanayi işletmelerinin örgüt yapısının ve karar verme süreçlerinin önemli olduğunu vurgulamış ve sınırlı rasyonellik ve bilginin hâkim olduğu çok daha gerçekçi bilgiye dayanan işletme yapılanmasının davranışlarını açıklamaya yönelmiştir.

Bu yaklaşım neo-klasik yer seçim kuramının, tam rekabet, rasyonel ve mükemmel bilgi ile donanmış işletmeler, kârını maksimize etmeye çalışan girişimciler varsayımlarına karşı çıkarak; eksik rekabet, yetinmecî ve sınırlı bilgiye sahip firmalar, tatmin edici/doyurucu kâra razı olan girişimciler ve belirsiz bir ortamda yer seçim kararı veren işletmeler varsayımlarını kabul etmiştir.¹¹⁰

Sanayi işletmelerinin yer seçim olgusunda davranışçı yaklaşım iki kuramsal çizgide oluşmuştur. Bunlardan birincisi, işletmelerin yer seçim davranışının işletmenin iç örgütlenişinden anlaşılacağını söyleyen İngiliz Okulu, İkincisi ise, iç örgütlenme biçiminin ve firmanın içinde bulunduğu çevrenin bu örgütlenme üzerindeki etkilerini dikkate alarak değerlendirme yapan Washington okuludur. Bu okulun geliştirdiği yaklaşımda, ülke düzeyinde uygulanan ekonomik ve mekansal politikalar, işletme kararları üzerinde etkili olan çevresel unsurlar olarak kavramsallaştırılmaktadır ki bu, iki okul arasındaki temel farkı oluşturmaktadır.¹¹¹

Davranışsal yaklaşım, işletmelerin yer seçim sürecinde, özel bir yerleşim yeri seçimine etken olan ekonomik unsurların belirlenmesinde neo-klasik yaklaşıma eklemeler yapmıştır. Bu anlamda yaklaşım, girişimcilerin gerçek davranışlarını

¹⁰⁹ Scott, "Industrial Organization and Logic of Intra-Metropolitan Location: Theoretical Considerations", **a.g.e.**, s.233.

¹¹⁰ Yavan, **a.g.e.**, s.112.

¹¹¹ Güvenç ve diğerleri, **a.g.e.**, s.31.

anlamaya, yer deşiştirmeye yol açan etkenleri çözümlmeye, belirsizliğin içinde bir yön oluşturmaya ve karar oluşturma süreçlerini analiz etmeye odaklanmıştır.¹¹²

Davranışçı yaklaşımda, yer seçim kararı işletmelerin yatırım yapmamayı ya da küçülmeyi kapsayan yatırım süreçlerinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Townroe göre, işletmenin ürettiği her karar bu işletmenin içeriden ve dışarıdan aldığı sinyallere verdiği bir tepki şeklinde ele alınmakta, karar vericinin açığa vurduğu davranışta yönlendirici, düzeltici veya kısıtlayıcı biçimlerde etkili olan i örgüt yapısı, dışsal etken ve mekanizmalar tek tek ele alınarak, geniş kapsamlı esnek ve geri besleme kanalları olan bir karar üretme mekanizması biçimlendirilmektedir. Bu modelin işletmenin yöneticisinin kararlarında etkili olan i örgütlenme, işletme yapısı, çevresel etkiler, geri besleme, karar üretme ve gözden geçirme kanallarıyla birlikte kapsadığı görülmektedir.¹¹³

Davranışçı yaklaşıma ve kurulan modellere getirilen eleştiriler daha çok ampirik bulguların yorumlanmasına ve değişim sürecinin açıklanmasında bireysel tutum ve davranışların bağımsız değişken olarak kullanımı üzerine yoğunlaşmaktadır.¹¹⁴ Yaklaşıma yönelik bir diğer eleştiri, genellikle neo klasik ekonomik faktörlerin dikkate alınmaması ve sosyolojik, psikolojik ve benzeri değişkenlere çok fazla önem vermesi yönündedir.

Ekonomi politiğin coğrafya’da kullanılabilecek bir yaklaşım olarak keşfi davranışçı sanayi coğrafya okulunun ortaya çıkışı ile eş zamanlı olup, bu yaklaşımda yapılan ilk kent kavramsallaştırmaları ile Chicago okulunun yerleştirdiği kent kuramı arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Her iki yaklaşımda da kentler yeniden üretim süreçleri için şekillendirilmiş ve gerçek gelirin mekansal bağlamda yeniden

¹¹² nverdi, **a.g.e**, s.34.

¹¹³ Peter M, Townroe, “Locational Choice and Individual Firm”, **Regional Studies**, Vol.3, 1969, s.17–22.

¹¹⁴ Scott, “Location Patterns and Dynamics of Industrial Activity in the Modern Metropolis”, **a.g.e**, s.124.

dağıtıldığı, denetim işlevlerinden uzmanlaşmış yerleşme merkezleri olarak tanımlanmıştır.¹¹⁵

1.2.1.5. Ekonomi Politik Yaklaşım

Bugün, sanayi işletmelerinin yer seçimini ve yer değiştirme sürecini etkileyen temel faktör, 1970’ler de yaşanan ekonomik krizden sonra ortaya çıkan değişimdir. Üretim yapısında önemli dönüşümlerin yaşanması ve sanayinin yeniden yapılanması olarak adlandırılan değişim, üretim ve işgücü süreçlerinin de değişmesine yol açarak yeni üretim örgütlenmelerini ortaya çıkarmıştır. Temel özelliği esneklik olan bu örgütlenme biçimi, rekabet edebilmenin şartlarını oluşturulmuştur.¹¹⁶

1980’lerle birlikte ortaya çıkan neo liberal politikaların, işletmeler arasındaki rekabeti arttırarak yer değiştirme süreçlerini desteklemesi, sanayinin yeniden yapılanmasında temel etken olmuştur. Bu politikaların, ekonomik yapıda meydana getirdiği dönüşümler beraberinde toplumsal ve mekansal dönüşümleri de getirmiş, sermaye hareketleri ve bu hareketlerin mekan organizasyonundaki etkileri ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla, ekonomi politik açıklama biçimini kullanan kent araştırmacılarının, kenti kavramsallaştırmasında da önemli değişimler meydana gelmiştir.

Ekonomi politiği kullanarak sanayi coğrafyası alanındaki ilk amprik çalışma, Massey tarafından yapılmıştır. İngiliz Elektrik ve Elektronik Sanayinin yeniden yapılanma sürecini ele alan bu çalışma, sanayi üretiminin mekansal örgütlenme biçimindeki dönüşümünün davranışçı okulun tersine genelden özele giden bir yöntemle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Massey¹¹⁷ tarafından önerilen yöntemde, ülkedeki ekonomik değişim süreçlerinde ortaya çıkan unsurların kentlerdeki değişimi etkilediği belirtmiştir.

¹¹⁵ Scott, “Metropolis From Division Of Labor to Urban Form”, aktaran, Güvenç ve diğerleri, **a.g.e**, s.40.

¹¹⁶ Michael Storper, Allen J.Scott, **Pathways to Industrialization and Regional Development**, New York, Taylor & Francis Group, Routledge, 1992, s.55.

¹¹⁷ Dooren Massey, “The UK Electrical and Electronics Industries: the Implications of the Crisis for the Restructuring of Capital and Locational Change”, **Urbanization an Urban Planning in Capitalist Society**, der.M.Dear and A.J.Scott, New York: Methuen, 1981.

“...belli bir dönemde (tarihsel anda) kent, metropoliten alan, bölge, ülke uluslararası ölçeklerdeki sanayi örgütlenmesindeki değişimin kavranabilmesi için üst düzeydeki ekonomik değişim süreçlerinin oluşturduğu fırsat ve kısıtlayıcıların etkilerinin saptanması gereklidir.”¹¹⁸

Bu yöntemle, sanayi işletmelerinin mekansal örgütlenmesindeki dönüşümün incelemesinde öncelik, işletmenin kuruluş aşamasındaki karar süreci çözümlemelerinden daha çok yapısal etkenlere verilmekte dolayısıyla davranışçı okulun öncüleri tersine çevrilmiştir.

Massey’in yaptığı çalışmada, sanayinin yeniden yapılanma süreçlerinin işgücü yapısı ve yer seçimi üzerindeki etkileri dört başlık altında özetlenmektedir. Buna göre, yeniden yapılanma süreci kapsamında yer değiştiren işletmeler;

- “Kullandıkları işgücünün sahip olması gereken beceri düzeyini, dolayısıyla ücret seviyesini düşürmeye yönelmektedir.
- Bu işletmelerin bulundukları yerde yeniden yapılanmalarının sağlanması halinde bile sanayi kentlerinde ihtiyaç duyulan kalifiye işgücü talebi azalacaktır.
- Yeniden yapılanma sürecinde beceri düzeyi yüksek emek gereksiniminin azalması nedeniyle bu sanayi kuruluşlarını metropollere bağlayan mekansal bağlar zayıflayacaktır.
- Yeniden yapılanan sanayilerin beceri düzeyi düşük işgücü depolarına yönelmeleri nedeniyle bu kez kalifiye olmayan işgücüne ilişkin özelliklerin mekansal farklılaşması yer seçimi üzerinde etkili olmaya başlamaktadır.”

Buna göre, sanayi örgütlenmesindeki yeniden yapılanma süreci, bölge ölçeğinin çok üzerindeki yapısal nedenlerden kaynaklanmakta, bunların ekonomik ve

¹¹⁸ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.42.

toplumsal sonuçları kentte gözlemlenmektedir.¹¹⁹ Yeniden yapılanma ve yer seçiminin ekonomik ve toplumsal sonuçlarını aynı ölçüde ele alan bu yaklaşım, metropoliten alanlar ile sanayi yapılanmasındaki karşılıklı değişimleri açıklamaya dair yeni açılımlar getirmiş olmasına rağmen, görgül mekansal araştırmalarda uygulanmasında önemli kuramsal sıkıntıları olduğu vurgulanmaktadır.¹²⁰

Yapısalcılık sonrası, metropoliten sanayi dağılımlarının çözülmesinde kullanılacak olan iki yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlardan birincisinde emek kuramları ile sermaye kuramları ilişkilendirilerek yapısal bir sanayi istihdam yaratma modeli geliştirilmiştir.¹²¹ Sao Paolo'nun sanayi yapısının incelenmesinde kullanılan bu model, gelişmiş sanayi yığılmalarının nitelikli bir sendika politikası ile desteklenen bir emek pazarı bölünmesiyle birlikte geliştiğini göstermiştir. İşçi hareketlerinin yoğunlaşması ile birlikte oluşan sanayi yığılmasında çözülme başlamıştır.¹²² Sanayi üretiminin mekansal örgütlenmesi, belli bir toplumsal ve tarihsel bağlamda, üretim teknolojilerinin değişimi ve emek ve sermaye arasındaki ilişki sonucu şekillendiğini savunan bu yaklaşım;

- Ulusal sanayi yapılarındaki dönüşümlerin açıklanmasında
- Ve bu dönüşüme ilişkin olarak gerçekleşen politik söylemin çözülmesine, yeni bakış açıları getirmektedir.¹²³

Yapısalcı yaklaşımdan sonra gelişen yaklaşımlardan bir diğeri de A.J.Scott'un¹²⁴ Metropol içi sanayi kuruluşu yer seçim kuramıdır. Bu yaklaşım, ekonomi politikten alınan bir açıklama biçimiyle çalışması nedeniyle neo-klasik yaklaşımdan yapı ve bireysel eylem arasındaki çift yönlü süreçlere yer vermesi

¹¹⁹ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e**, s.42.

¹²⁰ Ünverdi, **a.g.e**, s.36.

¹²¹ Michael Storper, Richard Walker, "The Theory of Labour and Theory of Location" **International Journal of Urban and Regional Research**, vol.7, n.1, 1983, ss.1–41.

¹²² Güvenç ve diğerleri, **a.g.e**, s.44.

¹²³ **a.g.e**, s.45.

¹²⁴ Allen.J.Scott, **Metropolis from the Division of Labor to Urban Form**, Berkeley, University Of California Pres, 1988.

nedeniyle yerleşik yapısalci okuldan ayrılmaktadır. Bu kuram, sanayinin mekansal örgütlenmesini;

- Bir iş kolunun karşılamaya çalıştığı talebin büyüklüğüne,
- Talebin genişleme hızına ve dalgalanmalarına,
- Metropoliten emek pazarının yapısına ve bu yapı içerisinde oluşan politik mücadeleye,
- Firmalar arası girdi çıktı ilişkilerine,
- Olumlu ve olumsuz yığılma ekonomilerine, bağlı olarak kavramsallaştırmaktadır.¹²⁵

Bu yaklaşım hem ekonomi politiğin temel açıklama biçimleriyle çakışmakta hem de yapı ve birey arasındaki ilişkiyi yeniden biçimlendirmektedir. Üretimde ortaya çıkan esnekleşme eğilimlerinin sadece üretim birimleri ile sınırlı kalmaması, mekanda da kendini merkez ve bölge olarak yaratması bu kuramın omurgasını oluşturmaktadır. Üretim süreçleri ile mekanın örgütlenmesi arasındaki bu ilişki yerel ölçeklerde emeğin yeniden örgütlenmesi, üretimin yeniden örgütlenmesi ve sosyal ilişkilerin yeniden yapılanması gibi oldukça geniş çerçevede etkili olmaktadır.

1980 sonrası dönemde üretim ilişkilerinin çok uluslu aktörlerce oluşturulmaya başlanması, ya da küreselleşmesi, diğer bir deyişle, uluslararası üretim ağlarının söz konusu olmaya başlaması, yeni ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu durum ise, mekansal olarak, değişen ilişki biçimlerinin, kentin fiziksel coğrafyasında ortaya çıkarttığı ve / veya çıkartabileceği yeni ve farklı konumlanmalar anlamına gelmektedir.

1.3. Sanayisizleşme Süreci

Keynesyen iktisat temelinde gelişmiş ülkelerde refah devleti, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci kalkınma stratejisi biçiminde ifade edilen politikalar, 1970’li yılların ortasından itibaren kapitalist sistemin bekasını tehdit etmeye ve sonunu

¹²⁵ Güvenç ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.46.

hazırlamaya başlamıştır. Birçok yazar tarafından farklı açıklamalar getirilen bu durumun nedenleri, hala canlılığını koruyan bir tartışma konusudur. Ancak, genel olarak, uluslararası ilişkileri düzenleyen hiyerarşinin değişmeye başlaması, ABD hegemonyasının bozulup rekabet ortamına girilmesi, dolar fazlalığına bağlı olarak uluslararası para sistemindeki çöküş, refah devleti politikalarının sürdürülmesine ayrılan yüksek kamu harcamalarının kar oranlarındaki düşüşle birleşmesinin yarattığı tıkanma, Fordist üretimi ayakta tutan kitlesel pazarların küçük ve değişken talep eğilimleri karşısında çökmesi ve Fordist üretim modelinin kendi iç sorunları gibi unsurlar krizin ana nedenleri arasında sayılmaktadır.¹²⁶ Krizi aşma çabası içinde çözüm olarak Keynesyen yaklaşımın terk edilerek devletin ekonomideki rolünün küçültülmesini savunan neo liberal politikalar gündeme gelmiştir. Bu politikalarla kapitalist gelişmiş ülkeler krizi aşma ve yeniden yapılanma çabalarını, üretim ilişkilerini köklü değişikliklere uğratan, üretim organizasyonunu, emek sürecinin teknolojik özelliklerini, emek ve sermayenin konumlarını ve üretimin dünya mekanı üstündeki organizasyonunu yeniden düzenlemeye girişmiş, esnek üretim modeli ile kapitalist dünya mekanı üzerinde yeni nüfuzlarını kurmuşlardır. Gelişmiş ülkelerde olduğu kadar çevre ülkelerde de kentsel metropoliten alanların dönüşüme neden olan yeni politikalarla, devlet merkezli kalkınma yaklaşımlarının ve bölgesel politikaların giderek ortadan kalkması sağlamış, buna karşılık uluslararasılaşan üretimin yeniden örgütlenmesine uyumlu yeni bölgesel politikaların temelleri atılmıştır.

1990'lı yıllara kadar kalkınma ile sanayileşme kavramları birlikte kullanılıp kalkınmanın koşuttu olarak sanayileşme gösterilirken, bugün kalkınma ve sanayileşme kavramları arasındaki ilişki değişmiş, sanayileşme düzeyi artıkça gelişmişlik düzeyinin de arttığı varsayımı geçerliliğini yitirmiştir. Bugün, toplam istihdam içindeki sanayi payının düşüş süreci, hizmet sektörü payının artışı ile birlikte yaşanmakta ve bu değişim küresel düzeyde yaşanan bir takım dönüşümlerle açıklanmaktadır.

¹²⁶ Nurhan Yentürk, "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", **Toplum ve Bilim**, s. 56-61, Bahar, 1993, s.45-47.

John Urry'nin örgütlü kapitalizmden, örgütsüz kapitalizme geçiş olarak adlandırdığı bu dönemin¹²⁷ en önemli özelliklerinden biri, küreselleşmenin ortaya çıkardığı serbest mal ve işgücünün dolaşımı, olanakları çerçevesinde sanayinin çevre ülkelere ihracı, sanayi sektörünün kent merkezlerinden arındırılması ve kentsel mekanda önceliğin sanayi dışı sektörlerle özellikle hizmet sektörüne kaydırılmasıdır.¹²⁸ Sanayisizleşme olarak adlandırılan bu süreçte, üretimin sanayiden hizmet sektörüne, büyük ölçekli işletmelerden küçük ve orta ölçekli işletmelere kayması, beraberinde yeni toplumsal değişimleri de getirmiştir.

Küreselleşme sürecinin önemli bir özelliği olan sermaye akışkanlığı önündeki engellerin kalkması ve ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticaret anlaşmaları ile sanayi kesimi, maliyetin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaya başlamıştır.¹²⁹ Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde sanayisizleşme süreci karşılığında az gelişmiş ülkeler sanayi yatırımlarının ev sahibi konuma gelmiştir.

Sanayi kesimindeki bu mekansal hareketlilik bir çok araştırmaya konu olmuştur. Massey, işletmelerin üretim yapılarını değiştirmesinin sanayinin mekansal yapısındaki dönüşümde itici bir güç oluşturduğunu ve ortaya çıkan bu yeni sanayi dağılımının emeğin mekansal dağılımını da etkilediğini belirtmektedir.¹³⁰ Bazı araştırmacılar ise bu durumun sanayinin bir arada bulunmasında doğan yığılma ekonomilerinin önemi kaybetmesine bağlamaktadır. Bu bağlamda, büyük ölçekli işletmelerin üretim süreçlerinin düşey parçalanma olanağına sahip olması mekanda etkisini göstermekte ve üretimin farklı birimleri farklı mekanlarda yer almaktadır.¹³¹ Sanayinin mekansal dağılımını etkileyen bir başka gelişme ise post fordist üretim tarzında aranmaktadır. Üretim biçimlerindeki bu değişimle birlikte, emeğin yeniden

¹²⁷ John Urry, “Örgütlü Kapitalizmin Çöküşü”, **Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.96.

¹²⁸ David C, Thorns, **Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Yaşam**, çev. Esra Nal, Hasan Nal, İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı, 2004, s.71.

¹²⁹ Melih Ersoy, “Sanayisizleşme Süreci ve Kentler”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, Bahar, 2001, s.35.

¹³⁰ Massey, Spatial Divisions of Labour: Social Structures and Geography of Production aktaran Ersoy, **a.g.e.**, s.37.

¹³¹ Scott, “Location Patterns and Dynamics of Industrial Activity in the Modern Metropolis”, **a.g.e.**, s.125.

tanımlanmasında, firmalar arası ilişkilerde, üretim ölçeği yapısında ve mekana bakış açısında da dönüşüm söz konusu olmuştur. İşbölümünün katı bir şekilde yapıldığı, sendikalaşma ile iş güvencesinin elde edildiği, dikey bütünleşme altında büyük ölçekli firmalarla üretimin gerçekleştiği, sosyo-ekonomik ilişkilerde mekanın durağan kabul edildiği bir yapıdan, ağ örgütlenmeleri içerisinde yer alan küçük ve orta ölçekli işletmelerin başat olduğu, işbölümünün esnekleştirildiği, sendikalaşmanın eski önemini yitirdiği ve farklılaşmış ücretlendirmenin yapıldığı, sosyo-ekonomik ilişkilerde mekanın dinamik varsayıldığı bir yapıya doğru dönüşüm sağlanmıştır.¹³²

Sermayenin küresel ölçekte yeniden yapılandığı sanayileşme süreçleri, mekan algısının değişmesinde rol oynamış ve dünya coğrafyasındaki yeni konumları ile sermaye birikim ilişkilerinde mekanı önemli bir aktör konumuna getirmiştir. Esnek üretim ile coğrafi dengesizlikler hız kazanmış, bu da bazı mekanların önemini kaybetmesine ve dolayısıyla mevcuttaki hizmetlerin ve sanayilerin daha farklı mekanlara kaymasına neden olmuştur. Sermayenin bir yerde yatırım yaparken başvurduğu en önemli ölçüt yüksek düzeyde kar elde etmesi ve kendisini diğer yatırımcılar karşısında üstün duruma getirmesidir. Bu gerek Keynesci ve ithal ikameci dönemde gerekse de neo liberal politikaların gündeme geldiği dönemde kabul gören bir durum olmuştur. Dolayısıyla, işletmeler üstünlüklerini kayb ettikleri zaman yerlerini değiştirmekten kaçınmayacaklardır. 1980 öncesi dönemde sermayenin bu hareketliliği ulusal politikaların müdahalesi nedeni ile daha kısıtlı iken 1980 sonrası dönemde devletlerin korumacı politikalarını bırakmaları ve dışa açılmaları sayesinde daha sık rastlanan bir sermaye hareketliliğini doğurmuştur.¹³³

Bir başka deyişle, esnek üretime dayanan birikim modeli, hem sektörler hem de coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişikliklere yol açmıştır. Örneğin bu süreç hizmet sektöründe istihdamın yükselmesini sağlarken, “Üçüncü İtalya”, Belçika’nın “Flaman bölgesi”, çeşitli “silikon vadileri” gibi bazı

¹³² Ayda Eraydın, “Sanayinin Anadolu’ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, **75 yılda Çarklardan Çiplere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.273.

¹³³ Ersoy, **a.g.e.**, s. 42.

bölgelerde yeni sanayi kümelenmeleri ve bazı yeni sanayileşen ülkelerde sanayi faaliyetlerinde artış yaratmıştır.¹³⁴

Kentlerin gelişmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri, ülkenin mekansal işbölümünde oynadıkları roldür. Bu roller her gelişme döneminde yeniden tanımlanmaktadır. Her gelişme dönemi bir ekonomik yapıyı yaratırken aynı zamanda bu yapıyla ilişkili mekansal yapılanmaları da ortaya çıkarmakta yada değiştirmektedir.¹³⁵ Bu değişim ile bazı kentler yeni işlevlerle diğerlerinden ayrılmaktadır. “Dünya kenti” ya da “Küresel kent” gibi tanımlamalar alan bu kentler, genel olarak küresel ölçekte üretimin ve finansal piyasaların genişleyen ağını kontrol ve yönetim işlevini yüklenmişlerdir. Bütün bu dönüşümler, bir taraftan, ekonomilerin dünya coğrafyası üzerinde yeniden dağılım sürecini oluştururken, mekansal ve sosyal kutuplaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹³⁶

Bu süreç yalnızca uluslararası ölçekte yaşanmamış, küresel kent ya da dünya kenti olarak tanımlanmayan pek çok metropoliten bölgede yer alan kentlerde bu dönüşüm süreçlerine benzer süreçler yaşanmaktadır. Belli kentler ulusal ve bölgesel ölçekte hızla büyümekte ve yeni işlevler edinmektedir.¹³⁷ Ulusal ölçekte özellikle metropol kentlerden desantralize olan sanayi, kentin çevresinde kurulmuş sanayi bölgelerine giderken organize sanayi bölgeleri gibi üretimin daha düşük maliyetle yapılmasına ve geniş altyapı hizmetlerine imkan veren bölgeler sağladıkları yığılma ekonomileri ile sanayi için tercih edilen alanları oluşturmaktadır.

¹³⁴ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 4.Baskı, 2006, s.170.

¹³⁵ Ersoy, **a.g.e**, s.38.

¹³⁶ Sakia Sassen, **The Global City: New York, London, Tokyo**, New Jersey: Princeton University Pres, USA, 1991.

¹³⁷ Kurtuluş, **a.g.e**, s.193.

Küresel Kent ya da Dünya Kentlerinin nasıl tanımlanacağına dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. “Hall, dünya kentlerini en önemli ekonomik aktivitelerin yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlamıştır. Freidmann’a göre, dünya kentleri uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve birikimin gerçekleştiği alanlardır. Sassen, sadece kontrol ve yönetim merkezleri olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finansal yeniliklerin üretiminin de gerçekleştiği kentler olarak tanımlamıştır. Cohen, küresel kentlerin dünyadaki yeni iş bölümünün koordinasyonunu sağlamak üzere ortaya çıkmaktadırlar. Castells ise, bu kentlerin ileri teknoloji ve enformasyon merkezleri olarak tanımlamaktadır.”Binnur Öktem, “Küresel/Dünya Kenti”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, der.Ö.Uğurlu, N.Ş.Pıncıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner Övner, İstanbul:Örgün Yayınevi, 2010.s.105-107.

1.4. Organize Sanayi Bölgeleri Kavramı (OSB)

Kapitalist üretim tarzını diğer üretim tarzlarından ayıran en önemli unsur örgütlenme düzeyidir ve kendi iç krizlerini her zaman yeni örgütlenme biçimi ile aşmaktadır. Üretimin yeniden örgütlenmesi ile ortaya çıkan üretim araçları, emek ve pazarlama gibi alanlarda bir işlevsel bir rol üstlenmektedir. Üretimin, oluşan koşullara göre yeniden örgütlenmesi, kaçınılmaz bir şekilde mekansal olarak da yeni organizasyonlar gerektirmekte, her örgütlenme tarzı kendi mekansal dinamiklerini oluşturmaktadır. Üretimin yeniden örgütlenmesi hem coğrafi olarak hareketliliği arttırmakta hem de yeni organizasyonlarla fiziksel mekanın yapısını değiştirmektedir.¹³⁸ Organize sanayi bölgeleri(OSB) bu anlamda ortaya çıkan sanayinin mekansal örgütlenme biçimidir.

19.Yüzyıldaki sanayileşme hareketleriyle birlikte ekonomik alanda yaşanan gelişmeler, fiziki şartların ve sosyal nedenlerin etkisiyle sanayi işletmelerinin plansız olarak gelişmesine yol açmıştır. Düzensiz ve plansız olarak yerleşim yerleri içinde gelişen sanayi alanları ve/veya işletmeleri, ortaya çıkarmış oldukları çirkin görünüm ve çevre kirliliği nedeniyle istenmeyen komşu olarak ilan edilmişlerdir. Yerleşim merkezlerindeki alt yapı olanaklarının yetersizliğinin yanında, sanayi için gerekli ek ihtiyaçların doğması ve bu ihtiyaçların karşılanamaması, işletmelerin ekonomik anlamda verimsiz çalışmalarına neden olmuştur. Bu durum, sanayinin büyük yerleşim merkezlerinden kaçarak daha ucuz olan kırsal alanlara kaymasına neden olurken aynı zamanda plan, imar ve işletme standartları gibi her türlü organizasyondan yoksun sanayi alanlarını doğurmuştur. Organize sanayi bölgeleri fikrinin ortaya çıkmasına yardımcı olan bu sürecin sonucunda, sanayiye çekme amacıyla tasarlanan sanayi alanları planlanmaya başlanmıştır.¹³⁹ Bu alanlar sanayinin kurulması için fiziki ihtiyaçları karşılarken, sanayi işletmelerinin modern anlamda işletilebilmesi için de uygun bir çevre ve eğitici ortam görevini üstlenmişlerdir.¹⁴⁰

¹³⁸ Yırtıcı, **a.g.e.**, s.44

¹³⁹ William Bredo, "The Industrial Estate Spreads the Development Risk", **Columbia Journal of World Business**, Vol. 5, Iss. 2, Mar-Apr, 1970, s.19.

¹⁴⁰ Esen Onat, **Organize Sanayi Bölgeleri, Fiziki Planlama Esasları**, Ankara, TOBB yayınları, 1969, s.18–19.

Sanayi işletmelerinin bir araya gelmesi ilk defa İngiliz İktisatçı Alfred Marshall tarafından ele alınmıştır. Marshall(1890), “Principle of Economics” adlı çalışmasında ihtisaslaşmış sanayi işletmelerinin belirli bir coğrafi bölgede yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmanın ve benzer işletmelerin aynı çevrede bulunmaktan sağlayacakları önemli avantajlar olduğunu söylemiştir.¹⁴¹ Marshall, belirli bir bölgede yoğunlaşan işletmelerin birbirleri ile ilişkilerinden sağladıkları faydanın yanında bu yoğunlaşmanın sosyo-kültürel önemini de vurgulamıştır.¹⁴² Sanayi işletmelerinin bir araya gelmesinden doğan organize sanayi bölgeleri hem sanayinin hem kentlerin hem de bölgelerin planlamasında önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.¹⁴³ OSB’lerin kentlerin ve bölgelerin planlanmasında kullanılması, sanayinin gelişimini kontrol altına alırken hem düzenli kentleşme ve bölgesel kalkınma amaçlanmış hem de sanayileşme aracı olarak da sağladığı ekonomik avantajlarla girişimcileri teşvik etmektedir.

Literatürde OSB’nin tanımı üzerinde bir birliktelik sağlanmış olmadığından, birçok tanımı bulunmaktadır. OSB’nin tanımlamalarının ülkeden ülkeye, hatta zamandan zamana farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Bu çalışmada, bu tanımlamalardan bazılarına yer verilecek olup, organize sanayi bölgesi kanununda yapılan tanımlama esas olarak alınacaktır.

Özdemir, organize sanayi bölgelerini, “plansız ve programsız sanayileşme sonucu ortaya çıkan sorunların çözülmesi amacıyla, birbirini tamamlayan veya birbirinin yan ürünü olan sanayilerin bir arada üretim yapmalarına olanak verecek şekilde organize edilmeleri” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Fernando Alberti, “**The Concept of Industrial District: Main Contributions**” 1998, s.2, (çevrimiçi), <http://www.insme.org/files/922>, 04.11.2010, Deborah Tappi, **The Neo-Marshallian Industrial District A study on Itaian Contributions to Theory and Evidence**, 2001, s.3, <http://www.druid.dk/conferences/winter2001/paper-winter/Paper/tappi.pdf>, (çevrimiçi), 04.11.2010.

¹⁴² Alberti, **a.g.e**, s.2.

¹⁴³ Ersin Türk, “An Evaluation Of Industrial Park Policy Of Turkey: Izmir Case Study, 42nd IsoCaRP Congress, 2006, s.1, (çevrimiçi), http://www.isocarp.net/Data/case_studies/793.pdf, 08.10.2010.

¹⁴⁴ Mahmut Özdemir, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri**, Ankara: TOBB 40. Yıl Yayınları, 1990, s.7.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından yapılan bir tanıma göre OSB, “birbirleriyle işbirliği halinde üretim yapan orta ve küçük işletmelerin, planlı bir alanda ve altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmalarıdır.”¹⁴⁵

Kentbilim Terimleri Sözlüğünde; ‘Örgütlü İşleyim Bölgesi’ biçiminde adlandırılan OSB, “İşleyimin etkinliğini ve kentte düzenli yerleşmeyi sağlamak amacıyla, işleyim kuruluşlarının ulaşım, kentsel toprak, enerji, yakıt, su, işlenmemiş özdek gibi altyapı ve gereksinimleriyle ilgili kolaylıkları bir arada bulunduran, özel olarak tasarlanan ve düzentsaralarda yer verilen bölge türü” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁴⁶

UNIDO ise, “ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, ilk yardım vb. olanaklarla donatılmış uygun bir alanda teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı, ekonomik bir ölçek içinde gruplaşmış fabrika yerleşim birimleri” olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁷

Türkiye’de organize sanayi bölgelerinin kanun çıkmadan önce resmi olarak kabul gören genel tanım Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nca geliştirilmiş ve “Karma ekonomi şartları altında küçük ve orta ölçekli endüstrilerin geliştirilmesi için gerekli olan planlı yerleşme alanlarının, altyapı ve ortak hizmet ihtiyaçlarının inşa edilerek sağlanması yoluyla belli standartlarda geliştirilmesi ve organize edilmesidir.” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴⁸

4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunundaki tanımına göre, “Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve

¹⁴⁵ Asuman Çezik, Ayda Eraydın, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri (1961–1981)**, Ankara, DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Yayınları, Temmuz, 1982, s.1.

¹⁴⁶ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: İmge Yayınları, 1998, s.103–104.

¹⁴⁷ Türk, **a.g.e**, s.1, Dilek Eyüpoğlu, **2000’li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz**, Milli Productive Merkezi, (çevrimiçi), <http://www.mppm.org.tr/osb.pdf>, 02.09.2010.

¹⁴⁸ Asuman Yücel, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Uygulaması**, Ankara: DPT Yayınları, , 1986, s.3.

çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla; sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli idari, sosyal ve teknik altyapı alanları ile küçük imalat ve tamirat, ticaret, eğitim ve sağlık alanları, teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgelerini ifade eder.”¹⁴⁹

Yukarıda yapılan tanımlamalara göre, OSB’ler, işbirliği halinde üretim yapan işletmelere, planlı bir alanda ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak daha kolay ve daha ucuz üretim yapmalarını sağlayan bir sistemi ifade etmektedir. Yine yukarıda yapılan tanımlamalara göre, OSB’ler sanayi yatırımlarının gelişmesinde ve sanayi için planlı yerleşimlerin sağlanmasında ve bu faktörlerin ortaya çıkardığı düzenli kentleşmede etkili bir araç olarak kullanılabileceği ifade edilmektedir.

Eyüboğlu’nun belirttiği üzere OSB’lerin oluşumunda hedeflenen amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır;¹⁵⁰

- Sanayinin disipline edilmesi,
- Kentlerin planlı yerleşimine ve gelişimine katkıda bulunmak,
- Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları yoluyla; üretimde verimlilik ve karlılık sağlamak,
- Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- Tarım alanlarının sanayide kullanılmasının önüne geçmek,
- Altyapının gereksinmelere uygun olarak planlanması; yani sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulmasını sağlamak,
- Standardizasyonu sağlamak,

¹⁴⁹ 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, Madde 3.a, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4562&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=osb>, (çevrimiçi), 03.09.2010.

¹⁵⁰ Eyüboğlu, a.g.e, s.3.

- Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesini sağlamak,
- OSB'lerin devlet gözetiminde kendi organlarınca yönetilmesini sağlamak,

Bu hedeflere baktığımız zaman OSB'leri, hem kent içindeki sanayinin desantralizasyonu hem gelişmemiş bölgelerdeki sanayinin teşvik edilmesi hem de bölgeler arası sanayi dağılımının aracı olarak önerilmektedir.¹⁵¹ Bu bağlamda, organize sanayi bölgeleri tasarlanırken, bölgelerarası gelişmişlik farkları, kentsel gelişmeyi yönlendirme, çevre kirliliği, ölçek ekonomileri gibi ekonomik ve toplumsal birçok işlevin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde daha çok kullanılan organize sanayi bölge uygulamalarında, ağırlıklı olarak dengeli bölgesel kalkınmayı sağlamak, kentsel gelişmeyi yönlendirmek ve yığılma ekonomilerinden faydalanmak üzere üç temel amaç bulunmaktadır;

1.4.1.Dengeli Kalkınmayı Sağlamak

Bir düzenden, plandan yoksun sanayileşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri sanayi işletmelerinin belli merkezlerde toplanarak bölgelerarası bir dengesizliğin oluşmasıdır. Bölgelerarası dengesizlik ise üç önemli olumsuz sonuca yol açmaktadır: İlk olarak, sanayinin belli merkezlerde yoğunlaşması ile çarpık kentleşme, aşırı nüfus yığılması ve çevre kirliliği gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. İkincisi, gelişmemiş bölgelerde zaten cılız olan sermayenin bölge dışına göç etmesinden dolayı yeterince sanayi yatırımı yapılamamakta ve bölgede işsiz nüfus oranı artmaktadır. Üçüncüsü, bölgenin cazibesini yitirmesinin doğal sonucu olarak, bölgeye dışardan kaynak giriş olanağını azaltmaktadır.¹⁵²

Ülkelerarası farklılık göstermekle birlikte bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılarak dengeli kalkınmanın sağlanması, OSB politikasının temel hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Bir ülkenin kalkınması, sürekli değişen ve

¹⁵¹ Tekeli, **a.g.e.**, s.36.

¹⁵² Güneş Berberoğlu, "Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisi ve Sanayisine Katkısı", **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.3, S.2, Eskişehir 1985, s.201.

gelişen toplumsal ihtiyaçların üretim birimleri tarafından karşılanması ile doğru orantılıdır.¹⁵³ Dengeli kalkınma ise, üretimin belli merkezlerde yoğunlaşmasının önüne geçilmesi ve geri kalmış bölgelerin üretim bakımından geliştirilmesi ile mümkündür. Ancak, bir düzen ve plandan yoksun sanayileşmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri, sanayi işletmelerinin belli merkezlerde toplanarak bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasıdır. Sanayinin belli merkezlerde yoğunlaşması, gelişmişlik farklarının yanında, düzensiz kentleşme, aşırı nüfus yığılması ve çevre kirliliği gibi sorunlarında beraberinde getirmektedir.

Kapitalist üretim sistemlerinde, üretim yatırımlarının ağırlıklı olarak özel sektöre bırakılması, bölgelerarası dengeli dağılımın sağlanmasında teşvik sistemi ihtiyacını doğurmuştur. OSB'ler, hem sanayinin gelişimine, hem planlanmasına, hem de sanayinin dengeli dağılımına yardımcı olabilecek teşvik araçlardan biri olarak görülmektedir.¹⁵⁴

Sanayi yatırımlarının, az gelişmiş bölgelere ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelere yönlendirmesinde organize sanayi bölgelerinden faydalanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde ve ülkenin kalkınmasında, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) önemli bir yer tutmakta ancak tek başlarına, toplumun sürekli artan ve değişen ihtiyaçlarını karşılayacak ve kalkınmalarını sağlayacak güce sahip bulunmamaktadırlar. Bu nedenle sanayi gelişiminin planlamasında, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerini kapsayan ve bütünleyen bir planlama yapmak gerekmektedir.¹⁵⁵ Bu bağlamda organize sanayi bölgeleri, orta ve küçük ölçekteki sanayi işletmelerinin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için önemli bir ortam hazırlamakta ve yatırımcı işletmelere ucuz arsa, hazır altyapı ve ulaşım kolaylıkları sağlayarak, bölgesel gelişme ve sanayinin yaygınlaştırılması politikasında uygun bir araç olarak kullanılmaktadır.

¹⁵³ Özdemir, **a.g.e**, s.13.

¹⁵⁴ Peter, Scott, "Industrial Estates and British Industrial Development, 1897–1939", **Business History**, Vol.43, No.2, April, 2001, s.74.

¹⁵⁵ Bredo, **a.g.e**, s.21.

Sonuç olarak, OSB'ler sağladıkları ekonomik avantajlar nedeniyle gelişmiş bölgelere yerleşen sanayinin, daha az gelişmiş bölgelere dağılmasında önemli bir işlev görmektedir.

1.4.2.Yığılma Ekonomileri

Sanayi işletmelerinin, tek olarak ayrı yerlerde kurulmuş olması dolayısıyla, ihtiyaçları olan altyapı, sosyal tesis, enerji ve benzeri temel hizmetlere ulaşım maliyeti artmakta ve işletmelerin verimliliği azalmaktadır.¹⁵⁶ Oysa sanayi işletmelerinin topluca yer aldığı alanlar, işletmelere daha kolay ve ucuz üretim yapmalarını ve daha düşük maliyetle altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak bakımından da büyük olanaklar sunmaktadır.¹⁵⁷ Yığılma ekonomileri günümüzde işletmelerin yer seçimini açıklamada kullanılan en önemli faktördür.¹⁵⁸ Yığılma ekonomilerinin, organize sanayi bölgelerinin kurulmasını düzenleyen kurumlar ve bölgede yer alan firmalar açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Yığılma, işletmelerin bir yerde toplanması, kümelenmesi veya yoğunlaşmasını ifade etmektedir. Ekonomiler ise, tasarruf etme, ekonomik fayda sağlama anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla yığılma ekonomileri, işletmelerin bir yerde toplanması sonucu elde edilen fayda/tasarruf şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵⁹ Yığılma ekonomileri işletmenin sadece kendi faaliyeti sonucunda değil, kendi dışındaki işletmelerin faaliyetleri ya da işletmenin yer aldığı kentin veya bölgenin sağladığı avantajlar sonucu meydana gelmektedir.¹⁶⁰ Mekanda birlikte yer alan işletmelere arsa, altyapı gibi bir çok hizmetin toplu olarak sunulması ile ortaya çıkan maliyet düşüşleri olarak da tanımlanan¹⁶¹ yığılma ekonomileri Tekeli'ye göre genellikle üç grup altında toplanmaktadır. (a) ölçek ekonomileri; üretimin büyüklüğü nedeniyle ortaya çıkan iç ekonomilerdir. Üretim sürecinde, farklı kapasitelere sahip işletmelerin bir arada olması, kapasite altında olan hiçbir işletmenin kalmamasını sağlamaktadır. (b)

¹⁵⁶ Özdemir, **a.g.e**, s.10.

¹⁵⁷ Çezik ve Eraydın, **a.g.e**, s.53.

¹⁵⁸ Harrison Bennett, "Industrial Districts: Old Wine in New Bottles, **Regional Studies**, Vol:26, No:26, 2007, s.110.

¹⁵⁹ Yavan, **a.g.e**, s.132.

¹⁶⁰ **a.e**, s.133.

¹⁶¹ Osman Balaban, "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi", **Planlama Dergisi**, 2001/1-2, s.61.

Lokalizasyon ekonomileri; aynı tip üretim yapan birden fazla işletmenin bir arada üretim yapması sonucu meydana gelen dış ekonomilerdir. Bu genellikle, nitelikli işgücü bulma, tamir ve bakım masraflarının azaltılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. (c) Şehirde bulunma ekonomileri; aynı üretimi yapmayan işletmelerin bir arada bulunmasından doğan dış ekonomilerdir.¹⁶² Organize sanayi bölgeleri, sanayi işletmelerine kuruluş yeri ve hizmet sağlayan bir girişim türü olarak yığılma ekonomilerine imkân vermektedir. Planlı bölgeler sayesinde aynı tip ya da farklı tiplerde üretim yapan işletmelerin bir araya toplanması, uzmanlaşmanın ve yardımlaşmanın artmasını ve dolayısıyla dış ekonomilerin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Organize sanayi bölgelerinde yer seçimi yapmak, işletmelere, alt ve üst yapıları tamamlanmış sanayi arazisini düşük maliyetle elde etme olanağı sağlamanın yanında, teknoloji, üretim teknikleri, pazar koşulları, hammadde ve benzeri konularda birbirleri ile gerçekleştirdikleri transferler sayesinde avantajlar sağlamaktadır.¹⁶³ Aynı zamanda işletmelerin bir sanayi bölgesi içinde yer almaları, aynı uzmanlaşmış işgücü pazarını ve üretim hizmetlerini kullanmalarını sağlamakta ve işletmelere ulaşım, iletişim ve mal transferi açısından tasarruf sağlama olanağı vermektedir. Dolayısıyla OSB'lerin sanayi gelişimine etkisi, üretimde rasyonellik ve verim artışı ile gerçekleşmektedir.

Organize sanayi bölgeleri yığılma ekonomileri açısından genel planlama, yapılaşma ve bütüncül projeleri uygulama imkânı sağlaması, birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları yoluyla üretimde verimlilik ve kârlılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu anlamda organize sanayi bölgeleri, sanayi işletmelerinin gelişimini ve verimliliğini yükselten, maliyetleri azaltan dolayısıyla karı artıran bir sanayileşme aracı olarak uygulanmaktadır.

¹⁶² Tekeli, **a.g.e.**, s.26.

¹⁶³ Bredo, **a.g.e.**, s.24.

1.4.3.Kentsel Gelişmeyi Yönlendirmek

Kentleşme olgusu genellikle sanayileşmenin bir sonucudur ve sanayileşmenin olduğu her ülkede, kentleşmenin oluşumu ve hızı sanayileşmenin hızına bağlı olarak değişmektedir. Sanayileşme ile birlikte kentlerin aşırı şekilde büyümesi çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle, işletmelerin plansız ve düzensiz olarak kentlerin belirli yerlerinde yığılmaya başlaması, yerleşim yerlerinin düzenini bozacak şekilde olumsuz etkiler yaratmaktadır.¹⁶⁴ OSB'ler endüstriyel ve ekonomik kalkınmadaki katkılarına ek olarak yerleşim merkezlerinde sanayinin doğurduğu etkileri ortadan kaldırmak için, ülkelerin kent ve bölge planlama politikaları için önemli bir araç görevini üstlenmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, geçmişten bugüne kadar organize sanayi bölgeleri, sanayinin özellikle kalabalık kent merkezlerinden daha uygun alanlara yönlendirilmesini sağlamak amacıyla mekansal teşvik aracı olarak tasarlanmıştır ve tasarlanmaktadır. OSB'lerin mekansal düzenleme aracı olma özelliği sanayinin az gelişmiş bölgelere kaymasına ve bölgesel arası gelişmişlik farkların azaltılmasına da yardımcı olmaktadır.¹⁶⁵ Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ve kentleşme politikaları içinde yer alan organize sanayi bölgeleri, planlamanın çeşitli kademelerinde tamamlayıcı alt sistemler olarak düşünülmektedir.¹⁶⁶ Tek olarak yer seçerken kent merkezlerinden kopamayan sanayiler, topluca ele alındığında kendi dışsal ekonomilerini yaratabilmekte ve merkezi kentten belli oranda kopabilmektedirler. Bu bağlamda sanayi işletmelerinin daha küçük kentlere ya da kırsal alanlara doğru yer değiştirmesini teşvik eden OSB'ler, aynı zamanda metropoliten alanlarda sanayi temelli ortaya çıkan sorunların azaltılmasına, küçük ve orta büyüklükteki kentlerin gelişmesine ve kırsal alanlardan büyük kentlere doğru yaşanan göçün engellenmesine de etki etmektedir.¹⁶⁷ Ayrıca sanayi işletmelerinin bu şekilde kırsal alanlara ya da küçük kentlere yönlendirilmesi, sanayinin yaratmış olduğu istihdam olanaklarından büyük kentlerin dışındaki kentlerinde faydalanmasını sağlamaktadır.

¹⁶⁴ Özdemir, **a.g.e**, s.12.

¹⁶⁵ Balaban, **a.g.e**, s.61.

¹⁶⁶ Ercan Dülgeroğlu, "Organize Sanayi Bölgelerinin Kentleşme Sürecinde Etkinliği ve Bursa", **Kentleşme ve Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu**, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları-9, 1985, s.101

¹⁶⁷ Türk, **a.g.e**, s.3

Sonuç olarak, kentsel gelişmeyi yönlendirme açısından organize sanayi bölgelerinin kuruluşu, sanayileşmenin kentler üzerinde doğurabileceği olumsuz etkileri ortadan kaldırarak, kentleşme ile sanayileşme arasındaki ilişkiyi düzenlemekte yardımcı olması beklenmektedir.

1.4.4. Organize Sanayi Bölgelerinin Gelişimi

Organize sanayi bölgesi kavramı, ilk olarak “sanayi bölgesi” adıyla Amerika ve İngiltere’de ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸ 19.yüzyılda ortalarında, hiçbir düzenlemeye tabi olmadan kentlerin yakınında yoğunlaşan bu “sanayi bölgeleri” kent ve sanayi ikilemini doğuracak bir gelişim göstermiştir. Kuzey Amerika’daki, tekstil imalathaneleri ve Göller bölgesindeki demir-çelik ve döküm tesisleri bu tür sanayi bölgelerinin ilk örnekleri arasında yer almaktadır.¹⁶⁹ İngiltere, sanayi bölgesi fikrini, sanayileşmenin aracı olarak kullanan ilk ülke olup Manchester kentinde yakınında bulunan “Trafford Park” planlı ilk sanayi bölgesi olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁰ Dünyanın en eski ve en büyük organize sanayi bölgesi sayılan Trafford, 1896 yılında kurulmuştur. 1200 dönüm üzerinde 200 fabrikanın yer aldığı bölge 50.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. ABD’de ilk uygulamaya İngiltere ile hemen hemen aynı tarihlerde geçilmiş olmasına rağmen örneklerin yaygınlaşması uzun zaman almıştır. Chicago bölgesinde, 1905 yılında ‘Central Manufacturing’ ve 1909 yılında ‘Clearing’ adıyla kurulan organize sanayi bölgeleri, ilk planlı sanayi bölgeleri olarak özel sektör tarafından kar elde etmek amacıyla kurulmuşlardır.¹⁷¹

Piyasa odaklı uygulamalar olarak başlayan OSB’ler II. Dünya savaşına kadar yavaş bir gelişim göstermiştir.¹⁷² İkinci Dünya Savaşı sonunda, “Sanayi Bölgeleri”nin geliştirilmesi yönündeki anlayış; organize sanayi bölgesi ve sanayi parkı kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Batı’da geliştirilip uygulamaya konulan

¹⁶⁸ Bredo, a.g.e, s.22

¹⁶⁹ Richard Walker, Robert D.Lewis, “Beyond The Crabgrass Frontier:Industry and The Spread Of North American Cities, 1850-1950”, **Journal Of Historical Geography** , 27(1), 2001, s.9.

¹⁷⁰ Robert L Wrigley, Jr, “Organized Industrial Districts: With Special Referance to the Chicago Area”, **The Journal Of Land and Public Utility Economics**, vol:23, no:2, 1947, s.182.

¹⁷¹ a.e, s.183–184.

¹⁷² Balaban, a.g.e, s.61, Türk, a.g.e, s.2, Eyüpoğlu, a.g.e, s.5.

OSB'lerle bir plana dayalı yüksek verimle çalışan bir sınai topluluk yaratılabilmesi amaçlanmıştır. Organize sanayi bölgesi kavramının içeriği ve uygulanmasında yaşanmaya başlanan değişikliklerle, OSB'ler, yatırımcılar açısından teşvik olma özelliği ve sanayinin mekansal gelişimini düzenleme aracı olarak değerlendirilmiştir.¹⁷³ Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı ile başlayan dönem, organize sanayi bölgesi uygulaması açısından bir milat olarak kabul edilmektedir. Zira bu dönem ile birlikte uygulama tüm dünyada yaygınlaşmış ve başlangıç amacından oldukça farklı bir biçimde gelişmeye başlamıştır.

1970'li yıllar sonrasında dünya ekonomisindeki değişimlerle birlikte imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere kaydırılması ve sanayi bölgelerinin dünya pazarları için üretim, teknoloji geliştirme ve ürün pazarlama amaçları ile kullanımı organize sanayi bölgelerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu yıllarda gelişmiş ülkeler öncülüğünde gelişmekte olan ülkelerde serbest bölgeler, dünya pazarları için üretim yapan sanayi alanları hızla artmıştır. Birçok avantajlara sahip olan organize sanayi bölgelerinin, dünya'da en çok bilinen bazı örnekleri Kuzey ve Merkez İtalya'daki tekstil, çini ve makine tezgâhları ağı, Amerika'daki Silikon vadisi ve Almanya'da teknoloji yoğun sanayi bölgesi olan Baden- Württemberg olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁴

1.4.5. Organize Sanayi Bölgesi Uygulamaları

Organize sanayi bölgeleri ile ilgili dünya uygulamalarına bakmak ülkemizdeki uygulamaları değerlendirmek açısından önemli bir adımdır. Organize sanayi bölgelerinin faaliyetleri ve kuruluş amaçlarında ülkelerin özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Hatta aynı ülke içinde farklı bölgelerinde bile ayrı uygulamaların olduğu görülmektedir. ABD'de kar amaçlı özel kuruluşlar tarafından kurulur ve işletilirken, İngiltere'de doğrudan devlete bağlı kamu kuruluşları

¹⁷³ Balaban, a.g.e, s.61, www.osbuk.org.tr, 01.12.2010.

¹⁷⁴ Udo Staber, Candace Morrison, "The Empirical Foundations Of Industrial District Theory", **ISRN Workshop on Globalization and Regional Innovation Systems**, Toronto, 1999, s.3, (çevrimiçi) http://www.utoronto.ca/isrn/publications/WorkingPapers/Working99/Staber99_Industrial.pdf, 01.12.2010.

tarafından yönetilmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin itici gücü olarak uygulama alanı bulan OSB'ler, gelişmekte olan ülkelerde 20.yüzyılın ortalarında görülmeye başlanmıştır. Dünya'daki OSB'si uygulamaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ayırım yapılarak incelenmeye çalışılmıştır.

1.4.5.1.Gelişmiş Ülkelerde OSB'ler

İngiltere

Organize sanayi bölgeleri ile ilgili ilk bilinçli uygulamanın yapıldığı İngiltere'de, geri kalmış bölgeleri kalkındırmak ve istihdam olanakları yaratmak amacıyla kurulan OSB'ler doğrudan devlet veya devlete bağlı kuruluşlar tarafından desteklenmektedir.¹⁷⁵ 1929 yılında yaşanan büyük burhan, diğer ülkeleri olduğu gibi İngiliz ekonomisini de etkilemiş, özellikle kömür, çelik ve gemi inşa sektörlerinden açıkta kalan iş gücü, sanayi merkezlerine göç etmeye başlamıştır. Devlet göçü önlemek amacıyla, 1936 yılında, 'özel gelişme alanları ve ilerleme yasası' çıkarmış ve bu yasa ile 1936–1938 yılları arasında İskoçya ve Galler bölgelerinde olmak üzere altı adet sanayi bölgesi kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yine büyük kent merkezlerine ve sanayi alanlarına doğru göçle karşılaşan İngiltere göçü durdurmak amacıyla yeni politikalara başvurulmuş ve 1945 yılında "Sanayinin Dağılımı yasası" ve 1947 yılında "Şehir ve Bölge Planlaması" yasası çıkarmıştır. Bu yasalarla sanayinin geri kalmış bölgelere dağılımı konusuna başarı sağlayan İngiltere, belirlenen bölgelerde sanayilerin gelişmesine yardımcı olacak projelerin finansmanı da kamu kaynaklarıyla karşılamıştır.¹⁷⁶

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yaygın olarak oluşturulan organize sanayi bölgeleri aracılığıyla, bir taraftan geri kalmış yörelerde yeni sanayi merkezlerini oluşturulurken diğer yandan büyük kentlerde sanayinin kent dışında geliştirilmesi sağlanmıştır.¹⁷⁷ İngiltere'de sanayi bölgeleri kuruluşu iki değişik tipte gerçekleşmektedir. Birincisi, sanayi bölgelerinin kuruluşu için uygun arazi

¹⁷⁵ Çezik ve Eraydın, **a.g.e**, s.2.

¹⁷⁶ Yavuz Bayülken, Cahit Kütükoğlu, **Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar**, Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Raporu, 2010, s.44.

¹⁷⁷ Eyüpoğlu, **a.g.e**, s.6, Mehmet Hüseyin Bilgin, Selçuk Ar, **İstanbul Organize Sanayi Bölgeleri ve Siteleri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2004, s.155.

sağlandıktan sonra, sanayi kuruluşlarının, bu bölgedeki yerleşimlerini düzenleyen fiziki planların hazırlanması ve hazırlanan plan uyarınca alt yapı inşaatının gerçekleştirilmesi şeklindedir. Bu bölgeler “industrial estates corporation” adı verilen kuruluşlar tarafından organize edilmektedir. İkinci tip uygulama ise sanayi bölgeleri ile birlikte, yeni kentin planlanıp kurulmasıyla geliştirilen organize sanayi bölgeleridir. Bölgeyle birlikte yeni bir kentinde de kurulması planlandığında, daha büyük kuruluşlar olan, “development corporation” adlı kuruluşlar tarafından organize edilmektedir. Her iki kurum da devlet kuruluşlarıdır ve birbirleriyle hiyerarşik hiçbir bağları bulunmamaktadır.¹⁷⁸

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika’daki Organize Sanayi Bölgelerinin özgün adı (industrial park) “Sanayi Parkı” dır. İlk başlarda, özel girişimcilerle kurulmuş ve geliştirilmiş olan sanayi parkları, 1951 yılından sonra hükümet politikaları içinde de yer alarak sanayi yerleşmelerinin ülke düzeyindeki dağılımında stratejik bir rol oynamıştır. İlk kurulan sanayi parklarında, belirli bir plan dâhilinde, bir alanın geliştirilerek alt bölümlere ayrılıp sanayi yerleşmelerine sunulması amaçlanmıştır. Bu uygulamada hedeflenen, ulaşım, finansman kolaylıkları, kalifiye işgücü ve çeşitli hizmetler gibi yığılma ekonomiler yaratılarak sanayileri büyük kentlerin yakınında toplamaktır. Özellikle yeterli pazarın, işgücünün ve hammaddenin bulunduğu küçük kentlerin yakınında toplanarak sanayi için cazip alanlar yaratılmıştır. Bu alanların oluşturulmasında hizmet binalarının tasarımı ve inşaatı için finansman kolaylıklarının ve mühendislik hizmetlerinin sağlanması gibi bazı teşvik tedbirleri kullanılmıştır.¹⁷⁹

Almanya

Almanya’da organize sanayi bölgesi uygulamaları çok eskiye dayanmakta olup, federal düzenlemelerin yanında eyaletlerin kendi düzenlemeleri söz konusudur. Dolayısıyla her eyalet için farklı bir organize sanayi bölgesi düzenlenmesi ve

¹⁷⁸ Bilgin ve Ar, **a.g.e.**, s.154–155.

¹⁷⁹ Eyüpoğlu, **a.g.e.**, s.7, Bilgin ve Ar, **a.g.e.**, s.155.

uygulamasından bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte Almanya’da organize sanayi bölgelerinin tanımı, kullanılan mevzuatlarda da farklılık göstermektedir. ILS’ye (Institute for State and City development Research of North Rhine-Westphalia) göre OSB’leri, sanayi ürünlerinin ve servislerinin üretildiği yer olarak tanımlanmaktadır. Aynı bölgenin bölgesel geliştirme planında ise ticaret ve sanayinin yerleşme alanı olarak tanımlanmaktadır. 1978 yılında bu alanların minimum 200 hektar olması ifade edilirken 1995 yılında alanların büyüklüğü 80 hektara indirilmiştir. Ülkede organize sanayi bölgelerinin kurulmasında, arazi kullanım planları ve çevre mevzuatı gibi iki önemli faktör bulunmaktadır. Almanya’da bulunan organize sanayi bölgelerinde ikincil ve üçüncül nitelikte olanlarda orta ve küçük ölçekli sanayi sektörleri faaliyet göstermektedir.¹⁸⁰

İtalya

Sanayi bölgelerinin gelişmiş olduğu ülkelerden birisi İtalya’dır. İtalyan imalat sanayinde faaliyet gösteren küçük işletmelerce oluşturulan bu bölgelerin, işletmelere mekan, üretkenlik ve yenilikçilik getirmekte büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir.¹⁸¹ İtalya’da organize sanayi bölgeleri uygulamaları 20.yüzyılın ortalarında başlamış olmasına rağmen, 1957 yılında ülkedeki organize sanayi bölgesi sayısı 22 olarak ifade edilmektedir.¹⁸² Bugün ise İtalya’da, tekstil ve mobilya sektörlerinin ağırlık kazandığı 200’den fazla organize sanayi bölgesi bulunmaktadır.¹⁸³ İtalyan sosyolog Bagnasco (1977), OSB’lerin ağırlıklı olarak yerleştiği Kuzey ve Merkez İtalya’yı “üçüncü İtalya” olarak tanımlamıştır.¹⁸⁴ İtalya’da organize sanayi bölgeleri gerçek ya da tüzel yatırımcılar tarafından kurulabilmektedir. Ülkede hem bölgesel kalkınmayı sağlamak hem de sanayiye teşvik etmek amacıyla kurulan organize sanayi bölgelerinde yer seçen yatırımcılara

¹⁸⁰ Taini Rajala, Frans Ligthart, Graciete Silva, Fatma Saçlı, **National Policies Concerning Eco-Industrial Parks In Europe**, ECN-C--04-061, June 2004, s. 16-17, (çevrimiçi) <http://www.ecn.nl/docs/library/report/2004/c04061.pdf>, 03..05.2010.

¹⁸¹ Fabio Sforzi, “The Industrial District and the ‘New’”, **Italian Economic Geography European Planning Studies**, Vol. 10, No. 4, 2002, s.439.

¹⁸² Güngör Onal, **Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamadaki Durum**, Eskişehir: Eskişehir Sanayi Odası Yayınları, Yay. No:12, 1974, s.74.

¹⁸³ Alberti, **a.g.e.**, s.1.

¹⁸⁴ Bennett, **a.g.e.**, s.109.

devlet tarafından yatırım tutarlarının belli bir oranı kadar bağış yoluyla yardım yapılmaktadır. Ayrıca yatırımın boyutuna göre belirlenen bağış tutarının yanında, aynı kuruluşa yatırımın belirli bir oranına kadar da düşük faizli kredi imkânı sağlanmaktadır.¹⁸⁵ Bu kuruluş aynı zamanda kırsal bölgelerin sanayileşebilmesi için, ülkemizdekine benzer şekilde belediyeler, ticaret ve sanayi odası gibi kuruluşlardan yardım almaktadırlar.¹⁸⁶

Finlandiya

Finlandiya’da organize sanayi bölgelerini tanımlayan ulusal düzeyde bir yasa bulunmamaktadır. Her organize sanayi bölgesi kendini tanımlar ve kendi politikaları oluşturur. Organize Sanayi Bölgelerine ait binalar genellikle yerel yetkililerce yapılmakta ve yatırımcılara ekonomik tarifelerle bölge istihdamını artırmaları için kiraya verilmektedir. Yatırımcıların temel özelliği fabrikasyon üretim yapmalarıdır. Günümüzde ülkede organize sanayi bölgelerine ilişkin bölgesel ve ulusal düzeyde araştırma bulunmamaktadır. Organize sanayi bölgelerine ilişkin en son 1990 yılında araştırma yapılmıştır. Ülke genelinde Organize sanayi bölgeleri ile ilgili genel düzeltilme, uygulama veya teşvik sistemi bulunmamaktadır. Genellikle yerel uygulamalar görülmekte ve 2000 yılında çıkarılan çevre koruma kanunu, sanayi ile ilgili genel çerçeveyi çizmektedir. Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluşunda takip edilmesi zorunlu herhangi bir mevzuat bulunmamakta olup, çevre, sağlık ve güvenlikle ilgili genel kuralların yerine getirilmesi ile süreç tamamlanmaktadır.¹⁸⁷

1.4.5.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde OSB’ler

II. Dünya savaşıdan sonra dünya ekonomisinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, imalat sanayinin hızla gelişmekte olan ülkelere kaydırılması bu ülkelerde, dünya pazarları için üretim, teknoloji geliştirme ve ürünün pazarlanması amacıyla sanayi alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan

¹⁸⁵ Alberti, **a.g.e**, s.5.

¹⁸⁶ Michel Dimou, “The Industrial District: A stage of a Diffuse Industrialization Process the Case Of Roanne, **European Planning Studies**, vol.2(1), 1994.

¹⁸⁷ Rajala, **a.g.e**, s.6-7.

lkeler, 1960'lı yıllardan itibaren istihdam yaratmak ve dengeli kalkınmayı sağlamak amacıyla sanayi politikalarında organize sanayi bölgelerini araç olarak kullanmaya başlamışlar ancak sanayinin gelişmemiş bölgelere kaymasını sağlamak için destekleme ve teşvik olanaklarının yeterli olmayışı başarıya ulaşmalarında engel olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler arasında organize sanayi bölgesi uygulaması ile Hindistan, Tayland ve Malezya nde gelmektedir.

Hindistan

Türkiye'de olduğu gibi ülke gelişmesi ve kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal bir politika olarak Beş Yıllık Kalkınma Planlarını kullanan Hindistan bu planlar dâhilinde, küçük ve orta ölçekli sanayinin ekonomik gelişmede bir araç olarak kullanılması benimsenmiştir.¹⁸⁸ İlk olarak 1955–1956 yılları arasında 10 ayrı organize sanayi bölgesinin inşaatına başlayan Hindistan'da bugün 120 organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Büyük bir çoğunluğu, nüfusu 100.000'den az olan yerleşim merkezlerinin yakınılarında kurulan organize sanayi bölgelerinin kuruluş amaçları; çalışma koşullarının iyileştirilmesi yoluyla verimliliğin arttırılması, yığılma ekonomilerinden yararlanma, girişimcilerin birleşme yoluyla g kazanmaları, sanayideki düzensiz gelişmeleri belli bir disiplin altına alma, sanayinin gelişmesine doğru yön vermek ve az gelişmiş bölgelerde sanayinin geliştirilmesinin özendirilmesidir.¹⁸⁹ Hindistan OSB'ler "Genel Sanayi Bölgeleri" ve "zel Sanayi Bölgeleri" olmak üzere iki şekilde kurulmaktadır. Genel sanayi bölgeleri, her türlü sanayiye hizmet verirken, özel sanayi bölgeleri spesifik sanayi sektörleri faaliyet göstermektedir. Organize sanayi bölgelerinin finansmanı, devlet bütçesinden karşılanmakta olup, devlet, sanayi bölgeleri için ayırdığı bütçeyi yerel yönetimlerin kullanımına vermektedir. Yerel yönetimle devlet tarafından aktarılan bu kaynakla hem organize sanayi bölgesinin altyapısını gerçekleştirmekte hem de duruma göre fabrika binası inşa edebilmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ M. Turan uhadar, "Organize Sanayi Bölgelerinin Bürokratik Sorunları ve Yasal Düzenlemeler: Bir Model nerisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s.122.

¹⁸⁹ Eyüpoğlu, **a.g.e.**, 2005, s.8.

¹⁹⁰ Bilgin ve Ar, **a.g.e.**, s.163.

Tayland

Tayland organize sanayi bölgelerini, hızlı ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kullanmaktadır. Organize sanayi bölgeleri politikasının hedefini, temelde kırsal bölgelere yatırım yapılmasını sağlamak olarak belirleyen Tayland devleti teşvik amacıyla bölgelerde kurulacak olan işletmelere biz dizi vergi muafiyeti tanımıştır.¹⁹¹ Ülkede OSB'ler kamu tarafından kurulup işletilebileceği gibi özel sektör tarafından veya konsorsiyum şeklinde de kurulup işletilebilmektedir. Tayland'da organize sanayi bölgelerinin bütün prosedüründen sorumlu 1972 yılında kurulmuş "Tayland Organize Sanayi Bölgesi Kurumu" adında bir kamu kuruluşu bulunmaktadır. Organize sanayi bölgeleri konusunda tek yetkili olan kurum Sanayi Bakanlığında bağlı çalışmakta olup kamuya ait 13 adet OSB'yi direk, özel sektöre ait 14 adet OSB'yi ise müşterek olarak yönetmektedir.¹⁹²

Malezya

Malezya'da organize sanayi bölgeleri, 1960'lı yıllarında ilk dönemlerinde kurulmaya başlamıştır. Bugün ülkedeki imalat sanayinin büyük bir çoğunluğu OSB'ler de üretim yapmaktadır. Sanayi işletmelerini belli bölgelerde yoğunlaşmasını sağlayarak sürdürülebilir ve dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla kurulan OSB'ler, ihracat yönelimli büyüme sürecinin bir parçası olarak teşvik edilmektedir.¹⁹³ "Malezya Sınai Kalkınma Kurumu", ülkede sanayinin gelişiminden sorumlu olup, OSB'ler için gerekli olan lisans belgesi bu kurum tarafından verilmektedir. OSB'ler yönetiminden sorumlu bir kurumun olmadığı Malezya'da özel girişimcilerde OSB kurabilme ve işletme olanağına sahiptir. Gelişmiş ülkelerde organize sanayi bölgelerinin sanayinin yerleşmesi için planlanırken, gelişmekte olan ülkelerde sanayinin gelişmesi için sanayi işletmelerine teşvik edici unsur olarak ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla kullanılmaktadır.

¹⁹¹ a.e, s.164.

¹⁹² <http://www.ieat.go.tr>, 02.12.2010

¹⁹³ Bilgin ve Ar, a.g.e, s.170–171.

2.TÜRKİYE KENTLEŞMESİNDE SANAYİNİN ROLÜ

Son yıllarda Dünya ve Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimler kapitalizmin mekandaki eşitsiz gelişimine yeni boyutlar eklemiştir. Kapitalizmin yeni aşamaları kentlerin dönüşümünde belirleyici olmakla beraber kentler arasındaki hiyerarşiyi de yeniden yapılandırmaktadır. Kapitalist kentleşmede, kent mekanının üretim ve yeniden üretim sermaye birikim süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kapitalist kentleşmenin özgün bir biçimini temsil eden Türkiye'nin kentleşme deneyimi, cumhuriyetin kuruluşundan bugünlere kadar dış dünya ile ilişkileri, ekonomik ve politika seçmeleri ile tanımlanabilen dönemlere ayrılmıştır.¹⁹⁴ Bu dönemlerde izlenen sanayi stratejileri, ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesinde ve dolayısıyla kentleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sanayileşme sürecinin, istihdam yaratma yeteneğinin sınırlı kalması ve üretim süreçlerindeki değişimler hizmet/servis sektörlerinin aşırı büyümesine yol açarak, hem özel hem de kamu sektörlerinin ikinci döngüye yönelik yatırım eğilimini yaratmıştır.¹⁹⁵ Bu yatırımlar giderek artan biçimde kentlere yönelmiş ve kentlerin değişimine neden olmuştur.

Bu bölümde Türkiye'nin kentleşme deneyimine ağırlıkla sanayinin rolü üzerinden değinilmeye çalışılacaktır. Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası kentleşme deneyimi analiz edilirken, Şengül'ün "kentsel çelişki ve Siyaset" adlı çalışmasında belirttiği kentleşme dönemleri dikkate alınmıştır.¹⁹⁶

Bu ayrıma göre, Türkiye'nin kentleşme dönemi 3'e ayrılmaktadır.

I.Dönem: Ulus Devletin Kentleşmesi (1923–1950)

II. Dönem: Emek Gücünün Kentleşmesi (1950–1980)

III. Dönem: Sermayenin Kentleşmesi, (1980 ve sonrası)

¹⁹⁴ Ayda Eraydın, "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", **Defter**, Haziran-Eylül, No: 5, 1988, s.135.

¹⁹⁵ Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerine Üzerine Yazılar**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi(WALD) Yayını, 2001, s.9-12.

¹⁹⁶ **a.e**, s.64

2.1. Ulus Devletin Kentleşme Dönemi

Cumhuriyetin ilanı, hem modern bir ulus devletin kuruluşu hem de ulusal bir ekonominin inşası yönün de adımların atıldığı başlangıç yılı olarak alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun toprağa dayalı düzeninden ulus devlet merkezli bir düzene geçişi ifade eden bu dönemde Batı devletleri, kapitalist üretimin bir düzenleme aracı olarak sanayileşmenin alt yapısını kurarken, Türkiye’de modernite projesi ile, mekanı, sanayinin yarattığı yeni toplumun fiziksel ortamı olmasının yanında üretim ve yeniden dağıtım ilişkilerini düzenlemenin yolu açılmaktaydı. Bu sayede, ulus devlet siyasi niteliği ile ön plana çıkmış ve toplumsal bilinç düzeyi oluşturulmaya çalışılmıştır. Batı kapitalizminin yükselişinin, üç boyutunu oluşturan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme mekansal dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur.¹⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar süren dönemde, Türkiye’nin dünya ekonomisine eklenme biçiminde köklü bir değişim yaşanmazken, ulusal bir ekonominin inşasında önemli adımlar atılmıştır. Dönemin sermaye birikiminde, büyük toprak sahipliği ve iç ve dış ticaret olarak iki önemli alan göze çarpmakta, sanayi, bankacılık ve imtiyazlı şirketlerde daha sonra gelen alanları oluşturmaktadır.¹⁹⁸ Bu dönemde, özellikle İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi liman kentlerinde ve limana bağlantısı olan ticaret kentlerinde, ticari sermaye birikimine bağlı olarak mekansal bir modernleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır.¹⁹⁹

1920’ler Türkiye’nin hammadde satıp karşılığında tüketim malı aldığı ve görece olarak liberal ekonomik düzeni sürdürmeye çalıştığı bir dönemdir.²⁰⁰ Dönemin en önemli özelliklerinden birisi, özel sermaye birikimine devletin katkısıdır.²⁰¹ 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ve 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi

¹⁹⁷ Türkün, Kurtuluş, **a.g.e.**, s.12.

¹⁹⁸ Faruk Ataay, “Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, Bahar 2001, s.56.

¹⁹⁹ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.198-199.

²⁰⁰ Eraydın, “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, s.137.

²⁰¹ Mustafa Sönmez, “75.Yılın Sanayileşme Politikaları”, **75.Yılda Çarklardan Chip'lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.1.

Kanunu gibi sanayi işletmelerinin çok geniş muafiyet, imtiyaz ve teşviklerden faydalanmalarına imkan sağlanmasına rağmen, sanayileşme için gerekli sermaye birikimine ulaşamamış dolayısıyla sanayileşmede istenen ivme yakalanamamıştır.²⁰² Sanayileşme düzeyinin düşük olmasına rağmen, kentlerdeki ticari sermaye birikimi, mekanda modern düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kentlerde hem geleneksel hem de modern yapılı çevrenin bir arada bulunduğu kentleşme biçimi görülmektedir. Bu dönemde İstanbul’da başlayan mekansal modernleşme projesi, Ankara’nın yeni başkent ilan edilmesi ile devam etmiş ve bu değişimin yansımaları ulus devletin pek çok kentinde görülmüştür.²⁰³

1920’lerde sınırlı ölçülerde sağlanan sanayi gelişmesi, 1930’lardan sonra sermaye birikim süreçlerine de müdahaleleri içeren devletçilik politikası sayesinde, önemli boyutlara ulaşmıştır. Boratav tarafından “korumacı-devletçi sanayileşme” dönemi olarak nitelendirilen 1930’lu yıllarda, sanayinin milli gelir içindeki payı iki katına çıkmış ve sanayi sektörü, hem sermaye birikiminin aktarıldığı alan hem de birikimi sağlaması açısından büyük önem kazanmıştır.²⁰⁴

Tablo1: Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi²⁰⁵
(Cari Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL)

Yıl	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım Payı(%)	Sanayi Payı(%)	Hizmet Payı(%)
1929	2073,0	1069,0	199,0	805,0	51,6	9,6	38,8
1933	1141,4	429,0	184,8	534,0	37,3	15,9	46,8
1934	1216,1	414,2	214,2	587,7	34,1	17,6	48,3
1935	1310,0	461,9	232,6	615,5	35,3	17,8	47,0
1936	1695,0	730,1	258,5	706,4	43,1	15,3	41,7
1937	1806,3	737,2	293,1	776,2	40,8	16,2	43,0
1938	1895,7	759,5	311,4	824,8	40,1	16,4	43,5
1939	2063,1	808,2	453,0	1115,3	39,0	18,0	43,0

²⁰² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908–2007**, Ankara: İmge Kitapevi, 12. Baskı, 2008, s.48–52.

²⁰³ Kurtuluş, **a.g.e.**, s.199.

²⁰⁴ Eraydın, “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **a.g.e.**, s.139, Boratav, **a.g.e.**, s.60.

²⁰⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler, 1923–2009**, ISSN 1300–0535, Ankara, 2010, s.681–682.

Bu dönem için en önemli sanayi gelişmelerinden biri de, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın 1934 yılında yürürlüğe girmesi olmuştur. Sanayileşme çabalarının bir program dâhilinde gerçekleşmesini amaçlayan plan kapsam olarak, dokuma, maden işleme, kağıt, cam, çimento ve kimya sanayilerini içermektedir.²⁰⁶ Demir-çelik, kağıt ve kimya sanayi dallarına ait ilk modern tesisler bu dönemde kurulmuş ve Sanayi Teşvik Yasası'ndan yararlananlarda hızlı bir artış görülmüştür.²⁰⁷ Devlet sanayisinin gelişmesine paralel olarak özel sanayinin de hızla arttığı bu yıllarda, yatırımların az gelişmiş bölgeler dâhil olmak üzere ülke içinde yaygın olması devletçilik politikası kapsamında sağlanan sanayileşmenin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi yatırımlarının nüfusu az olan kentlere yapılması, Karabük, Ereğli, Gölcük, Kırıkkale, Batman, Nazilli gibi kentlerin nüfuslarında artış meydana getirmiştir.²⁰⁸

Türkiye, İkinci Dünya savaşına katılmamış olmasına rağmen, savaştan etkilenmiştir. 1940 yılında uygulamaya konulmak üzere, ara ve yatırım mallarının üretimine ağırlık veren bir ithal ikameci sanayileşme politikasının belirleyiciliğinde “İkinci Beş Yıllık Sanayileşme” planı hazırlanmıştır.²⁰⁹ Fakat plan sadece hedef de kalmış, savaş öncesi dönemde başlayan sanayileşme hamleleri yarıda kesilerek, sanayi yatırım planları savuma harcamaları yüzünden ertelenmiş, sanayi üretimi % 5,5, tarımsal gelir % 7,1, milli gelir ise % 6,0'ya gerilemiştir.²¹⁰ Buna karşılık, ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahipliğinin aşırı güçlendiği bu yıllarda, vurgun ve zenginleşme ortamı hızla gelişmiş ve bu gelişmenin getirileri savaş sonrası dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır.²¹¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında, mekansal bir modernleşme görülürken bunun toplumsal yapıya yansımaları daha yavaş olmaktadır. Bu yıllarda kentlerde görülen değişimler daha çok yapısal çevre üzerinde olup özellikle Ankara ve İstanbul gibi

²⁰⁶ Cem Dişbudak, “Türkiye’de Makroekonomik Politikaların Dönüşümü”, **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, der. Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayıncılık, 2008, s.212.

²⁰⁷ Boratav, **a.g.e.**, s.71.

²⁰⁸ Eraydın, “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **a.g.e.**, s.140.

²⁰⁹ Sönmez, **a.g.e.**, s.7.

²¹⁰ Boratav, **a.g.e.**, s.81–86.

²¹¹ **a.e.**, s.95.

kentlerde izlenmektedir. Ankara yeni başkent olmasından ve bürokrasiden dolayı göç almakta iken İstanbul'da bürokrasiden dolayı göç vermektedir.²¹² Kırsal nüfusun hâkim olduğu bir yapının mevcut olduğu ülkede, bu dönemde toplam nüfusun %12,7'si kentlerde yaşamaktadır ve içgöçlerden kaynaklanan önemli bir nüfus hareketi bulunmamaktadır. Sanayileşmenin büyük çoğunluğunu, küçük sanayinin faaliyetleri oluşturmakta ve bu faaliyetler de İstanbul, Bursa, Kocaeli ve İzmir gibi liman kentleri ve ara kentlerde yoğunlaşmaktadır.²¹³ Bununla birlikte, bu dönem için aynı zaman da, Anadolu kentlerine yerleşmiş bir Anadolu sermayesinin geliştiğini söylemek mümkündür.

2.2.Emek Gücünün Kentleşme Dönemi

Türkiye tarihinde II. Dünya Savaşı'nın bitimi ile başlayan dönem pek çok açıdan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi bakımdan 1946 yılı tek partili rejimden, çok partili rejime geçişin başlangıç yılı olup, seçimlerden zaferle çıkan Demokrat Parti, devletçiliği ve planlamayı reddeden özel girişime dayanan bir iktisadi kalkınma anlayışı getirmeyi hedeflemiştir.²¹⁴

Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası işbölümünde, sermaye yoğun teknolojilerin ve emek gücü verimliliği yüksek sanayinin gelişmiş ülkeler de kurulması buna karşılık emek yoğun ve emek gücü verimliliği düşük sanayinin ise, az gelişmiş ülkelerde kurulması şeklinde bir paylaşım meydana çıkmıştır. Bu işbölümünün sonucunda, az gelişmiş ülkeler hem gelişmeye başlayan sanayilerinde kullanacakları ara malları merkez ülkelerden almaya başlamışlar hem de yoğun yabancı sermaye yatırımları ile karşılaşmışlardır. Türkiye Demokrat Partinin hedefleri doğrultusunda, özel kesimin sanayi yatırımlarının desteklenmesi, devletin altyapı yatırımlarında ve ucuz girdi üretecek sanayilerde yoğunlaşması ve yabancı sermayeyi teşvik etmesi yönün de bir program belirlemiştir.²¹⁵ Ancak uygulanan bu modelin belli bir süre sonra tıkanması sonucunda liberal dış ticaret politikalarının

²¹² Kurtuluş, **a.g.e.**, s.200.

²¹³ Eraydın, "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", **a.g.e.**, s.138.

²¹⁴ Alkan Soyak, "Planlı Dönemde Sanayileşme", **75.Yılda Çarklardan Chip'lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.169.

²¹⁵ Sönmez, **a.g.e.**, s.8.

uzun bir süre için terk edilerek sınırlı ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının izlendiği bir sürece geçilmiştir.²¹⁶ Sermaye birikim süreçlerinin önemli bir dönüm noktası olan ithal ikameci sanayileşme politikaları, ‘sanayi kentleri’ doğururken aynı zamanda sermayenin ve emeğin, dolayısıyla nüfusun mekanda yeniden dağılımı bakımından da belirleyici olmuştur. Tarımsal yapıların çözülmesi ile ortaya çıkan kırdan kente göç hareketleri, sermaye birikiminin yoğun olduğu kentlerde ciddi bir nüfus baskısını meydana getirmiş ve göçlerle yaşanan hızlı kentleşme süreci, Cumhuriyet dönemindeki planlama sınırlarını aşarak kendine özgü bir kentleşme modeli yaratarak, kentlerde ortaya çıkan barınma sorunu kent çeperlerinde hazine ve özel araziler üzerinde üretilen gecekondu yapılaşmalarıyla çözülmüştür.

Bu dönemde sanayileşmede atılan önemli adımlar, 1954 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu olmuştur. 1960’ların başından 1970’li yılların sonuna kadar ekonomik gelişmenin planla yönlendirildiği bir dönem başlamış olup, 1961 Anayasası ile kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) öncülüğünde ve beş yıllık kalkınma planları doğrultusunda kalkınma ve sanayileşme hamlesi gerçekleştirmeye çalışılmıştır. Hazırlanan ilk beş yıllık kalkınma planı, ithal ikameci politikaları savunarak, yurtiçi yatırımların arttırılmasıyla sanayi sektörünün büyümesi ve dışa bağımlılığının azaltılmasını hedeflemiş²¹⁷ ancak aşamalı bir sanayileşmede, 1960’ların sosyo politik yapısı ve bölüşüm ilişkileri ithal ikameci sanayileşmeyi biçimlendirmiştir.²¹⁸

Tablo 2: Planlı Dönemde Büyüme Hızları

	1963–77	1963–67	1968–72	1973–77	1977	1978	1979
Tarım	3,3	3,1	3,5	3,3	-1,2	2,4	3,4
Sanayi	10	10,2	7,9	9,6	10,4	3,4	-2,7
İmalat Sanayi	9,9	11,5	9,4	9	8,1	2,6	-4,1
Hizmetler	7,8	7	8,3	8	5,9	4,1	1,9
GSYİH	6,7	6,4	6,7	7,2	5,7	3,6	1

²¹⁶ Boratav, a.g.e, s.94–107.

²¹⁷ Sönmez, a.g.e, s.12.

²¹⁸ Boratav, a.g.e, s.118.

Planlı dönemde tablo 2’de görüldüğü üzere, 1977 yılında özellikle sanayi sektöründe yüksek büyüme hızına ulaşılmış ancak 1977’den itibaren düşüşe geçen büyüme hızı 1979 yılında % -2,7 gerilemiştir. Sönmez, sanayinin büyüme hızı ile ithalat olanakları arasında yakın bir ilişki olduğunu, sanayi sektöründe meydana gelen bu yükseliş ve düşüşlerin, sanayi üretiminin girdi yönünden, sanayi yatırımlarının da sermaye malları yönünden dışa bağımlı olmasından kaynaklandığını söylemektedir.²¹⁹ Uygulanan ithal ikameci modelin, iç pazarı hedeflemesi, sanayi ihracatının artmasının yanında ithalatın artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak bu dönemde, ithal edip üreten ve iç pazara satan ama ihracat yapamayan bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır.²²⁰ İkame modeli çerçevesinde sürdürülen sanayi birikimi tıkanma noktasına gelmeye başlayınca ihracata yönelik politikalar önerilmeye başlanmıştır.

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri büyük ölçekli sanayilerin kent merkezinden çevre alanlara doğru taşınma eğilimidir. Merkezde bulunmanın sağladığı dışsal faydalardan görece daha az yararlanan, merkezde genişleme imkânına sahip olmayan sanayi tesislerinin bir kısmı çevre alanlara doğru taşınmıştır. Çeper alanlardaki düşük arazi fiyatları ve ulaşım imkânları, belediye sınırları içinde bulunan işletmelere getirilen kısıtların yarattığı baskılardan kaçmak için avantaj haline gelmiştir.

Büyük sermaye, dışa bağımlı bir ekonomide en iyi yatırım olanaklarının ülkenin dışa açıldığı kentte ortaya çıkması, sanayinin ithal girdilere olan bağımlılığı vb. nedenlerle genellikle İstanbul, Kocaeli ve İzmir kentlerini tercih etmiştir. Bunların dışında Bursa, Ankara, Adana, İçel gibi birkaç kenti daha saymak olanaklıdır. Büyük sermayenin uzunca bir süre, hammadde gibi zorunlu gerekçeler bulunmuyorsa, bu kentlerden başka yerlere yatırım yapmakta istek göstermediği görülmektedir. Büyük sermayenin bu kentlerde üslenmesi, gerek bunlarla girdi-çıkıtı ilişkisinde olan küçük ve orta boy sanayinin, gerek hizmet sektörlerinin, gerekse

²¹⁹ Sönmez, **a.g.e.**, s.13.

²²⁰ Boratav, **a.g.e.**, s.114.

işgücünün bu kentlere yığılmasına yol açmış, özellikle ara malları üreten temel KİT'ler de genellikle sanayinin geliştiğı bu havzalarda kurulmuştur.²²¹

Kentleşme sürecinin üzerinde durulması gereken bir başka boyutu, sanayileşmenin yalnızca kırdan kente göç olmakla kalmayıp, bu göçün geri kalan bölgelerden gelişen bölgelere doğru olmasıdır. Özellikle dengeli kalkınmanın sağlanamaması sonucu, ülkenin doğusunda bulunan bölgelerden kaynaklı göç batıya yönelmiştir. Aslında henüz 1960'larda bu durumun farkına varılmış, bölgesel dengelerin kurulması yönünde kalkınma planlarında politikalar izlenmesi gündeme gelmiştir. Ancak bu politikalar yalnızca kamu kesimi üzerinde bir ölçüde etkili olabilmiş, özel kesimin yer seçiminde İstanbul-Kocaeli hattı ağırlıklı yerini korumuş, bu da bölgesel dengesizliğı ve bu kentlerin sorunlarını büyük ölçüde arttırmıştır. İstanbul-Kocaeli hattının kentleşme ve çevre sorunlarının ağırlaşması, arsa maliyetlerinin yükselmesi gibi sorunların büyük boyutlara ulaşması karşısında alınan en etkili önlemler, sanayinin yoğunlaştığı bu kentlere yakın illerin 'kalkınmada öncelikli yöre'(KÖY) ilan edilmesi ve buralarda OSB'lerinin kurulması olmuştur. KÖY ve OSB'lere yapılan yatırımlar da çeşitli teşviklerle desteklenmiş, Marmara çevresinde Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Çanakkale, Bilecik ve Bolu; Ege'de Denizli, Uşak ve Afyon; Güneyde ise Gaziantep ve Kahramanmaraş, KÖY statüsüne alınması ve organize sanayi bölgeleri kurulması nedeniyle, 1970'lerden başlayarak özel yatırımlar için bir ölçüde çekim merkezi olmaya başlamıştır.²²²

2.3. Sermayenin Kentleşme Dönemi

Refah devletinin başarısızlığını ilan eden neo-liberal politikalar, 1980 sonrası uygulamaları ile yeni bir kapitalist dönemi başlatmış, kentlerde bu sürecin ekonomi politikalarıyla birlikte stratejik bir önem kazanmıştır. 1980 yılı sanayileşme süreci açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemi, diğer dönemlerden ayıran birbiriyle ilişkili üç temel özellik bulunmaktadır; Bunlardan ilki, 1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının, yerini ekonominin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük

²²¹ Ataay, a.g.e, s.61.

²²² a.e., s.62-63.

politikalara bırakmasıdır. İkinci temel özellik, devletin ekonomi alanındaki rolünde gözlenen belirgin değişiktir. 1980 öncesindeki dönemde devlet, kamu yatırımları aracılığıyla tüketim, ara ve yatırım malı üreten sanayi dallarının hepsinde doğrudan üretici olarak ön plana çıkarken 1980’li yıllarda, devletin sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçlarının elden çıkarıldığı ve rolünün hızla azaltıldığı bir döneme girilmiştir.²²³ Sanayi sektörüne yatırım yapmamaya başlayan devlet, elindeki sanayi tesislerini de özelleştirmeye başlamıştır. Ancak devletin kamu yatırımlarının azaltması, özel sektörün yatırımlarını artmasına neden olmamış aksine özel sektörün sanayi yatırımları da hızla azalmıştır.²²⁴ Dönemin son özelliği ise, sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında, ortaya çıkan dış dinamiklerin etkisidir. Bu dönemde uygulanan neo-liberal politikalar, sanayileşme süreci için de tamamen farklı bir ortamın oluşmasına yol açmış, Dünya Bankası’yla imzalanan yapısal uyum anlaşmalarıyla birlikte Bretton Woods Kuruluşları’nın bu süreç üzerindeki etkisi her alanda hissedilmiştir.²²⁵ 1984 yılına kadar Dünya Bankası ile imzalanan beş yapısal uyum kredi anlaşması ve 1985–1987 yılları arasında öncelikli tarım, enerji ve finans sektörlerini kapsayan kredi anlaşmaları sonucunda sağlanan krediler, Türkiye’nin başta dış ticaret ve finans alanında liberasyon olmak üzere, çeşitli alanlarda köklü değişiklikler yapılması şartına bağlanmıştır.²²⁶

Dışa açık bir politikanın izlendiği bu dönem, ücretler ve verimlilik üzerinde de etkisini göstermiştir. İhracatı artırmaya yönelik politikalar, emek yoğun sanayilere dayandığı ve kısa dönemde düşük maliyet temelinde rekabet gücü sağlamayı hedeflediği için ücretlerin düşmesine neden olmuştur. 1981-83 yıllarındaki askeri yönetim ve 1981-1988 yıllarını kapsayan Anavatan iktidarı döneminde, sendikaların baskı altına alınması sonucunda imalat sanayindeki reel ücretlerde yılda % 3,3 oranında düşüş yaşanmıştır.²²⁷

²²³ Fikret Şenses ve Erol Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics** 03/01, 2003, s.2.

²²⁴ Yakup Kepenek, “Türkiye’nin 1980 Sonrası Sanayileşme Süreci”, **75.Yılda Çarklardan Chip’lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.235.

²²⁵ Şenses, Taymaz, **a.g.e.**, s.3.

²²⁶ Sönmez, **a.g.e.**, s.15.

²²⁷ Şenses ve Taymaz, **a.g.e.**, s.8

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllar, sürekli yüksek faizin hakim olduğu ve buna paralel olarak krizlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemin önemli gelişmeleri arasında, 1987 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik başvurusunun yapılması, 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği'ne girilmesi, Orta Doğu ülkeleri ve eski sosyalist ülkelerle ekonomik ilişkilere ivme kazandırılması ve uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbestleşmesini amaçlayan anlaşmalara uyum sağlanması çerçevesinde, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunması görülmektedir.²²⁸ 1990'lı yıllarla birlikte, sabit sermaye yatırımı zorlaştıran yüksek faiz, uluslararası pazarlarda yaşanan rekabet ve teknolojiye geçiş sorunları, Türk sanayisinin bu dönemdeki gelişimini belirlemiş,²²⁹ devletin oluşturduğu sanayi stratejileri ve teşvikler, KOBİ'lere yönelik sanayi ve teknoloji politikaları ile sınırlı kalmıştır.²³⁰

Türkiye'nin kentleşme deneyimindeki en radikal evre, 1980'ler de başlayan ve günümüzde tamamen yerleşen neo-liberal kentleşme dönemidir. Tüm dünyada üretimin ve mekansal yapıların yeniden ölçeklendirildiği bu dönemde, Türkiye'deki kentleşme evresi de doğrudan sermayenin müdahaleleri ile karşılaşmaktadır. Devlet bu süreçte kentsel mekanı, düzenlemeler ve teşviklerle birikim alanı haline getirmekte ve hem metropoliten alanlar hem de çevre kentler sermayenin yatırımları ile büyük ölçekli dönüşümler yaşamaktadır.²³¹

1980 sonrası dönüşümlerin önemli etkilerinden birini, İstanbul merkezli büyük sermayenin, sanayideki gelişmeyi sürüklemesi oluşturmakta ve büyük sermayenin yatırım yeri seçimleri, sanayileşen illerin belirlenmesinde bir unsur halini almıştır. Gerek büyük sermaye ile girdi-çıkı ilişkileri içinde olan küçük-orta ölçekli sanayi, gerekse de diğer sektörler bu yatırımları takip etmektedir. Bu açıdan en dikkat çeken iller, İstanbul ve İzmir gibi önemli merkezlerin yakın çevresindeki

²²⁸ a.e., s.2.

²²⁹ Kepenek, a.g.e, s.238.

²³⁰ Şenses ve Taymaz, a.g.e, s.2.

²³¹ Kurtuluş, a.g.e.,s.214.

Tekirdağ, Kırklareli, Sakarya, Bilecik, Eskişehir, Çanakkale, Manisa, Kocaeli ve Bursa gibi iller olmuştur.²³²

Dünya ekonomisi ile eklemlenmesini küçük-orta ölçekli sermaye ile kuran Türkiye’de, dış pazarlara dönük üretim yapan tekstil ve gıda gibi emek yoğun sektörlerle belli bir gelişme olanağı sağlanmıştır. Büyük sermayenin daha az ilgi gösterdiği ve tekelleşme oranlarının daha düşük olduğu bu sektörlerde sağlanan gelişme, emeğin büyük kentlere oranla daha ucuz olduğu bazı illerdeki yatırımların artmasında etkili olmuştur. Bu kategoriye giren sermaye kesiminin bir bölümünün İstanbul, İzmir gibi kentlerdeki orta ölçekli sayılan sermayeden, bir bölümünün de bazı Anadolu kentlerinde ‘yerel’ olarak adlandırılan sermaye kesimlerinden oluşmaktadır. İstanbul, İzmir gibi kentlerdeki sermaye kesimlerinin, başka nedenlerin yanı sıra ucuz emek arayışıyla yukarıda sayılan çevre illere yöneldiği ve söz konusu metropollerin yakın çevresindeki yatırımlardan bir bölümünün bu nitelikte olduğu görülmektedir.²³³ Bazı Anadolu kentlerinde, tarıma dayalı ticaret ve küçük üretimin önem yitirmesi ve yine aynı kentlerde 1990’larda ulusal ve uluslararası sermayeyle kurulan çeşitli alt sözleşme ilişkileri içinde Organize Sanayi Bölgelerinde yoğunlaşan ve devletçe etkin biçimde desteklenen kısmi sanayileşme süreçlerinin yol açtığı kabuk değişimini de yerel sermayeyi güçlendiren önemli bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu girişimler, aynı zamanda kentsel eşitsiz gelişmeyi ve toplumsal mekansal ayrışmayı arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmede, sanayinin desantralize olarak, kentin çevresindeki bölgelere taşınmasının etkisi büyüktür. Sanayi beraberinde bazı üretim hizmetlerini de götürmüştür. Özelleştirmelerin etkisiyle bazı illerin sanayi sektörüne bağlı olarak yaşadığı ekonomik gerilemenin etkisi İstanbul’da farklı gerçekleşmektedir. Kamu sanayisinin yerini küresel ekonominin yapılanmasına bağlı olarak yeni sektörler almaktadır. İstanbul’daki sanayi kuruluşlarının 1980 sonrası desantralize olmaya başlaması ile bu

²³² Ataay, a.g.e., s.74.

²³³ a.e., s.75-76.

üretim mekanlarının yerine İstanbul'da, üretim birimlerinin merkez ofisleri yoğunlaşmaya başlamıştır.

Organize sanayi bölgelerinin ortaya çıkışı ithal ikameci dönemde yürürlüğe girmiş olsa da bu konudaki önemli adımlar ihracata dönük sanayileşme devrinde atılmıştır. Özellikle dış pazarlara yakın olan Organize Sanayi Bölgelerinin geliştirilmesine yönelik politikaların izlenmesi ve teşvik tedbirlerinin dışa dönük sanayilere öncelik vermesi ile ihracatın artırılması hedeflenmiştir. İstanbul'a yakın yerlerde kurulan OSB'ler, İstanbul'un sanayisizleşmesinin sağlanmasında etkin olarak rol oynamıştır. 1980'li yıllarından başından itibaren uygulamaya koyulan bu politikalar sayesinde İstanbul'da 8, Kocaeli'nde 13 ve Tekirdağ'da 4 adet OSB kurulmuştur. 1981 yılında Milliyet gazetesinde çıkan haberlerden biri bu duruma örnek oluşturmaktadır.

“800'e Yakın Tesis Sanayi Bölgelerine Nakledilecek! İstanbul Belediyesi'nin tasarısına göre, Halic'in iki kıyısındaki 800'e yakın irili ufaklı tesis organize sanayi bölgelerine nakledilecek, kazanılan alan halka açılacak.”²³⁴

2.4. Türkiye'de OSB'leri Ortaya Çıkaran Dinamikler

Türk sanayisinin gelişiminde OSB'ler 1960'lı yıllardan itibaren önemli bir role sahip olmuş, genel olarak yeni yatırımların yapılması, istihdam sağlanması, bölgesel kalkınma gibi ekonomik öneminin yanında, planlı ve düzenli sanayileşme ile kentleşme ve çevre politikaları açısından da etkin bir teşvik aracı olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de yaşanan sanayileşme sürecine paralel olarak belli bölgelerde işletmelerin yığılması, bu bölgelerin sağladıkları olanaklar, pazara ve diğer ağlara yakınlıkları gibi temel belirleyicileri nedeniyle, sanayi alanları haline gelmişlerdir. Doğal ve ekonomik gerekçelerle oluşan bu sanayi alanlarının yanında, planlı kalkınma dönemiyle birlikte çeşitli adlarda devlet tarafından yatırım ve sanayi bölgeleri oluşturulmaya başlanmıştır. OSB'ler başlangıçta kamu politikalarıyla

²³⁴ **Milliyet Gazetesi**, 25.08.1981, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=OSB&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

devlet tarafından planlı sanayileşme ve kentleşme amacıyla oluşturulan bu sanayi bölgelerinden biridir.²³⁵

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları ile birlikte, üretim süreçlerindeki değişimler ve mekanın yeniden tanımlanmasın yanında, rekabetçiliğin değişen koşulları sanayileşmenin önemi artmış, sanayi işletmeleri bölgesel kalkınmanın esas aktörleri olarak yer almaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde sanayi işletmeleri için kümeleşme önem kazanmış ve kümeleşmenin getirdiği avantajlar ile birlikte ülkeler, bu süreci destekleyen ve geliştiren yeni ekonomi politikaları üretmeye başlamışlardır. OSB’rinin, bu dönemde sanayi kümeleşmesi için önemli bir teşvik aracı olarak kullanılan organizasyonlar şeklinde ön plana çıktığı görülmektedir. OSB’ri, Türkiye’nin sanayileşme sürecinde, sanayinin uygun görülen alanlarda belirli bir plan dâhilinde yapılanması, kentleşmeyi yönlendirmesi, çevre sorunlarının önlenmesi ile hazır teknik ve sosyal alt yapı hizmetleri açısından önemli bir yer tutmaktadır.

2.5. Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Gelişimi

Türkiye’de, yerli sanayiye geliştirmek, sanayi üretimini arttırmak ve teşvik etmek amacıyla geliştirilen bir dizi önlem arasında yer alan OSB’leri, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve dağınık sanayi işletmelerinin planlı bir yerleşme düzeni içinde yer almalarının sağlanması için fiziki bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

1960 yılında başlayan planlı kalkınma döneminde sanayinin “lokomotif” sektör olarak kabul edilmesiyle, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın birlikte gerçekleştirilmesi için, belli bir hızda büyüme ve sanayileşmeye önem veren uzun vadeli politikalar belirlenmiştir.²³⁶ Bu politikaların gerçekleştirilmesinde kullanılan araçlardan biri OSB’lerin Türkiye’deki uygulamaları gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara benzemekle birlikte birçok açıdan farklılıklar göstermektedir. Batı

²³⁵ Mehmet Cansız, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları**, DPT Müdürlüğü, 2010, s:28

²³⁶ **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı**, www. <http://kss.sanayi.gov.tr>, (çevrimiçi), 05.12.2010.

lkelerinde OSB'ler çoğunlukla yarı kentsel alanlarda, standart fabrika binalarından ve uzmanlaşmış sanayi dallarından oluşurken ülkemizde genellikle kentsel alanlarda, karma sanayi dallarından ve standart olmayan fabrika binalarından oluşmaktadır. Batı örneklerinde küçük ve orta işletmeleri için kurulan OSB'ler, ülkemizde büyük ve ağır sanayi işletmelerini de içine almaktadır.

Türkiye OSB'si uygulamalarına, belirlenen politikalar doğrultusunda sanayinin geliştirilmesi amacıyla uygulanan teşvik tedbirlerinden biri olarak ilk defa, 1961 yılında Bursa'da başlanmıştır.²³⁷ Dünya Bankası'ndan alınan kredi ile kurulan Bursa Organize Sanayi Bölgesinin, tüm sorunlarına rağmen, altyapı çalışmalarının tamamlanmasını izleyen birkaç yıl içinde % 70 gibi bir doluluk oranına ulaşması, OSB kavramının ülkemizde kabul görmesinde önemli bir adım olmuştur.²³⁸ Bursa'dan sonra ikinci OSB olarak, 1963 yılında, kuruluş çalışmaları başlayan Manisa Organize Sanayi Bölgesi, 1970 yılında faaliyete geçebilmiştir.²³⁹ Aynı yıl Sanayi Bakanlığı, Milliyet gazetesinin haberine göre organize sanayi bölgeleri için yer tespitleri yapmıştır.

“OSB İçin 21 yer tespit edildi. Sanayi Bakanlığı yurdun çeşitli yerlerindeki ekonomik imkânlar ve ihtiyaçlara göre kalkınmayı bütün Türkiye'ye yaymak amacıyla 20 il ve 1 ilçede OSB kurulmasını kararlaştırdı. OSB kurulacak iller: Adana, Ankara, Antalya, Bartın, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Malatya, Manisa, Sakarya, Samsun, Sivas, Tekirdağ”²⁴⁰

1980'li yıllara kadar OSB'lerin kurulması, Kalkınma Planlarındaki ve Yıllık Programlardaki hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, bu süreçte OSB'lerin kuruluşu herhangi bir mevzuata tabi olmaksızın sadece Yüksek Planlama Kurulu ve

²³⁷ Özdemir, **a.g.e**, s.14, Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu, www.osbuk.org.tr, (çevrimiçi) 14.09.2010.

²³⁸ Eyüpoğlu, **a.g.e**, s.7.

²³⁹ **Manisa Organize Sanayi Bölgesi**, <http://www.mosb.org.tr/Tarihce.asp>, (çevrimiçi) 05.12.2010.

²⁴⁰ **Milliyet Gazetesi**, 13.01.1970, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=osb&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

Bakanlar Kurulu Kararlarına bağlanmıştır.²⁴¹ 28.10.1967 tarihinde, OSB'lerle ilgili ilk yasal düzenleme olan, "Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir.²⁴² 1982 yılında kadar bu yönetmeliğe tabi olarak yürütülen OSB'lere ait finansal sorunların giderilmesi amacıyla 31 Ocak 1982 tarih ve 17591 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Fonlar Yönetmeliği" yürürlüğe alınmıştır.²⁴³

Söz konusu Fonlar Yönetmeliği'nin "Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanat Siteleri ve İşletme Giderleri Fonu" başlığı altında bulunan maddelerinde, Organize Sanayi Bölgeleri için fonun kullanımı, fon hesabının kaynağı ve işleyişi, kredinin tahsisi, arsa iktisabı, kredinin geri dönüşü gibi hususlar düzenlenmiştir. Kurulan fonla, devlet bütçesinden kaynak aktararak OSB'lerin kredi ile desteklenmesi sağlanmıştır. Bu dönemde, Bakanlar Kurulu kararı ile kurulması planlanan OSB'lerin alt yapı yatırımlarının % 99'u Bakanlık Fonundan, %1'i ise, OSB'yi kuran ticaret ve sanayi odaları/sanayi odaları veya ticaret odaları ile yerel yönetimler tarafından karşılanmıştır.²⁴⁴ Fonlar yönetmeliğine tabi olarak yürütülen bu zaman zarfında, beş adet organize sanayi bölgesi faaliyete geçmiştir. 13 Aralık 1983 yılında, Özal hükümeti tarafından hazırlanan programda, fonlar yönetmeliği OSB'lerin sorunlara çözüm getiremediği için eleştirilmiştir.

²⁴¹ OSB ile ilgili ilk mevzuat, OSB'ni ilgilendiren ilk yasal düzenleme 1967 yılında yürürlüğe giren 933 sayılı Kalkınma Planlarının Uygulanması Esaslarına Dair Kanundur. Kanunun 2.maddesi, "Sanayi bölgeleri ve turistik bölgeler tesis ve tanzimi ve bu maksatla, gerektiğinde arazi istimlâki, Bakanlar Kurulu kararnameleri ile yapılır." Şeklinde düzenlenmiş olup Bakanlar Kuruluna sanayi bölgeleri kurmak ve düzenlemek için gerektiğinde arazi istimlâk etmek, altyapı tesislerini tamamlamak ve uygun tesis kuracaklara vadeli satışı yapmak yetkisini veriyordu. Ancak Anayasa Mahkemesinin, Ana. Mah. 23, 24, 25.10.1969 tarih ve E. 67/41, K. 69/57 sayılı kararı ile kanunun bu maddesi iptal edildiği için OSB uygulamalarında bu kanun hiç kullanılmamıştır. <http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/Kanun/kalkinmaplanininuygulanmasi.htm>, (çevrimiçi), 12.09.2010.

²⁴² <http://www.kazanci.com/kho2/devletvekamu/DveKKFonlari/Yonetmelikler/index.htm>, (çevrimiçi) 12.09.2010.

²⁴³ Cansız, **a.g.e.**, s.44,

"Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanat Siteleri ve İşletme Giderleri Fonu, Fonun amacı: sanayinin gelişmesini, dengeli şekilde daha yaygın bir duruma geçmesini teminen sanayi işletmeleri için gerekli bulunan su, yol, kanalizasyon, enerji, haberleşme ve benzeri alt yapı imkânları ile sağlık ve kültürel gibi sosyal tesisleri ihtiva eden geliştirilmiş sahalar üzerinde organize sanayi bölgelerinin kurulması için, müteşebbis kuruluşlara yapılacak ikraz yardımı esasları ve bununla ilgili diğer hususları belirtmektir."

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21393.html>, (çevrimiçi), 12.11.2010.

²⁴⁴ **Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu**, www.osbuk.org.tr, (çevrimiçi), 10.12.2010

“1983 programında organize sanayi bölgeleri kurulması ve finansmanı konularını içeren ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na çıkarılmış olan fonlar yönetmeliği eleştiriliyor” başlıklı Milliyet gazetesi haberinde;

“Bu yönetmelik, inşaat, organizasyon, işletme ve denetim safhalarında meydana çıkan çeşitli sorunlara müteşebbis heyetle Bakanlık ve diğer kuruluşlar arası ilişkilere karşılıklı görev yetki ve sorumluluklara önemli bir açıklık ve çözüm getirmemektedir, denilen programda yönetmeliğin konulara açıklık getirecek biçimde değiştirilmesinin yanı sıra girişimci heyetin de yeni ve daha dinamik bir yapıya ve daha açık bir sorumluluk içinde çalışılacak hukuksal statüye bağlanmasının yararlı olacağı vurgulanmaktadır.”²⁴⁵

Özal Hükümeti ile birlikte OSB sayısının hızla artması, yasal dayanakları olmadığı için tüzel kişilikten yoksun olan OSB’lerin hukuki sorunlarının gündeme gelmesine neden olmuştur. Yeni bir yasal düzenlemeyi zorunlu hale getiren bu durum karşısında uzun süren araştırma ve çalışmalar sonucu 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu 12.04.2000 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş ve 15.04.2000 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁴⁶ 2000 yılından çıkarılan 4562 sayılı OSB kanuna kadar geçen süre içerisinde OSB’ler üzerinde tek yetkili kuruluş Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olmuş ve organize sanayi bölgelerinin kurulmasına izin vermek, bölgeleri desteklemek ve denetlemekle görevli tutulmuştur.²⁴⁷ Neoliberal dönemin ürünlerinden biri olan OSB kanunu ile OSB’ler geniş yetkilerle ve önemli özerkliklere sahip olmuşlardır. Bu yetkiler ve özerklikler OSB’lerin kurulmasını daha cazip hale getirmiş, 1986 – 1996 yılları arasında 30 adet, 1997–2003 yılları arasında ise 34 adet OSB faaliyete geçmiştir. 2010 yılı sonu

²⁴⁵ **Milliyet Gazetesi**, 11.07.1983 , <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=fonlaryonetmeli&isAdv=false>, (çevrimiçi), 02.02.2011.

²⁴⁶ **4562 Sayılı OSB kanunu**, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.4562&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=osb>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

²⁴⁷ 1985 yılında yürürlüğe giren **3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun**, sanayi bölge ve siteleri kurulmasına izin verme, destekleme, denetleme, gerekli mevzuatı hazırlama, OSB ile ilgili tüm konularda koordinasyonu sağlama görevini Sanayi ve Ticaret Bakanlığına vermiştir. Ayrıca, Kanunun 8 maddesi ile de OSB konusunda da hizmet vermek üzere genel müdürlük düzeyinde bir ana hizmet birimi kurulmuştur. <http://hukuk.sanayi.gov.tr/Files/Mevzuat/sanayi-ve-bakanligi-gorev-15042010174235.pdf>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

itibarıyla Türkiye’de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’ndan sicil olarak tüzel kişiliğini kazanmış toplam 263 adet OSB bulunmaktadır. Yine aynı yıl itibarıyla Artvin ili hariç tüm illerde Organize sanayi bölgesi kurulmuştur.²⁴⁸

2.5.1.Organize Sanayi Bölgelerinin Yasal Dayanakları

Günümüzde Organize Sanayi Bölgelerinin temel dayanaklarını oluşturan bir dizi kanun, yönetmelik ve bunlara bağlı olarak çıkarılan genelgeler bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemelerin en önemli bileşeni, 2000 yılında yayımlanan 4562 sayılı OSB kanunu ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan uygulama yönetmeliği ve yer seçim yönetmeliğidir.²⁴⁹

Organize sanayi bölgelerinin kuruluş, yapım ve işletilmesini düzenleyen kanun ve yönetmeliklerden önce Türkiye’de organize sanayi bölgelerinin kurulmasının hukuki dayanakları arasında beş yıllık kalkınma planları gelmektedir. OSB’ler Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren kalkınma plan ve programlarında sürekli olarak sanayinin geliştirilmesiyle bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik teşvik edici unsurlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda

²⁴⁸ Sanayi Geliştirme Başkanlığı, **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2009 Yılı Faaliyet Raporu**, 2010, s.79.

²⁴⁹ Organize Sanayi Bölgelerinin yasal altyapısını oluşturan kanun ve yönetmelikleri şöyle özetlemek mümkündür:

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 78. maddesi bir kamu tüzel kişisi olan il özel idaresine OSB konusunda genel nitelikli yetki vermiştir. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1449.html>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar Ve Borsalar Kanununun, odaların görevleri başlıklı 12. maddesinin e bendi uyarınca Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile illerde kurulu bulunan Odalar ve Borsalar da OSB kurabilir, işletebilir, müteşebbis heyette yer alabilir. <http://www.hukuki.net/kanun/5174.15.text.asp>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Görevleri başlıklı 2. maddesinin d bendi OSB’leri Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlamıştır.

1164 Sayılı Arsa Ofisi Kanunu, 12. maddesi, arazi temini açısından OSB’nin kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluş hükmünde olması dolayısıyla arsa ihtiyaçlarının Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü aracılığıyla temin edebilme imkânı vermiştir. http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=28&tipi=MES&turu=KA, (çevrimiçi), 10.12.2010.

4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu, Endüstri Bölgesi ilan edilen yerlerde bulunan OSB’lerin öncelikle Endüstri Bölgesine dönüştürülmesine imkan vermektedir. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1169.html>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

3194 Sayılı İmar Kanunu, 2782 Sayılı Çevre Kanunu, 4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, Yapılaşmayla ilgili yönetmelik ve genelgeler, Emlak Vergisi Kanunu genel tebliği, Vergi Usul Kanunu genel tebliği.

OSB’lerin yasal altyapısını incelerken ilk önce organize sanayi bölgeleri açısından kalkınma planlarına bakılması gerekmektedir.

2.5.1.1.Kalkınma Planları

Türkiye demokratik planlama mekanizmasını benimsemiş olup, bu politika dâhilinde hazırlanan Kalkınma planlarının genel ilkesi, konjonktürel şartlar çerçevesinde, kamu müdahalesinin ağırlığı dönemler itibariyle değişiklik gösterse de pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi yönünde olmuştur. 1960’ların başından beri uygulanan planlama yaklaşımının en belirgin özelliği kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikte oluşudur.²⁵⁰ Türkiye’nin 1963 yılından beri uyguladığı beşer yıllık kalkınma planı dönemlerinde, ithal ikameci sanayi politikası ile 1980 sonrası uygulanan ihracata dönük sanayileşme politikası arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. 1980 yılından sonra uygulanan sanayileşme stratejileriyle birlikte, serbest piyasa ekonomisinin ilke ve esaslarının benimsenmesi ve gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Özellikle organize sanayi bölgelerinin çoğalmasında bu dönemlere denk gelmektedir.

Organize sanayi bölgelerinin fikir olarak planlı dönemden önce ortaya çıkmış olmalarına karşın, düzenli ve sistemli olarak kurulmaya planlı dönemle başlamıştır. Kalkınma planları ve yıllık programlarda, genel olarak organize sanayi bölgelerine ilişkin hedef ve politikalar yer almaktadır.²⁵¹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1965–1969)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye’nin gelişiminin büyük oranda sanayileşme yönünde olacağına vurgu yapmış ve bu gelişme sürecinde bölgelerarası dengeli kalkınmanın sağlanması için de devlete görevler yüklemiştir. Plan, “organize sanayi bölgesi” terimi yerine “sanayi bölgesi” kavramını kullanmış olmakla birlikte Organize sanayi bölgeleri hakkındaki ilk politikalara yer vermiştir. Genel anlamda

²⁵⁰ www.dpt.gov.tr, (çevrimiçi), 01.03.2010.

²⁵¹ Nevzat Can, “4562 Sayılı OSB Kanunu’nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Planlama Dergisi**, 2001, 1-2, s.77.

bölgelerarası farklılığı ortadan kaldırmak amacıyla geri kalmış bölgelerde sanayi yatırımlarının yapılmasını hedeflemiştir. Bunun için, yerel girişimcilerin kendi bölgelerinde yatırım yapmaları ve verimliliği arttırmak amacıyla düzenli sanayi bölgelerinin oluşturulması gibi önlemler öngörmüştür. Plan dengeli kalkınmanın sağlanması için kredi, ucuz altyapı olanakları, gümrük muafiyetleri ve vergi indirimleri gibi teşvik araçları da önermiştir.²⁵²

İlk beş yıllık kalkınma planlarındaki bu politika, devletin organize sanayi bölgeleri politikasının temelin oluşturmuş olup halen yürütülmekte olan organize sanayi bölgeleri politikaları, bu ana ilkeler çerçevesinde sürdürülmektedir. Bursa ve Manisa Organize sanayi bölgeleri bu dönem yapılmasına karar verilen bölgelerdir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1970–1974)

İkinci Beş Yıllık Plan, birinci planla aynı hedef ve ilkeleri paylaşmakla birlikte, ilk defa organize sanayi bölgeleri ifadesine yer vermiş ve kentleşmeyi bir itici güç olarak tanımlamıştır.²⁵³ Planda organize sanayi bölgeleri, sanayileşmeyi düzenleyici ve kentleşmeyi destekleyici somut araçlar olarak öngörülmüştür. Ayrıca, organize sanayi bölgelerinin kurulması ve gelişmesine yönelik teşviklerin getirilmesi ve sanayi işletmelerine, gelişme potansiyeli olan kentlerin yakın çevresinde arazi sağlanması önerilmiştir.²⁵⁴ Önerilen bu yaklaşımla hedeflenen, geri kalmış

²⁵² “Geri kalmış bölgelere yapılacak yatırımlara vergi indirimleri tanınacak, gelişme imkânları olup ta bu imkânları kullanamamış bölgelere yatırımların akması teşvik edilecek ve böyle imkânların bol miktar toplandığı merkezlerde sanayi bölgeleri kurulması yoluna gidilecektir. Devlet, bu bölgelerde gerekli alt yapı yatırımlarına öncelik verecektir”, Devlet Planlama Teşkilatı(DPT), **I.Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1963, s.494, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>, (çevrimiçi), 01.03.2010.

Feral Eke, Mehmet Yavuz, Naile Tohumcu, Nevay Elçi, Nilgün Kibar, “Türkiye’de Sanayi Yer Seçimi, Kentleşme Politikaları ve Planlama Çalışmaları”, **Kentleşme ve Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokiyumu**, Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumları-9, 1985, s.46.

²⁵³ “İkinci Beş Yıllık Plan döneminde sanayi bölgeleri sorununu en alt kademedeki itibaren ele almak zorunludur. Bu sorunu çözmek için organize sanayi bölgelerinin kurulması ve gelişmesi teşvik edilecektir.”, DPT, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1968, s.118. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, (çevrimiçi), 01.03.2010.

Kalkınma gayretleri içinde şehirleşme, iktisadi ve sosyal gelişmenin, özellikle sanayileşmenin bir sonucu olarak desteklenmesi gereken bir oluşturdur. Şehirleşmeden ekonomiyi iten bir güç olarak yararlanılacaktır.”, DPT, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e.,s.631.

²⁵⁴ “Genel yerleşme politikasının uygulanması, sanayileşme ve şehirleşmenin amaç olarak ortaya konduğu gibi gerçekleşmesi bu konularda alınacak özel tedbirlerden çok bütün iktisadi ve sosyal

bölgelerde hizmet yığılması yaparak, gelişme yaratmak ve kendini besleyerek çevresine yayılan bir büyümeyi başarmaktır.²⁵⁵ Bu plan döneminde, Manisa I, Konya I, Gaziantep I, Eskişehir I ve Erzurum Organize sanayi bölgelerinin yapımına başlanmıştır.²⁵⁶

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1975–1979)

Bu dönemde OSB’ler bölgesel kalkınma ve gelişme aracı olmasının yanında mekansal düzenleme fonksiyonları açısından da önem kazanmıştır. Birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini temel ilke olarak amaçlamışken, üçüncü beş yıllık kalkınma planının önceliği sanayinin kentleşme ile ilişkisi üzerine kurulmuştur.²⁵⁷ Organize sanayi bölgelerine Birinci ve İkinci Planlardan farklı bir işlev yükleyen üçüncü beş yıllık kalkınma planında, organize sanayi bölgesi kurulan alanın kentleşmesi, ekonomik anlamda kalkınması ve bu bölgelerin çevresinde belediye örgütünün kurulması öngörülmüştür.²⁵⁸ Böylece plan

kararların bu ilke ile politikalara uyması halinde sağlanabilir. Bu nedenle; İkinci Beş Yıllık Plan döneminde alınacak iktisadi ve sosyal kararlar dengeli gelişme ve şehirleşmeyi gerçekleştirici yönde olacaktır”

DPT, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e., s.264.

“Bu anlayış içinde sanayileşme dengeli bir bölgesel kalkınma içinde ana şart olmaktadır”

DPT, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e., s.267

“İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için, iktisadi kamu yatırımlarının bu bölgelerde yukarıda açıklanan anlayış içerisinde yapılması imkânı üzerinde bütün projelerde durulacaktır. Özel sektörün sanayi yatırımlarını bu bölgelerde yapmaları için teşvik unsurları artırılacaktır. Bu amaçla özel kredi imkânları, vergi indirimleri, bütün altyapının hazırlandığı düzenli sanayi bölgeleri ve buralarda ucuz enerji imkânları sağlanacak, bu bölgelerin geliştirilme gücü, olan kaynaklar tespit edilip tanıtılacak ve bu bölgelerde yatırım yapacaklara rehberlik yapılacaktır.”

DPT, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e., s.269.

²⁵⁵ Eke ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.46.

²⁵⁶ Bilgin ve Ar, **a.g.e.**, s.93.

²⁵⁷ Can, **a.g.e.**, s.77.

²⁵⁸ “Şehre göç eden nüfusun verimli işlerde istihdamı ve böylece şehir yaşantısı biçimine uyumlarını sağlamada sanayi ana planları ile şehir arasından ilişki kurulacaktır, özellikle hafif endüstriyi toplayacak olan Organize Sanayi Bölgeleri ekonomik gelişme potansiyeli gösteren şehirlerde kademelenme önceliklerine göre, sanayileşmeyi düzenleyici bir araç olarak kullanılacaktır.”

DPT, **III. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1972, s.855, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

“Kent ve kır ölçeğinde ana yerleşme dokusunun kalkınmaya uyumu sağlanacaktır. Bu uyum; (i) Kentlerde iş imkânları yaratarak bunlara fonksiyonel bir nitelik kazandırılıp özellikle kamu sanayi yatırımlarının ve organize sanayi bölgelerinin çevresinde belediye disiplininin kurulması (ii) Kamu hizmetlerinden daha geniş bir nüfusun yararlanmasına ve kamu yatırımlarının etkinliğinin artırılmasına imkân verecek merkezi köylerin seçilip geliştirilmesi; (iii) Kentlerde alt yapının Çevre

stratejisinde, fiziki planlama ve kentleşme yönünden organize sanayi bölgelerinin düzenleme fonksiyonuna dikkat çekilmiştir. Planda, OSB'lerin kurulma hedeflerindeki değişiklikte kırdan kentte doğru yoğun olarak göçün başlaması da etkili olmuştur.²⁵⁹ Ancak, bu hedef, imar planları ile birlikte ele alınmadığı için başarılı olamamıştır. Üçüncü Plan döneminde; Bilecik, İnegöl, Eskişehir II, Çorum, Kayseri I, Ankara, Çerkezköy I, Malatya, Denizli, Bolu, Adana I, Mardin, Tokat, Konya II, Antalya ve Kars Organize Sanayi Bölgeleri ele alınmıştır.²⁶⁰

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1980–1984)

Bu plan döneminde, ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek, ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme politikaları benimsenmiştir. Benimsenen politikalar çerçevesinde, sanayi sektörüne büyük miktarda sermaye birikimi aktarılmıştır. Planda organize sanayi bölgeleri ile ilgili olarak, bölgelerin yönetilmesi, soruların çözülmesi ve gerekli işbirliğinin sağlanması görevinin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda olduğu belirtilmiş ayrıca, organize sanayi bölgelerinin kapsamlı sanayi bölgeleri ile bütünleşmesi gereği üzerinde durulmuştur.²⁶¹ Bu plan döneminde, daha önce yapılmış plandaki hedeflere rağmen, bölgelerarası dengesizliğin artması ile OSB'ler yeniden ele alınmış ve bir özel ihtisas komisyonu kurulmuştur.²⁶² Bu dönemde gündeme gelen bölgesel gelişme ile kalkınmada öncelikli yöreler saptanmış ve az gelişmiş bölgelerin özellikle Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'nun

koşullarında sorun yaratmayacak biçimde ve ileri aşamalara geçişi sağlayacak standartta yapılması, konut, sağlık ve sosyal hizmet ihtiyaçlarının bir bütün olarak ele alınmaları ile gerçekleştirilecektir”
DPT, **III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.**, s.1004.

²⁵⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s.18.

²⁶⁰ TMMOB, Makine Mühendisleri Odası, **Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri**, Oda Raporu, TMMOB 2009 Sanayi Kongresi, 2010, s.22.

²⁶¹“Organize sanayi siteleri ile ilgili kuruluş işlemlerini yönetmek, bu merkezlerde uygulanacak olan işletmeciliğin ortak ilkelerini saptayarak gerekli denetimleri yapmak ve yaptırmak, merkezlerin çeşitli sorunlarını çözmek ve bu amaçla gerekli eşgüdüm ve işbirliğini sağlamak Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının sorumluluğu altında gerçekleştirilecektir. Organize sanayi sitelerinin sınırlanma çabalarında yatay ya da dikey bütünleşmeyi sağlayıcı bir anlayışla kurulmaları sağlanacaktır. Organize sanayi sitelerinin altyapı gereksinimlerinin görev alanlarına göre ilgili kamu kurumlarınca karşılanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Bu alt yapı desteği, uygun koşullarla bir geri ödeme planına bağlanacaktır.”

DPT, **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1979, s.279, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

²⁶² TMMOB, **a.g.e.**, s.22

sanayi yatırımları ile desteklenmeleri ön plana çıkmıştır. Ancak, plan organize sanayi bölgelerini bu kalkınmanın araçlarından biri olarak görmemiştir.²⁶³ Ayrıca Üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planları OSB'lerin alt yapılarının kamu kurumlarınca karşılanması yönünde teşvikler getirmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985–1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, organize sanayi bölgelerine daha fazla önem verilmiş, hem bölgesel hem de kentsel düzeyde dengeli, planlı ve düzenli dağılımı, gelişmesi ve desteklenmesi hedeflenmiştir.²⁶⁴ Bu çerçevede organize sanayi bölgeleri için ek teşviklerin sağlanacağı belirtilerek, yeni bir kavram ve uygulama olarak ihtisaslaşmış organize sanayi bölgelerine yer verilmiştir. Planda, organize sanayi bölgelerinin yer seçimi, kuruluşu, yetki ve görevleri konusundaki düzenlemelerle, konut ve rezerv alanlarının oluşturulması planlarına kadar makro ve mikro düzeyde politikalar geliştirilmiştir.²⁶⁵ OSB'lerin yer seçiminde, bölgesel gelişmenin esas alınması ve yer alacak sanayi sektörlerinin, yerleşmenin özelliklerine bağlı olarak geliştirilmesi benimsenmiştir. Ayrıca sanayileşme potansiyeli olan ve geliştirilmesi istenilen yerleşme merkezlerinde, bütün sektörler göz önünde bulundurularak sanayi yerleşmesine uygun alanların tespit ve ilan edileceği kaydedilmiştir. Kalkınma ve sanayileşmenin doğal ve kaçınılmaz sonucu olan kentleşme olgusunun mümkün olan en olumlu şekilde değerlendirilmesi ve gerek sosyal yapı gerekse ekonomik gelişmeye katkısının arttırılması amacıyla, kentlerde hizmet standardını yükseltecek yatırımlar ve politikalara daha fazla ağırlık verileceği belirtilmiştir. Kentlerdeki yerleşim alanlarının gelişmesi, sanayi ve turizm amaçlı yapılaşma, tarım topraklarına doğru olduğundan, tarımsal uğraş alanı dışına çıkarılacak alanların, il ölçeğindeki kamu kuruluşlarınca belirlenmesi ve bu alanların

²⁶³ “Kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenecek gelişme olanakları, sektör gelişme hedeflerine göre hazırlanan ulusal plan uygulamasında çeşitli projeler arasında seçimler yapmayı ve bu projelerin birlikte ele alınmasını sağlayacak nitelikte olacak; ülke ekonomik coğrafyasını geri kalmış yöreler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri lehine geliştirmeyi sağlamak amacı ile sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine ağırlık verilerek gerekli önlemler alınacaktır.”

DPT, **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.g.e, s.294.

²⁶⁴ Can, **a.g.e**, s.77.

²⁶⁵ TMMOB, **a.g.e**, s.23.

konut, sanayi ve turizm alanı olarak tespit ve ilan edileceği kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra yapılaşmanın belirlenen bu bölgelere yönlendirilmesinin sağlanacağından ve tarım arazisi olarak bırakılan yerlerde dağınık yapılaşmaya izin verilmeyeceğinden bahsedilmiştir.²⁶⁶ Organize sanayi bölgelerinin teşvik edildiği bu dönem sonunda, OSB'nin sayıları artmış ancak istenen hedefleri sağlayamamış, istihdam sorununu sanayi lehine çözümleyememiştir.²⁶⁷

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları(1990–1994)

Türk sanayinin rekabet gücünü artırmayı hedefleyen Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dengeli bir kalkınmayı gerçekleştirmek, sanayinin maksimum kapasitede çalışmasını sağlamak, kamu kesiminin yatırımlarını kalkınmada öncelikli yörelere aktarmak gibi ilkeler benimsenmiştir. Planda organize sanayi bölgeleri ile ilgili bir önceki plana benzer yaklaşımlar söz konusu olup, organize sanayi bölgeleri sınırları içinde olduğu gibi bu bölgelerin dışındaki konut ve yan sanayi gibi gelişmelerin planlama ve kamulaştırma bütünlüğü içinde değerlendirilmesine vurgu yapılmıştır.²⁶⁸ OSB'lerdeki tesislerin modernizasyonu dile getiren bu plan

²⁶⁶“Kalkınma ve sanayileşmenin tabi ve kaçınılmaz sonucu olan şehirleşme boyutunun mümkün olan en olumlu şekilde yönlendirilmesi ve gerek sosyal yapı, gerekse de ekonomik gelişmeye katkısının artırılması amacıyla; Şehirlerde hizmet standardını yükseltecek yatırım ve politikalara daha fazla ağırlık verilecektir.”.. “Şehir yerleşme alanlarının gelişmesi, sanayi ve turizm amaçlı yapılaşma, tarım topraklarına doğru olduğundan, tarım dışına çıkarılacak bölgelerin sınırları ve fonksiyon tahsisleri il ölçeğindeki ilgili Kamu kuruluşlarınca belirlenecek ve bu bölgeler konut, sanayi ve turizm alanı olarak tespit ve ilan edilecektir. Yapılaşmanın tespit edilen bu bölgelere yönlendirilmesi sağlanacak, tarım arazisi olarak bırakılan yerlerde dağınık yapılaşmaya izin verilmeyecektir.”.... “Organize Sanayi Bölgeleri sanayi potansiyeli ve önemli ulaştırma imkânları bulunan yerleşme merkezlerinde kurulacaktır. Gelişmiş bölgelerde ihtisaslaşmış Organize Sanayi Bölgeleri kurulacaktır. Organize Sanayi Bölgelerinin çevreye çekmesi muhtemel yan sanayi ve konut alanları da Organize Sanayi Bölgesinin planlama ve kamulaştırma aşamalarında göz önünde bulundurularak bütüncül bir yaklaşımla ele alınacaktır. Organize Sanayi Bölgesi bulunan yerlerde tamamlayıcı faaliyetlerin yer aldığı Küçük Sanayi Sitelerinin de kurulması teşvik edilecektir.”

DPT, **V.Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1984, s.165, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

²⁶⁷ TMMOB, **a.g.e.**, s.23.

²⁶⁸“Organize sanayi bölgelerinin çevrelerinde oluşabilecek konut, yan sanayi gibi unsurlar planlama ve kamulaştırma aşamalarında dikkate alınacaktır. Organize sanayi bölgesi bulunan yerlerde ihtiyaç halinde, tamamlayıcı faaliyetlerin yer alacağı küçük sanayi sitelerinin kurulması desteklenecektir. Organize sanayi bölgeleri içinde çalışanların hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak eğitim merkezlerinin kurulması sağlanacaktır.”

DPT, **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.g.e., s.315. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

döneminde, 20 Organize Sanayi Bölgesi ile 38 Küçük Sanayi Sitesi faaliyete geçmiştir. Bu dönemde işsizlik oranı % 13,5 ve sanayinin istihdamdaki payı % 21 olmuştur.²⁶⁹ Ayrıca plan organize sanayi bölgelerinin düzenli kentleşmenin bir aracı olarak kullanılmasına vurgu yapmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996–2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ağırlıklı olarak teknoloji gelişimi, AR-GE, yenilik ve bilgi üretimi, yan sanayinin geliştirilmesi, yurt dışı yatırımlarının desteklenmesi, teşviklerin artırılması, dış piyasalarda rekabet gücünü arttırıcı politik önlemlerin alınması yönünde ilkeler benimsenmiştir. Dünya piyasalarına uyum sağlama ve AB'ye uyum çerçevesinde, sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı oluşturulması gereği üzerine vurgu yapılmıştır. Plan, mevcut sanayi yatırımlarının organize sanayi bölgeleri içine taşınmasına ve organize sanayi bölgelerinin kentleşme ve sanayiye disiplin altına alma özelliklerinden faydalanılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca ihtisas organize sanayi bölgelerinin daha fazla kurulması ve bu bölgelerin geliştirilmesinde üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanması yönünde düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁰ 2000 yılı dâhil bu dönemde yeni 15 OSB işletmeye alınmıştır. Bu dönemde OSB ve KSS ile

“Organize Sanayi Bölgelerinin, düzenli şehirleşmenin sağlanmasına imkân veren bir araç olarak kullanılmasına önem verilecektir. Organize Sanayi Bölgelerinin, imkân olan yerlerde ve durumlarda, yörede kurulacak teknoparklar ile organik bağlar oluşturmaları teşvik edilecektir.”

DPT, **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1989, s.358.

²⁶⁹ TMMOB, **a.g.e.**, s.24.

²⁷⁰ “Mevcut tesislerin organize sanayi bölgelerine taşınması özendirilecek, doluluk oranı düşük organize sanayi bölgelerinin bulunduğu yörelerde, bu bölgelerin dışındaki sanayi yatırımları zorunlu haller dışında desteklenmeyecektir.”

(DPT, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1995, s.69, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

“Özel sektör yatırımlarını seçilecek bölgesel gelişme merkezlerine yönlendirmede hem düzenli kentsel gelişme, hem de endüstriyel faaliyetler için dışsal ekonomiler sağlama gibi olumlu özelliklere sahip organize sanayi bölgelerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde inşaatı devam eden, kamulaştırma, etüd-proje aşamasında bulunan organize sanayi bölgeleri Plan döneminde süratle bitirilecek ve ihtisaslaşmaları sağlanacaktır. Gelişmiş ve normal yöre olarak tanımlanan illerimizde İhtisaslaşmış Organize Sanayi Bölgeleri kurma faaliyetleri hızlandırılacak ve bu bölgelerin son teknolojileri kullanacak tarzda örgütlenmeleri için AR-GE faaliyetleri ve üniversite-sanayi işbirliğini geliştirici yönde düzenlemeler yapılacaktır.”

DPT, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e., s.177.

Kobi'leşme süreçleri sanayileşme için temel faktörler arasında yer almış ancak işsizlik oranı % 12'nin altına inememiş ve sanayi istihdamı % 22'de kalmıştır.²⁷¹

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001–2005)

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önemli bir araç olan organize sanayi bölgelerinin yurt çapında yaygınlaştırılmasına önem vererek, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazır sanayi bölgelerinin geliştirilmesini öngörmüştür. Organize sanayi bölgelerinin hukuki ve kurumsal düzenlemelerine de değinen plan, 4562 sayılı organize sanayi bölgesi kanunun işleyişi ile ilgili gerekli mevzuat çalışmalarının yapılması gereğini belirtmiştir. Ayrıca yeni sanayi odaklarının oluşumunda organize sanayi bölgelerinin işlevlerine de dikkat çekilmiştir.²⁷²

Planda, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin düzenli bir dinamığa kavuşturulması hedeflenmektedir. Bu amaçla Türkiye genelinde kurulmuş ve çeşitli aşamalarında bulunan organize sanayi bölgelerinin bölgesel dağılımı verilmiştir. Bu dağılıma göre, “mevcut 43 Organize Sanayi Bölgesinin, 10'u Ege, 9'u İçAnadolu, 6'sı Marmara, 6'sı Karadeniz, 5'i

²⁷¹ TMMOB, a.g.e, s.25.

²⁷²“Yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterilecek, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirilecektir. Organize sanayi bölgelerinde, orta büyüklükteki sanayi için arsalar üretilecektir. Orta ve büyük ölçekli sanayinin entegre edileceği İleri Teknoloji Organize Sanayi Bölgeleri ile Teknokentler oluşturulacaktır. Organize sanayi bölgelerinde atıkların geri kazanılması ve çevreye zararlarının giderilmesi için kurulacak tesisler desteklenecektir. Fiziki planlamayı bir bütün içinde kavrayacak mevzuat geliştirilecektir. Fiziki planlama alanında faaliyette bulunan yatırımcı kurum ve kuruluşlar arasında, eşgüdümün sağlanmasına ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır. 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun işleyişini düzenlemeye yönelik gerekli mevzuat çalışması yapılacaktır.”

DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000, s.171, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

“Yeni sanayi odaklarının oluşmasında önemli bir işlev gören ve altyapısı hazır olarak girişimcilere sunulan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitesi uygulamalarına ilave olarak, orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması için örnek Sanayi Siteleri uygulaması başlatılacaktır.”

DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.e. s.64,

Akdeniz, 4'ü, Güneydoğu Anadolu ve 3'ü Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunmaktadır. Etüd-proje, kamulaştırma ve inşaat aşamasında bulunan Organize Sanayi Bölgesi projelerinin; 46'sı Marmara, 36'sı Ege, 18'i Akdeniz, 31'i İç Anadolu, 37'si Karadeniz, 18'i Doğu Anadolu ve 6'sı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır.²⁷³ OSB ve KSS'lerin bölgesel olarak devreye girmesinin hızlanması, işsizliğe çözüm getirememiş ve ortalama işsizlik oranı % 10,5 olmuştur. Sanayinin istihdamdaki payı %23'de kalmıştır.²⁷⁴

Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007- 2013)

Kalkınma Planı'nda Organize Sanayi Bölgelerinin ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığı, ihtisas organize sanayi bölgelerinin kurulmasına önem verileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte üniversitelerin toplumla ve iş dünyasıyla tam bir etkileşim içinde yerel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşması sağlanacağı, bu çerçevede, üniversite-sanayi işbirliğine ve yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek üzere uygun bölgelerde sektörel organize sanayi bölgeleri uygulamasının yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere uygun yatırım yeri imkan sağlanacağı ifade edilmektedir.²⁷⁵ Bu planda da, bölgesel gelişmeye önem verilmiş ve bölgesel gelişmenin sağlanması için, gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal kesimde kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.²⁷⁶

²⁷³ DPT, **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, a.e., s.63.

²⁷⁴ TMMOB, **a.g.e.**, s.26.

²⁷⁵“İmalat sanayinin; teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, nitelikli işgücü noksanlığı, yüksek katma değerli ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörlerle yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacı, yatırımcıların bilgiye erişimindeki zorluklar, organize sanayi bölgeleri ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması ile kayıt dışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunları devam etmektedir.”

DPT, **IX. Kalkınma Planı**, 2006, s.33, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (çevrimiçi), 18.03.2010.

²⁷⁶ DPT, **IX. Kalkınma Planı**, a.e., s.4.

Tablo 3 : Kalkınma Planlarına Göre OSB’lerin Sayısı

Kalkınma Planları	Biten OSB Sayısı	Başlanan OSB Sayısı
I.Kalkınma Planı	1	1
II.Kalkınma Planı	0	5
III.Kalkınma Planı	1	16
IV.Kalkınma Planı	2	9
V.Kalkınma Planı	5	12
VI.Kalkınma Planı	18	85
VII.Kalkınma Planı	24	147
VIII.Kalkınma Planı	41	75
IX. Kalkınma Planı	37	14

Sonuç olarak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren OSB’ler Kalkınma Planlarının önemli politika araçlarından birisi olmuştur. Tablo 2’de Kalkınma Plan dönemlerinde başlanan ve bitirilen OSB’ler verilmektedir. Altıncı Kalkınma Planı dönemi’nden itibaren yani 1990’lardan itibaren OSB’lerin sayısında artış görülmektedir. OSB’lerin kurulmasına en fazla başlandığı yıllar Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemi içindedir. Bu dönemde 2001 yılı ekonomik krizi ile birlikte etkin olmayan bir çok organize sanayi bölgesi yatırım programından çıkarılmış, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde bu projeler tekrar Yatırım Programına alınmıştır.²⁷⁷ Bununla birlikte kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri, bölgelerarası dengenin sağlanmasında bir araç olarak alınmasına rağmen bu hedefe ulaşamamıştır.

2.4.1.2. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu

Geçmiş planlı döneme kadar uzanan Organize Sanayi Bölgeleri, uzun bir süre yasal altyapısı olmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak OSB’lerin yasal altyapı eksikliği pek çok hukuki sorununun meydana gelmesine neden olmuş ve bu durum yeni bir yasal düzenlemeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla hazırlanan 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 15.04.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun genel gerekçesinde; “uzun yıllar yasal altyapısı olmadan dağınık hukuki düzenlemeler doğrultusunda kurulan ve işletilmeye çalışılan organize sanayi

²⁷⁷ Cansız, a.g.e, s.49.

bölgelerinin, kuruluş ve işleyiş sürecinde düzenin sağlanması ve yasal bir statüye kavuşturulması amacıyla”²⁷⁸ yürürlüğe alındığı belirtilmektedir. Kanunda, yürürlüğe alındığı tarihten sonraki yıllarda değişiklikler yapılmış olup en kapsamlı değişiklik 23.10.2008 tarihinde kabul edilen 5807 sayılı “Organize Sanayi Bölgelerinde Değişiklik yapılması Hakkında Kanun” ile yapılmış²⁷⁹ olup bu değişiklikle OSB’lerin tanıma genişletilerek küçük imalat, tamirat, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kapsam içine alınmıştır. Amacı, OSB’lerin kuruluşu, yapımı ve işletilmesi esaslarını düzenlemek olan kanun, 29 maddeden oluşmaktadır. Temel vurgusu sistem ve düzen üzerine olan kanunla özel hukuk tüzel kişiliğine hak kazanan OSB’ler, diğer özel hukuk tüzel kişiliklerinden farklı olarak, kamu yararı gerekçesiyle adına kamulaştırma yapma veya yaptırma hakkına sahip olmuştur.²⁸⁰ Kamu yararı kararı, OSB müteşebbis heyetinin başvurusu üzerine Bakanlıkça verilmekte ve arazinin mülkiyetinin edinilmesinde yapılan masraflar ile arazi bedeli ödeme yükümlülüğü OSB tüzel kişiliğine ait olmaktadır. Kanun ayrıca, planlama, parselasyon, kamulaştırma, altyapı, yapılaşma, işletme ve denetim görevlerini organize sanayi bölgelerine bırakarak hem merkezi yönetimi hem de yerel yönetimleri sürecin dışında bırakmaktadır. OSB tüzel kişiliği, yönetim yapımızda bulunan merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarından farklı bir yapıya sahip olup, kanunun bu özelliği belediyeler tarafından, yetkileri kısıtlandığı için uygun görülmemesine rağmen OSB’si içinde yerleşmiş bulunan sanayi işletmeleri, için büyük avantajlar sağlamaktadır. Ankara OSTİM OSB’sinde yaşanan kazadan sonra, OSB kanunu ile ilgili olarak Melih Gökçek’in Habertürk gazetesinde verdiği beyanat bu duruma örnek teşkil etmektedir.

²⁷⁸ **4562 Sayılı OSB kanunun genel gerekçesi,**

<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss367m.htm>, (çevrimiçi), 01.12.2010.

²⁷⁹ Detaylı bilgi için bakınız: Seyithan Deliduman, “Organize Bölgeleri Kanunu Değişti”, <http://www.e-akademi.org/makaleler/sdeliduman-9.htm>, (çevrimiçi), 01.12.2010.

²⁸⁰ **Madde 5-** “OSB, kamu yararı gerekçesiyle adına kamulaştırma yapılabilen veya yaptırılabilen bir özel hukuk tüzel kişiliğidir.”

OSB’lerin kamu adına kamulaştırma yapılabilen veya yaptırılabilen bir özel hukuk tüzel kişiliği olması dolayısıyla kamulaştırma konusunda 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine tabidir. Kamulaştırma Kanununun Amaç ve Kapsam başlıklı 1. maddesinde “özel kanunlarına dayanılarak gerçek ve özel hukuk tüzelkişileri adına yapılacak kamulaştırmalarda bu Kanun hükümleri uygulanır” demek suretiyle OSB kamulaştırma işlemleri açısından anılan kanunla ilişkilendirilmiştir.

“Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, organize sanayi bölgelerinde belediyelerin hiçbir yetkisinin bulunmadığını belirterek, Organize Sanayi Kanunu gereği burası tabiri caizse kendi başına yönetilir, kendi başına buyrudur. Ben bu olaya senelerden beri karşı çıkıyorum, ama bu konuda başarılı olamadım. O kanunun değiştirilmesi için parlamentoda çok dil döktüm, ama bir türlü olmadı, dedi.”²⁸¹

Kanunun genel gerekçesinde, tüzel kişilikleri olmayan müteşebbis heyetin çalışma usul ve esaslarındaki mevzuat boşluklarının doldurulmasının hedeflendiği belirtilmiş, müteşebbis heyetin, kamulaştırma yapamaması, mülk edinememesi, kredi sözleşmesinde taraf olmaması ve teminat verememesi, organize sanayi bölgelerinin kurulmasını ve bu amaçla devlet tarafından sanayiciye tanınan kredi imkânının kullanılamamasının etkeni olarak görülmüştür.²⁸² Organize sanayi bölgesi tüzel kişiliğinin kendi organlarıncı yönetilmesi, kanunun çıkarılma nedenleri arasındadır. OSB kanunu ile organize sanayi bölgeleri piyasa güçlerine bırakılmakta ve kamu yönetiminin sanayi politikasının belirlenmesi, oluşturulması ve uygulamasındaki etkinliği yok edilmektedir. Organize sanayi bölgelerinde, kural koyma, denetleme, uygulama ve işletme özelliğini kaybeden kamu kurumları yerini sanayiciye bırakmaktadır. TOBB ve TESK gibi kamu meslek birliği ünvanına sahip olmayan OSB’ler, kamu idarelerince yapılması gereken bir çok faaliyeti kanun çerçevesinde gerçekleştirebilmektedirler. Bu kamusal yetkiler, OSB’nin yönetim organları tarafından kullanılmaktadır. OSB müdürleri kanuna göre OSB Müteşebbis heyeti tarafından atanmaktadır. Bu durumda ortaya sanayicilerin seçtiği OSB müdür ve personelinin yine sanayicileri denetlemesi durumu ortaya çıkmaktadır. OSB kanunu Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rıfat Hisarcıkoğlu’nun söylediği gibi sanayiciler özel bir modelle sahip olmuşlardır.

“Aslında OSB’ler çok özel düşünülmüş bir model. Sanayici ile devlet biraraya geliyor. Yerel yönetimin bütün hak ve hukuku burada kurulan idareye

²⁸¹ **Habertürk Gazetesi**, Ostim OSB’de yaşanan patlama kazasından sonra Ankara Belediye Başkanı Melih Gökçek verdiği beyanat, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/597935-ankarada-ikinci-patlama>, (çevrimiçi), 03.02.2011.

²⁸² Can, **a.g.e**, s.80.

devrediliyor. Belediyeler OSB'lerin içindeki inşaat ruhsatından, bitiş noktasına kadar hiçbir noktada sözsahibi değil. Söz sahibi olan OSB'nin kendi kurduğu idaresi. Paylaşım nasıl? Özel sektörle kamu biraraya geliyor. OSB faaliyete geçtikten sonra kamu tamamen çekiliyor, idare tamamen özel sektöre kalıyor, ilk başta işler kamuda engellenmesin diye kamu var kamu işini bitirip OSB faaliyete geçtikten sonra kamu tamamen içimizden çıkıyor.”²⁸³

OSB'lere kanun tarafından tanınan kendi içlerinde özerk olmak haklarının yanında mali açıdan güçlenme imkanı da tanınmıştır. OSB kanunun 21.²⁸⁴ maddesi OSB'lerin tüzel kişiliğinin kanun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutularak büyük bir mali avantaj sağlamaktadır. OSB'lere bu anlamda sağlanan teşviklerin detayları Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre OSB tüzel kişiliği olarak birçok vergiden muaf tutulmaktadır.

Tablo 4: Teşvik Mevzuatı Dışında OSB'lere Sağlanan vergi Muafiyetleri²⁸⁵

Vergi Türü	OSB Tüzel Kişiliği	OSB'lerde Yer Alan İşletme
Emlak vergisi	Muaf (inşaat bitim tarihini takip eden bütçe yılından itibaren 5 yıl)	Muaf (inşaat bitim tarihini takip eden Bütçe yılından itibaren 5 yıl)
Atıksu bedeli	Muaf (merkezi atık su arıtma tesisi işleten bölgeler)	Muaf (merkezi atıksu arıtma tesisi işleten bölgelerdeki işletmeler)
Elektrik ve havagazı tüketim vergisi	Muaf (OSB'nin kendi binalarının tüketeceği elektrik ve hava gazı için)	Muaf değil
KDV	Muaf (arsa ve işyeri dışındaki teslimleri ve bölge dışındaki arsa ve işyeri teslimleri KDV'ye tabi)	Muaf Değil (teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV'den muaftır)
Bina inşaat harcı ve yapı kullanma izni harcı	Muaf	Muaf
Kurumlar vergisi	Muaf (OSB'nin esas faaliyetleri dışındaki faaliyetleri nedeniyle elde edeceği gelirleri kurumlar vergisine tabidir)	Muaf değil
Çevre temizlik vergisi	Muaf (belediye sınırları ve mücavir alan içinde bulunan, ancak, belediyeden katı atık toplama hizmetinden yararlanmayan OSB'ler)	Muaf değil
Tevhid ve ifraz işlem harcı	Muaf	Muaf

²⁸³ Rıfat Hisarçıklıoğlu, 23.10.2009, www.tobb.org.tr/haber2.php?haberid=2608, (çevrimiçi), 07.12.2010.

²⁸⁴ **Madde 21:** “OSB tüzel kişiliği, bu Kanunun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Atıksu arıtma tesisi işleten bölgelerden, belediyelerce atık su bedeli alınmaz.”

²⁸⁵ Cansız, a.g.e., s.66

Bununla birlikte, kanun, iç ve dış kaynaklardan kredi kullanabilme, arsa satışı ve arsa tahsis imkânı vererek OSB'lerin kurulmasını teşvik etmektedir. Sonuç olarak kanunla birlikte OSB'ler tanınan imkânlar sayesinde, yerel yönetimler karşısında mali ve işlevsel açıdan güçlü bir otorite oluşturulmuştur.²⁸⁶ Başka bir deyişle OSB'ler kanunun kendilerine verdiği haklarla, sanayi Belediyesi haline gelmişlerdir. Türkiye'de OSB'lerin kuruluş ve işleyişinde kamunun görev ve etkisinin minimuma indirilerek özel sektöre adeta “kendin yap, kendin işlet” denilmektedir.

2.4.1.3. Organize Sanayi Bölgesi Yer Seçim Yönetmeliği

OSB kanuna bağlı olarak çıkartılan yönetmeliklerden biri Organize Sanayi Bölgesi Yer Seçim Yönetmeliğidir. Organize sanayi bölgesinin yer alacağı konum, OSB politikalarının önemli aşamalarından biridir. 4562 sayılı organize sanayi bölgeleri kanunun 4. maddesi ile organize sanayi bölgelerinin yer seçim yönetmeliğine uygun görülen yerlerde, Bakanlığın onayı ile kurulacağı hüküm altına alınmıştır. Kanun kapsamında, Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği 21.05.2001 tarih ve 24408 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁸⁷ Kamu yatırımlarının daha etkin, verimli ve daha kısa zamanda gerçekleştirilmesi amacıyla, yer seçimi aşamalarını düzenleyen yönetmelik, 17 Ocak 2008 tarihinde yeniden gözden geçirilerek revize edilmiştir. Yapılan revizede, yer seçimine esas kurum ve kuruluş görüşlerine zaman kısıtlaması getirilmiş ve Yer Seçimi Komisyonu'na üye gönderecek kurum sayısı düşürülerek bürokratik işlemler azaltılmıştır. Yönetmeliğe göre yer seçim çalışmalarına, OSB kurmak isteyen kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan OSB bilgilendirme raporunun, seçilen yerin belediye sınırları içerisinde olması halinde, Valilikçe belediyenin olumlu görüşünün alınarak ve Valiliğin uygun görüşü ile birlikte Bakanlık tarafından yapılacak değerlendirmeden sonra başlanılmaktadır.²⁸⁸

OSB'lerin yer seçimi öncesinde, hazırlanması gereken yer seçim etüt raporunda, etüdü istenen talep hakkında özet bilgi, 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli

²⁸⁶ Can, **a.g.e.**, s.80.

²⁸⁷ Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği, <http://www.resmi-gazete.org/sayi/478/organize-sanayi-bolgeleri-yer-secimi-yonetmeligi.html>, (çevrimiçi), 01.12.2010.

²⁸⁸ Bakınız, OSB Yer Seçim Yönetmeliği, **Madde 5**.

topoğrafik haritalar üzerinde eşik analizi, kadastral pafta temini ve alternatif alan sınırlarının işlenmesi ve alternatif alanların belirlenmesi gerekmektedir.²⁸⁹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın eşgüdümü altında, yer seçimi ile ilgili oluşturulan komisyonun yapacağı inceleme sonucunda bu alanlardan biri OSB yeri olarak belirlenmektedir. OSB alanı yer seçimi, komisyona katılan üyelerin oy birliği ile karara bağlanmaktadır.²⁹⁰ Ayrıca kanunda korunması gereken ve sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmeyen yerlerin OSB yeri olarak incelemeye alınamayacağı hükmü yer almaktadır.²⁹¹ Başka bir deyişle, sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmeyen alanlarda yer seçimi sürecine başlanmaması ve bu konuda Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ilgili esasları belirlemesi gerekmektedir.

Yer seçiminde, sanayinin mekansal dağılımının etkisi bulunmakta olup, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yer seçim teklifleri incelemeye alınırken, kalkınma planları hedefleri, bölgesel farklılığın ortadan kaldırılması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, üst ölçekli planlarda sanayi alanlarının ayrılıp ayrılmadığı, planlama esasları, kentleşme ilkeleri, koruma ve kullanma dengesi, ekonomik verimlilik, sosyo-kültürel özellikler, kent kimliği ve kamu yararına bakılarak değerlendirilmelidir. Ancak mevcut yer seçimi, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilen bilgilere göre yapıldığı için konunun ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları dikkate alınmamaktadır.²⁹² Seçim sadece, OSB için belirlenen alanın sanayi kullanımına yönelik fiziksel sınırları çerçevesinde dikkate alınmakta çevre ile ilişkisi göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla, OSB uygulaması kent ve bölge planlama süreçlerinden bağımsız ya da kopuk olarak gerçekleşmektedir. Bununla birlikte OSB

²⁸⁹ Bakınız, OSB Yer Seçim Yönetmeliği, **Madde 8.**

²⁹⁰ **Komisyon Üye Gönderecek Kurumlar Listesi:** Bayındırlık ve İskan Bakanlığı,(Afet İşleri Genel Müdürlüğü), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı(Maden İşleri Genel Müdürlüğü), Kültür ve Turizm Bakanlığı(Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü), Çevre ve Koruma Bakanlığı(Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü ve Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü), Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü, İlgili Valilik (İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği, Tarım İl Müdürlüğü ve Sağlık İl Müdürlüğü) ve İlgili Belediye.

²⁹¹ Can, **a.g.e** s.80.

²⁹² **a.e**, s.81.

kanunu, yer seçiminin kesinleşmesinden sonra 1 yıl içinde OSB sınırları dışında planlama yapılması zorunluluğu getirmektedir.²⁹³

3194 sayılı imar kanunu, belediye ve mücavir alan sınırları içinde olan yerlerde plan yapma yetkisini belediyeye, dışında kalan alanlarda ise valiliklere vermektedir.²⁹⁴ OSB kurulması düşünülen yerin belediye sınırları içinde olması halinde kent ve bölge planları yapan kurumlar başta belediye olmak üzere sürecin dışında kalmaktadırlar. Dolayısıyla, kurumlarca yapılan planlar doğrultusunda belirlenen sanayi gelişim hedefleri ve sanayi gelişim alanları ile OSB kararı arasında uyumsuzluklar meydana çıkmaktadır.

OSB'ler için ülkemizde belirlenen hedeflerden birisi de planlı kentsel gelişmenin sağlanması ve kentsel alanın düzenlemesi olarak ifade edilmiştir. Ancak OSB'lerin bugünkü durumuna baktığımız zaman bu hedefe ulaşamadığı görülmektedir. Zira OSB yer seçim kararı çevre düzeni ve nazım imar planlarından bağımsız olarak verilebilmektedir. Anılan planlar ile OSB kararı arası bir bütünlük kurulamamakta ve son karar planlama sürecinin içsel bir kararı olarak kalmaktadır.

2.4.1.4. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği

OSB kanununa bağlı olarak çıkartılan ikinci yönetmelik, Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği olup, 01.04.2002 tarih 24713 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı, organize sanayi bölgelerinin kuruluşu, yapımı ve işletilmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir

²⁹³ **OSB Kanunu Madde 4:** “Yer seçiminin kesinleşmesinden sonra OSB sınırları dışında kalan alanların planlanması Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediye tarafından en geç bir yıl içinde yapılır. Bununla ilgili usul ve esaslar Bakanlık ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca müştereken belirlenir”

²⁹⁴ 3194 Sayılı İmar Kanunu, **Madde 8: b)** “İmar planları; Nazım imar planı ve Uygulama İmar Planından meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve çevre düzeni plan kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır..... Belediye ve mücavir alan dışında kalan yerlerde yapılacak planlar valilik veya ilgisince yapılır veya yaptırılır. Valilikçe uygun görüldüğü takdirde onaylanarak yürürlüğe girer”

ve OSB Kanununun 27. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.²⁹⁵ Bu yönetmeliğe göre, OSB tüzel kişiliğinin görev ve yetkilerini;

- Arazi temini için gerektiğinde kamulaştırma yapmak,
- Yapı ruhsatlarını vermek ve inşaatları denetlemek,
- Yapı kullanma izin belgelerini vermek,
- İşyeri açma ve işletme ruhsatlarını vermek,
- Elektrik üretim tesisleri kurarak veya satın alarak elektrik dağıtımını yapmak,
- Doğal gaz dağıtımını yapmak,
- Su temin ederek dağıtımını yapmak,
- Atık su şebekesini yönetmek ve ortak arıtma tesisini kurmak ve işletmek,
- Katı atık yönetimi ve genel güvenlik hizmetlerini sağlamak,
- olarak sıralamak mümkündür.²⁹⁶

OSB'lerin Kuruluşu ve Tüzel Kişilik

OSB'ler için belirlenen yerin kesinleşmesinden sonra;

- İl Özel İdaresinin,
- OSB'nin, içinde bulunacağı il, ilçe veya belde belediyesinin, büyük şehirlerde ayrıca Büyükşehir belediyesinin,
- İl ve ilçelerdeki mevcudiyet durumuna göre sanayi odası, ticaret odası veya ticaret ve sanayi odasının,
- Sanayici dernek veya kooperatiflerinin,

²⁹⁵ **Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği**, 01.04.2002 tarih 24713 sayılı Resmi Gazete, http://www.alomaliye.com/2009/organize_sanayi_bolg.htm, (çevrimiçi), 01.05.2010.

Madde 27: “Organize sanayi bölgelerinin planlanmasını, yer seçimini, OSB’nin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan ve Bakanlığın uygun gördüğü teknik altyapılarla ilgili OSB dışında kalan alanların onaylı sınır olarak belirlenmesini, imar planları ve parselasyon planları ile değişikliklerinin onayını, arazi kullanımı, yapı ve tesislerinin projelendirilmesi, inşası ve kullanımı ile ilgili ruhsat ve izinleri, kuruluş protokolünün şeklini ve içeriğini, organların oluşumunu, görev ve yetkilerini, çalışma usul ve esaslarını, genel idare giderleri için kredi kullanmakta olan OSB’lerde bölge müdürü ve görevlendirilecek diğer personelin nitelikleri ve sayıları ile görevlendirme şeklini, kredi talebi ve bunun geri ödeme usul ve esaslarını, arsa tahsislerini, altyapı tesisleri kurma, kullanma ve işletme hakkı ile ilgili hususları, kredi kullanmakta olan OSB’lerde ihale usul ve esasları ile hakedişlerin düzenlenmesi ve onaylanmasını, kiralama usul ve esaslarını, OSB üst kuruluşunun görev ve çalışma şeklini ve Kanunun uygulanmasına ilişkin diğer hususları kapsar.”

²⁹⁶ Cansız, **a.g.e**, s.50, Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği.

biri veya daha fazlasının temsilcilerince imzalı ve valinin olumlu görüşünü içeren kuruluş protokolünün Bakanlık tarafından onaylanması ve sicil kaydını müteakip tüzel kişilik kazanır.

OSB'lerin Organları

OSB'lerin yönetim yapılarında farklılar olup, en yaygın olanı karma yönetim yapısıdır. Vali başkanlığında odalar, belediyeler ve OSB'de yer alan sanayicilerden oluşan bu OSB yapısında;

- Müteşebbis heyet,
- Yönetim kurulu,
- Denetim kurulu
- Bölge müdürlüğü

olmak üzere 4 organdan meydana gelmektedir ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile müteşebbis heyetin sorumluluğunda kurulmaktadır.

Müteşebbis heyet, Valinin Başkanlığında; İl Özel İdareleri, Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi ve Ticaret Odaları, Belediyeler (belediye sınırları içerisinde olması halinde), sanayicilerin kendi aralarında kurdukları dernek veya kooperatiflerden müracaat edenler arasından bakanlıkça uygun görülenlerden meydana gelmektedir. Müteşebbis heyeti oluşturacak üye sayısı 11 asıl 11 yedek üyeden az, 15 asıl ve 15 yedek üyeden fazla olamamakta ve OSB'nin oluşumuna katılan kurum ve kuruluşların müteşebbis heyette temsil edilecekleri üye sayısı, katılım oranları dikkate alınarak kuruluş protokolünde belirlenmektedir.²⁹⁷ OSB kanununa göre, bölgedeki sanayi parsellerinin 1/3'ünden fazlasında üretime geçilmiş olması durumunda, müteşebbis heyetin 15 üyeden 7'sini bölgedeki sanayiciler

²⁹⁷ **Madde 7:** Müteşebbis heyet; “OSB'nin kuruluş amacını gerçekleştirmek için gerekli kararları ve tedbirleri almak, yer seçimi raporunda belirtilen hususları yerine getirmek, kanun, yönetmelik, kuruluş protokolü ve benzeri düzenlemelerle verilen görevleri yapmak, yönetim ve denetim kurulu çalışmalarını ve hesaplarını ibra etmek, OSB'ye ait para ve diğer kaynakları kuruluş amacına uygun kullanmakla yükümlü ve görevlidir.”

oluşturmaktadır.²⁹⁸ Kanunun aynı maddesi ve yönetmeliğin 18.maddesine göre, OSB içinde kurulacak toplam işletme sayısının 2/3'ünün yapı kullanma izinlerini alması ve yarısının üretime geçtiğini belgelemeleri halinde genel kurul süreci başlamaktadır. İlk yapılan genel kurulda müteşebbis heyet, yönetim kurulu ve denetim kurulunun görevi sona ermektedir.²⁹⁹ Başka bir deyişle OSB'lerde genel kurulun yapılması sonucunda müteşebbis heyet tamamen lav edilebilmekte, OSB'lerde yer alan sanayiciler tarafından oluşturulan yönetim kurulu OSB yönetimini devam ettirmektedir. Bu durumda kamusal yetkilerin özel hukuk tüzel kişilerince kullandırılmasına yönelik yasal düzenleme Anayasa hükümleri ile uyusmamaktadır.³⁰⁰ Dolayısıyla yönetimin bütünüyle sanayicilere bırakılması, OSB'lerin kamusal yetkilerini kullanmasını hukuken olanaksız hale getirmektedir. Bu durumla ilgili olarak odalar ve OSB yönetimleri arasında da uyuşmazlıklar yaşanmaktadır. Organize sanayi bölgeleri üst kuruluş (OSBÜK) başkanı Bülent Korkmaz durumu şu şekilde ifade etmektedir;

“29 OSB genel kurulunu yapmış ve sanayicilerce yönetiliyor. Ancak kanunda uygulamadan kaynaklı bazı boşluklar orataya çıktı. OSB'lerin kamulaştırma, inşaat ve yapı ruhsatı, enerji üretimi, dağıtımı, satışı gibi yetkileri imtiyazları var. Bu yetkilerin nasıl kullanılacağı konusunda boşluklar var. TOBB ve üst kuruluş olarak

²⁹⁸ 4562 Sayılı OSB Kanunu, **Madde 25**: “OSB’de üretime geçtiğini Bakanlıkça istenecek belgelerle tevsik eden ve kuruluş protokolünde tarifi yapılan işletmelerin sayısı bölgede kurulacak işletme sayısının 1/3’üne ulaştığında, kendilerine yer tahsis edilen veya satılan ve böylece katılımcı sıfatını iktisap eden gerçek ve tüzel kişiler, temsil ve ilzama yetkili birer temsilcilerinin kendi aralarında seçecekleri üyeler vasıtasıyla müteşebbis heyette temsil edilirler. Bu suretle seçilen üyelerin sayısı müteşebbis heyet üye sayısının yarısını geçemez.”

²⁹⁹ **Madde 18**: “OSB’deki kurulacak toplam işletme sayısının 2/3’ünün yapı kullanma izni alması ve bunların da en az yarısının üretime geçtiğini işyeri açma belgesi ile belgelemeleri halinde genel kurulun oluşum süreci başlar. Katılımcılar veya temsilcilerinin müteşebbis heyet üyeleri ile birlikte en geç altı ay içinde yapacakları ilk genel kurul toplantısında müteşebbis heyet, yönetim ve denetim kurulunun görevi sona erer”

³⁰⁰ Anayasa Mahkemesi, “Teknoloji ve Geliştirme Bölgelerinde yönetici şirketlere OSB uygulamalarında görülen benzer izin ve denetim yetkileri ile kamulaştırma yetkisi verilmesine ilişkin ilgili kanun hükmünü de kamusal yetkilerin özel hukuk tüzel kişileri tarafından kullanılamayacağı gerekçesiyle iptal etmiştir.” 16.10.2003 tarih E.2001/383, K.2003/092 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=mana.g.e_karar&ref=show&action=karar&id=1891 & content, (çevrimiçi), 15.12.2010, Tepav, Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sanayi Politikaları Çalışma Grubu, “**Organize Sanayi Bölgeleri ve Kamusal Yetkiler: Faydalar ve Sorunlar Nelerdir**”, Politika Notu, 2006, s.6, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271248610r4523,Organize_Sanayi_Bolgeleri_ve_Kamusal_Yetkiler_Faydalar_ve_Sorunlar_Nelerdir.pdf, (çevrimiçi), 15.12.2010.

bir görüş oluşturduk.Müteşebbis heyet 15 kişiden oluşacak bunların 9'u oda'lardan 6'sı OSB içindeki sanayicilerden öngörülüyor. Kamusal yetkilerin özel kişilere kullandırılması Anayasaya aykırıdır. Oysa oda'ların kamulaştırma yetkisi vardır ayrılık ortadan kalkar.”³⁰¹

Buna karşılık bazı OSB başkanları yönetimde sanayici etkisinin azalacağı yönünde düşünmektedir. Çerkezköy OSB başkanı Ömer Sarioğlu ifadesiyle OSB'leri sanayicilerin yönetmesi gerekmektedir;

“Düşünün ki büyük bir OSB'nin yönetiminde o bölgedeki ticaret odasından, esnaf yani bakkal, tuhafiyeci görev alacak. OSB'leri her OSB içinde yatırım yapmış sanayicilerin yönetmesi gerekir.Bizce buradaki asıl amaç OSB'leri TOBB'a bağlamak.Çünkü OSB'ler çok büyük bir güç kendi kendilerini idare eden özerk kuruluşlar haline geliyorlar.”³⁰²

OSB'leri diğer organlarından, yönetim kurulu organize sanayi bölgelerinin idaresini yürütmek, denetim kurulu OSB bütçesinin sarf ve uygulamasını denetlemekle görevlidir. Bölge Müdürlüğü ise, yönetim kurulunun kararları ve talimatları doğrultusunda OSB'nin yönetimini yürütmekten sorumlu kılınmıştır.³⁰³ OSB bölge müdürlüğü, OSB alanı içinde müteşebbis heyetin aldığı kararları uygulamakla görevlidir.

Türkiye'deki Organize Sanayi Bölgeleri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın kredi desteği ile oluşan OSB'ler, kurulduklarında Küçük Sanayi Sitesi(KSS) olan, ancak, daha sonra gelişmişliklerinden dolayı OSB'ye dönüşenler ve müteşebbis heyetlerin kendi imkânlarıyla yaptıkları özel OSB'ler olmak üzere üç şekilde

³⁰¹ TOBB Yönetim Kurulu Üyesi ve OSB Üst Kuruluşu Başkanı Bülent Koşmaz, aktaran Sadi Özdemir, “TOBB: Bazı OSB Başkanları Bilmeden Yanlış Konuşuyor” başlıklı haber, Hürriyet Gazetesi, 05.10.2006, www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5202203, (çevrimiçi), 26.11.2010.

³⁰² Çerkezköy OSB Başkanı, Ömer Sarioğlu, aktaran Sadi Özdemir, “300 Milyon Dolarlık Organizmeyi Kim Yönetecek Kavgası” başlık haber, Hürriyet Gazetesi, 24.09.2006, www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5139735, (çevrimiçi), 26.11.2010.

³⁰³ OSB kanunu, **madde 6.**

kurulmaktadır.³⁰⁴ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kredi desteği ile yapılan OSB’lerde, OSB kurmak isteyen kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanacak olan OSB gerekçe raporu, Valiliğin onayı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na sunulmaktadır. Bakanlıkça OSB kuruluşu için uygun görülen talepler, yer seçimi yapılmak üzere değerlendirmeye alınmakta ve yer seçiminin sonuçlandırılmasına kadar olan çalışmalar, OSB kuruluşuna katılacak kurum ve kuruluşlar tarafından ve valilik kanalıyla yürütülmektedir. OSB, kuruluş yerinin kesinleşmesinden sonra, kuruluş protokolünün Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından onaylanması ve sicil kaydının yapılmasını müteakip, OSB tüzel kişilik kazanmaktadır. OSB kanunu çıkmadan önce, OSB’lerin kuruluşu Bakanlar kurulu kararı ile olurken, kanun bu konuda Sanayi ve Ticaret Bakanlığını yetkili kılmıştır. 2009 yılı itibarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığının OSB’lere verdiği kredi faiz oranları ve ödeme şartları aşağıdaki gibidir;³⁰⁵

- Kalkınmada Öncelikli İllerde; yüzde 1 faiz oranı ile 5 yılı ödemesiz olmak üzere toplam 15 yılda geri ödemeli,
- Kalkınmada Öncelikli Olmayan İllerde; yüzde 3 faiz oranı ile 3 yıl ödemesiz olmak üzere toplam 11 yılda geri ödemeli,
- Gelişmiş İllerde; yüzde 6 faiz oranı ile 2 yıl ödemesiz olmak üzere toplam 9 yılda geri ödemeli, faiz ve geri ödeme şartları uygulanmaktadır.

Ankara İvedik OSB, Ankara OSTİM OSB, İstanbul İkitelli OSB ve İstanbul Beylikdüzü OSB ve Dudullu OSB’leri, Küçük Sanayi Sitelerinden dönüştürülen Organize sanayi bölgeleridir. Bu Küçük Sanayi Siteleri OSB Kanununun geçici maddeleri uyarınca imar sorunlarının çözülmesi ve buralardaki işletmelerin OSB’lere sağlanan desteklerden faydalandırılması amacıyla OSB’ye dönüştürülmüştür.³⁰⁶

Müteşebbis imkânları ile yapılan özel OSB’ler ise genellikle, gelişmiş yörelerde ve özel sektörün kar amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Üretime geçme

³⁰⁴ Cansız, **a.g.e.**, s.48.

³⁰⁵ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **a.g.e.**, s.79–80.

³⁰⁶ Cansız, **a.g.e.**, s.59.

oranı kamu yatırımları ile yapılan OSB'lere göre daha düşük olan bu tür OSB'lerde arsa fiyatlarının yüksek oluşu verimliliği etkilemektedir.³⁰⁷ Kredi kullanmaksızın yerel yönetimler veya sivil toplum kuruluşlarının katkısı ile tamamlanan 13 adet, kendi imkânları ile inşaatı devam eden 25 adet ve kendi imkânları ile henüz projelendirme safhasında olan 41 adet OSB bulunmaktadır.³⁰⁸

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın kredi desteği ve kendi imkânları ile tamamlanan OSB'lerde, üretime geçen 37.189 işletmede yaklaşık 820 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu bölgelerde tüm parsellerde tam kapasiteye ulaştığında toplam istihdamın yaklaşık 1,150.000 kişiye ulaşılması öngörülmektedir.³⁰⁹ Türkiye'de bugüne kadar kurulmuş olan toplam 263 OSB'den 27.298 hektar büyüklüğünde bir alana sahip sicil bazında 143 adedi 2010 yılı sonu itibarıyla hizmete sunulmuştur. Bu OSB'lerden 1000 hektardan fazla alana sahip olan illere bakıldığında zaman ağırlığının Marmara bölgesinde Kocaeli ve Bursa illerinde olduğunu görülmektedir(Harita1). Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı Tablo 5'deki verileri göre, en çok OSB'lerin bitip faaliyete geçtiği yıllar 2001 ve 2007 yılları olup, son üç yılda OSB'lerde ciddi artış yaşanmaktadır.

Harita 1: İşletme aşamasında 1000 hektardan daha fazla OSB alanına sahip iller, 2009

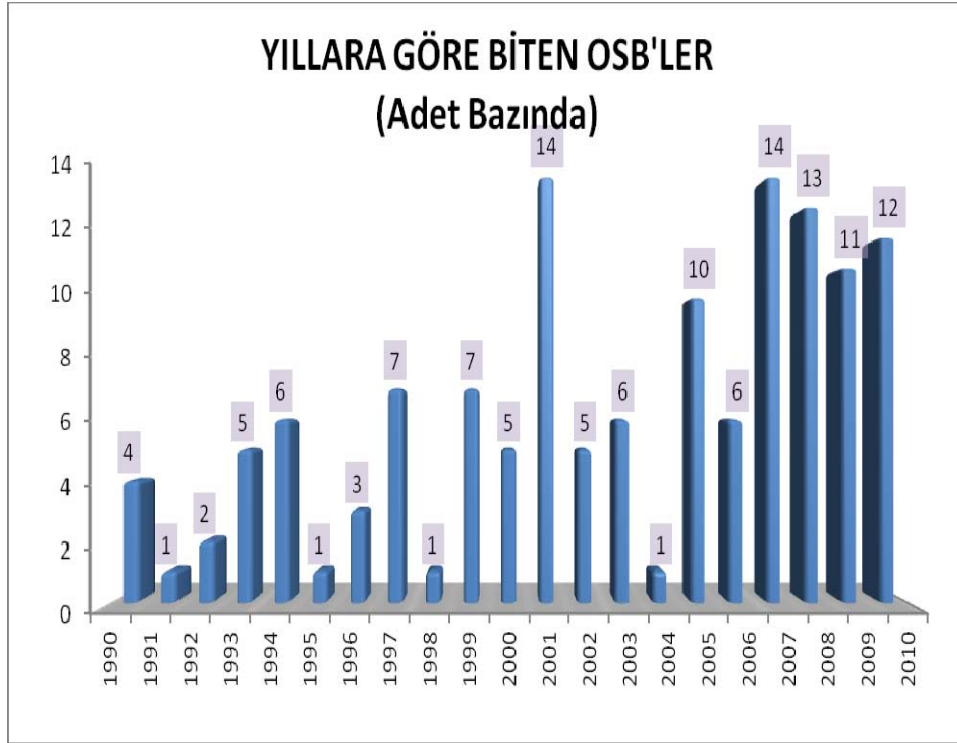
³⁰⁷ a.e, s.60.

³⁰⁸ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, a.g.e, s.79–80.

³⁰⁹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, a.e, s.79–80, Cansız, a.g.e, s.12.

Faaliyete geçmiş bu OSB'ler için 2009 yılı fiyatlarıyla toplam 2 milyar TL tutarında kredi kullanılmıştır. Kredi desteği verilmeye devam eden ve alt yapı inşaatları çeşitli aşamalarda olan toplam 83 adet OSB bulunmaktadır. Bu bölgelerin proje tutarı yaklaşık 1,3 milyar TL'dir.³¹⁰

Tablo 5: Yıllara Göre Biten OSB'ler³¹¹

Tablo 6'da OSB'lerin 2010 yılı itibariyle coğrafi dağılımına bakıldığında, Karadeniz Bölgesinde 18 İl'e toplam 28 adet OSB yer almaktadır. Ancak bu OSB'lerin kapladığı alan olarak, yüzde 11,23 ile altıncı sırada yer almaktadır. Karadeniz Bölgesi'ndeki OSB'lerin genel özelliği coğrafi şartlardan dolayı alan olarak küçük olmalarıdır. Karadeniz Bölgesi'nden sonra 28 OSB'nin kurulduğu İç Anadolu Bölgesi gelmektedir. Marmara Bölgesi'nde 11 ilde 22 adet OSB bulunmakta olup, yaklaşık %20 ile en büyük alana sahiptirler. En az OSB Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Aynı şekilde 2011 Yılı Yatırım Programında yer alan projelere bakıldığında, yine devam eden

³¹⁰ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **a.g.e.**, s.79.

³¹¹ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Attachments/OtherFiles/osb-grafikler-28012011160045.docx>, (çevrimiçi), 02.03.2011.

projelerde en fazla projeye Karadeniz bölgesinin sahip olduğu görülmektedir. Karadeniz Bölgesini, 13 OSB ile Ege, 13 OSB ile Doğu Anadolu ve 11 OSB ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Bu durum sanayi alanlarında, ağırlığın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kaydırılmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 6: Organize Sanayi Bölgelerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı³¹²

Bölge Adı	2010 Sonu İtibariyle Biten OSB'ler			2011 Yılı Yatırım Programında Olanlar				
	Adet	Alan (ha)	%	Adet (**)	Alan (ha)	Kredi Verilecek Alan	%	%
			Hektar(*)				Hektar(*)	Adet (***)
Marmara (11 İl)	22	5438	19,92	7	816	816	8,94	9,72
Ege (8 İl)	21	3998	14,65	13	2021	1872	22,14	18,06
Akdeniz (8 İl)	16	3453	12,65	4	250	100	2,74	5,56
İç Anadolu (13 İl)	24	5116	18,74	8	1784	1784	19,54	11,11
Karadeniz (18 İl)	29	3066	11,23	16	872	1108	12,14	22,22
Doğu Anadolu (14 İl)	13	2132	7,81	13	567	1946	21,31	18,06
G.Doğu Anadolu (9 İl)	14	4095	15,00	11	687	1205	13,20	15,28
Toplam	143	27298	100	72	9130	9130	100	100

(*) Toplam bölge alanın Türkiye Toplam alanına oranıdır.

(**) Etüd ve arıtma karakteristiği ile yer alan projeler adet olarak toplamlara dahil edilmiştir.

(***) Toplam adedin Türkiye toplam adedine oranıdır.

1960'lı yıllarda başlayan OSB deneyimi özellikle İstanbul'da sıkışan sanayinin kaldırılması amacı ile İstanbul Metropolitan bölgede kurulmaya başlanmıştır. 1980'lerin sonuna kadar kentsel planlama aracı olarak kullanılan OSB'ler, 1990'larla birlikte ise sanayileşme sürecini tetiklemesi amacıyla Anadolu'ya doğru yayılmaya başlamıştır.

OSB'ler ülkemiz sanayisinde önemli bir yere sahip gözükmeyle birlikte büyük çoğunluğu Marmara ve Ege gibi yüksek gelişmişlik düzeyine sahip olan

³¹² Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, OSB'lerin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı, Ocak 2011.
www.sanayi.gov.tr/Files/.../osb-8-genel-bolge-dagilim-28012011155814.xls, (çevrimiçi), 01.07.2011.

bölgelerde yerleşmiştir. Dolayısıyla dengeli bölgesel kalkınmayı sağlayacak araçlardan biri olarak bugüne kadar bu amaca hizmet edememiş gözükmektedirler.

Bununla birlikte aktif olmayan OSB sayısının fazla olması, OSB'lerin atıl durumda olduğunun göstergesidir. Sanayi ve Ticaret Bakanı Ergün'ün bu konudaki itirafı dikkate değeridir;

“Şu anda Anadolu'nun birçok yerinde atıl, hiç çivi çakılmamış, bir tane bile atölye kurulmamış; bir ya da iki kurulup kalmış, ciddi manada organize sanayi bölgesi çöplüğü var. Anadolu'da sanayi bölgesine tapular vermişler, satmışlar, adamlar yok ortada! Satın alanlar arsa yatırımı içim almışlar, sanayi için değil. Yoklar ortada! Şimdi satmıyorlar, biraz bekleyelim belki değerlenir diyorlar.”³¹³

Ergün'ün itirafından anlaşılan, özel sektör eliyle sanayileşme ve kalkınma için her türlü imkânın sağlandığı OSB'ler, sanayiciler tarafından rant geliri sağlama amacıyla kullanılmış üstelik OSB'lerde tek yetkili olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bu tür uygulamalara göz yummuş olarak gözükmektedir.

Organize sanayi bölgelerinin ülkemizde bu kadar yaygınlaşmasının nedeni, dengeli bölgesel kalkınmanın ve düzenli kentleşmenin önemli bir aracı olarak görülmesidir. TOBB'a göre, Türkiye'de Organize sanayi bölgeleri kurulurken hem dengeli kalkınma ve düzenli kentleşme hedeflenmiş hem de çevre kirliliği sorunlarının en aza indirilmesi, örgütlü üretim süreçlerinin geliştirilmesi, teknolojiyi geliştirmeye ve kapasite arttırmaya dönük sanayileşme hedeflenmiştir.³¹⁴ Ancak kurulan OSB'lerin yer seçimi ve bugünkü durumları göz önüne alındığı zaman bu hedefleri karşılamış oldukları söylenememektedir.

Türkiye'de OSB'lerin yer seçiminin kriterlere uygun olarak yapılmaması, uygulanan politikalar ve denetlenmeyen yatırımlar sayesinde kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemekte işlevsel olamamıştır. OSB'ler, Türkiye'de 40

³¹³ Sanayi ve Ticaret Bakanı, Nihat Ergün, aktaran Taylan Erten, “OSB Çöplükleri”, başlıklı haber, Kobiden, 16.08.2009, www.kobiden.com/yazdir.asp?id=2938, 26.11.2010.

³¹⁴ Bilgin ve Ar, a.g.e, s.86.

yılı aşkın bir geçmişı sahip olarak, bugün ülkenin her tarafına yayılmış durumdadır(Harita 3). Ancak, birçoğu faaliyete geçmiş durumda bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Organize sanayi bölgelerinin sayısı oldukça önemli bir düzeye ulaşmış ancak hiçbir makro planlamaya ve finansman programına tabi olmadan yıllarca dağınık bir biçimde sanayileşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmışlardır. İstanbul'un çevre kentlerindeki OSB sayısına baktığımız zaman, özellikle İstanbul'un finans ve turizm merkezi haline getirilmesi OSB politikalarında gözükmektedir.

Harita 2: Türkiye’deki OSB dağılımları

3.SANAYİLEŞMENİN ORTAYA ÇIKARDIĞI KENT: DİLOVASI

Bu bölümde sanayileşme ile birlikte oluşan Dilovası ve Dilovası Organize Sanayi bölgesinin sosyo-mekansal analizi yapılacaktır. Öncelikle bölümde, Dilovası’nda gerçekleştirilen araştırmanın metodolojik yaklaşımı, araştırmanın hipotezleri ve alan araştırmasının tasarımı yer almaktadır. Bölümün izleyen kısmında “Batıdaki Doğu” olarak tanımlanması olanaklı olan Dilovası örneği, bölgeye yönelen göç dalgaları ve gecekondulaşma olgularıyla değerlendirilmekte; ardından bölgenin bu süreçte maruz kaldığı sanayi dalgaları ile sanayileşme biçimi ele alınmaktadır. Bundan sonra ki, kısımda ise, üretim süreçlerinde ve sanayileşme politikalarında yaşanan değişimlerle birlikte Dilovası sanayisinin yeniden şekillenmesine olanak veren Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin ortaya çıkışı ve etrafında yerleşmiş olan yerleşim birimlerini etkileme biçimleri analiz edilmektedir.

3.1. Metodolojik Yaklaşım: Eleştirel Teori

Bu tez çalışmasında, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, eleştirel çerçeve içinde, ortaya çıkmış olguların arkasındaki gerçeklik düzleminin keşfine olanak verecek bir yöntemle analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırdığımız olguyu, toplumsal, ekonomik ve tarihsel faktörlerini dikkate alarak açıklamak için tercih ettiğimiz yöntem Eleştirel Gerçekçilik kuramıdır.

Çalışmanın metodolojik yaklaşımın dayanağını oluşturan eleştirel teori, dört önemli gösterge ile ifade edilmektedir. “Birincisi, var olan realitenin aslında irrasyonel olduğu değerlendirmesinden hareket eder. İkincisi, o realite içinde değişme için hangi imkânların olduğunu, o realitenin mevcut formunun devamlılığının altını kazımakta olan ilişki ve gelişmelerin neler olduğunu belirlemeye ve tanımlamaya çalışır. Üçüncüsü, eleştirel teori mevcut sosyal realite tarafından yaratılmış olan ve sürekli radikal dönüşümlere yol açacak olan gizli güçleri gizleyen, ideolojik, şeyleştirilmiş bilinçle mücadele eder. Son olarak, eleştirel teori gerek pozitivistlik gerek çeşitli sosyal bilimlerdeki pozitivist önermelere

karşıdır.”³¹⁵ Eleştirel teori, ampirik olarak gözlemlenen olgunun arkasında keşfedilmesi gereken yapıların ve bunlara ait potansiyellerin olduğunu kabul etmektedir.³¹⁶ Bu anlamda eleştirel gerçeklik metodolojisi; ampirik olarak gözlenenin genellemesi ile değil, ampirik olarak gözlenen olgunun arkasındaki yapılar ve yapılara ait içkin güçlerin açığa çıkmasında daha kapsamlı bir analiz imkânı vermektedir. Eleştirel gerçeklik kuramına göre, “Gerçeklik üç düzlemde incelenmektedir. Bunlar; gerçeklik düzlemi (nedensel güçler), gerçekleşme düzlemi (olaylar) ve ampirik düzlemdir (deneyim). Nedensel güçler düzlemi, potansiyel olarak olabilirlik alanını gösterir; gerçekleşme düzlemi ise potansiyelin ortaya çıkmış biçimidir. Potansiyel olarak olanaklı olanın gerçekleşmesi olumsaldır; yani olanaklıdır ancak zorunlu değildir. Diğer yandan, bu olaylar ortaya çıkmış olsa bile gözleyen tarafından algılanmayabilir; yani deneyimlenmeyebilir. Dolayısıyla yapılar ve onların potansiyel olarak taşıdığı güç yalnızca olumsal olarak ortaya çıkmış olandan; yani ampirik gözlemden yola çıkılarak anlaşılamaz. Bakılan nesnenin bu üç düzlemde tanımlanan ontolojik derinliğinin kavranması ve bilgi kuramının bu ontoloji üzerine kurulması gerekir.”³¹⁷

Bir yerdeki dönüşümün niteliğini ve biçimini anlamada, araştırma konusu olan nesnelerin arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesi ve bu ilişkilere içkin durumda bulunan güç ilişkilerinin ortaya çıkarılması, önemli basamaklardan birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu ilişkilerin sabit bir karaktere sahip olmaması ve ilişkiye giren aktörlerin yapısında meydana gelen değişimler, o ilişkinin niteliğini ve sonuçlarını da etkileyecektir. “Dolayısıyla eleştirel gerçekçilik kuramı ve metodolojisi, sürekli değişim içinde olan bir dünyayı anlamaya ve açıklamaya çalışan sosyal bilimler için uygun bir araştırma çerçevesi oluşturmaktadır.”³¹⁸

³¹⁵ Russel Keat, John Urry, **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara: İmge Kitapevi, 2.Baskı, 2001, s.351.

³¹⁶ Asuman Türkün Erendil, “Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli-Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Bilim**, 86, Güz, 2000, s.93–94, Hatice Kurtuluş ve Semra Purkıs, “Lefkoşa’nın Dışlanmış Göçmen ve Enformel Emekçileri”, **Toplum ve Bilim**, 112, 2008, s.69.

³¹⁷ Erendil Türkün, **a.g.e.**, s. 93–94.

³¹⁸ Besime Şen, “Kentsel Gerilmeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak: Soylulaştırma Galata Örneği”, **Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü**, Şehir Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehircilik, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.113.

Bir dönüşüm gerçekleştiğinde, bunu olanaklı kılanın ne olduğu kavranılmaya çalışılırken, aynı zamanda bunu tetikleyen diğer yapıların özellikleri de ortaya çıkartılmaya çalışılır. “Bir yapıya içkin potansiyel ve davranış biçimleri arasında zorunlu bir ilişki varken, bu potansiyelin gerçekleşmesi olumsaldır; içinde bulunulan koşulların farklı dinamikler sonucu ortaya çıkmış yapılarının bu potansiyeli aktive etmesi gerekir; yani uygun koşullar gerekmektedir. Böyle bir bakış açısıyla bakılan nesnenin yapısı incelenirken, ilişkide bulunulan diğer yapıların (koşulların) güçleri de fark edilecektir. Belirli bir zaman/mezan bağlamında birtakım yapılar belirleyicilik anlamında hiyerarşik olarak daha güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir.”³¹⁹ Dolayısıyla bir dönüşümün anlaşılabilmesi için, hangi yapıların hangi dönemlerde etkin olduğu ve değişen şartların neleri olanaklı hale getirdiğini ortaya çıkarmak gerekmektedir.³²⁰

Belirli zaman/mezan bağlamlarında şartların değişmesi yapısal dönüşümün hız kazanmasına neden olmaktadır. Bu dönemlerde yapılan bir toplumsal araştırma sırasında bu yapıların ve bu yapıları oluşturan nesnelerin nasıl dönüştüğünü incelemek daha kolaylaşmaktadır. Başka bir deyişle bu metodoloji, özellikle dönüşümün hızlandığı dönemlerde uygun bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.³²¹ Dilovası Organize Sanayi Bölgesi’nde yapılan araştırma bu anlamda değerlendirdiğinde eleştirel gerçeklik kuramının uygunluğu ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem çerçevesinde, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi gözlenen olgu olarak, tarih ve zaman/mezan boyutuyla ele alındığı zaman, Dilovası’nın, Çerkeşli köyünden organize sanayi bölgesi haline gelene kadar geçirdiği değişimler, bu değişimlerin hangi şartlar altında gerçekleştiği ve hangi aktörlerin bu alanda etkin olduğu anlaşılabilir. Organize Sanayi Bölgeleri, sadece mezan organizasyonun değil, elde ettikleri özerkliklerle kuruldukları alanda bir “sanayi belediyesi” gibi hareket eden özel hukuk tüzel kişilikleridir. Ülkede uygulanan sanayileşme politikaları ve bu politikaların kalkınma planlarındaki yansımaları ve Organize Sanayi Bölgesi

³¹⁹ Erendil Türkün, **a.g.e.**, s.95.

³²⁰ Şen, **a.g.e.**, s.113.

³²¹ Türkün Erendil, **a.g.e.**, s.95.

Kanunu, OSB'leri açıklamada makro algı düzeylerini oluşturmaktadır. Çünkü 40 yıllık bir geçmişe sahip olan OSB'ler, en önemli yasal dayanaklarını oluşturan bu plan ve politikaların dinamikleri sayesinde şekillenmiştir. Özellikle İstanbul Metropoliten alanda uygulanan sanayi imar planları, sanayi işletmelerinin yer seçim kararları, bölgenin konumu ve bu konuda etkili olan yerel güçler araştırmanın diğer aktörlerini oluşturmaktadır. Tüm bu aktörler çerçevesinde analiz yapıldığı zaman tarihsel perspektif için de bölgede yaşanan sosyo-mekansal dönüşümü ortaya çıkartmak kolaylaşmaktadır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Bu metodolojik yaklaşımdan hareketle, alan araştırmasının kurgusu tasarlanmış, kullanılacak yöntemler belirlenmiş ve araştırmanın hipotezleri oluşturulmuştur.

Araştırma Hipotezi

OSB'ler kentleşme ve sanayileşme ilişkileri düzenlemek, sanayi işletmelerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetlemek açısından, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay ve ucuz olarak üretim yapmalarını ve uygun koşullarda altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak gelişen sanayilerin geniş olanaklara sahip olmasında önemli rol oynamaktadırlar. Erken kapitalistleşen ülkelerde 1900'lu yılların başlarında ortaya çıkan OSB'ler yoğun olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki refah döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Geç kapitalistleşen ülkelerde ise, 1960'lardan sonra uygulamaların başladığı ve belirgin olarak 1990'lı yıllardan sonra sanayinin belli bölgelerde toplanmasını ve ülke geneline yaygınlaşmasını sağlamak üzere daha çok kullanıldığı gözlemlenmektedir. OSB uygulamalarının temel hedeflerinden biri, mekan organizasyonu olarak sanayiye disiplin altına alarak kentsel gelişmeyi yönlendirmek ve sanayinin özellikle kalabalık kent merkezlerinden daha uygun alanlara kaymasını sağlamaktır.

Temel Araştırma Hipotezi

Neoliberal uygulamaların ürünü olan OSB kanunu ile güçlenmeye başlayan Organize Sanayi Bölgeleri, yatırımcılarına avantajlı bir ortam yaratmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri mekan organizasyonu olarak plansız ve düzensiz kentleşmede ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında dengesizliği giderici bir rol oynamaktadır.

Alt Araştırma Hipotezleri

- Organize Sanayi Bölgesi ile saçaklanma biçiminde oluşan sosyo-mekansal ölçekler arasında bağlantılar bulunmaktadır.
- Organize Sanayi Bölgesi oluşumunda yerel yönetimlerin belirgin rolleri bulunmaktadır.
- Dilovası Organize Sanayi Bölgesi avantajlı konumuyla eski sosyo-mekansal ölçekleri dönüştürmektedir.
- Yerel yönetimler sanayinin mekan üzerindeki etkisini ölçmede etkin bir politika izlemektedir.
- Kalkınma planları ile OSB'ler arasında doğrudan bağlantılar bulunmaktadır.
- Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin oluşmasında zamanla ortaya çıkmış çeşitli aktörler ve dinamikler bulunmaktadır.
- Organize Sanayi Bölgelerinin bugünkü hedefleri; başlangıçtaki kuruluş amaçları olan sanayinin bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağılması ile sınaî gelişmeyi sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek ve kentlerin düzenli gelişmesine destek olmak ve bu yolla kaynakları etkin ve verimli kullanmaktır.

3.3. Alan Araştırmasının Tasarımı ve Ölçeği

Eleştirel gerçekçilik kuramı, çizdiği çerçeve gereği belirli bir metodolojinin kullanılmasını da zorunlu hale getirmektedir. Bu metodoloji, sadece niceliksel yöntemlerle araştırma yapmanın yeterli olmayacağını öngörmektedir. Niceliksel

araştırma, alan araştırmasının yöneleceği alanlara işaret ederek belirli ipuçları sağlamaktadır ancak alan araştırmasının belli bölümü bu ipuçlarının yönlendirmesiyle derinlemesine araştırma yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir.³²² Bunun için eleştirel kuramın açıklamaya çalıştığı ilişkileri yakalamak ve aralarındaki bağı kurmak açısından ağırlıklı olarak niteliksel araştırma yöntemi ve bunu desteklemek üzere niceliksel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Her iki görüşme tekniği de bağlı oldukları felsefi pozisyonlarla yakın ilişki içindedir ve görüşmenin nasıl yürütüleceği, nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konularda araştırmacının epistemolojik ve ontolojik duruşu ile yakından ilgilidir. Nicel araştırmalardaki görüşmelerde veriler görüşmenin dışındaki dış dünyaya ait sosyal olguları temsil ederken; nitel araştırmadaki görüşme ise, görüşülenlerin kendi deneyimlerini ve nasıl yorumladıklarını aktarmaktadır.³²³

Araştırma iki boyut üzerinden tasarlanmıştır. Birinci boyutu, Dilovası'nın ortaya çıkmasına neden olan faktörler birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerle incelenmiştir. Araştırmanın ikinci boyutunu ise ampirik bölüm oluşturmaktadır. Araştırma bölgesinde veri toplama çalışmaları, üç farklı düzeyde alan çalışmasını gerektirmiştir. Araştırma alanı tüm ilçeyi kapsayacak şekilde yedi mahalle ve Dilovası'nın nüvesi sayılan Çerkeşli Köyünü de içine alacak şekilde planlanmıştır. Cumhuriyet Mahallesi, Diliskelesi Mahallesi, Fatih Mahallesi, Turgut Özal Mahallesi, Yeni Yıldız Mahallesi, Mimar Sinan Mahallesi, Orhangazi Mahallesi'nden oluşan ilk alan çalışmasında mahalle muhtarı ve mahallelerde yaşayanlar, muhtar hariç dört kişi ile derinlemesine görüşmelerin yapılması tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın başından itibaren ilçeye ilişkin gözlemler yapılmış ve bu gözlemler üzerinden görüşülecek kişiler seçilmiştir. Ancak alanın getirdiği zorluklardan dolayı her mahallede başta planlanan görüşme sayılarında farklılıklar oluşmuştur. Mahalle muhtarlarına ulaşmada Dilovası Belediyesi'nden yardım alınmıştır. Mahallerdeki diğer görüşmeler için hem kartopu tekniği kullanılarak muhtarların yönlendirdiği kişiler, hem de Dilovası'nda etkili bir STK

³²² Şen, a.g.e, s.119.

³²³ Elif Kuş, **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Baskı, 2007, s.129-130.

olan Ekos-Der Derneği yöneticilerinin referans verdiği kişiler tercih edilmiştir. Mahalle görüşmelerinin ilk bölümü 09–10.07.2010 tarihlerinde diğer bölümleri ise 01.08.2010 tarihinde başlamış ve 15.08.2010 tarihine kadar devam etmiş; toplam 32 kişi ile yarı yapılandırılmış soru formu ile görüşme yapılarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler aynı soru formuyla yapılmasına rağmen, görüşülenlerin mahalledeki deneyimleri ve bilgi düzeylerine bağlı olarak farklı sorular sorulduğu da olmuştur. Ortalama her görüşmenin bir saat sürdüğü çalışmada, deşifreler ortalama olarak iki gün sürmüştür. Mahallelerde yapılan gözlemler, konuya dair sürecin işleyişi ve ilçe yaşamının görünür olan kodlarının mekansal ve toplumsal olarak değişiminin dışarıdan ne derece yakalanabildiğine dair bilgi sahibi olunması açısından yararlı olmuştur. Ayrıca her görüşmede mahalleler fotoğraflarla belgelenmiştir. Mahallelerde yapılan görüşmelerde Dilovası ilçesinin toplumsal yapısı, mülkiyet örüntüleri, göç hikâyeleri ve OSB'nin oluşumu, etkisi ve OSB'ye bakış açıları ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Alan araştırmasının ikinci aşamasını, Dilovası OSB ve Dilovası ilçesi ile ilgili meslek odaları, Belediye ve Valilikte görevli yetkililerle yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Bu görüşmeler sadece Dilovası ile sınırlı kalmamış, Dilovası'nın bağlantısının bulunduğu Gebze ve İzmit'i kapsayacak şekilde, bu kurumlar için hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin ilki, 08.01.2010 tarihinde başlamış olup farklı tarihlerde devam ederek toplam 13 kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler de kayıt altına alınarak deşifreleri yapılmıştır.

Araştırmanın üçüncü ayağını sanayi işletmeleri oluşturmaktadır. Öncelikle sanayi işletmelerine anket uygulanmasına karar verilmiş ancak işletmelerin anket yapmak konusunda isteksiz olmaları ve DOSB hakkında konuşmak istememeleri nedeniyle anket uygulamasından vazgeçilmiş ve bunun yerine işletmelerle de görüşmeler yapılmaya karar verilmiştir. Sanayi görüşmeleri, Dilovası Organize Sanayi Bölgesinde kayıtlı bulunan sanayi işletmeleri arasından rastlantısal örneklem metodu ile seçilen 25 sanayi işletmesi ile Eylül ve Ekim (2010) ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra DOSB'un kuruluşunda etkin olan ve şu anda yönetim

kurulu ve müteşebbis heyet içinde yer alan sanayi işletmelerinin yetkilileri ile görüşme talebinde bulunulmuştur. Ancak, Dilovası'nda yaşanan çevre kirliliğinin sonuçları ile ilgili haberlerin kamuoyunda paylaşılması³²⁴ nedeni ile rahatsız olan işletme yetkilileri aynı yönde görüşme yapılacağını düşünerek görüşme taleplerini reddetmişlerdir. Bir kaç farklı kanaldan bu kişilere ulaşılmaya çalışılmış ve çalışmanın konusunun çevre kirliliği ile ilgili olmadığı belirtilmesine rağmen görüşme yapılamamıştır. Dilovası'nın Organize Sanayi Bölgesi haline gelmesinin analiz edilmesinde etkili olacağı düşünülen bu görüşmelerden edinilmesi umut edilen veriler; 2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Evren Mehmet Dinçer tarafından "The Transformation Of An Industrial Location: Dilovası from 1990s to Present" başlıklı yüksek lisans tezinden alınarak tamamlanmaya çalışılmıştır.

Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin oluşumu bir süreçtir ve bu süreç aslında Dilovası'nda sanayinin yerleşmesi ile başlamıştır. Bu yüzden görüşmelerin yanında 1950 yılından itibaren gazete arşivlerinde Dilovası ile ilgili haberler taranarak, görüşmeler ve gözlemler desteklenmeye çalışılmış ve çalışmada bu haberlerden ilgili olanlar alıntı olarak verilmiştir.

Araştırmanın niceliksel bölümünde, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan 2000 yılında yapılan nüfus sayımının Dilovası ilçesine ait mahalle ölçeğinden ayrılmış verileri talep edilmiştir. Dilovası'nın nüfus, eğitim, işgücüne ait olan verilerden derleme yapılarak gerekli olan yerlerde kullanılmıştır. 2000 senesinin tercih edilme nedeni, Türkiye İstatistik Kurumu'nun sadece bu yılda verileri mahalle ölçeğinde ayırmış olması, ancak daha sonraki yıllarda yapılan sayımın Adrese Dayalı Sisteme

³²⁴ Kocaeli Üniversitesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Başkanı Onur Hamzaoğlu'nun Dilovası'nda sanayi işletmelerinin yol açtığı sağlık sorunları ile ilgili olumsuz araştırma sonuçları farklı tarihlerde medyada ilan edilmiştir. Ancak il yetkilileri ve sanayi işletmesi yöneticileri bu araştırma sonuçlarına katılmadıkları ve ilan edilen bulguların doğru olmadığı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Bakınız, bu haberlerden bazıları; 05.08.2005, Yenişafak Gazetesi "Dilovası Kanseri Soluyor" başlıklı haber, 20.10.2010 tarih Yenişafak Gazetesi, "Dilovası'nda Kanseri Oranı %30" başlıklı haber, 08.01.2010, Star Gazetesi, "Dilovası'nda Anne Sütüne Metal Karıştı" başlıklı haber, 27.04.2006, Radikal Gazetesi, "Kanser Kasabası" başlıklı haber, 24.03.2011, Özgür Kocaeli, "Dilovası Rant ve Kanseri Ovası" başlıklı haber, 13.02.2011 Kocaeli Gazetesi, "Dilovası Kanseri Ovası Değil, İnsanlık Ovası" başlıklı haber.

göre yapıldığı ve soru formlarında daha az soru sorulduğu için birçok verinin elde edilememiş olmasıdır.

Dilovası'nda yerel emek gücünün dışlanması konusunda, o dönemde bölgede etkili olan Petrol-İş sendikasının arşivinde üye kayıtları üzerinden inceleme yapılarak bir örneklem elde edilmiştir. Daha sonra bu örneklemde derlenen bilgiler gerekli yerlerde kullanılmıştır. Göçlerle oluşan Dilovası'nda ağırlıklı Kürt olmak üzere farklı kökenlerde aileler yaşamaktadır. Mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler muhtarlık binalarında, diğer görüşmeler görüşmecilerin evlerinde yada işyerlerinde yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, alandan elde edilen veriler ve ikincil kaynaklarla öncelikle Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin oluşumu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kısım üç evre halinde tasarlanmış olup; önce Çerkeşli köyünün bir sanayi bölgesi haline gelmesi, sonra köyü dönüştüren sanayinin gelişimi ve son olarak bu sanayinin organize haline dönüşü sıralaması içinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.4. Batı'daki Doğu: Dilovası

Fotoğraf 1: Dilovası Uydudan Görünümü

Dilovası; nüfusunun büyük bir bölümünü Doğu Anadolu'dan gelen göçlerin oluşturduğu ve konutların tamamına yakınının gecekondı olduğu, birçok

mahallesinde hala kırsal geleneksel yapının sürdüğü ve göçmenlerin kendi memleketlerinden getirdikleri kültürlerini bozulmadan korudukları ve sürdürdükleri bir ilçedir. Bu anlamda Dilovası hem Kocaeli'nin diğer ilçelerinden farklılık göstermekte hem de Batı'daki Doğu'yu ifade etmektedir. Bu bölümde Dilovası'nın ortaya çıkış süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Dilovası'nın oluşum süreci anlatırken, yazılı ve görsel medyada rastlanılan “Dilovası'nda ekolojik yıkım”, “İhraç ettiğimiz otomobillerin dövizini kanser ilaçlarına gidiyor”, “Dilovası'nda her evde bir hasta var”, “Dilovası'nda kanser ölümleri birinci sırada”, “Kanser kasabası” gibi başlıklarla ifade edilen yüzünün tarihçesi üzerinde durulmamış³²⁵ ya da insanların yaz aylarında otoyoldan İstanbul'a gelip giderken Dilovası mevkiinde arabalarının camlarını niye kapattıklarından bahsedilmemiştir. Bunun yerine Dilovası'nın bugün “kanser ovası” şeklinde anılmasına neden olan faktörlerin nasıl ortaya çıktığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar Dilovası denince ilk akla gelen ovada yaşanan ve insan sağlığını tehdit eden hava kirliliği olsa da, Dilovası aynı zamanda Türkiye kentlerinde yaşanan kaçak yapılaşma süreçlerinin bir örneği ve enformel sektörün emek deposudur.

Fotoğraf 2: Dilovası Genel Görünüm

³²⁵ Bkz: Radikal, 06.07.2004, Hürriyet, 07.11.2004, Milliyet, 17.03.2006, Hürriyet, 13.04.2006, Radikal, 27.04.2006.

Dilovası'nın tarihini eski yerleşim yerleri gibi, ilçede bulunan mekanlar üzerinden izlemek pek mümkün değildir. Çünkü ovadaki yerleşim tarihi en fazla 40 yıl öncesine dayanmaktadır. Bu nedenle bu bölüm, Dilovası'nın geçmişi hakkına görüşme yapılan Çerkeşli köylüleri ve Dilovası'na yerleşen ilk göçmenlerin aktardıklarından derlenen bilgiler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bilgilerin, aynı zamanda bugün Dilovası'nın yerlisi olan Çerkeşli köylülerinin bölgelerindeki dönüşümü nasıl algıladıkları, kırsal toplumdaki sanayi toplumuna nasıl geçtikleri hakkında da fikir vereceği düşünülmektedir. Ancak öncelikle Dilovası ve bağlı bulunduğu il olan Kocaeli ile ilgili bir takım teknik bilgiler sunulacaktır.

Dilovası, Kocaeli ilinin yüzölçümü bakımından en küçük ilçelerinden biridir. Kocaeli; 1.459.772³²⁶ nüfusa ve 3505 km² yüzölçümüne sahip olan nüfus yoğunluğu ve nüfus artışı oranı bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde, bünyesinde barındırdığı yaklaşık 400 adet 1. sınıf, 7.000 adet 2. ve 3. sınıf Gayri Sıhhi Müessesesi (GSM) ile Türk imalat sanayi üretimine yapmış olduğu % 13' lük üretim katkısı sayesinde İstanbul'dan sonra gelen ülkenin ikinci büyük sanayi metropolüdür.³²⁷ Kent nüfusu oranı % 93 olan ve 12 ilçesi³²⁸ bulunan Kocaeli ili, ülkemizde planlama dönemi içinde başlayan ve özellikle 1960–1975 yılları arasında yoğunluk kazanan sanayi yatırımlarıyla Türkiye'nin en hızlı gelişen sanayi bölgesi durumundadır.

Küresel pazara üretim yapan taşeron ağlarının bir parçası olan Dilovası ise; Gebze'ye 8 km., İzmit'e 25 km. mesafede yaklaşık 2.000 hektar arazi üzerinde kurulmuş ve Kocaeli sanayisinin önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır.³²⁹ İlçenin yüzölçümünün yüzde 40'ını sanayi, yüzde 25'ni konut, yüzde 35'ni orman alanı oluşturmaktadır. Körfezin kenarında, D-100, TEM otoyolu ve demiryolunun

³²⁶ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, **Tuik**, 2010, www.tuik.gov.tr, 29.01.2011.

³²⁷ Kocaeli Valiliği, **2002–2006 Yılları Yatırım, Hizmet ve Faaliyetleri**, ISBN:975–585–626–9, 2006, s.4.

³²⁸ 22.03.2008 tarih ve 26824 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde ilçe kurulması ve Bazı Kanunlarda değişiklik yapılması” hakkındaki 5747 sayılı kanun ile Kocaeli ilinin ilçeleri: İzmit, Gölçük, Karamürsel, Kartepe, Gebze, Dilovası, Kandıra, Çayırova, Başiskele, Darıca, Derince, Körfez.

³²⁹ <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=28&CID=212>, 05.02.2011.

geçtiği çanak biçimindeki topografik yapısı ile stratejik bir yerde bulunan Dilovası'nda; Türkiye'nin en büyük kimya fabrikaları, demir çelik fabrikaları, enerji santralleri ve diğer sanayi kuruluşları mevcuttur. Bölgenin kuzey ve doğusunda D-100 (E-5) Karayolu, batısında TEM otoyolu, güneyinde demiryolu ve limanlar bulunmaktadır.³³⁰ Mevcut sanayi tesisleri ve ulaşım alternatifleri nedeniyle konum olarak farklı bir özelliğe sahip olan Dilovası, bu konumundan ötürü de önemli bir rant değeri taşımaktadır.

2010 yılı itibariyle 44.958 olan nüfusun 2.603'ü köylerde yaşamakta olup, geriye kalan kısım ilçe merkezinde ikamet etmektedir.³³¹ Ekonomisi tamamen sanayiye dayalı olan ilçede, beş adet Organize Sanayi Bölgesi ve bir adet Sanayi Sitesi mevcuttur. Organize Sanayi Bölgelerinden bugün Dilovası Organize Sanayi Bölgesi (DOSB) faal durumda olup, diğerlerinin altyapı çalışmaları devam etmektedir.³³² Dilovası, özellikle bölge sınırlarında bulunan dokuz adet kuru ve sıvı yük tahmil ve tahliyesine uygun yüksek liman kapasitesiyle de konumunu güçlendirmiş ve yatırımcılar için cazip bir bölge haline gelmiştir.³³³

Dilovası ile ilgili yapılan tüm görüşmelerde Dilovası'nın tarihi ile ilgili anlatılan en yaygın hikâye, bölgenin muhteşem üzüm ve kiraz bağları ile başlamaktadır. Buraların bir zamanlar tamamen meyvelik olduğunu hem Dilovası'nın yerlisi sayılan Çerkeşli köylüsü, hem de Dilovası'na ilk gelen göçmenler söylemekte; hatta bu göçmenlerin bir kısmı Dilovası'nın yeşilliği yüzünden burayı kendi memleketlerine benzettikleri için yerleştiklerini belirtmektedirler. İdris Aydik Dilovası'na ilk gelenlerden biri olup, niye bu bölgeye yerleştiğini şöyle ifade etmektedir:

³³⁰ <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=28&CID=212>, 29.01.2011

³³¹ Adrese Dayılı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2010, **TUİK**, www.tuik.gov.tr, 29.01.2011

³³² Dilovası'nda bulunan ve henüz yapım aşamasına olan organize sanayi bölgeleri: Kimyacılar Organize Sanayi Bölgesi, Makineciler Organize Sanayi Bölgesi, Kömürcüler Organize Sanayi Bölgesi, İmes Organize Sanayi Bölgesi ve Mermerciler Sanayi Sitesi, <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=28&CID=212>, 29.01.2011.

³³³ Dilovası'nda bulunan limanlar: Kroman Çelik A.Ş., İstanbul Demir Çelik A.Ş., Total A.Ş., Solventaş A.Ş., Altıntel Melamin A.Ş., Poliport A.Ş., Yılport A.Ş., Kızılkaya A.Ş. ve Dilovası Belediyesi'nin de %5 hissedarı olduğu Belde Limanıdır, <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=28&CID=212>, 29.01.2011.

“(..) Ben doğulu olduğum için, doğayı çok sevdiğim için, doğayla barışık olduğum için, o tarihlerde de burada yok yoktu her şey vardı burada yani. Sebze, meyve bir hacdan gelen hurma var ya o eksikti başka ne desen o meyve vardı. Onun için burayı çok sevdim. Burada balık avlıyordum. Denize akan dereden çay yapıyorduk. Çay kaynatıp demliyorduk içiyorduk. (..)” (İdris Aydik, Taş Duvar Ustası, 47, 09.08.2010)

Bugünkü adıyla Dilovası’nın çıkış noktası, Çerkeşli köylüsü olan Yusuf Kenan Özen’in söylediklerine göre³³⁴ ağırlıklı olarak Çerkeşli, Tavşancıl ve Muallim köylerinin tarım arazileri üzerinden olmuştur;

“Şimdiki Dilovası dediğimiz yerde Muallimköy, Tavşanlı ve Çerkeşli köyünün tarım arazileri vardı. Köylerin hududu ayrı ama bağları aynı yerdeydi. Bağların olduğu yerde hiçbir şey yoktu. (..)”³³⁵

Köylülerin aktardıkları kuruluş hikayesine göre, Çerkeşli Köyü’nün tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Yaklaşık olarak 650 sene önce Sultan Orhan Gazi zamanında yöreye gelen Türkler tarafından kurulduğu söylenen köyün kuruluş hikâyesini tüm köylüler ve yazılı kaynaklar aynı şekilde anlatmaktadır. İlk olarak 1326 yılında Türkler tarafından fethedilen Gebze yöresi, 1328 yılında Bizanslılar tarafından geri alınmış ve 1329 yılında Hereke’nin fethedilmesinden sonra Osmanlı ordusu Bizanslılarla yaptığı büyük bir meydan savaşında zafer kazanarak Gebze’yi tekrar geri almış, ancak bu savaşta Çerkeş bölüğünden dört kişi bu bölgede şehit düşmüştür. Köylülerin anlattıklarına göre, sonraki yıllarda Çankırı’nın Çerkeş ilçesinden olan bu dört şehit askerin anne-babası ve akrabaları yedi hane olarak gelip bölgeye yerleşmişler bir köy kurmuşlardır. Kurulan köye de Çerkeşli adını vermişlerdir.³³⁶ Bu isim de kurulduğu günden beri değişmeyerek zamanımıza kadar aynı şekilde kalmıştır.

³³⁴ Görüşme yapılan tüm Çerkeşli köylüsü aynı bilgiyi paylaşmaktadır.

³³⁵ Yusuf Kenan Özen, Çerkeşli Köylüsü, <http://www.dilovasi.org/dilo/tarih/tarih.htm>, 29.01.2010.

³³⁶ İbrahim Sevinç, **Gebze Tarih Ansiklopedisi**, Gebze Gazetesi, Özel Gebze Eğitim Matbaası, Gebze, ty, s.386.

“Bu köyün tarihi hakkında babam şöyle bir şey anlattı. Çankırı’nın Çerkeş kazası var ya. Hereke kalesinin alındığı zaman Bizans’la harp olurken. Hatta köyün bazı yerlerinde Rum evlerinin kalıntıları var. Bu arada dört asker şehit düşmüş. Şehit düşenler nereliydi? Çerkeşliydi. Hatta mezarları hala burada. İsmi oradan almış diye anlatılır. Çok eski Fatih İstanbul’u almadan önce. Bizim tapularımız Osmanlı tapusuydu ama bitti artık kimsede yok.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

“Buranın halkı Manav deniyor. Osmaneli Bilecik köyünden geldiği bir rivayet Osmanlı devleti kurulmadan orası 700 hane imiş bir kısmı bu araya yerleşiyor. Bir kısmı Çankırı’nın Çerkeş’li ilçesine gitmiş. Giyimleri adetleri bize uygun vaziyette. Bizim lakabımız İmamoğulları diye geçer. Oradan biri çıktı bizim de lakabımız İmamoğulları dedi.” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010)

Etnik kökeni Manav olan bölgede, sosyal ve ticari yaşam 1873 yılında açılan 89 km.’lik İzmit-Haydarpaşa demiryolu hattı ile 19. yüzyılda canlanmaya başlamıştır.³³⁷ Dilovası için önemli bir ulaşım alternatifi olan demiryolu, Yusuf Kenan Özen’in söylemiyle, Çerkeşli köylüsünün karayolu yapılına kadar İzmit’e ve İstanbul’a ulaşımının sağlamasında uzunca bir süre başka alternatifi olmadığı için oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bölgede bugün hâlâ demiryolu ulaşım alternatifi olarak önemini korumakta ve yoğun olarak kullanılmaktadır.

“(.) Diliskelesi’nde istasyon vardı. İstanbul, İzmit’e hep oradan gidiyorduk. Köylü hep trenle gidiyordu başka yol yoktu.(.)”³³⁸

Ulaşımını demiryolu ile sağlayan köy halkı, geçimlerini ise denize kadar uzanan üzüm ve kiraz bağlarından elde ettikleri mahsullerini denizyolu ile İstanbul’a, Ereğli, Değirmendere ve Karamürsel’e satarak sağlıyorlardı. Cumhur Cihan, o zamanki ürün satışlarını şöyle anlatmaktadır:

³³⁷ Yonca Kösebay Erkan, Zeynep Ahunbay, “Anadolu Demiryolu mirası ve korunması”, **itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım**, Cilt:7, Sayı:2, Eylül 2008, s.16.

“Osmanlı Devleti’nde demiryolları inşaatı, özel girişimciler tarafından 19. yüzyılın ortalarında başlatılmıştır. Bu hattın ilk kısmı olan Haydarpaşa-İzmit demiryolunun keşif çalışmalarına 1870 yılında başlanmıştır. Demiryolu hattının yapımını öngören irade 1871 yılında yayınlanmıştır. Bağdat’a kadar inşa edilecek olan demiryolu, şube hatlarıyla Karadeniz, Akdeniz ve Basra’ya bağlanacaktır. Haydarpaşa demiryolu İzmit’e 1873 yılında ulaşmış, ancak teknik ve mali yetersizlikler nedeniyle hat daha ileriye götürülememiştir.”

³³⁸ **Yusuf Kenan Özen**, Çerkeşli Köylüsü, <http://www.dilovasi.org/dilo/tarih/tarih.htm>, 29.01.2010.

“Buralar hem üzüm bağıydı. (..) Oralarda kimse yok. Hırsızlık olmaz ki insan yok. (..) Fabrika gelmeden önce bağlarla geçiniyorduk. E-5 olmadan önce Solventaş’ın olduğu yerde köyün iskelesi vardı. Karamürsel, Ereğli’den, Değirmendere’den köyün mahsulünü çekmek için ürünleri ihale ile açık eksiltmeye girerlerdi. Üç dört firma köyün mahsulünü denizyolu ile İstanbul hal’e götürürdü. Herkes bağlarından aldığı ürünü atınla, merkebinle iskeleye indirir. İskeleye hamallar motora yerleştirir. Oradan sabah hale çıkardı ürünler. (..)” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Demokrat Partinin iktidara geçtiği 1950 yılından itibaren yatırımların yoğunlaştığı alanlar karayolu ağı, inşaat sanayi ve tarım sanayi olmuştur. Yapılan yeni yollar ülkeyi birbirine bağlamış ve köylerin dışarıya açılmasını sağlamıştır.³³⁹ Kocaeli Bölgesi de bu yatırımlardan etkilenen yerlerden biri olmuştur. Dilovası’nda 1950’den itibaren köylünün tarım arazilerinin bir kısmı istimlak edilerek yapılan İstanbul-Ankara Asfaltı olarak bilinen D-100 (E-5) karayolu, Dilovası’nın tam ortasından geçmiştir. 1954-55 yılları yani karayolu inşaatının bittiği yıllar, Dilovası’nda sanayi için gerekli şartların oluşmaya başladığı başka bir deyişle dönüşümün başladığı yıllar olmuştur. Karayolunun bitip de kullanıma başlanması ile köylünün bağlarına ulaşımı zorlaşırken, mahsullerinin satışında denizyolunun dışında karayolu da kullanılmaya başlanmıştır. Yusuf Kenan Özen karayolunun yapılmasını şöyle anlatmaktadır;

“(..) 1949-1950 yıllarında karayolu için istimlak başladı. 1950-51 yıllarında istimlak ettiler. Yolun başlaması birkaç sene sürdü. İstimlak olmadan önce Dilovası’nda hiç yerleşim yeri yoktu. (..) E-5 karayolu yapıldıktan sonra 1955 gibi ürünler kamyonla taşınmaya başladı .(..)”³⁴⁰

Dilovası’nın tam ortasından geçen D-100 karayolunun yapımı, Dilovası köylüsünün ticaret şeklini değiştirirken aynı zamanda Dilovası’nın göçün uğrak noktalarından biri haline gelmesinin de başlangıcı olmuştur. Türkiye ve Dünyadaki göç literatürü, gelişmekte olan ülkelerde yolların inşa faaliyetlerinin hızlanmasının

³³⁹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 21. Baskı, 2007, s.327.

³⁴⁰ Yusuf Kenan Özen, **a.g.e.**

kırdan kente göçü kolaylaştıran ve hızlandıran bir etken olduğunu vurgulamaktadır.³⁴¹ Bu, sadece Dilovası'na özgü bir durum değildir. Türkiye'de 1945–1960 yılları arasında kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göçün temel nedenlerinden biri, kırsal yapıda yaşanan dönüşüm ve bununla birlikte gelişen ulaşım sistemi olup; bu dönemlerde karayollarında görülen gelişmeler göçün önemli nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.³⁴² Bölgede bulunan demiryolunun ve denizyolunun yanına karayolunun gelmesi, bölgenin değerlenmesinin ve sanayileşmeye başlamasının ilk nedenlerinden birini oluşturmuştur. Erol Tümertekin, sanayi işletmelerinin yer seçim kararlarında en önemli faktörlerden birinin ulaşım olduğunu ve gerek hammaddelerin fabrikalara getirilmesinin, gerekse de mamul maddelerin pazarlara naklinin geniş ulaşım imkânlarına bağlı olduğunu söylemektedir.³⁴³ O zamana kadar sadece üzüm bağları olan köy arazileri, karayolu ulaşımının sağlanması ve İstanbul'a yakınlığı nedeniyle sanayi tarafından tercih edilen bölgelerden biri haline gelmiştir.

Karayolu ile birlikte köylüler, öncü olarak da Çerkeşli köylüleri daha önce hiç yerleşim olmayan bağlarının olduğu yerlerde ev yapmaya başlamıştır.

“Yol geçtikten sonra karayolunun üst tarafına evler yapılmaya başladı. İlk önce bizim köylüler ev yapmaya başladı.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

D–100 karayolunun yapımından 1960'ların sonlarına kadar yavaş yavaş göç alan ilçe için ikinci değişim, ithal ikameci ekonomi düzenine geçişle birlikte başlamıştır. Ülke genelinde artan bu sanayileşme hamlesi, tarım işlerinden bıkip usanan köylüde sanayide çalışma isteğini doğurmuştur. Dilovası'nda Çerkeşli köylüsünün, daha iyi şartlarda yaşamak için sattığı bağlarının üzerinde 1967 yılında kurulan İzocam A.Ş. ile başlayan sanayileşme sürecini; Marshall, Çolakoğlu Metalurji, Polisan, Lever, Nasaş ve Omluksa gibi büyük sanayi kuruluşlarının

³⁴¹ Kemal Karpat, **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, Ankara: İmge Kitapevi, 2003, s.54.

³⁴² Sinan Yıldırım, “Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü Göç ve Gecekondu”, **Tarih, Sınıflar ve Kent**, der: Besime Şen, Ali Ekber Doğan, Ankara: Dipnot Yayıncılık, 2010, s.434.

³⁴³ Tümertekin, **a.g.e.**, s.91.

bölgeye yerleşmesi izlemiştir. Dönüşümün en önemli noktalarından olan tarım arazilerini sanayi işletmelerine niye sattıklarını, Çerkeşli köylülerinden Yusuf Kenan Özen, Tahsin Bilgiç ve Cihan Cihan şöyle anlatmaktadır ;

“Emlakçiler geldi. Hatta İzmit’ten Hasan Tan vardı. Birde Tavşancıl’dan topal Ahmet, bunlar yaptılar hep komisyoncular bunlardı. O zaman köylüler hep insan gücüyle çalışıyorlardı bağlarda, fabrikalar daha rahat olur diye düşündüler. Anlayamadı ki millet birden bire oldu.”³⁴⁴

“O zaman büyüklerimiz çıktı. Bazıları yerlerini vermek istemediler. Bizim köyden bazı büyüklerimiz dediler ki sanayi gelsin çocuklarımızda burada rahat çalışsın, burada ekmek yesin. Vermeyelim diyenlere de siz karışmayın dediler. (..)” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010)

“Burada iki şey var. Vatandaş toprak işinden çalışmaktan bıkiyordu. Arazilerimize bir fabrika gelse de bir fabrikada çalışsak diye söylüyordu .(..) İzocam yer tespit etmiş. Mesela 120 dönüm arazi bana yeter demiş. Beğendiği yerler için köyden kaç kişi ise onlarla pazarlık yaptı. Vatandaş 4 TL’den sattı İzocam’a arazilerini. (..)” (Cihan Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Özellikle özel sektörün sanayi yatırımlarının arttığı ithal ikameci dönemde, tüketim ve ara malları sanayisinin kurulması sağlanmış ve bu dönemde Kocaeli hızlı bir sanayileşme gelişimi göstermiştir.³⁴⁵ Dilovası da, bu dönemden etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Başlangıçta köylüler tarımla uğraşmaktan bıkmış oldukları ve sanayide daha rahat çalışmak istedikleri için tarım arazilerini satmışlar, ancak daha sonra sanayinin çoğalması ve buna bağlı olarak artan göç tarım yapmalarına imkân vermemiş ve köylüler istemeseler de tarım arazilerini satmak zorunda kalmışlardır.

“(..) Bir de adam satmasa bile bazı kişi yerini vermek istemiyor ama sanayici orayı aldı bu arayı, orayı aldı, seninki kaldı arada. Başladı seni sıkıştırmaya. Senin arazin içeride arada kaldı. İçine giremezsin yolun yok, bağ yapamazsın. Bir kısmı da böyle sattı. Bir şey

³⁴⁴ Yusuf Kenan Özen, **a.g.e.**

³⁴⁵ Eraydın, “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **a.g.e.**, s.143.

yapamayacağı için satmak zorunda kaldı. (..)” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

“(..) Bazılarının ihtiyacı oldu sattı. Bazıları satmadı çember daralınca mecbur aldı sattı. Sanayiden zarar gördü. İzocam elyaf çıkarıyor elyaflın tozu üzümlere gelince o ürünler yenir mi? On metre yanında bağ var. Yenmesi mümkün mü? Mümkün değil. Diler fabrikası kuruldu. Çolakoğlu kuruldu. Duman çıkıyor bu duman bağların üstüne çökecek bu ürünleri nereye satacaksınız üstelik verimde azalıyor.” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010)

Çerkeşli köylüsünün sanayi işletmelerine arazilerini satması, sadece bölgeye sanayinin gelmesine neden olmamış; aynı zamanda Dilovası sanayi ve ulaşım olanakları ile birlikte çok hızlı kentleşme deneyimi de yaşamaya başlamıştır. 1965 yılında Çerkeşli köyünün toplam nüfusu 808; bunun 433’ü erkek, 375’i kadınlardan oluşmaktadır. Köyde okuma yazma bilenlerin sayısı ise 521 kişidir.³⁴⁶ Sanayiye bağlı yaşanan göçlerle birlikte büyüyen Çerkeşli’nin nüfusu, 1970 yılına gelindiğinde 1226 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun 350 kişilik bölümünü, köyün aşağı kısmında bulunan ovalık alan üzerindeki hazine arazilerine yerleşmiş göçmenler oluşturmaktadır.³⁴⁷ Köylülerin ve bu bölgeye yerleşenlerin anlattıklarına göre, o tarihlerde ne aşağı Çerkeşli ne de Dilovası adıyla bir yerleşim bulunmaktadır ve bu mevkinin adı E-5 karayolu kenarında kurulan İzocam fabrikasının adıyla anılmaktadır.

“Dilovası diye bir yer yoktu. Adı İzocam diye geçiyordu. Otobüse bindiğin zaman Ankara’dan, Adana’dan ben İzocam’da ineceğim diyorduk.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

1970’ten sonra özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu ve bölgelerinden gelen göçlerle, Çerkeşli köyünün nüfusunu iyice artırmaya başlamıştır. O dönemde nüfusun büyük bir bölümünü Karşılılar, Ağrılılar, Erzurum, Gümüşhane ve Giresunlular oluşturmaktaydı. 1980 yılında gelindiğinde ise, Hereke bucağına bağlı

³⁴⁶ Devlet İstatistik Kurumu Veritabanları, http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?nufus80db2=&ENVID=nufus80db2Env&report=nfs65_idari_yapi.RDF&p_il1=41&p_yil=1965&p_il1=41&desformat=spreadsheet, 09.01.2011.

³⁴⁷ <http://cerkesli.org/?cat=3>, 29.01.2011.

Çerkeşli köyünün nüfusu göçlerle 4035'i bulmuştur.³⁴⁸ Bu nüfusun çok az bir kısmını oluşturan Çerkeşli köylüsü bugün köyün bulunduğu mevkide yaşamakta; büyük bir çoğunluğu oluşturan göçmenler ise, D-100 karayolunun kenarlarında hazine arazileri üzerine yaptıkları gecekondualarda yaşamaktadırlar. Cumhur Cihan, fabrikalar kurulmaya başladıktan sonra çok göç geldiğini ve fabrikalara satılmayan tarım arazilerinin bir kısmını da gelen göçler sonucunda satmak zorunda kaldıklarını anlatmaktadır.

“(.) Üç beş fabrika faaliyete geçtikten sonra doğu tarafından müthiş bir göç geldi. Adamlar geçim imkânları çok kısıtlı olduğu için bu sefer bağlardan üzüm hırsızlığı kiraz hırsızlığı yaptılar. Kışında ağacı kesip yaktılar. Bağlar köye uzak kaldığı için bağını bekleyemedin. Bir kısmı da böyle sattı aman başım derde girmesin bunlarla diye. Müşteri çıktı sattı. Sata sata bu aralara kadar geldi. Köyün buralarına kadar geldi. Aşağıdaki toprak verimli topraktı. Esas bizi geçindiren orasıydı. Mecburdun satmaya bakamazdın yapamazdın. Bir yerde bağımız vardı. Çardaktepe Caminin yanına bağımız vardı. Babam rahmetli orayı bekler. Öldürecekler adamı herkes oraya saldırır. Acayip insanlar seni bağın içinde gördüğü halde mal sahibi olduğunu bildiği halde gene de gelir zorla alırdı ürünleri. (..)” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

1980'lerle birlikte, bir yandan ihracata dayalı serbest piyasa ekonomisinde ihracat oranının arttırılması için ihracatçıya verilen teşviklerin fazlaştırılması ve ihracata yönelik sanayi girdileri üzerindeki vergilerinin kaldırılması yönünde uygulanan teşvikler; bir yandan da Özal hükümetinin, altyapı ve kamu yararına yapılan hizmet yatırımlar için gerekli adımları atmış ve yolların modernleştirilmiş olması sanayi yatırımlarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Avrupa ve Asya arasındaki trafiği kolaylaştıran çevre yolu yapımı bu yatırımlardan biri olup,³⁴⁹ Dilovası'daki değişimi hızlandıran unsurlardan biri olmuştur. 1984 yılında, Gebze-İzmit paralı otoyolunun Gebze-Kirazlıyalı bölümünün açılması ve 1985 yılında bu yolun İzmit'e kadarki kısmının hizmete girmesiyle; Türkiye'nin ilk otoyolu

³⁴⁸ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Kocaeli ili, yayın no.990-18, 1983, s.4

³⁴⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s.428.

Dilovası'ndan geçirilmiş³⁵⁰ ve böylece Dilovası uluslararası ticaret yolunun üzerinde, sanayici için tüm ulaşım olanakları tamamlanmış bir bölge haline gelmiştir.

1985 yılına gelindiğinde, yapılan nüfus sayımında Çerkeşli köyü 7227 kişi ile Kocaeli ilinin en büyük köylerinden birisi durumuna gelmiştir. Bu nüfusun sadece 1080 kişilik kısmı -204 hane olmak üzere- Yukarı Çerkeşli'de yani esas Çerkeşli köyünde ikamet etmekte, diğer kısmını tamamen alt taraftaki ovada yerleşmiş göçmenler oluşturmaktadır. Dilovası'nı oluşturan diğer köy olan Muallimköyün nüfusu ise, aynı yıl 3375 kişi olarak belirlenmiştir.³⁵¹ Dilovası Belediyesi Eski Başkanlarından Halit Yaşar Dilovası'nın ortaya çıkışını ve yaşam şartlarını şöyle ifade etmektedir:

“Dilovası, Muallimköy ve Çerkeşli'nin mahallelerinden oluşan bir yerd. Şimdiki Diliskelesi aşağı Muallimköy Mahallesi şimdiki Dilovası ise aşağı Çerkeşli Mahallesi diye geçerdi. Dil deresi Muallimköy ve Çerkeşli köylerinin sınır çizgisini oluşturuyordu. 1970'lerde başlayan o meşhur göç, özellikle doğudan ve ülkenin her tarafından gelen göçle birdenbire Dilovası yani o iki mahalle büyümeye başladı ve bağlı oldukları Muallimköy ve Çerkeşli köylerini hemen hemen ikiye katlamaya başladılar. Tabi sanayi yoğunluğu çok ciddi boyutta. Dünyada bu kadar küçük bir kara parçasında bu kadar yoğun bir sanayi var mı bilemiyorum. Ayrıca hizmet gelmiyor, yol yok, su yok, hiçbir şey yok. İnsanlar eşeksirtında su taşıyor kuyulardan. Belediye ihtiyacı bu somut ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıktı.”³⁵²

Çerkeşli ve Muallim köylerinin köy statüsünün, hızla artan göç ve sanayileşmeye cevap verememesi bölgenin belediye olma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç sonucunda, 31 Aralık 1986 tarihi 19328 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 33202 no'lu karar ile 8500 nüfuslu Çerkeşli Köyü ile 3800 nüfuslu Muallim köy

³⁵⁰ Sevinç, **a.g.e.**, s.583

³⁵¹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **1985 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Kocaeli ili, yayın no.1237, 1988, s.5–6.

³⁵² Halit Yaşar, Eski Belediye Başkanı ile görüşme aktaran Evren Mehmet Dinçer, “The Transformation Of An Industrial Location: Dilovası From 1990s To Present”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.76.

birleştirilerek Belde Belediyesi kurulması kararlaştırılmıştır.³⁵³ İlk Belediye Başkanı olan Bingöllü Ercan Dalkılıç, bölgenin hızla büyümesinin sonucu belediye olmanın zorunlu kaldığını ifade etmiştir.

“(.) Belediye olurken biliyorsunuz belediye olmanın kriterleri var. Kriterleri de diyor ki 3000 nüfusun altında olmamalı oysa ki Dilovası Çerkeşli köyüne bağlı bir mezraydı. Diliskelesi ise Muallim köyüne bağlı bir mezraydı. Diliskelesinin muhtarı Muallim köyünde idi. Çerkeşlinin muhtarı ise Çerkeşli köyünde idi. Buradaki vatandaş oraya gidip işini görüyordu. Yani bir işe girecek ikamet lazım gidip Çerkeşli köyünden alıyordu. Çerkeşli köyü, Muallim köyü bir araya gelip birleştik 3000 nüfusu bulduk. Müracaatımızı yaptık belediye olduk. Yalnız Çerkeşli köyü bir şartla dedi biz sizi destekleriz. Belediye olduktan sonra bizi ayırırsanız yine köy statüsünde kalırsak Muallim köyde aynı şekilde istedi. Ben de seçime gittim. İkisine de söz verdim. Dedim ki kazanırsam ikinizi de ayıracağım. (.)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

Söz konusu belediye, 7 Haziran 1987 tarihinde yapılan belediye başkanlığı seçimlerinden sonra Dilovası Belde Belediyesi olarak hizmete başlamış ve Dilovası adını almıştır.

“(.) Buranın 1987 yılından sonra belediye olduktan sonra biz adını koyduk, Dilovası diye. Boğazın yani ovanın oluşu, dil gibi oluşu, Diliskelesi’nde 1930’larda liman değil de balıkçı barınakları filan varmış. İşte biz onun Dil ile ovasını birleştirip ikisini Dilovası yaptık.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010).

Daha sonra, Çerkeşli köyü ile Muallim köyün Dilovası Belediyesi’nden ayrılıp tekrar müstakil bir köy durumuna getirilmesi için bir referandum yapılmış ve bu iki köy, 1988 tarihinde İçişleri Bakanlığı’nın onayıyla Dilovası beldesinden ayrılıp müstakil birer köy durumuna gelmişlerdir. Tekrar köy olmak istemelerindeki temel nedeni ve ayrılışlarını Cumhur Cihan şöyle anlatmaktadır:

“İlk belediyeyi kurdukları zaman Muallim köyle bu arayı birleştirdiler. Mesafeyi küçülttüler. 500 m. dediler. Kitabına uydurdular bu arayı da dâhil ettiler. Burası altı ay Dilovası’nın mahallesi durumunda kaldı.

³⁵³ <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=106&CID=209>, 29.01.2011.

Muhtarlık seçimi olduğunda Dilovası'ndan gelen bir tanesi, hiç beğenmediğim biri, buraya muhtar oldu. Kalabalıklaştılar adamlar oyu onlar çok aldı. Bizden de adaylığını koyan oldu ama kazanamadı. Ondan sonra efendim baktık biz pabuç pahalıya gidiyor. Aramızda bir şey yaptık. Mahkeme açtık burayla Dilovası'nın arası 500 m. değil 5 km'dir. Ankara İçişleri Bakanlığı filan orada mahkemeler oldu. Bir arkadaş vardı polis emeklisiydi, önder o oldu, çalıştı gitti ilgilendi. Belediyenin dışında kaldık. Tekrar muhtarlık seçimi yaptırдық. Köy tüzel kişiliğine yeniden kavuştuk.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Görüşme yapılan kişilerin hemen hemen hepsi, bölgenin belediye olduktan sonra daha hızlı göç aldığını ve sanayinin gelişmesinde özellikle belediyenin etkin rolünü vurgulamıştır. Belediye Eski Başkanlarından olan Musa Kahraman da bu görüşte olanlardan biridir ve seçilen belediye başkanının yerini sağlamlaştırmak adına kendi memleketinden göç getirdiğini söylemekte, Dilovası'nın o dönemdeki görüntüsünü tanımlamaktadır. Musa Kahraman'ın Dilovası'nda gördükleri sanayileşmenin başında Engels'in Manchester kenti anlatımına ya da Mumford'un kömür kenti anlatımındaki susuz, tuvaletsiz, çamur, rutubet, is içindeki sefalet görüntülerine benzemektedir.³⁵⁴ Ancak bir farkla; Dilovası'nın bu durumu XX. yüzyılda yaşanmaktadır.

“Ben Dilovası'na 1987 senesinde öğretmen olarak geldim. O zaman affedersiniz, lavabolarının suyu bile evlerin penceresinin altından, plastik bir boruyla hortumla sokağa akan, lavaboları, kanalizasyonları dışarıda olan bir yerdin Dilovası. Sadece şu aşağıdaki fabrikaların sayesinde insanlar gelmiş rastgele bir yerleşim olmuş. O zaman 3000 civarında nüfusun olduğu söyleniyordu. Çamur ortalıkta, yani bir yağmur yağdığı zaman ayakkabılarınızı ayağınızdan alırdı buranın çamuru. Ancak gördüğüm bir şey daha vardı. Çok güzel bağları vardı etrafta. Henüz bakımı bırakmamıştı insanlar, güzel bağları vardı. Acaba bağ olarak mı kalsak, hepten sanayiye teslim mi olsak düşüncelerinin, bir çeşit kararsızlığın olduğu bir dönemde gelmiştim Dilovası'na. Fakat belediye olunca her şey değişti. İlk belediye başkanlığını kazanan arkadaşım, bundan sonra böyle bir şansın olamaz, sen iyisi mi,

³⁵⁴ Mumford, **a.g.e.**, s.561–567, Bumin, **a.g.e.**, s.83,

memleketinden buraya göç getir bu insanlara, bu gelen insanlara yardımcı ol, senin burada kendi bölgeden insan çok olsun ki sen seçimi bir daha kazan, şeklinde kendisine yapılan bilgi beslemesiyle (...) doğru değil ama siyaseten doğru kabul edilen bir bilgi beslemesiyle hareket etmiştir. O günkü Belediye Başkanı Ercan Dalkılıç, Erzurum'dan, Bingöl'den, Kars'tan, daha sonra işte, Ağrı'dan göç almaya hızlı bir teşvik getirmiştir. Yoğun bir göç neticesinde, 2 yıl içerisinde nüfusu 3 binden 20 bine çıkmış bir yer Dilovası. Ama buraya birikimin tabii ki, birinci nedeni, burada sanayinin oluşu. İş bulabilirim düşüncesiyle geldi insanlar, burası belediye olduktan sonra da hızla devam etti.”³⁵⁵

Belediyenin teşvikiyle artan göçle gelen dar gelirli göçmenler konut sıkıntılarını hazine arazileri ve hatta orman alanlarına gecekondular yaparak karşılamışlardır. Çok kısa süredeki bu hızlı nüfus artışı ilçenin kontrolsüz ve plansız büyümesine neden olmuştur. 1990'lardan sonra üretimde yaşanan dönüşümler ve İstanbul Metropoliten alanındaki sanayinin çevre kentlere doğru kaymasından etkilenen Dilovası, nüfus artışının yanında büyük oranda orta ve küçük ölçekli sanayi işletmeleri olmak üzere birçok sanayi işletmesinin akınına uğramıştır. Başka bir deyişle, hem sanayi hem de göç hızla ve plansız olarak artmaya devam etmiştir. Dilovası'nda idari anlamda son değişim, 2008 yılında yaşanmıştır. Gebze'ye bağlı olan Dilovası Belde Belediyesi, 22 Mart 2008 tarih ve 26824 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5747 sayılı kanun ile ilçe belediye haline gelmiştir.³⁵⁶ İlçenin sınırları, Dilovası beldesi merkez olmak üzere Tavşancıl ilk kademe belediyesinin mahalleleri ile birlikte birleşmesi; Tepecik, Çerkeşli, Köseler ve Demirciler köylerinin bağlanması ile belirlenmiştir. Bugün Dilovası, belde belediyesi zamanındaki 7 mahalle dâhil olmak üzere 11 mahalle ve 4 köyden oluşan,³⁵⁷ gece

³⁵⁵ Musa Kahraman, Dilovası eski belediye başkanı, aktaran Evren Mehmet Dinçer, **a.g.e.**, s.78.

³⁵⁶ 5747 sayılı, 06.03.2008 kabul tarihli, “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”
<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5747.html>, 29.01.2011.

“Tavşancıl İlk Kademe Belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Dilovası İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Dilovası merkez olmak ve ekli (28) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak üzere Kocaeli İlinde Dilovası ilçesi kurulması.”

³⁵⁷ Dilovası'nın İlçe belediyesi olana kadar ki mahalleleri: Cumhuriyet Mahallesi, Turgut Özal Mahallesi, Fatih Mahallesi, Yeni Yıldız Mahallesi, Mimar Sinan Mahallesi, Orhangazi Mahallesi ve Diliskelesi Mahallesi. Dilovası ilçe belediyesi olduktan sonra Tavşancıl'dan eklenen yeni mahalleleri: Yahya Kaptan Mahallesi, Yeni Mahalle, Kayapınar Mahallesi ve Tavşancıl Mahallesi.

nüfusu ile gündüz nüfusu arasında oldukça büyük bir farkın olduğu, tamamen gecekonduyla kurulmuş, nüfusunun tamamının göçlerle olduğu ilçedir. Türkiye'nin en gelişmiş bölgesinde olmasına rağmen, yaşayanların çevresel ve ekonomik sorunlarla boğuşmak zorunda kaldıkları Dilovası'nda hâlâ yaşama tutunma ve orada kalma istekleri, başka şanslarının olmamasının göstergesidir. Çerkeşli köyü kurulduğunda, bu köyde yaşayanlar köylerinin günün birinde sanayi bölgesi olacağını herhalde tahmin etmemişlerdir. Çerkeşli köylüsü olan Tahsin Bilgiç, sanayiden doğan pişmanlıklarını ve mağduriyetlerini şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi ne üzümümüz kaldı hiçbir şeyimiz kalmadığı gibi bizim buranın geleceğinin ne olacağı belli değil. Yukarıda İmes var arka tarafımızda makineci var oraya kimyacılar geldi kuzgun bayırında kireç var. Karşıda taş ocakları açıldı her tarafımız sarıldı. En güzel köy en mağdur olan köy oldu.” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010).

Dilovası'nı ortaya çıkaran en temel neden, bu bölgeye yönelen göçtür. Bundan sonraki bölümde bu göçün ya da göçlerin hangi bölgelerden, illerden geldiği ve nedenleri detaylandırıldığı zaman ortaya, aşağıda anlatılan görüntü çıkmaktadır.

3.4.1. Dilovası'na Yönelen Göç Dalgaları

Türkiye'de kentleşmeyi doğuran nedenlerden biri olan iç göç olgusunun tarihsel gelişimine bakıldığında, yıllara göre yaşanan değişim çok rahat görülebilmekte ve kalkınma, sanayileşme ve modernleşme ile açıklanabilir bir görüntü vermektedir. Türkiye'de iç göç bölgeler düzeyinde ele alındığında, bölgeler arası gelişmişlik farkları nedeniyle sürekli göç veren ve sürekli göç alan bölgeler ayrımı söz konusu olmaktadır. Sürekli göç veren bölgeler Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri olurken; sürekli göç alan bölgeler ise, İstanbul, Kocaeli gibi sanayi merkezlerinin yer aldığı ve Antalya, Muğla gibi daha yumuşak iklimli kentleri içine alan Marmara, Akdeniz ve Batı Anadolu bölgeleridir.³⁵⁸

³⁵⁸ DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, **Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT Yayını No:2556, 2001, s.17.

1945–2000 yılları arasında, kentsel alanların nüfusunda 10 katı aşan bir artış meydana gelmiş olup, kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 25’ten % 65’e yükselmiştir. Nüfusun en fazla hareketlilik gösterdiği dönem olan 1980–2000 yılları arasında kırsal nüfus 25 milyondan 23 milyona inerken kentli nüfus 19,6 milyondan 44 milyona çıkmıştır. 1997 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, nüfusu en hızla artan on il arasında İstanbul ve Kocaeli bulunmaktadır.³⁵⁹

Dilovası, hızlı bir kentleşme süreci yaşayan bir ilçedir. Bulunduğu konum itibariyle sanayileşmenin başladığı 1960 sonlarından itibaren bugüne kadar göçlerin uğrak noktası olmuştur. Sanayileşmenin getirdiği işgücü arzı nedeniyle Karadeniz, Orta ve Doğu Anadolu’dan göç alan Dilovası; özellikle 90’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerde şiddetin tırmanmasıyla yoğun Kürt göçüne de sahne olmuştur. Bugün kentin etnik kimlikler haritasını Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Boşnak olarak saymak mümkün olup; çoğunluğu Kürtler oluşturmaktadır. Kürtlerden sonra Türkler ve Lazlar gelmektedir. Diğer etnik gruplar ise sayısal olarak azdır. Nüfusu en az olan etnik gruplardan biri ise, Çerkezlerdir.

Bu bölümde, Dilovası’nın hangi illerden göç aldığı ve göç etme nedenleri incelenmektedir. Öncelikle, yedi mahalle muhtarı ile yapılan görüşmede kendilerinin ve mahallelerinde yaşayanların genelde nereli olduklarını sorulduğunda; verilen cevaplar Dilovası’nın, Türkiye’nin hemen hemen her bölgesinden göç aldığını göstermekle birlikte, ağırlıklı olarak Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri öne çıkmaktadır.

“Ben Akçakoca/Düzceliyim. Mahalle, genelde Sakarya, Trabzon ağırlık o şekilde Ağrı, Kars var ama az.” (Sait Ustaer, Servis İşletmecisi, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 38,02.08.2010)

³⁵⁹ Halis Başel, “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İçgöçün Nedenleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı.53, 2007, s.517–519, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/1720>, (çevrimiçi), 01.03.2010.

“ Ben Malatyalıyım. Mahallede yaşayanlar çoğunluk Giresunlu. Az da olsa Samsun, Çorum var. Ama %70’i Giresunludur.” (Hasan Iğsız, İşçi Emeklisi, 65, 05.08.2010)

“Ben Malazgirtliyim. Mahallenin geneli, Ağrı, Muş, Bingöl, Kars, Tokat, değişik illerden var.” (Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, Serbest Meslek, 60, 03.08.2010)

“Benim doğum yerim Ağrı. Mahalle karışık her yöreden var. Genelde Ağrı, Kars, Giresun, Gümüşhane, Adapazarı, Afyon, Mersin’e kadar var. Türkiye’nin her yerinden var. Ağırlık olarak Ağrı, Gümüşhane, Giresun, Bingöl.” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

“Muallim köyde doğdum ama esas olarak Ağrı’lıyım. Mahallede Ağrılısı var, Erzurumlusu var, Karslısı var. Her yöreden insan var yani. Ağırlıklı Ağrılı ve Karslıdır.” (Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 33, 09.07.2010)

“Benim doğum yerim Adapazarı, Akyazı. Mahallede yaşayanlar ağırlıklı olarak Ordu kökenli. Bingöllü de var. Adapazar’lı da var Trabzonlu da var.” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010)

“Ben Van/Muradiyelim. Mahallede her yerden insan var. Ama ağırlıklı Ağrı, Bingöl ve Muş.” (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010)

Literatürde ileri sürülen teorik göç yaklaşımlarının en genel ve önemli hipotezi, bölgeler veya ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin göç hareketlerinin itici gücü olduğudur.³⁶⁰ Sanayileşen tüm ülkelerde, sanayinin neden olduğu toplumsal değişmeye koşut olarak geleneksel işbölümünün değişmesi ile birlikte kırsal alanlardaki işgücüne olan gereksinimin azalması, yeni iş alanları bulmak amacıyla kırdan kente göçün doğmasına neden olmuştur.³⁶¹ Türkiye’de, kırsal ve kentsel alanlarda değişimle ortaya çıkan içgöçü ve yarattığı kentleşme olgusu, 1950’lilerden günümüze kadar tiplendirildiğinde ortaya iki örüntü çıkmaktadır. İlk örüntü; liberal düşüncenin egemen olmaya çalıştığı, ancak kamunun

³⁶⁰ Friedlander D, “Occupational Structure. Wa.g.es. and Migration in Late Nineteenth-Century England and Wa.g.es”, **Economic Development and Cultural Change**, v.40, n.2, 1992, s. 293.

³⁶¹ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, İsmail Aydıngün, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, Konferans, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 216.

öncülüğünü sürdüğü 1950–80 döneminde varış noktasının hâkim kentler olduğu kır-kent göç tipidir. İkinci örüntü ise; kamunun üretimden vazgeçmesi ile özelleştirilmelerin arttığı ekonomik liberalizme geçiş ve ekonominin uluslararası nitelik kazanma sürecinde yaşanan kent-kent arası göçlerdir. Daha öncesinin hâkim kentlerinin büyük kentlere dönüştüğü bu dönemde, bölge çekim merkezlerinin oluşma süreci göçlerin belli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur.³⁶² Her iki göç örüntüsünde de egemen olan göç, gönüllü ve zincirleme göç olgusudur. 1980 sonrasını kapsayan bu yoğun göç dalgasına bir de siyasi nedenli göçler eklenmiştir. Bu bağlamda özellikle 1980’lerin ortasından itibaren Doğu ve Güneydoğu illerinden ülkenin metropol alanlarına yönelen bir göç dalgası söz konusu olmuştur.³⁶³ 1950–1997 yılları arasındaki göçlerin büyük kısmını, ekonomik ve toplumsal gelişmenin büyük ölçüde kaydığı İstanbul almıştır.³⁶⁴ Aynı şekilde, 1985–1990 göç eğilimlerine doğum yeri istatistiklerinde gözlenen nüfus hareketleri açısından bakıldığında, bölgesel kalıbı desteklediğı ve bu dönemde en yüksek göç oranlarını İstanbul ve Kocaeli illerinin aldığı görülmektedir.³⁶⁵

Dilovası her iki göç döneminden de etkilenmiş bir ilçedir. Bu bölümde, sanayileşmenin başladığı dönemden belediyenin ilanına kadar geçen sürede alınan göçler birinci göç dalgası, belediyenin ilanından günümüze kadar olan süreçte alınan göçler de ikinci göç dalgası olarak ifade edilmiştir.

3.4.1.1.Birinci Göç Dalgası

Akşit, sanayileşmenin ilk başladığı dönemdeki köyden kentlere göçleri, “toprağı kıt olan köylerin genişleme olanağı bulamadığı için gençlerin umut vaat

³⁶² Mümtaz Peker, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.295.

³⁶³ İçduygu ve diğerleri, **a.g.e.**, s.219,

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, **Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması**, Yayın no. NEE-HÜ06.01, 2006, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tygona/TYGONA_rapor.pdf, (çevrimiçi), 05.05.2011.

Bahattin Akşit, “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”, **Türkiye’de İç Göç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.26.

³⁶⁴ Peker, **a.g.e.**, s.296,

³⁶⁵ Ferhunde Özbay, “İstanbul’da Göç ve İl içi Nüfus Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.279.

eden kentlere yönelmeleri” şeklinde açıklamaktadır. Göçlerin yöneldiği yerler İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentler olmuştur. 1965–70 dönemindeki göçlerin ise, ağırlıklı olarak Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunan köylerden kaynaklı olduğunu ve bu göçlerin hem bölgelerine yakın kentlerin hem de büyük kentlerin etkisi altına girdiğini belirtmiştir.³⁶⁶

Dilovası’nın göçle tanışması, 1967 yılında ilk sanayi nüvesinin atılmasıyla başlamıştır. Bu dönemde köy statüsünde olan Dilovası’na yaşanan ilk göçler çok yoğun olmamakla birlikte belediyenin kurulmasına kadar devam etmiştir. Özellikle 1950’lilerin ortasında başlayan ithal ikameci politikalar; kentlerin sermaye birikiminin sağlandığı, yeniden üretildiği ve rant gelirlerinin olduğu odaklar olarak göçü çeken alanlar olmuşlardır.³⁶⁷ Ekonomik fırsatların mekansal dağılımının eşitsiz olmasından kaynaklanan bu göçler de; Dilovası, Kocaeli ve İstanbul gibi sanayi kentlerinin arasında kalarak aslında İstanbul’a giden göçün ilk durağını oluşturmuştur. Dilovası sanayisinin yarattığı maddi kazanç olanaklarının tetiklediği ve kalifiye olmayan işgücünün oluşturduğu bu göçü ağırlıklı olarak Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindeki kırsal alanlardan gelenler oluşturmuştur. Bu göçlerle oluşan göçmen ağırları sayesinde, bu bölgelerden bireysel ve ekonomik göç kanalları da bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bir kısmı fabrikalarda iş imkânı bulan bu göçmenler, daha sonra gelecekler için yol açmıştır.

Mahallelerde yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin 21’ini birinci göç dalgası olarak adlandırılan dönemde Dilovası’na göç edenler oluşturmaktadır.

“1974’den bu yana buradayım. (..) Van’dan Konya’ya Konya’dan da buraya geldim. Ailemle birlikte geldik. Nasip üzerine geldik. (..) Öyle geldik yerleştik burada kaldık. (..) Daha sonradan akrabalarımız geldi. (..)” (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010)

“1979 tarihinden beri burada yaşıyorum. Buraya nasıl geldik. Memleketimizden kendi isteğimiz üzerine geldik. Herhangi bir sorun yoktu. Rahmetli babam bizden önce buraya kardeşlerimle birlikte

³⁶⁶ Akşit, **a.g.e.**, s.26.

³⁶⁷ Eraydın, Sermaye Birikim Sürecinde Kentler, **a.g.e.**, s.147.

yerleşti dedi ki buranın durumu daha iyidir daha olumludur. (..)
(Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

“1970’den beri burada oturuyorum. Samsun’luyum. Burada o zaman bina yoktu bir tek İzocam vardır. Bir de döküm fabrikası var ya o yapılıyordu. Ben Paşabahçe’ye gelmişim ilk önce orada kaldım 2–3 sene, fabrikaya girmeye gelmişim. Ama olmadı giremedim. (..) Sonra inşaat ustası oldum. Ondan sonra buradaki Nasaş’ın inşaatını bir müteahhit almış. (..) Müteahhit yapamadı bırakmış işi. Bizim patronu çağırmışlar ihaleye girdik aldık ihaleyi geldik buraya yerleştik. (..) Sonra ailemizi getirdik. (..)” (Mehmet Kaya, Emekli İnşaat Ustası, 69, 06.08.2010)

“1975 yılından beri ailem burada ben de doğduğumdan beri buradayım. Ailemin gelme nedeni iş, aş herkesin olduğu gibi. Direkt Ağrıdan buraya gelmişler. Akrabalarımın çoğunluğu burada yaşıyor. Dedemler ailecek geldiler buraya daha sonradan akrabalarımız bizim yanımıza yavaş yavaş gelmeye başladılar.” (Ercan Dursun, 33, Elektrik Mühendisi, 11.08.2010)

“25 senedir buradayım. 1975’de geldim. Çalışmaya, işe gelmişim. İlk önce İstanbul a geldim. Orada bir atölye vardı. Orada çalıştım. Sonra burada hemşeriler vardı. Onların yanına geldim.” (Muharrem Açıkgöz, İşçi Emeklisi, 60, 09.07.2010)

Dilovası’nın nüfusu, henüz belediye kurulmadan ve Dilovası’nın Çerkeşli köyü olarak anıldığı ve sanayileşenin yani başladığı dönem olan 1970 yılında 1226 iken, 1985’de 7227 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde Dilovası’nda sadece 11 büyük fabrika kurulmuştur. Yeni oluşan sanayi alanlarındaki işgücü eksikliği göç için karşı konulmaz bir çekim gücü oluşturmaktadır. Belediyenin kurulmasına kadar geçen dönemde Dilovası yeni sanayileşmektedir ve sanayinin işgücüne ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılayacak olan işgücünü de, sanayide çalışmak umuduyla gelen göçmenler oluşturmaktadır. Bu dönemde Dilovası farklı bölgelerden göç almasına rağmen göçmenlerin göç etme nedenleri birbirine benzemekte, yaşadıkları yerde yeterli geçim kaynaklarının olmaması göç etme nedenlerini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle göç etme nedenleri ekonomik kaynaklıdır.

“1974 yılından beri buradayız. Babam Ardahan’da çiftçilikle uğraşıyordu. (..) Maddi durumlardan dolayı göç etmiş.” (Ünsal Taşdemir, Serbest Meslek, 41, 09.07.2010)

“1979 yılında geldik. O zaman ufaktım Ağrı’da. Babam tam niye geldi bilmiyorum. Ama terörle ilgili değil. Babam çiftçiydi. Daha iyi şartlarda yaşarım diye buraya geldi.” (Ahmet Demir, Serbest Meslek, 44, 09.07.2010)

“Malatya’dan geldim, 1968 yılından beri bu bölgedeyim. Dilovası ve Hereke bölgesinde. 1970 yılından beri Dilovası’ndayım. Mesleğim itibariyle ben dozer operatörüym. 68 yılında Devlet Demir Yolları ikinci hat işletmesi başlamıştı yol çalışması. Ben oraya geldim. Hereke tüneline açtım. Tütünçiftlik, Hereke, Dilovası arasındaki demiryolu inşaatlarında çalıştım.” (Hasan Iğsız, İşçi Emeklisi, 65, 05.08.2010)

“1970 senesinde Çorum’dan geldim. Şimdi biz buraya üç kardeş iş için geldik. Sanayiden yararlanmak için geldik daha doğrusu.” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010)

“25 senedir buradayız. (..) Yaşam şartları Karadeniz’de çalışma yerleri olmadığı için, geçim derdi yüzünden geldik. Önce babamız gelmiş. Biz daha küçüktük. Babam geldiğinde burada akrabaları vardı.” (Özcan Güven, İşçi, 39, 02.08.2010)

“Benim dedem ilk öğretmenlerden. Doğuda, erkek nüfus çok önemli tarlada, tarımda çalışacak insan gücü çok önemli. Babamlar üç kardeşmiş biz burada yaşayamayız demişler. Dedemin vefatından sonra babam ağabeylik yapmış iki kardeşini almış bu bölgeye gelmiş. Babam zaten İstanbul bölgesine gelip çalışıyormuş sürekli işte dayılarım gelmiş bizden önce o gelip buradan bir yer almış sonra da bizi getirdi.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Belediye ilanına kadar göçmen olarak Dilovası’na gelen görüşmeciler arasında sadece üç kişi göç etme nedeni olarak yeterli geçim kaynağı olmamasının dışında neden belirtmiştir. Ardahan’dan 1974 yılında gelen Resül Enci, memleketinde gelir durumunun iyi olduğunu, akrabalarının yanına geldiğini söylemiştir.

“Ben normal olarak göç ettim. Yani canım istedi geldim. Millet geldi ben de millete uydum geldim. Durumum iyiydi aslında. Akrabalarımın yanına geldim.” (Resül Enci, Pazarcı, 55, 09.07.2010)

Dilovası kurucu Belediye Başkanı Ercan Dalkılıç, babasının emekli olduktan sonra dinlenmek için Dilovası'na yerleştiğini, kendisinin de babasının yanına geldiğini söylemiştir.

“Ben Dilovası'na şundan geldim benim babam tapu sicil müdürü idi. Babam emekli olup burada bir akrabasının yanına geldi. Ve burası da o dönem bağ bahçe idi. Şuradan yukarı şeftali, üzüm yani tatil yeri gibi idi. Tamamen doğa vardı. Emekli sonrası rahat ederim mantığı ile gelip buraya öyle yerleşti bir de akraba vesile oldu. Ben de Ankara'daydım. Oradan geldim.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

1975 yılında Giresun'dan gelen Mustafa Cebeci ise, saklanmak için buraya geldiğini belirtmiştir.

“Giresunluyum 1975 yılında geldim buraya(..). Ben İstanbul'da kalmayı istemedim. Çünkü memlekette biraz karışık işlerimiz vardır. Bakarsın ensemize birisi kurşun sıkar dedik omuzladık ceketini geldik. Ben beş sene otobüs yoluna çıkmadım(..)” (Mustafa Cebeci, Kaynak Ustası, 67, 09.08.2010)

Literatürde Türkiye'nin iç göçlerinin dönemlemesini yapan birçok araştırma bulunmaktadır.³⁶⁸ Bu araştırmalarda iç göçlerde 1960'lı yılların sonları, 1970'li yıllar ve 1980'li yıllarına başına kadar daha çok kentsel alanlardaki dönüşümün belirleyici olduğu yani kentlerin çekiciliği anlatılmaktadır. Yine aynı araştırmalarda 1960 ve 1970'lerde kır-kent göç türünün başat göç türü olduğu, 1970'lerden 1980'lere kadar ise ağırlıklı olan göç türünün kent-kent göçü olduğu ifade edilmektedir. Dilovası'nda yapılan görüşmelerde, Dilovası'nın yukarıda anlattığımız dönemi olan, 1960'ların sonundan 1980'lerin sonuna kadar yani belediye ilanına kadarki dönemde karşılaştığı göç türünün kır-kent göçü olduğu görülmüştür. Bu dönemde Dilovası kent-kent göçünü almamıştır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu köylerinden Dilovası'na gelmiştir.

³⁶⁸ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, İlhan Tekeli, “Türkiye'deki Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler”, **Göç ve Ötesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2008, Bahattin Akşit, “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”, **Türkiye'de İçgöç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

3.4.1.2.İkinci Göç Dalgası

Dilovası'nda Çerkeşli köylüsü Yusuf Kenan Özen'in ifade ettiği gibi "bavulunu kapam geldi" şeklinde oluşan ikinci ve en yoğun göç dalgası, 1987 yılından sonra yaşanmıştır. Dilovası'nın statüsünün değişerek belediye olmasından sonra başlayan ve 2000'li yıllara kadar süren bu göç dalgasını, birinci göç dalgasında ortaya çıkan dayanışma ağları ve Türkiye'de iç göçlerde yeni bir akım olarak 1990'larda ortaya çıkan Güneydoğu ve Doğu illerinden metropoliten alanlara yaşanan yoğun nüfus hareketi oluşturmaktadır.

Görüşmecilerden 10 kişi, Dilovası'na bu dönemde göç etmiş göçmenlerden oluşmaktadır. Tokat ve Düzce'den göç edenler dışındakiler Erzurum, Kars, Ağrı, Bingöl illerinden gelen göçmenlerdir.

"Dilovası'na şöyle geldik. İlk 1976'larda dedem yerleşti. Bize de çocukluğumuzdan beri sen dedenin yanına gideceksin diye memlekette öyle bir şey verdiler. Okul bitti. Dedemizin yanına geldik." (Sait Ustaer, Servis İşletmecisi, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 38,02.08.2010)

"Ben Tokatlıyım. Geldiğimizde belediye ilan edilmişti. Tüm akrabalarım burada. Orada kalabalık vardı. Arazi yoktu. Çıktık geldik buraya." (Eray Doğançay, Emekli, 44, 09.08.2010)

"1989'dan beri burada oturuyorum. Burada yerleşen nüfusun % 90'ı sadece ekonomik olarak yani birisi gelmiş burada bir iş gücü sahibi olmuştur. Akrabası ona özenerek gelmiştir ya da köylüsü ona özenerek gelmiştir." (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010)

"Biz kalabalıktık. Altı kardeşlik. Başımıza herhangi bir iş gelmesin, bir olay olmasın diye geldik." (Şerafettin Akbulut, Güvenlikçi, 47, 07.08.2010)

"Bizim köyde çok kavga olurdu. Öldürme çok olurdu. Her sene üç dört kişi düşer, kan davası yüzünden. Bizim düşmanlığımız yok ama çocuklarımızın başı derde girmesin diye göç ettik(..)" (İsrafil Mengübeti, İnşaat İşçisi, 46, 07.08.2010)

“Ağabeylerim iş bulmak için geldi. Ben eşimin tayini nedeni ile geldim. Eşim sağlıkçı Dilovası sağlık il başkanlığında çalışıyor. Daha önce Erzurum’daydı. (..)” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

“Trabzon’dan geldim. Daha iyi istikbal kazanmak için. Biz dokuz kardeşiz Karadeniz’de arazi kıt orada kalmamız icap etmedi. Buraya göç ettik.” (Fevzi Turgut, İşçi Emeklisi, 66, 09.08.2010).

Bu dönemde göçlerin başlıca iki kaynağı göze çarpmaktadır. Birincisini yeni kurulan belediyenin oy kaygısı ile Doğu illerinden getirdiği göçmenler oluşturmaktadır. Hürriyet gazetesinde “Küçük Çete Yuvası” başlıkla haberde Dilovası belediye olduktan sonra yörede göçün ve suçun arttığı belirtilmiştir;

“Dilovası 1987’de belediye olunca, siyasi hesapların da araya girmesiyle nüfusu hızla artan bir göç merkezi oldu. Taban oluşturmak isteyen belediye başkan adayları hemşerilerine hem iş hem de bedava yerleşim vaatleriyle Dilovası’nı cazip hale getirdiler”³⁶⁹

Dilovası’na ilk gelenlerden biri olan Samsun’lu Mehmet Kaya ve eşi bölgenin bu dönemde kurulan dayanışma ağları ve belediye kanalı ile çok göç aldığını belirtmektedir.

“Göçler en çok Ercan’ın (Kurucu Belediye Başkanı) zamanında geldi. Kürtler belediye başkanı olunca burası doldu hep.” (Mehmet Kaya, Emekli İnşaat Ustası, 69, 06.08.2010)

“Allahın sabahı bir kamyon Kürt geliyordu yani doğulular bir kamyon. Hatta gelirlerdi teyze ne olur senin bu ev çok büyük bizi de bir köşeye al diyorlardı. Devam etti hiç arkası durmadı ki. Biz bu arsayı aldığımızda doğulu kimse yoktu hatta bizim bey dedi ki bizim burada Samsun’dan gelme 200 tane işçimiz vardı. Bu şu ilerde bir yerde 30 hanelik yeri doğulular aldı gelecek sonra canımız yanacak dedi. Beş on hane ara ara varmış. Fakat 30 hane oraya gelince artık arkası akın etti. Şu sene bu sene diyemem akın akın halinde geldiler.” (Servet Kaya, Ev hanımı, 68, 05.08.2010)

Çerkeşli köylüsü olan Cumhur Cihan, aynı şekilde Belediye ilanından sonra bölgenin çok hızlı göç aldığını söylemektedir.

³⁶⁹ Hürriyet Gazetesi “Küçük Çete Yuvası” başlıklı haber, 28.05.2005.

“Belediye kurulduktan göç daha arttı. Belediye Başkanı onlardandı. 1988 yılında bir ticari taksi aldım. Sekiz sene taksicilik yaptım. Oraların en azgın olduğu zamandı. Öyle bir mafya tipler çoğaldı. Adam taksi tutuyor ama taksimetre açamazsın borcun şu kadar diyemezsin. Bu belediye olduktan sonra çok göç geldi. Zaten çok geldiği için kazandılar.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Belediyenin oy kaygısı ile getirdiği göçlerin yanında, Türkiye’nin neo liberal ekonomi politikaları ile kırdı işsizleşen köylülüğün ve Doğu’daki çatışma ortamının meydana getirdiği sosyo-ekonomik eşitsizlikler, Dilovası’na bu dönemde yönelen göçün en temel nedenlerinden biri olmuştur. Doğu bölgelerinin başlıca gelir kaynağı olan hayvancılığa, güvenlik nedeniyle uygulanan “mera yasağı” ve yanlış hayvancılık politikaları sonucu darbe vurulmuş olması bölgede zaten yoksul durumda olan göçmenlerin daha fazla geçim sıkıntısına girmesine neden olmuştur. Bu geçim sıkıntısının yanında ortaya çıkan güvenlik kaygısıyla göçmenler, ilk ulaşabildikleri güvenli bölgeyi tercih etmişlerdir. Doğu illerinden gelen bu nüfus hareketi, ucuz işgücü niteliği ile belirli kentlerde yoğunlaşmaktadır. Bu kentler arasında da önceliği İstanbul ve Kocaeli almaktadır.

Dilovası’na ağırlık olarak Doğu illerinden -Ağrı, Bingöl, Erzurum, Kars- gelen bu göçün birincil nedenini, güvenlik ve meraların yasaklanması oluşturmaktadır. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Dilovası Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden hiç yok denecek kadar az göç almıştır. Bunun nedeni birinci göç dalgası ile kurulmuş göçmen ağlarına bağlanabilir. İlk sanayileşmeye başladığı dönemde Doğu Anadolu Bölgesinden göç almış olması sürecin aynı şekilde devam etmesine neden olmuştur.

Görüşmeciler Doğu Bölgesinde yaşanan sorunlardan kaynaklı göç için şunları söylemişlerdir:

“Buradaki nüfusun % 60-70’i doğudan gelen bunların çok büyük bir bölümü savaştan kaynaklı gelenlerdir çatışmalardan kaynaklı gelenlerden zorunlu göçle değil işsizlikten kaynaklı meralar yasaklandı oradaki insanlar hayvancılıkla geçiniyorlar mera

yasaklanınca onların köyde yaşam alanları kalmadı kalmayınca da haliyle buraya daha önce göç etmiş akrabalarının yanına taşındılar. En çok göçün olduğu dönem 1988'den 1995'lere kadar çok yoğun bir göç birden oluşmuş bir Dilovası aslında buradaki göç çatışmalardan kaynaklı göç." (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

BDP'nin ilçe teşkilatında çalışan ve hurdacılık yapan Bingöl'lü Metin Dalgacı da Doğu göçü için aynı şeyleri söylemiştir.

"Buraya gelen Kürtlerin ekonomik olarak ya da adam köyde barınamamıştır iş gücü sahibi olmamıştır. Vurmuştur, kırmıştır, dağıtmıştır, bugün buraya kendine yerleşim yeri olarak seçmiştir. Aslında burası o suçlar için o dönem hakikaten birebir bir yerdir. Mesela şu an benim bulunduğum nokta bir dağdı burası ama şu aşağı kısmı yolun altı olduğu gibi meyve bahçeleriydi." (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010)

1979 yılından beri Dilovası'nda yaşayan Bingöllü İdris Aydik, Doğu göçlerinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Ben şahsen şunu rahatlıkla şöyle söyleyebilirim. Benim gençliğim burada geçti. Ben buradayken doğu çok kötüydü. Köylerden gençlerimiz yani korkudan buraya çok gelenler oluyordu bana söylüyorlardı işte bu gece böyle oldu bize böyle yaptılar. İşte bize zorla işkence yaptılar. Bu tür şeyler konuşuluyordu. Ama ben o işkenceyi görmedim. Kendim şahsen doğuda görmedim çünkü ben buradaydım. Yani 87 göç durumu çoğu köyler o beladan buraya ikamet ettiler. Benim annem babam ağabeylerim orada daha bizim köyümüz duruyor. Bazı köyler harabe oldular. Örneğin almış yetmiş haneli köyden hiç kimse kalmadı." (İdris Aydik, Taş Duvar Ustası, 47, 09.08.2010)

İkinci göç dalgası ile Dilovası'na gelen Mirali Aslan da, Doğu göçleri için benzer şeyleri söylemektedir.

"1958 doğumlu. Bingöllüyüm. 1993 yılından beri buradayım. Bingöl'den direk buraya geldim. Biliyorsun Doğu'yu artık söylemeye gerek yok. Terörle bağlantılı değil ama mecbur kaldık, kaçtık iş vardı ama köyde huzur yoktu o yüzden geldik. Buraya akrabalarımız burada diye geldik." (Mirali Aslan, İşçi emeklisi ve Güvenlikçi, 53, 09.08.2010).

Türkiye İstatistik Kurumu, 1996 yılı, İller ve Bölgeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'ya en yüksek katkıyı % 36,6 ile Marmara Bölgesi'nin, en düşük katkıyı ise % 3,8 ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin verdiğini belirtmektedir. İllerin GSYİH (cari fiyatlarla) içindeki payına göre yapılan sıralamada; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Adana, İçel, Antalya, Konya, Manisa illeri ilk on sırada yer almıştır. Buna karşılık Bartın, Bingöl, Gümüşhane, Hakkâri, Tunceli, Iğdır, Ardahan ve Bayburt ilçelerinin her birinin GSYİH içindeki payı sadece % 0,1'dir.³⁷⁰ Dilovası, GSYİH en yüksek olduğu iki ilin ortasında kalarak hem sanayi işletmelerinin artışından hem de buna bağlı olarak göçlerin artışından etkilenmiştir. Buna karşılık Dilovası'na göç veren illerin GSYİH içindeki payı son derece düşüktür. Başka bir ifadeyle, bu illerde yaşayanların geçim kaynakları son derece sınırlıdır.

1987 yılında Dilovası belde belediyesi olduktan sonra yapılan 1990 yılındaki nüfus sayımında beldenin nüfusu 18.590 kişiye çıkmıştır. 2000 yılında artış yine aynı hızla devam etmiş ilçenin nüfusu 28.809 kişiye ulaşmıştır. Göçmenlerin özellikle bu bölgeyi tercih etme nedenleri arasında, seçilen ilk belediye başkanı da dâhil olmak üzere ilk göç dalgasında kurulan göçmen ağları, bölgenin maddi kazanç olanakları ve İstanbul'a yakınlığı yer almaktadır. Dilovası'nın belediye olması, bölgenin daha fazla sanayileşmeye açılmasına neden olmuş ve yoğunlaşan sanayi ya da başka bir deyişle artan işgücü talebi bölgeye göçün artmasıyla paralellik oluşturmuştur. Bu işgücü ağırlıklı, Doğu Anadolu bölgesi kaynaklıdır ve göç etme nedenleri yaşadıkları yerde yaşamlarını sürdürme olanağını kaybetmeleridir.

1965 doğumlu Karşlı İsrail Mengübeti, 1990 senesinde tüm ailesi ile Dilovası'na göç ediyor. Neden olarak;

“İş yok, aş yok, güç yok. (..) Gerçi orada yoksulduk. Biz rençberlik, hayvancılık yapıyorduk. Başka iş yok orada. (..)” demektedir.

³⁷⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Merkez Yönetim Kurulu Somut Politikalar Çalışma Grubu, “Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nden Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s.334.

1964 doğumlu Kars doğumlu Şerafettin Akbulut ise, 1988 yılında tüm ailesi ile birlikte Kars'tan Dilovası'na göç etme nedeni olarak;

“(..) Babam memlekette hayvancılık yapıyordu. Burayı çiftlik diye aldık. Hayvancılık yapacaktık çok az bir süre 1988–1990 arasında yapabildik. (..)” demektedir.

20 yıldan beri Dilovası'nda yaşayan 32 yaşındaki Bingöl'ü Metin Dalgacı göç etme nedenini;

“Ekonomik amaçlı geldik herhangi başka bir amaçla değil gerçi ekonomik olarak geldik ama babam inşaat ustasıydı. Bizim köyümüz iki dağın arasında bir yerdi. Hatta Vizontele'nin en güzel örneği diyebilirim yani bizim köyümüz iki dağın arasında ben çok iyi hatırlıyorum. İlk televizyon geldiği zaman dağın tepesine anten çekerdik. Anteni kurardık aşağıya bağırırdık geldi mi geldi gelmedi mi biri bağırırdı gel diye aşağıya inerdik bir rüzgâr çıkardı tekrar git anten düzelt Vizontele'nin aynısı yaşanırdı.” şeklinde açıklama yapmaktadır.

Mahallelerde yapılan görüşmelerde 31 görüşmecinin hepsi göçmenlerden oluşmaktadır. Bunlardan 21 görüşmeci belediye ilanından önce geldiklerini söylemişlerdir.³⁷¹ Diğerlerinin ise Dilovası'na geliş tarihleri belediye ilanından sonra olup, genelde akrabalarının yanlarına geldiklerini belirtmişlerdir. Yine görüşmecilerin 6'sı Ağrı, 3'ü Bingöl, 3'ü Kars, 2'si Erzurum, 2'si Ardahan, 2'si Samsun; diğerleri ise, Van, Sakarya, Akyazı, Sivas, Düzce, Tokat, Çorum, Uşak, Giresun, Malatya ve Ordu illerinden gelen göçmenlerden oluşturmaktadır. Dilovası sanayileşmenin başladığı yıllarda, her yöreden göç almasına rağmen ağırlıklı olarak Ağrı'dan göç almıştır. Sonraki yıllarda da Ağrı göçleri önceliğini korumuş, şu anda nüfusun yarısına yakın kısmını Ağrılılar oluşturmaktadır. Bugün Dilovası Belediye başkanı olan Ağrılı Cemil Yaman bu konuda şunu söylemektedir:

“Dilovası'nda Ağrı'lının ya da Doğu illerinden gelenler genelde akrabalarının yanına gelmişlerdir. Buraya ilk Ağrılılar gelmiş dolayısıyla % 40'ı Ağrılıdır. Sonra da Karşılar gelmiş. Bu bölgede Güneydoğulu çok azdır.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

³⁷¹ Bu görüşmecilerin bazılarının doğum yeri Dilovası ya da çok küçük yaşta ailesi ile birlikte gelmişlerdir. Göç geliş tarihleri olarak ailelerinin geldikleri tarihler dikkate alınmıştır.

Görüşmecilerin, büyük çoğunluğu göç etme nedenleri olarak “geçim kaynaklarının az olmasını” açıklamışlardır. Yaşadıkları yerlerde kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını sürdürme koşulları olmadığı ya da kalmadığı için göç etmektedirler. Alsında bu durum yani geçim kaynaklarının az olması ya da olmaması bir çeşit yerinden edilme biçiminde göç olarak görünmektedir.

Kentleşme sürecinin bir bölümünü kırsal alanlarda yaşanan dönüşüm oluştururken, diğer kısmını hatta en önemli kısmını kente gelenlerin kentte yaşadıkları ve yarattıkları dönüşümler oluşturmaktadır. Tekeli’ye göre toplumsal araştırmalar konu olan bu dönüşümler ve kente gelenlerin uyumu üç ayrı boyutta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, kentte yaşamak için konut edinme ve yer sağlama çabaları sonucunda oluşan gecekondulaşmadır. İkinci boyutu, gecekondularda yaşayanların emek pazarı içinde kendilerine nasıl yer açtıkları ve formel pazarda yer bulamayan göçmenlerin enformel pazarı nasıl yarattıkları oluşturmaktadır. Üçüncü boyut ise, kente gelenlerin bir kültürel değişim geçirip geçirmediği ve ne türde kültürel gelişmelere aracılık ettikleridir.³⁷² Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Dilovası’nda barınma ihtiyacı sonucunda sanayi gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan birinci boyut olan gecekondulaşma sürecine bakılacaktır.

3.4.2. Dilovası ve Gecekondulaşma

07.06.1969 yılında Milliye Gazetesinde yayınlanan “Sosyal Yapı Değişimleri Açısından Türkiye’de Gecekondu Sorunu” adlı yazı dizisinin bir bölümünde Kemal Karpat “yerleşmeyi körükleyen en güçlü unsurun sanayileşme” olduğunu ve sanayileşen yerlerin hemen etrafında gecekondu yerleşimlerinin geliştiğini yazmıştı:

“(..) Endüstrileşmenin nerede olursa olsun şehre büyük insan kitlelerini çekmekte birinci derecede rolü vardır. Bunun için şehirde gecekonduların kuruluşunu ilk tayin amilin iş yerleri olduğu söylenebilir. Her gecekondu mahallesinin yakınlarında muhakkak ki bir fabrika veya başka çeşit işyerlerini bulmak

³⁷² Tekeli, Göç ve Ötesi, a.g.e, s.54.

mümkündür.(..) İlk kurulan bir gecekondu nüvesi etrafında az zaman sonra belirli bir işyerinde çalışan kimseler yerleşir. Sonra bunları akrabaları ve tanıdıkları takip eder. Bir süre sonra orada bakkaliye, kahvehane gibi işyerleri açılarak gecekondu başlı başına bir sosyal varlık olarak meydana çıkar.”³⁷³

Şenyapılı, İstanbul’un büyümesi ve yoğunluğun artması sonucunda, kenti içinde yükselen rantları ödeyemeyen, mekanda sıkışan ve diğer sanayilerle bir arada bulunmaktan doğan dışsallıklardan yararlanmayan orta ve büyük ölçekli sanayi işletmelerinin kentin köy ya da bağımsız belediye alanlarına doğru kaydığını ve sanayinin bu hareketliliği sonucunda yerleştikleri köy ya da bağımsız belediyelerin kendi sınırları içindeki arazi kullanım kararlarını kendilerinin vermelerinin, sanayi çevresinde ortaya çıkan gecekonduların gelişimini hızlandırdığını belirtmektedir.³⁷⁴ İstanbul sanayinin Londra ve Ankara asfaltlarını izleyerek yayılması, kentin doğuda Gebze, batıda Silivri’ye doğru gelişmesini sağlamıştır. Doğu’ya doğru kayan sanayi genellikle sermaye yoğun ve ara mallar üreten sanayi tipi olup bu sanayiye bağımlı olarak da İstanbul’da Soğanlık, Başbüyük, Ümraniye, Fikirtepe gibi yerleşme yerleri ve gecekondu birimleri³⁷⁵ gelişirken daha doğuda ise Dilovası gibi gecekondu birimleri gelişmiştir.

Gecekondu, kırdan kente göç eden ve işçileşmeye aday olan göçmenlerin barınma sorunu sonucu ortaya çıkmıştır. Kentlerde tarımdan koparak göç eden göçmenlerin barınmalarını sağlayacak yeterli konut stokunun bulunmaması, göçmenlerin kendi başlarının çaresine bakmalarına dolayısıyla da genellikle hazine arazisi üzerine kendi olanaklarıyla yaptıkları konut tipi olan gecekonduların doğmasına neden olmuştur.³⁷⁶ Kır-kent göçlerinin başladığı dönemde kurulan gecekondu, göçmenlerin kendi emekleri ile yapım süreçlerini gerçekleştirdikleri

³⁷³ Milliyet Gazetesi, “Sosyal Yapı ve Değişimleri Açısından Türkiye’de Gecekondu Sorunu”, 17.06.1969, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=gecekondu&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

³⁷⁴ Tansı Şenyapılı, “Cumhuriyet’in 75.yılı Gecekondu’nun 50.yılı”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 303.

³⁷⁵ Tansı Şenyapılı, **Gecekondu Çevre İşçilerin Mekanı**, Ankara: OTDÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1981, s.34.

³⁷⁶ Tahire Erman, “Kent ve Gecekondu”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner Övner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010, s.228.

konutlar olup, en temel özellikleri kullanıcısı ile yapımcısı arasında ayrım olmamasıdır. Dolayısıyla, kentleşmenin ilk başlarında ortaya çıkan gecekondu değişim değeri için değil kullanım değeri için üretilmiştir.³⁷⁷ Türkiye’de kentleşme sürecinin önemli durak noktalarından biri olan gecekondulaşma, 1960’lı yıllara kadar genellikle politik ve örgütlü olmayıp yerel yönetimlerin kayıtsızlığı ile birbirinden kopuk olarak yoğun bir gelişme gösterirken, 1970’li yıllarda politik bir karakter kazanmış ve özellikle bu nedenden dolayı devlet müdahalesi ile karşılaşmıştır.³⁷⁸ 1980’li yıllarda ise, yerel yöneticilerin oy kaygısı nedeni ile hoşgörülü davranmaları ve gecekonduları formel konut piyasasına katmak için çıkartılan yasalar gecekondulaşmanın artmasına neden olmuştur.³⁷⁹

Şenyapılı, kır ve kent arasındaki ilişkinin kente iki önemli güvence kaynağı elde edene kadar sürdüğünü söylemektedir. Bunlardan birincisi örgütlü bir iş ikincisi ise kent toprağıdır. Göçmenler için, kent toprağı ve üzerindeki barınak paranın satın alma gücü düşerken sürekli değer kazanarak sahibini korumakta ve rantıye olma olanağı sağlamanın³⁸⁰ yanında mekanda tutunma aracı olarak işlev görmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Dilovası’ndaki konut mülkiyetinin durumu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bugün Dilovası tamamen gecekondulardan oluşmuş bir ilçedir. Dilovası’nda yaşayanlara evlerinin mülkiyet durumu sorulduğu zaman genellikle alınan cevap 2B³⁸¹ arazisi üzerinde ve gecekondu olduğu şeklindedir. Belediyenin kurulmasında önce Çerkeşli köyü halindeyken başlayan

³⁷⁷ Melih Pınarcıoğlu, Oğuz Işık, **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2003. s.112–113.

³⁷⁸ Şükrü Aslan, **1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.77–80.

³⁷⁹ “İslah İmar Planı Yasa Grubu” olarak adlandırılan Özal Hükümeti yasaları: 2805 sayılı İslah Planları Kanunu (1983), 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu (1983), 2981 sayılı İmar Affı Kanunu (1984), 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu (1984), 3194 sayılı İmar Kanunu (1985) Erman, **a.g.e.**, s.240.

³⁸⁰ Şenyapılı, **Gecekondular Çevre İşçilerinin Mekanı**, **a.g.e.**, s.34.

³⁸¹ Kamuoyunda “2B” olarak ifade edilen durum 6831 sayılı Orman Kanunun 2.maddesinin B.bendidir. “31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları, Orman sınırları dışına çıkartılır.

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.6831&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>, 15.04.2011.

gecekondulaşma süreci bugün yerini formel konut piyasasına bırakmıştır. Dilovası Belediye Başkanı Cemil Yaman ilçenin konut yapısını şöyle ifade etmektedir:

“Dilovası’nın büyük bir kısmı 2B ve orman arazileri üzerinde dolayısıyla imarı ile ilgili ciddi anlamda sıkıntıları var. Ama yeni yapmayı düşündüğümüz Dilovası şehrini daha planlı programlı yapacağız. Yerleşimin olduğu yerler % 70–72 civarında 2B ve orman arazileridir. Normalde isimleri gecekondu ama gecekonduktan çıkmışlar.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Dilovası’nın erken kentleşme döneminde yapılmış olan gecekonduların bir kısmı apartman haline gelmiş, ancak mülkiyet durumları değişmemiştir. Ekinci’nin gecekondulaşma olgusunun yerini “kaçak yapılaşma ve kaçak kentleşmeye” bıraktığını söylediği tüm nedenler Dilovası’nda gerçekleşmiş ve sanayi işletmelerinin dışında yerleşim yerlerinin büyük bir bölümü kaçak olarak inşa edilmiştir.

“Apartman hatta villa şeklinde yasadışı yapılaşmanın emlak piyasasında önemli bir yer tutması ve kiralık yasadışı binaların satılık binalara dönüşmesi ve bu tür yapıların olduğu bölgelere kentsel hizmetlerin götürülmesi hatta birçoğunda sağlık ocağı, okul, süpermarketler gibi sosyal donatıların gerçekleşmesi ve bütün bunlara ek olarak belde belediyesinden ilçe belediyesi yapılarak hem hukuksal anlamda hem de yerel yönetim demokrasisi ilişkileri içerisinde meşrulaştırılarak yasal ve yönetsel güvenceye kavuşturulması, Türkiye’de gecekondulaşma kavramının yerini birçok bölgede kaçak yapılaşma ve kaçak kentleşme olgusuna bırakmasının zincirleme nedenlerini oluşturmaktadır.”³⁸²

Dilovası’nda da sanayileşmenin başlamasıyla, iş bulmak umuduyla gelen göçmenlerin sanayinin çevresinde de gecekondulaşma başlamıştır. Dilovası’na fabrika inşaatı için ilk gelenlerden biri olan Samsunlu Mehmet Kaya, ilçeye ilk gelişini şöyle ifade etmiştir:

³⁸² Oktay Ekinci, “Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.191.

“Geldik indik arabadan ev filan çoluk çocuk getireceğim ya Paşabahçe’den hiçbir ev yok(..). Bir İzocam vardı bir de döküm fabrikası Diler vardı. Onu da yapıyorlardı daha fabrika faaliyete geçmemiştir. İki adam oturuyor merhaba dedim adamlara dedim ya ev arıyorum, güldüler ikisi de burada ev olur mu dediler dağın başında. Dedim ben fabrikayı yapmaya geldim. İyi yaptınız geldiniz ama ya Hereke’de oturacaksın ya da Gebze’de. Benim arabam yok sabah altıda nasıl kalkayım da ben işçilere işbaşı yaptırayım. Valla sen bilirsin dediler. Aşağıda tam Nasaş’ın karşısında o müteahhitler bir yazıhane yapmışlar kendilerine o yazıhanenin yeri Çerkeşli köylüsünün yeri dedi yaparsın üstüne bir kat. Yalnız dedim para vermem. Bedavadan bir kat yaptım içine oturdum. O yer Çerkeşlinin olduğu için tapulu yeri.” (Mehmet Kaya, Emekli İnşaat Ustası, 69, 06.08.2010)

Sanayileşmenin hızlanması bölgede gecekondunun da hızlanmasına neden olmuştur. Dilovası gibi ortaya çıkan gecekondular yerleşmelerinin özelliği sadece sanayiye mekansal bağlılığı değil; aynı zamanda arazinin mülkiyetinin, imar denetiminin ve yasal durumunun belirsiz oluşudur.³⁸³ Sanayileşmenin başladığı dönemde Dilovası’nın köy statüsünde olması sanayi işletmelerinin düzensiz yerleşmelerini sağlarken aynı zamanda sanayiye bağlı göçle gelen göçmenlerin de barınma sorununun denetimsiz çözülmesini sağlamıştır. Çerkeşli köylüsü Cihan Dilovası’nda gecekonduların oluşumunu şöyle anlatmaktadır:

“Hazine arazisi çoktu. Hazine arazilerine gecekondular yapmaya başladılar. Mesela bir ormancı vardı. Adam gecekondular yapıyor, ormancı gelir başına dikilir. Ormancıya avantasını verir ormancı zabıt tutmadan gider. Böyle böyle gecekondular çoğaldı.” (Cihan Dilovası, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Türkiye’deki kentsel toprak mülkiyeti parçalı bir yapı sergilemekte ve bu yapı içinde devlet en büyük toprak sahibi olarak gözükmektedir. Devletin kentler içinde ya da yakınlarında sahip olduğu geniş topraklar, kente göç edenlerin için sınırsız kaynak yaratmış ve hazine arazileri gelenler arasında paylaşılmıştır. Dilovası’nda da, gecekondular hazine arazileri üzerine kurularak kentsel gelişme sağlanmıştır. Mehmet Kaya o dönem ki paylaşımı şöyle anlatmaktadır:

³⁸³ Şenyapılı, Gecekondular Çevre İşçilerin Mekanı, **a.g.e.**, s.182.

“Biz üç kişi ve buradan dereye kadar bir yol. Dereden yukarıya kadar. Marshall’a kadar yol. Böldük dediler üç arkadaş. Gördüğün bu yer ova. Dediler sen buradan şuraya kadar al. Dedim ben almam devletin hazinenin malı. Ben dedim haram yemem. Dediler sen deli misin böyle bulunur mu nimet bu. Yoldan yola, dünyanın arazisi dediler. Dedim ne olursa olsun. Ben askerde söz verdim. Bu ikisi müteahhit buldular. Sattılar yediler içtiler artık orasına ben karışmam.” (Mehmet Kaya, Emekli İnşaat Ustası, 69, 06.08.2010)

Kemal Karpat Milliyet gazetesinde yayınlanan yazı dizisinde, İstanbul ve çevresinde bulunan hazine arazilerinin hem belediye hem de devlet tarafından verimsiz kullanıldığını ve bu arazilerden ortaya çıkan rant olanaklarını bu yolla devletin ya da belediyenin istediğine verdiğini söylemiştir.

“(..) Diğer yandan; şehirlerimizin civarında bu arada İstanbul ve çevresinde bulunan arazinin büyük bir kısmı devlete ve belediyeye aittir. Bu araziye işletmek ve herhangi bir şekilde verimli hale sokmak için ne devletin ne de belediyenin belirli bir siyaseti yoktur. Toprak altına gömülen altınlar gibi bu araziler de ekonominin dışında kalmaktadır. Ama belediye ya da devlet arzu ettiği zaman araziye istediğine vermektedir.”³⁸⁴

Türkiye’de devletin sessiz kaldığı bu arazi işgalleri, politikacılar için önemli bir araç olmuş ve hazine arazileri üzerinde kurulan bu ortaklık siyasi patronaj ilişkilerinin de temelini oluşturmuştur.³⁸⁵ Tekeli, kentsel arsa rantların dağıtımında patronaj ilişkilerinin, toplumda mülk sahibi olanların rantlarını daha fazlalaştırdığını; mülk sahibi olmayanların ise hazine topraklarına el koyarak rant ödemekten kaçınmasına ve daha sonra bunların yasallaştırılmasıyla ranttan pay almasına olanak verdiğini söylemektedir.³⁸⁶

1980’lerden sonra sosyal mekanda ortaya çıkan inanç, hemşerilik, iş ilişkileri, politik düşünce ve gelir düzeyi gibi kavramlar mekan kullanımında başka bir

³⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 17.06.1969.

³⁸⁵ Işık, Pınarcıoğlu, a.g.e, s.115–116.

³⁸⁶ İlhan Tekeli, **Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009, s.101.

gecekondu modelini devreye sokmuştur. Bu modelle, daha önce yasal olmayan gecekondular altyapı ve yasallık kazanma olanağına sahip olmuşlardır.³⁸⁷ Dilovası'nda 1987 yılında belediyenin ilanı hemşerilik ilişkileri ile göçlerin artmasına dolayısıyla da gecekondulaşmanın da artmasına neden olmuştur. Dilovası'ndaki bu tür rant ve siyasi patronaj ilişkilerini Belediye Eski Başkanlarından Halit Yaşar ve Dilovası'nda nakliyecilik yapan Engin Güleser şöyle ifade etmektedir:

“O zamanki belediye başkanı farkında değildi ne olup bittiğinin belediye olunca da gecekondular ile uğraşan resmi kurumlar da geri plana çekildi. Belediyenin ilgilenmesi gerektiği görüşü hâkimdi. Bu dönemde kendini belediyeye yakın hissedenler daha da hızlı bir şekilde süreci devam ettirdiler. Burada belediye yönetiminin zafiyeti, yetersizliği, vizyonsuzluğu kendiliğinden altından kalkılamaz bir gecekondulaşmayı getirdi. Empati yaparak bakarsak doğudan gelmiş aç, fakir olanlar açısından durum şöyle özetlenebilir: Sağ olsun belediye göz yumdu biz de gecekondulara sahibi olduk. Onun açısından bir memnuniyet getirdi. Ama işin geleceği, insanların insan gibi sağlıklı bir biçimde yaşayabilecekleri bir şehir kurma açısında da bir tezat meydana getirdi. Bir tarafta sevinenler, bir tarafta ise hiçbir şeye benzemeyen bir Dilovası kaygılandırıyordu.”³⁸⁸

“Buradaki mülkiyet hazine arazisi. Dilovası'nın çok büyük bir bölümü öyle. Bu Dilovası'na özgü bir şey değil ama burada ağırlıklı. Buradaki zihniyet yani bir belediye başkanı buraya gelmiş burası nüfus kalabalıklığından dolayı belediye olmuş hatır gönülle sizi belediye başkanı yapmışlar hiçbir yöneticilik deneyiminiz yok gelecekle ilgili hiçbir projeniz yok kapasiteniz yok size vermişler işte alın bunu yönetin nasıl yönetirseniz yönetin onlar da çok doğal olarak yönetebilecekleri şekilde yönetmişlerdir. Çağırılmışlar işte yasa yok kanun yok saygı yok onun ağzından çıkan kelime yasa yerine geçiyor burası senin bunu istediğin gibi yap üç kat çıkabilirsin ya da sana yer vermiyorum seni kovabilirim anlayışı olmuş öyle gelişmiş şimdi sorunlar tartışılıyor işin içinden nasıl çıkacağız. Devlet arazisini hazine arazisini satmak da ciddi bir rant oluşmuş. Daha önce gelenler uyanıklar köyden gelenlere bedava vermek yerine biz parselleyim herhangi bir tapu belge senet yok işte buraya ben çizmişim sana 200

³⁸⁷ Şenyapılı, “Cumhuriyet’in 75.yılı Gecekondunun 50.yılı”, **a.g.e.**, s.312.

³⁸⁸ Eski Belediye Başkanı Halit Yaşar aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.** s. 63.

metrekare vereyim sen kendine ev yap. O şekilde ev yapılmış gelmiş insanlar.(..) Herkes kendi akrabasını çağırır. Özellikle Ercan beyin burada belediye başkanı olması ile birlikte ileriki dönemde de başkanlığını sürdürebilmek için herkese şey demiş siz köyde işte ne yapıyorsunuz işiniz gücünüz yok gelin ben size olanakları sunarım. Sunarım dediği olanak ben size bir yere göstereyim gidin oraya ev yapın. (..)” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

Dilovası’nda belediye ilanının ve o dönemki belediye başkanının siyasi patronaj ilişkilerinin gecekondulaşmayı artırdığına dair bu görüşlerin yanında, Dilovası’nda aralıklarla uzun dönem belediye başkanlığı yapan Ercan Dalkılıç gecekonduyu önlemek için uğraştıklarını ancak başarılı olmadıklarını söylemektedir.

“İsmi üzerinde gecekondtu ne kadar başkan müdahale edilse bile ertesini gün tekrar yapıldı. Kocaeli bölgesinde ilk defa gecekondtu önleme bölgesini yapan belediye başkanı benim. 2000 dönüm Diliskelesi mahallesinde gecekondtu önlemek için yeni alan açtım alan da şu an bomboş. Kocaeli bölgesinde de ilk yapan belediye başkanı da benim geçmişte Adana Büyükşehir Belediye Başkanı yaptı. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı yaptı bir de ben yaptım. 1800 dönüm alan gecekondtu yapılmasını diye açtım. Yine oraya bina yapılmadı ama ben onu yapmasa idim şu an ora da gecekondtu idi. Orası sonuçta bir bedel karşılığı verilecekti tapu da verilecekti ama vatandaş on beş yirmi gün içinde 15–20 milyar para kazandı aile boyuyla tahsis belgesini çıkarmak için ne yapıyor gece başımı koyacağım bir yer olsun ama siyasiler de hiç müdahale etmiyor.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

İlçede Cumhuriyet ve Yeni Yıldız mahalleri hariç diğer mahallelerinde gecekonduların kurulduğu arazi genellikle hazine arazisidir. Bu iki mahalleden Cumhuriyet Mahallesi belde belediyesi olduktan sonra kurulan ilk mahalle olup D–100 karayolunda dizilmiş sanayi işletmelerinin hemen karşısında yer almaktadır. Ancak bu mahallede de diğer mahalleler gibi yapılan evlerin ruhsatları bulunmamaktadır. Cumhuriyet mahallesi muhtarı Sait Ustaer mahallenin mülkiyeti için şunları söylemektedir:

“Bizde mahallede 2/B yok bu aradaki tüm alanlar tapulu. Dilovası içindeki tamamı tapulu olan mahalle. (..) Bizim Çerkeşli köyüne bağlı tapularımız var. Ama kat mülkiyetleri ruhsatları yok. Yani ilk kuruluşları gecekondtu. Bizim evin de ruhsatı yok. Arsa olarak gözükiyor çok azdır ruhsatı olan ev. Belediye kurulmadan önce

yalpan yapılar olduğu için o zaman bayındırlık veriyordu. Bayındırlık o zamanlar çok üzerine düşmemiş dolayısıyla vatandaş da belediye olmadığı için müracaat edeceği noktayı bilememiş velhasıl bu şekilde evler yapılıp katlar çıkılmış. 1987 den sonra belediye kurulduktan sonra birçok binaya ruhsat verilmiş kapı numarası verilmiş ama onun evveliyatına dayanan binalarda yok şimdi yeni kanunlar çıktı ama belli bir maliyeti var. Ona da girmek istemiyoruz.” (Sait Ustaer, Servis İşletmecisi, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 38,02.08.2010)

Cumhuriyet mahallesinde oturan Servet Kaya gecekonduların oluşma öyküsünü şöyle anlatmıştır:

“1974 yılında geldik. Geldiğimizden beri aynı mahalledeyiz. Bina kendimizin. İlk geldiğimizde bu evin yerini aldık. Çatı halinde yaptık hatta bu iki katını sonradan çıktık. Bütün buralar üzüm bağıydı. Allahın sabahı bir kamyon Kürt geliyordu yani doğulular bir kamyon. Hatta gelirlerdi teyze ne olur senin bu ev çok büyük bizi de bir köşeye al diyorlardı. Devam etti hiç arkası durmadı ki. Biz bu arsayı aldığımızda doğulu kimse yoktu hatta bizim bey dedi ki bizim burada Samsun’dan gelme 200 tane işçimiz vardı. Bu şu ilerde bir yerde 30 hanelik yeri doğulular aldı gelecek sonra canımız yanacak dedi. Beş on hane ara ara varmış. Fakat 30 hane oraya gelince artık arkası akın etti. Gecekondu yaptılar. O gecekondu kaç kere kalktı. Kepçeler geldi yıktı bütün kiremitlerini attılar kaç kere yapıldı. Onlar yıktı bunlar yaptı. Su yok hiçbir şey yok. Zaten evlerde su yoktu. Köşe başlarında üç tane çeşme vardı. Onlar da sabah kadınlarla su almaya giderdik. Kadınlar kavga ederdi. Seyrederdik bazen. Filmlerde olur ya aynı öyleydi. Bazen çeşmelerden 20 gün su akmazdı.” (Servet Kaya, Ev hanımı, 68, 05.08.2010)

Diğer mahalle olan Yeni yıldız mahallesi OSB içinde kalmış ve sanayi işletmeleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Mahalledeki arazilerin ve evlerin hemen hepsi tapuludur.

“Tapulu alan hepsi tapulu yani tapusuz alan belki 3–5 hane var.” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010)

“Bu mahallede hazine arazisi vardır ama herkes tapusunu aldı belediye tarafından şuurlandırma yapıldı.” (Özcan Güven, İşçi, 39, 02.08.2010)

“Hem Cumhuriyet Mahallesi, hem de buradaki evim tapulu. Gerçi tapusuz evim olsun. Şimdi öyle bir şey ki 7 yıl önce burası OSB oldu.”

Yeni Yıldız mahallesindeki bu arazi benim bir tapuyu böldüler beşe altıya parsellediler.” (Fevzi Turgut, İşçi Emeklisi, 66, 09.08.2010)

“Benim evimin tapusu var. Bu mahalle hem tapulu belediye verdi.” (Mirali Aslan, İşçi emeklisi ve Güvenlikçi, 53, 09.08.2010)

“Tapulu kendime ait. Bu mahalle komple tapulu.” (Eray Doğançay, Emekli, 44, 09.08.2010)

Bu iki mahalle dışında kalan mahallerin büyük çoğunluğu tapusuz ve hazine arazisi üzerine kurulmuş durumdadır. Bu mahallerden Fatih Mahallesi en fazla hazine arazisine ve tapusuz konutlara sahip olan yerlerden birisidir. Ayrıca kaçak yapılaşma konusunda Kocaeli Defterdarlığı tarafından tek ceza kesilen mahalledir. Fatih mahallesinden Hasan Iğsız ve Abdullah Uçar mahallelerindeki mülkiyeti için şunları söylemiştir:

“Mahallenin büyük bölümü burası orman arazisidir. Mülkiyet 2B’dir. Orman vasfını kaybetmiş alandır. 70 hane vardır burada 4–5 tane tapulu yer var gerisi 2B arazisidir. Yani hep gecekondı geldi burayı işgal etti. Bizim adımız da işgalci. Bu işgalciyi ben hiç kabul etmiyorum. Bir kere bir yeri işgal etmedim. Zaten etseydim burada olmazdım. Bizim kadar, o yetkililer oraya imza atanlar suçlu. Onlar isteseydi. Yer ayırırlardı. Şehircilik planları yaparlardı. Alt yapısını yaparlardı. Öyle yerleştirirlerdi insanları. Fabrikaları da, insanları da. Onlar para gelsin boş ver dediler. Hala bu gözle bakıyorlar.(..) Bana kaçak diyen devlet, yolu yaptı, su verdi, mahalle yaptı, sandık koydu, oy aldı. Ben kaçaksam o zaman belediye de kaçaktır.” (Hasan Iğsız, İşçi Emeklisi, 65, 05.08.2010)

“Evimizin tapusu yok gecekondı. Geçen gün İzmit gittik. Milli Emlak da 2B olarak 44 ev görülüyor dediler.” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010).

Dilovası’nın diğer mahalleleri ile ilgili durum görüşmecilerden alınan bilgiler doğrultusunda şöyledir:

“Burada en fazla 2B olanlar var. Mahallenin % 90’ı 2B olanlar var. Tapulu olan yerler de var. Tapulu yerler ormana dâhil olmuş. Vatandaş zamanında tapu diyerek almış ama üzerinde orman şehri var. Benim de öyle tapum var ama orman şehri var.” (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010)

“Evlerin % 30-% 20 civarı tapulu gerisi tapusuz. Adam 2B’nin üzerine yapmış ama mülkiyet sahibi diyoruz ona. Ama aslında tapu yok.” (Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 33, 09.07.2010)

“Kendi evimiz tapusu var. 2B arazisi değil. Mahallenin her tarafı 2B arazisi. % 80’i tapusuzdur.” (Ünsal Taşdemir, Serbest Meslek, 41, 09.07.2010)

“Benim evim hazine arazisi üzerinde. İlk geldiğimde kiradaydım. Sonra ev yaptım. Mahallenin % 90–95 tapusuzdur.” (Resül Enci, Pazarcı, 55, 09.07.2010)

“(.) Daha önce burası hazine idi. Bizim bulunduğumuz yer tapuludur. Dağın aşağı kısmı normal tapulu arazi, gelen insanlar hazinenin içine yerleşti. % 60 civarında hazine arazisidir. Orman arazisi de var. İster istemez o zamanki orman arazisine de kaçamak oldu girildi yani. Tabii ki bu 30 seneden bu yana adam ev yapmış, beyanını veriyor efendime söyleyeyim kanalizasyonu geçmiş alt yapısı da geçmiş cereyanlar verilmiş sular verilmiş şebekeleri var asfaltları var her taraf hizmet gelmiş(.)” (Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, Serbest Meslek, 60, 03.08.2010)

“(.) Mahallenin çoğu 2B ve orman arazisi üzerinde % 70 filan 2B ve orman hatta daha fazla % 90’ı bulur. Buradaki evler gecekondur aslında. Bu oturduğumuz yer yani belediye tarafından yaptırılan bu muhtarlık binası 2B arazisi üzerinde, şu karşıda gördüğünüz evler, bu dükkânlar, bu marketler hepsi 2B arazisidir.” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

“Yerleşim yerlerinin % 90’nı 2B arazisi üzerindedir. Bizim kendi yerimiz. Ama tapusu yok.” (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010)

Böylece Dilovası hem düzensiz yerleşen sanayi hem de sanayide çalışmak umuduyla gelip de barınma sorunu ile karşılaşan ve plansız yerleşen göçmenlerin yaptığı gecekondularla büyümüştür. Bu kadar yoğun hazine arazisi üzerine kurulu konutların olduğu bir yerde sanayi işletmelerinin hepsi tapulu araziler üzerine kurulmuştur. Kendi olanakları ile fabrika yakınlarına işçilerin yerleşmesi işçi ücretlerinin artmasını önlediğinden, fabrikalar açısından ilk başlarda kabul görmüş ve memnuniyetle karşılanmış; ancak daha sonra özellikle sermaye yoğun işletmelerin bölgeye yerleşmesi, DOSB’un ilanı ve işgücü ihtiyaçlarının çevre mekanlardan karşılanabilmesiyle gecekondulara bakış açısını değiştirmiştir. Dolayısıyla sanayi

dibindeki ilçe kent olarak değil sadece yasal olmayan gecekondu bölgesi olarak görülmeye başlanmıştır.

“Ama diğerleri oradaki yapılan gecekondu tamamen illegal. Burada sanayinin kuruluşu legaldir. Öbürü yani gecekonduyun kuruluşu illegaldir. Sanayi alanların hepsi tapuludur. Konutlarda hazine arazisi ve 2B araziler üzerinde kuruldu.” (İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

“Birçoğu gecekondu 2B arazisi üzerinde, orman üzerinde evlerin birçoğunun tapusu yok şeyi yok yani OSB bölgesinin dışındakilerin de büyük bir kısmı gecekondu 2B arazisinde. Onların oraya gelişi sanayi ile birlikte olmuştur. Yani Dilovası vardı da sanayi gelmedi sanayi geldikten sonra onlar geldi üstelik birçoğu orman arazisi ve 2B arazisidir şimdi buradaki insanlarımız doğudan veya Türkiye’nin her yerinden kırsal kesimden göç ederek iş bulmak çalışmak amacıyla gelen insanlar ve gelir seviyeleri az” (Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 49,08.01.2010)

“Siz niye ilçe açısından bakıyorsunuz ki sanayi açısından bakın orada kent mi var. Orası tamamen gecekondu sanayi mi istedi gelsinler diye kendileri geldiler. Sanayini yerleşmesinden sonra ortaya çıktı hepsi.” (Sanayi işletmesi, 01.10.2010)

Dilovası, Mübeccel Kıray’ın “saçaklanma” olarak adlandırdığı eski bir köy yerleşmesinin etrafında kent hukuku dışında kentleşme sürecinin yaşandığı bir bölgedir. Çerkeşli köyünden bugünkü formuna farklı süreçler içinde ulaşmış olan Dilovası’nda, bugün geleneksel gecekonduların yanında imarlı yerleşmeler de mevcuttur. Ancak buradaki yerleşmelerin ortak özelliği kent hukuku dışında kurulmalarının yanında, sanayide iş bulmak umuduyla bu bölgeye yerleşmiş olmalarıdır. Gecekondu üretiminin ağırlıklı olduğu bölgede yaşam kalitesinin düşüklüğü sadece altyapı açısından değil, kentsel yaşamın tüm alanları için geçerlidir.

Türkiye 1960’lı yılların başından 1970’lerin sonuna değin süren ithal ikameci bir kalkınma süreci yaşamıştır. Planlı kalkınma olarak adlandırılan bu süreçte devlet, sanayileşme stratejilerinin oluşturulmasında ve üstlendiği üretim ve yatırım işlevleri ile bu stratejilerin hedeflerinin gerçekleşmesinde aktif rol oynamıştır. Bu dönemde

tüketim, ara mallar ve yatırım mallarında ithal ikamecilik hedeflenerek; tarım-dışı sektörler lehine hızlı bir yapısal dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Uygulanan bu politikalarla tarımın ulusal gelir içindeki payı azalırken, imalat sanayinde üretim artışları ulusal gelirden daha hızlı artarak ekonomide çeşitlenmiş bir sanayi yapısının kurulmasına olanak sağlamıştır. Ancak bu strateji, 1970’li yılların sonunda tüm dünyada yaşanan krizin de etkisi ile kesintiye uğramış ve ekonomik ve toplumsal olarak sürdürülemez bir duruma düşmüştür. Hızlı bir sanayileşme deneyiminin yaşandığı bu süreç, sanayi coğrafyası açısından bazı mekanların sanayi kentleri olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Adana, Kocaeli gibi kentler; bu kentlerin örneklerinden olup, sanayinin yanında hizmet sektörünün geliştiği, formel emeğin yanında kayıtsız emeğin de istihdam olanakları bulabildiği ve hızlı nüfus artışının da etkisiyle giderek büyüyen bir yedek işsizler topluluğunu içinde barındıran “geleneksel sanayi kentleri” nitelemesini kazanmışlardır.³⁸⁹

3.5. Dilovası’nda Sanayileşme Süreci ve Biçimleri

Yukarıda Dilovası’nın bir sosyo-mekansal ölçek olarak inşası Dilovası’na yerleşmiş kişilerle yapılan mülakatlara dayanarak analiz edilmeye çalışıldı. Bu kısımda ise, değişimin başkahramanı olan sanayinin bölgeye nasıl geldiği ve Çerkeşli köyünün, ilk önce belediyeye sonra da Organize Sanayi Bölgesi olmasına nasıl etki ettiği; yine orada yaşanlardan edinilen bilgiler, gazetelere yansıyan haberler ve sanayicilerle yapılan görüşmelere dayanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Başka bir deyişle Dilovası’nın diğer yüzü ortaya konmaya çalışılmıştır. Aslında Dilovası’nın sanayileşme süreci; Gebze’den başlayarak Körfez, İzmit ve Adapazarı’na kadar olan hattın sanayileşme süreçleri ile benzerlikler göstermektedir. İstanbul’un çekim merkezi içinde kalan bu hat, İstanbul’un metropolitenleşme sürecindeki dönüşümlerinden etkilenmiştir ve etkilenmeye devam etmektedir.

³⁸⁹ Ahmet Haşim Köse, Ahmet Öncü, “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, **Toplum ve Bilim**, 2000, Güz, Sayı:86, s.79–80.

McKenzie, Chicago kentinde yaptığı çalışmalarda, “çeşitli faaliyetlerin farklılaştığı, özellikle imalatın en büyük kentten kaçıp orta çapta kentlere yerleşmesini, çalışılan yerle oturan yerin gittikçe birbirinden uzaklaşmasını, çevrede alt kentler (suburb) oluşmasını, çok geniş saha içindeki çeşitli büyüklükteki yerleşmeler arasında çok hareketli bir ilişkiler düzeni kurulduğunu, buna rağmen bu ilişkilerin yayıldığı bölgenin merkezindeki metropoliten kentin yoğun, sosyal, ekonomik ve idari ilişkilerde her şeye hâkim olduğunu ve kontrol ettiğini” anladığında bunun “yeni bir sosyal birim” yani “Metropol” kent olgusu olduğunu söylemiştir.³⁹⁰ Bu tanıma göre İstanbul Metropoliten merkezi olup; doğuda Kocaeli’den başlayarak Sakarya iline kadarki yerleşmeleri, batıda ise Tekirdağ ilini kapsamaktadır. Türkiye’deki sanayi dağılımlarına bakıldığında, metropoliten merkez ve çeperinde yer alan yerleşmeler yani metropoliten bölgeler önemli rol oynamışlardır. İstanbul metropoliten bölgesi bu duruma verilebilecek en iyi örnektir.³⁹¹ Tarih boyunca hem üreten hem de tüketen bir kent olan İstanbul, 1960’larla başlayan kalkınma hamlesiyle birlikte büyük ölçekli imalat sanayinin merkezi haline gelmiş ve bu büyümeye sürecine çevresini de dâhil etmiştir.³⁹²

Bu kısımda Dilovası’nın sanayileşme süreci iki dayanak noktasından hareketle analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu dayanak noktalarından biri İstanbul sanayisinin desantralizasyon süreci olup Dilovası’ndaki sanayileşmeye büyük oranda etkisi olan bölgesel bir faktördür. Alan araştırmasında yapılan görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen bilgiler ışığında; bölgenin ulaşım olanakları, pazara yakınlığı, yerel otoritelerin tutumu gibi yerel olumsal faktörler ise sanayi işletmelerinin bu bölgeyi tercih etmelerindeki ikinci dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu faktörler aynı zamanda, sanayi faaliyetlerinin dağılış düzenini

³⁹⁰ Mübeccel Kıray, “Metropoliten Kent Olgusu”, **Kentleşme Yazıları**, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, 2003, s.105.

Eraydın, “Sanayinin Anadolu’ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, **a.g.e.**, s.258

³⁹² Çağlar Keyder, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, 2006, s.14–20.

etkileyen unsurlar olarak görülmekte ve firmaların yer seçim kararları üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.³⁹³

Öncelikle Dilovası ile ilgili görüşmelerde herkesin hem fikir olduğu süreç, sanayileşmenin 1960'lı yılların sonunda başladığı ve plansız bir sanayileşmenin gerçekleştiği yönündedir. Bu dönem, Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme formülünü uyguladığı ve imalat sanayine ağırlık verildiği bir dönemdir. Keyder'e göre; o dönemde kurulması istenen düzenin temel unsurlarını sanayileşme, iktisadi özerklik ve sosyal adalet oluşturmaktadır.³⁹⁴ 1960'lı yılların sonuna doğru Dilovası da, dönemin "kalkınma özdeştir sanayileşme" ilkesinden etkilenen yerlerden biri olmuştur. Uzun yıllar Kocaeli bölgesinde Sanayi Odası Başkanlığı yapmış olan Yılmaz Kanbak, Dilovası'nın sanayileşmesini "vahşi bir sanayileşme" olarak tanımlamaktadır.

"Dilovası 1960'lardan sonra özellikle Kocaeli İzmit Bölgesinin ulaşım avantajından istifade etmek ve finans merkezi İstanbul'a yakınlığından dolayı gitgide tercih edilen sanayileşme alanı olarak ortaya konmuş vahşi bir sanayileşme, kontrol dışı bir sanayileşme neticesinde ortaya çıkmış. (...) " (Yılmaz Kanbak, Kocaeli Sanayi Odası Eski Başkanı, 66, 13.01.2010)

1968–1972 yıllarını kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma planı, özellikle yatırım ve ara mallar üreten temel, stratejik sanayilerin kurulmasının gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu amaçla plan, sanayi yatırımlarının verimliliğini artırabilmek, yatırımların bu sektöre kaymasını desteklemek için; sanayinin gerektirdiği alt yapıyı gerçekleştirmek, sanayi tesislerinin kurulması ile ilgili bürokrasiyi hafifletmek, ucuz ve elverişli arsa sağlamak ve uzun/orta vadeli kredi imkânları konusunda teşvik verilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹⁵ Dilovası'nda yapılan enerji gibi alt yapı yatırımları ve sanayinin desteklenmesi için verilen teşvikler, bölgenin sanayileşmesinde etkili olan unsurları oluşturmuştur. Gebze Ticaret Odası Eski

³⁹³ Erol Tümerterkin, **İstanbul Mekan ve İnsan**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 1997, s.161.

³⁹⁴ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 11. Baskı, 2005, s.201.

³⁹⁵ DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Başkanı İbrahim Başaran, Dilovası'na kurulan elektrik gerilim hattının bölgenin kaderini değiştirdiğini belirtmektedir.

“İlk defa sanayinin gözükmesi, gerek Çayırova gerek Dilovası'nda Türkiye Elektrik Kurumunun getirdiği 154.000 volt yüksek gerilim hattı ile olmuştur. Ceyran o mahalleye intikal ettiği için o ceyranın etrafında oluşum başlamıştır. (..) 1960'lardan sonra bir çok sanayi teşvikli olarak geldi. Gerek Dilovası gerek de Çayırova bölgesinde daha önce Çayırova bölgesinden başladı, bilahare Dilovası'na sirayet etti sanayileşme. (..)” (İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

Dilovası'nın İstanbul Metropoliten bölge içinde kaldığı daha önce ifade edilmişti. Dolayısıyla bu bölge, İstanbul'daki sanayinin dağılımından oldukça etkilenen bir alan olmuştur. İstanbul'daki sanayi dağılımını belirleyen ilk yasa, 24.04.1930 tarihinde çıkartılan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”dur. Bu kanundan sonra, 1937 yılında Henri Prost'un³⁹⁶ Nazım Planı bu yöndeki ikinci girişimi oluşturmuştur. Ancak plan, sanayi işletmelerinin uygun konumlarda yer almasını sağlayamadığı için o dönem eleştirilmiştir. İstanbul'da bundan sonraki planlama çalışması, “İstanbul Sanayi ve Bölge Planı” adı altında İmar Müşavirler Heyeti tarafından gerçekleştirilmiş ve İstanbul Belediye Meclisince incelenerek, 1955 yılında onaylanmıştır. Plan kent içindeki bazı bölgeleri sanayi bölgesi olmaktan çıkarırken, yeni bölgeler eklenmiştir. Bu planla ilgili olarak 1952 tarihli Milliyet gazetesinde yer alan “Şehrin İmar hududu yeniden tespit edilecek” başlıklı habere göre, ilk defa sanayi bölgesi dışında kurulan fabrikaların taşınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu durum, İstanbul sanayisinin metropol dışına taşınmasının ilk nüvesini oluşturmaktadır.

“Şehir meclisi tarafından Prof. Prost'un vazifesine son verildikten sonra şehrin imar planlarının tamamlanması için üç kişilik bir İmar İhtisas Komisyonun teşkiline karar verildiği bilinmektedir.(..) Profesörler ilk olarak şehrin yeni imar hududunu tayin edecek ve sanayi bölgelerini ayıracaklardır. Öğrenildiğine göre,

³⁹⁶ İstanbul'un Nazım Planı'nı hazırlamak üzere 1936'da Atatürk tarafından ülkeye davet edilen Fransız mimar Henri Prost, 1936–1951 tarihleri arasında İstanbul'da radikal dönüşümlere imza atmış bir şehir plancısıdır. Tümertekin, İstanbul İnsan ve Mekan, **a.g.e.**, s.166.

heyetçe alınacak bir karardan sonra şehir dâhilinde fabrika ve atölye tesis edilmesine mani olunacaktır. Sanayi bölgesi ihtisas edilen yerler haricinde evvelce fabrika yapmış olanlar, tesislerini peyderpey nakledecekleridir.”³⁹⁷

İstanbul için Metropoliten ölçekte yapılan ilk çalışma, 1960’lı yıllarda gerçekleştirilmiştir. 1960 yılında kurulan Marmara Planlama Örgütünün hazırladığı “Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı”, İstanbul ve çevresini büyük bir metropol olarak tanımlanmıştır. Plan, İstanbul’un büyümesinin kaçınılmaz olduğu noktasından hareketle yeni büyüme merkezleri yaratarak, İstanbul’un aşırı kentleşmesinin ve ekonomik yoğunlaşmasının önlemesini amaçlamaktadır. Planın sanayi ile ilgili bölümünde, İstanbul sanayileşmesi için çizilen çerçevede ölçülü desantralizasyona vurgu yapılmakta olup; İstanbul ve Kocaeli’nin imalat sanayi bakımından bir bütün olduğu belirtilmektedir.

“Gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde gelişme ile paralel olmak üzere büyüyerek nüfusu 3–5 milyonun üstünde bir veya birkaç şehir bulmak kabildir. Kalkınacak Türkiye’de bu fonksiyonu icra etmeye aday tek şehir İstanbul gözükmektedir. Ancak İstanbul, şimdiden belirip kuvvetlenmiş olan bir eğilime göre bu fonksiyonunu Kocaeli ile birlikte bir bütün olarak icra edecektir. Gerçekten yatırımlarda bilhassa büyük çapta olanların şimdiden kuruluş yeri olarak İstanbul-İzmit bandını seçtikleri görülmektedir. Kocaeli ile İstanbul arasında mevcut suni, idari sınır böylece sanayi bakımından şimdiden ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bu eğilimin kamu organlarınca etkili araçlarla teşvik ve kuvvetlendirilmesi, bölgemizin ve hatta ülkemizin gelişmesini kısıtlamadan İstanbul’un büyük sanayi ile dolmasından beklenen sakıncaları da bertaraf etmiş olacaktır. (..) Sonuç olarak bu imkândan büyük çapta yararlanma ülke milli gelirine katılma ve çalışma imkanları yaratma bakımından gereklidir. Desantralizasyon politikası bu imkânı sınırlayıcı bir anlayışla kullanılmamalıdır. Gerçekten bölgede kurulması beklenen sanayinin burada yerleşmesi imkânları yaratılmazsa, bunun anlamı çok defalar sanayinin başka bir

³⁹⁷ **Milliyet Gazetesi**, 23.05.1952, [http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime="plan%"&isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=), (çevrimiçi), 05.02.2011.

bölgede kurulması değil hiç kurulmamasıdır. (..) İstanbul'dan 100–150 kilometre doğuda İzmit-Adapazarı arasında, büyük bir endüstri bütünüünün geliştirilmesi teşvik edilmelidir. (..)”³⁹⁸

Doğu Marmara Bölge Planı, hükümet tarafından uygulanmamakla birlikte söz konusu illerin ekonomik anlamda gelişmeleri bu planın hükümleri çerçevesinde gerçekleşmiş ve planda önerilen birçok proje daha sonra uygulamaya alınmıştır. 1961 yılında Milliyet gazetesinde çıkan “Sanayi bölgeleri tespit ediliyor” başlıklı bir manşet, Metropoliten ölçekte ikinci çalışmanın yapıldığı ve ağır sanayinin Tuzla ve Sakarya ili arasında kalan alana taşınacağı haberini vermiştir.

“Ağır sanayi tesisleri Tuzla ile Sakarya ili sınırı arasında kalan bölgeye, artan sanayi tesisleri ise Topkapı ile Topkapı-Maltepe arasındaki sahaya nakledilecektir. Hazırlanması son safhaya giren nazım planında bu bölgeler ayrılmış ancak sanayi tesislerinin nakli için taşınacak müddet henüz tespit edilmemiştir. Nazım plana bağlı olarak bölge tatbikat planları 17 Ekim’de Belediye Meclisinin tasvibine sunulacaktır. Planlar Marmara Bölge Planlama Grubu çalışmaları ile bağdaşmaktadır.”³⁹⁹

İstanbul Sanayi Alanları Nazım Planı, 1963 yılında Sanayi Nazım Planı Komisyonu tarafından hazırlanmış ve 1966 yılında İstanbul Belediye Meclisince kabul edilerek yürürlüğe alınmıştır.⁴⁰⁰ Kabul edilen planda, büyümenin öncelikle

³⁹⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, **Doğu Marmara Bölgesi Ön planı**, İmar ve İskân Bakanlığı, İstanbul, 1963, s.52–62.

“Türkiye’de ilk hazırlanan bölge planı Doğu Marmara Bölge Planıdır. İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale’yi içine alan bu planda, ilk dört ili içine alan bölgeye öncelik tanınmıştır. Planın başlıca hedefleri, bir yandan ekonomik verimliliğin, öte yandan da tarihsel ve fiziksel değerlerin korunmasıdır. Bölge ölçüsüne, İzmit ve Bursa gibi şehirlerin gelişmelerinin desteklenmesi, geniş araziye ihtiyaç gösteren sanayi kuruluşlarının gölge ölçüsünde desantralize edilmesi ilkesi benimsenmektedir. Doğu yakasının, Batı yakasına kıyasla daha hızlı gelişme eğiliminin, organize sanayi bölgeleri ve yeni bir ulaşım ağı ile desteklenmesi öngörülmektedir.”

Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş ve Cevat Geray, **Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 415, 1978, s.168–170.

³⁹⁹ **Milliyet Gazetesi**, 19.09.1961,

[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime="plan%"&isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=), (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴⁰⁰ Bu plana göre, İstanbul 9 sanayi sahasından oluşmaktadır: Halkalı, Topkapı, Rami, Bomonti, Levent, Oto, Kurtköy, Küçükköy ve Ümraniye sanayi alanları.

Doğu Marmara ve Trakya alt bölgelerinde olması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰¹ Böylece İstanbul'un desantralizsyon süreci başlamış ve Dilovası'nın içinde bulunduğu hat, sanayi için yeni bölge tayin edilmiştir.

1960'ların sonu ve 1970'lerde söz konusu planlardaki gibi, İstanbul metropoliten bölgesinin doğu kesimi sanayi birimleri için çekici hale gelmiş ve İstanbul sanayi odağında yer bulamayan sanayi kuruluşları hemen bitişikte yer alan Kocaeli'de, Gebze'den başlayarak doğuya doğru yerleşmeye başlamışlardır.⁴⁰²

Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme; yabancı sermayeli şirketlerin teknik ustalık, bilgi ve çoğu zaman da yedek parça ve hammadde temin ettiği bir ortak girişim şeklinde oluşmuştur. Türk ortak ise sermayeyi (bir kısmı), işgücünü ve dağıtım sistemini sağlamaktadır. Sanayi bölgeler arasında eşitsiz dağılmış, sanayinin büyük bir çoğunluğu İstanbul'da kurulmuştur.⁴⁰³ İstanbul'la ilgili söz konusu planlar yapıp uygulamaya alınırken, sanayi de bu planlarda bahsi geçen doğrultuda İstanbul'un doğusuna yerleşmeye başlamıştır.

3.5.1. Birinci Sanayi Dalgası

Çerkeşli köyünü kaderini değiştiren ve Dilovası'nın ortaya çıkmasına neden olan sanayileşme süreci, ilk olarak 06.09.1967 yılında Milliyet gazetesinin "İzocam Fabrikası dün törenlerle açıldı" haberiyle duyurduğu, Koç Topluluğu'na ait İzocam A.Ş.'nin kurulmasıyla başlamıştır.⁴⁰⁴ Aynı yıl içinde, 1954 yılında Topkapı'da kurulan Marshall Boya ve Vernik A.Ş., İstanbul'da bulunan tesislerini "*lojistik ve*

Erol Tümertekin, "İstanbul'da Sanayinin Alansal Dağılışındaki Değişimler", **Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları**, Eskişehir Örneği Kolokyumu, 1985, s.30-31.

⁴⁰¹ Ayşe Şebnem Yüzer, Cengiz Giritlioğlu, "Sanayi Alanları Yeni Düzenleme Stratejileri, İstanbul Örneği, **İTÜ dergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım**, cilt:2, sayı:1, Mart 2003, s.121

⁴⁰² Eraydın, "Sanayinin Anadolu'ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları, **a.g.e.**, s.259

⁴⁰³ Zürcher, **a.g.e.**, s.386-387

⁴⁰⁴ **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1967, "Gebze'de Koç Holding-Türkiye Şişe ve Cam Sanayi-Kalkınma Bankası-Avusturya'dan Lintzer A.G firmalarının ortaklaşa kurdukları ve Fransız ST. Gabon firmasını patenti ile imalat yapacak olan "İzo-Cam" tecrit maddesi fabrikası dün törenle hizmete girmiştir." [http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime="koç%20holding"&isAdv=false,çevrimiçi](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=), 05.02.2011, bkz: <http://www.izocam.com.tr/izocam/Kurumsal-Bilgiler/Tarihce.aspx>, (çevrimiçi9, 05.02.2011.

hammadde tedarikinin daha kolay sağlanması” amacıyla Dilovası’na taşımıştır⁴⁰⁵ (Marshall Boya ve Vernik A.Ş., 05.09.2010). Yine aynı yıl içinde Solventaş, Dilovası’nda yeni tesis kurarak üretime geçmiştir.⁴⁰⁶ Bundan çok kısa bir süre sonra, Sabancı Holding’in İngiliz ortağı ile kurduğu Omluksa Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1969 yılının Şubat ayında Dilovası’nda faaliyetlerine başlamıştır. Kurulduğunda unvanı “Omluk Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş.” olan firmanın 1969 yılında gazetede verdiği ilanda merkez Karaköy-İstanbul, fabrika Dilovası olarak görülmektedir.⁴⁰⁷ Yine aynı yıl içinde İstanbul-Karaköy’de üretim yapan Çolakoğlu Demir Çelik fabrikası, İstanbul’dan Dilovası’nda taşınarak çelikhane üretimine başlamıştır.⁴⁰⁸

24.01.1969 tarihinde Milliyet gazetesinde yayınlanan “*BASF Türkiye’ye 100 milyon liralık yatırım yapacak*” başlıklı haber aynı zamanda Dilovası’nda kurulacak yeni bir fabrikanın sinyalini vermiştir. Haberden yaklaşık bir yıl sonra BASF ve Sümerbank’ın ortaklığı ile kurulan ve o dönem bölgedeki tek kamu girişimini oluşturan⁴⁰⁹ BASF Sümerbank Türk Kimya Sanayi A.Ş. Dilovası’nda faaliyete geçmiştir.⁴¹⁰ 1939 yılında İstanbul’da kurulan Atabay İlaç Fabrikası A.Ş.’nin hızlı büyüme süreci, yeni ve daha büyük bir fabrika gereksinimini doğurunca; firma ilk

⁴⁰⁵ http://www.marshallboya.com/Content.aspx?id=marshall_hakkinda&layout=kurumsal, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴⁰⁶ <http://www.solventas.com.tr/>, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴⁰⁷ http://www.olumksa.com.tr/sirket_profil.html, (çevrimiçi), 29.01.2011,

Milliyet Gazetesi, 11.11.1969,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovasi&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴⁰⁸ “Çolakoğlu, demir çelik faaliyetine 1945 yılında kurucumuz Mehmet Rüştü Çolakoğlu’nun Karaköy’deki çelik ticarethanesi ile başladı. Çolakoğlu ilk haddehanesini 1960 yılında yine İstanbul’da Sötlüce’de devreye aldı. Ülkedeki kütük ihtiyacını karşılamak amacıyla 1969 yılında Dilovası’nda ilk çelikhane üretime başladı.” <http://www.colakoglu.com.tr/tarihce.aspx>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴⁰⁹ Sümerbank Dilovası’ndaki sanayileşme sürecinin tek kamu yatırımı olup, daha sonra Basf ortaklığından ayrılmıştır. Şu anda Dilovası’nda kamuya ait sanayi yatırımı bulunmamaktadır

⁴¹⁰ “BASF Türkiye’de 100 milyon liralık yatırım yapıyor. Basf-Sümerbank Türk Kimya A.Ş. adı ile kurulacak şirkete yüzde 60 nispetinde katılacak olan BASF, plastik sanayi için çeşitli tutkal ve tekstil sanayi yardımcı maddeleri ile çeşitli boya imal edecektir. Gebze/Dilovası’nda kurulacak fabrika 1970’de imalata geçecektir.” **Milliyet Gazetesi**, 24.01.1969,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=basf&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

http://www.basf.com.tr/ecp3/Turkey/tr/content/About_us/BASF_Turkey/History/index, (çevrimiçi), 05.02.2011.

önce İstanbul Acıbadem'deki, ardından 1974 yılında ise Dilovası'ndaki üretim tesislerini açmıştır (Atabay Kimya, 10.09.2010).

O dönemin önemli kuruluşlarından olan ve bugün Assan Alumünyim olarak faaliyet gösteren Nasaş Alüminyum Sanayi, 1973 yılında gazeteye verdiği “NASAŞ Alüminyum Sanayii Tesisleri 25 Mayıs 1973 günü sanayimizin hizmetine girmiştir” ilanı ile Dilovası'nda hizmete girdiğini duyurmuştur.⁴¹¹ Bölgedeki en büyük fabrikalardan biri olan ve 1945 yılında fason dokuma mallar üreterek ticaret hayatına başlayan Polisan, 1970 yılında Dilovası'ndaki tesislerinin arazilerini satın almasına rağmen, ancak 1977 yılında İstanbul Kâğıthane'deki üretim birimlerini Dilovası'na taşıyabilmiştir.⁴¹²

“1969–70 senelerinde araziye aldım ama tabi buralar parça arsalardı. Bunların birleştirilmesi ve projelerin onaylanması ardından fabrika inşaatına 1974 senesinde başladık, ilk önce limanı bitirdim. 1975 senesinin başında ilk gemiyi yanaştırdık. (...) Arsa parselleri çok parçalıydı ve ihtilaflar vardı. Ben aldığımda deniz kıyısındaki arsanın bir hissesi Almanyalı birisindeydi. Tabi adamın o hissesini almadan bizim inşaata başlamamız yanlış olurdu, mümkün değildi. Bunların teker teker alınıp tevhid edilmesi kolay bir işlem değil. Bu sorunları hallederken üç dört sene zaman geçti. Yoksa daha erken gelebilirdik”⁴¹³

Türkiye'deki ilk yatırımını 1953 yılında yapan Unilever, 1966 yılında ilk markalı -OMO- deterjanı üretmeye başlamış; 1977 yılında ise Milliyet gazetesinde verdiği adres değişikliği ilanı ile tesislerini Dilovası'na taşıdığını duyurmuştur.⁴¹⁴

⁴¹¹ “Çağın metali alüminyum için çağdaş bir kuruluş NASAŞ Alüminyum Sanayii Tesisleri 25 Mayıs 1973 günü sanayimizin hizmetine girmiştir.” **Milliyet Gazetesi**, 27.05.1973, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasasf&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴¹² http://www.polisan.com.tr/kurumsal_bizkimiz.php, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴¹³ Necmettin Bitlis, Polisan Holding Yönetim Kurulu Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.**, s.57.

⁴¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, 15–16.01.1977,

“Desaş (Omo) Kimya ve Gıda Sanayi A.Ş.’den adres değişikliği ile ilgili duyuru: Genel Müdürlük: Büyükdere Cad. Yeni Yalı Sk. No:3, Desaş(Omo) Fabrikası: Gebze Muallim köy, Dilovası Mevkii (Kimaş yanı) yeni tesislerine taşınmıştır”

Yine aynı yıl Demirsan Haddecilik Sanayi ve Ticaret A.Ş., inşaat demiri üretmek üzere Dilovası mevkiinde yeni tesisler kurmuştur.⁴¹⁵ 1978 yılına gelindiğinde, Karabük’te haddehane olarak kurulan Diler Demir Çelik Endüstrisi ve Tic. A.Ş., faaliyetlerini Dilovası’nda sürdürmeye başlamıştır.⁴¹⁶

Dilovası’nda daha 1980’li yıllara gelmeden, 10 yıllık kısa bir süre içerisinde gerek İstanbul’dan taşınarak gerekse de ilk defa burada tesis kurarak 11 tane büyük sanayi işletmesi kurulmuştur. Bölgeyi tercih eden işletmelerin ağır sanayi olması ve genellikle metal ve kimya sektöründe faaliyet göstermesi, daha önce bahsedilen sanayi planlarındaki, “ağır sanayi işletmelerinin Tuzla-Sakarya arasındaki alanlarda yerleşmesi gerektiği” vurgusuyla örtüşmektedir. Bununla birlikte, işletmelerin yer seçim tercihlerini Dilovası mevki yönünde kullanmalarında bölgenin özellikle liman, demiryolu ve karayolu potansiyeli, ucuz arsa maliyeti, pazara yakınlık ve yerel otorite unsuru önemli rol oynamıştır. Bugün Dilovası Organize Sanayi Bölgesi Yönetim Kurulu Başkanı olan Mehmet Türker, sanayi işletmelerinin Dilovası’nı tercih etmelerinde İstanbul’a yakınlığının önemini vurgulamaktadır;

“Dilovası sanayileşmeye başladığında Gebze de zaten küçük bir ilçe durumunda. Ancak sanayici bölgenin özellikle liman potansiyeli, demiryolu potansiyeli ve İstanbul gibi bir metropole yakınlığı dolayısıyla Dilovası’nı tercih etmiş.”⁴¹⁷

Tümertekin, İstanbul sanayi kuruluşlarının yer seçimlerinde dikkat çeken ilk noktanın, işletmelerin ana karayollarının kenarlarını kuruluş yeri olarak belirlemeleri

⁴¹⁵ <http://www.demirsan.org/Anasayfa.htm>, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴¹⁶ http://www.dilerhld.com/diler_demircelik/index.html, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴¹⁷ Mehmet Türker, Çolakoğlu Metarulji, DOSB Yönetim Kurulu Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e**, s.61.

olduğunu söylemektedir.⁴¹⁸ Bu bağlamda, yukarıda Dilovası'na yerleşim yıllarına göre sayılan işletmelerin hepsi D-100 karayolunun kenarına dizilmişler ve kentsel büyüme buna göre oluşmuştur.

Fotoğraf 3: Fabrikaların Karayolu Kenarına Diziliminin Uydu Görünümü

Tümertekin, desantralizasyonda özellikle karayolunun çekici bir faktör olduğunu ve sanayi faaliyetlerinde, işletme ihtiyaçlarının karşılanmasında karayollarının gittikçe daha çok rol oynadığını belirtmektedir. Hammaddelerini Anadolu'dan sağlayan ya da ürettikleri mamul maddeleri Anadolu'ya sevk eden birçok kuruluş bu nedenle Ankara asfaltı üzerinde yer aldığını ve bu davranışın özellikle İstanbul- İzmit arasındaki sanayi faaliyetlerinin gelişmesini etkileyen önemli bir faktör olduğuna dikkat çekmiştir.⁴¹⁹

“Dilovası coğrafya olarak dünyada eşi benzeri olmayan daha doğrusu ender vardır herhalde kavşak noktada böyle bir yer. Hem uluslararası geçiş yolunun olduğu hem demiryolunun olduğu hem de denizin limanların olduğu ulaşımı çok kolay bir yer. Dolayısıyla da ulaşım sanayici için çok önemli ulaşımın kolaylığı hem limanları

⁴¹⁸ Tümertekin, İstanbul Mekan ve İnsan, a.g.e, s.49.

⁴¹⁹ a.e, s.50.

kullanabiliyor hem transit geçiş yollarını karayolunu muhtemelen sanayici bundan Dilovası'nı tercih etti.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Dilovası'nda yer seçen işletmelerin, bu bölgeyi tercih etmelerinde ulaşım olanaklarının yanında diğer nedenler de; ucuz ve geniş arazi ile merkezi iş alanlarına ile yakınlıktır.

“Burası yol kenarı. (...) E-5 ayağının altında Bursa ayağının altında, İstanbul ayağının altında efendim bölgesel olarak her yere yükünü nakliyesini çok rahat bir şekilde taşıyabilecek alan burası (..)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

Yine Tümertekin'e göre; genellikle demir çelik sanayi gibi ağır ve hacimli hammadde kullanan/üreten işletmelerin yer seçiminde, bu malların taşınmasında önemli bir araç olan demiryolunun yakınlığı işletmenin yer seçimine etki etmektedir.⁴²⁰

“Fabrika kurulurken sanayici neye önem gösterir maliyetin en aza indirildiği üretilen malın çabuk elden çıkarıldığı ulaşım olanaklarının bir arada olabildiği yere. Ben nakliyecilik yapığım için çok net görülmüyor. Dilovası da böyle bir yer. Deniz kara demiryolu ve hava taşımacılığının bir arada olduğu birinin ötekine rahat aktarıldığı bir yer.(..)” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

Sanayi işletmelerinin Dilovası'nda yer seçmelerinde etken olan diğer bir faktör, yerel otoritedir. Dilovası'nın belediye ilanına kadar köy kanunu ile idare ediliyor olması bölgeyi sanayi açısından avantajlı hale getirmiştir. Bölgenin bağlı bulunduğu il olan Kocaeli'ye belli bir mesafede olması, dolayısıyla denetimin uzak olması hem işletmelerin hem de konutların plansız yerleşmelerine yardımcı olmuştur.

“O zaman Dilovası köydü. Ondan dolayı ön müsaadesi Gebze'den ve Vilayetten alınmak suretiyle yani Kocaeli'nden. O zaman İl İmar Müdürlükleri vardı sonradan belediyelere devredildi. Bu imar müdürlükleri vilayete bağlı olan, buralardan imar durumları alınarak yapıldı. Deniz kenarlarında dolgu işlemleri olaraktan limanlar yapıldı. Çünkü burada bir ücret ödendi yani yapan insanların bir günahı yok. Yapan insanları buraya devletin gösterdiği yere devletin

⁴²⁰ a.e, s.50.

nizamına uygun kurallar ile burada yapılaşmayı sağladılar(..)”
(İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

“O zaman belediye yoktu karşılarında direk valilik vardı. İzmit vardı. Uzak bir bölge denetilmesi çok zor ve güç olduğu için o dönem çok hızlı bir şekilde plansız yerleştiler(..)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010).

1980 yılına kadar anlatılan bu sanayileşme sürecinden sonra elbette Dilovası'nın sanayileşmesi, bitmemiştir. 1970'li yılların sonlarına kadar sanayileşmenin vazgeçilmez bir unsuru olan büyük ölçekli firmalar ve bunun temel dayanağı olan “ölçek ekonomileri” ideolojisi; yerini 1980'lerden itibaren küçük örgütlenme, yani küçük ve orta ölçekli sanayi düşüncesine bırakmıştır. Bunun iki önemli sebebi vardır. İlki ve en önemlisi küçük ve orta ölçekli işletmelerin “esnek davranabilme yetenekleri”dir. Bir diğer önemli etken de üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen köklü dönüşümlerdir. 1980'lerde neo-liberal politikaların uygulanmasına koşut olarak bir yandan firmalar arası rekabetin artması ve sanayinin yeniden yapılanması, diğer yandan da merkezi ve yerel otoritenin kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, firmaların yer değiştirme süreçlerini etkileyen dışsal dinamikler olarak ortaya çıkmış ve sanayi coğrafyasının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Dilovası'nda da büyük fabrikaların kurulmasını izleyen süreçte uygulanmaya başlanan ihracata yönelik büyüme politikaları, İstanbul Metropoliten alanla ilgili yapılan yeni planlar, üretim süreçlerindeki değişimler ve belediyenin kurulması sayesinde Dilovası orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerinin akınına uğramıştır.

“Büyükler kurulduktan sonra ufak fabrikalar geldi. Belediye ilk kuruluktan sonra ufak tefek mısır patlağı gibi geldiler. (..)” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

İstanbul'da 1980 yılında ilk kez metropoliten ölçekte ve 1995 yılını hedefleyen 1/50.000 ölçekli Metropoliten Alan Nazım planı yapılmıştır. İmar ve İskân Bakanlığınca hazırlanan plan, ülke kalkınmasına uyumlu olarak, metropolün

gelişmesinde gerekli fonksiyon ve hizmetlerin yaratılması amacıyla hazırlanmıştır.⁴²¹ Planın sanayi sektörüne yönelik politikalarından birini, sanayinin metropoliten alandan desantralizasyonu ve eğilimlerinin yönlendirilmesi oluşturmaktadır. Plan, 1995 yılında sanayide çalışan işçi sayısının 1 milyonu aşacağı ve 1100 hektar sanayi alanının daha sanayiye ayrılması gerektiğini öngörmüştür. Bu nedenle 1966 yılında yapılan plana ek olarak Dudullu Kurtköy, Gebze Balçikköy ve Diliskelesi gibi yeni sanayi alanları belirlenmiştir.⁴²²

1990'lı yıllar, İstanbul Metropoliten bölgenin yoğun kentleşme baskısı ile ağırlığını arttırdığı yıllar olmuş; özellikle Kocaeli, Tekirdağ ve Bursa'da sanayi istihdamında büyük artışın olduğu görülmüştür.⁴²³ 1995 projeksiyonlu hazırlanan planın yetersiz kalması, Nazım Planının yeniden yapılmasını gündeme getirmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1991 yılında başlanan ve 15.11.1995 yılında onaylanarak yürürlüğe giren İstanbul Metropoliten alt bölge Nazım Planında, Metropoliten bölge olarak Marmara ve Trakya bölgesi bir bütün kabul edilmiştir. Alan, Tekirdağ il sınırından İzmit il sınırına kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır. Bu sınırlar içinde yapılan çalışmalarla; batıda İstanbul il sınırı, doğuda İstanbul il sınırına ilave olarak Gebze ilçesi sınırını içine almıştır. Nazım Planının amacı, 2010 yılına kadar olan süreçte İstanbul'un tarih, kültür, bilim, sanat, siyaset, ticaret, hizmet, ağırlıklı bir metropoliten kent olarak koruma ve gelişme dengesinin kurulmasıdır. Bunun yapılabilmesi için de, sanayi alanları ile ilgili olarak sıhhileştirme, dönüşüm ve desantralizasyon hedefleri belirlenmiştir.⁴²⁴

3.5.2. İkinci Sanayi Dalgası

İstanbul'da sanayisizleşme süreci yaşanırken Dilovası'nda ise, yeni sanayi işletmeleri kurulmaya başlanmıştır. 1981 yılında DYÖ fabrikasının temelini atan

⁴²¹ Mehmet Çakılcıoğlu, “Üst Ölçekli Plan Sorunsalı”, Yalova Geleceğini Planlıyor konulu panelde sunulmuştur, 2004, http://www.kentli.org/makale/ust_plan.htm, (çevrimiçi), 01.01.2011.

⁴²² Tümertekin, **İstanbul'da Sanayinin Alansal Dağılımındaki Değişimler**, s.30–31.

⁴²³ Eraydın, “Sanayinin Anadolu'ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları” **a.g.e.**, s.259–260.

⁴²⁴ Pelin Pınar Özden, “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi**, No: 23–24, Ekim 2000-Mart 2001.

Yaşar Holding, 1984 yılında fabrikanın açılışını yapmıştır. Altintel, sıvı kimyasal maddelerinin depolanması amacıyla Dilovası'nda 1985 yılında kurulmaya başlanmış ancak 1987 yılında işletmeye alınmıştır.⁴²⁵ 1983 yılında kurulan Marmara Metalurji Döküm ve Makina San. A.Ş., Kartal'daki tesislerini 1990 yılında Dilovası'na taşımıştır.⁴²⁶ 1970'li yıllarda Bayrampaşa'da ilk üretimine başlayan Doğuş Alüminyum, 1990 yılından sonra taşınarak Dilovası'nda üretime başlamıştır.⁴²⁷ 1991 yılında Temka Cam Metal daha önce Ağrı'da başka bir isimle faaliyet gösteren işletmesini "Dilovası'na müteahhit akrabalarının olması ve pazara yakınlığı nedeniyle" (Temka, 09.09.2010) taşımıştır. 1993 yılında "*bölgenin lojistik faktörü nedeniyle*" (Porland Porselen, 06.09.2010) Porland Porselen Sanayi ve Ticaret A.Ş. Dilovası'nda yer seçerek faaliyetine başlamıştır. 1997 yılında Teknopolier Polyester LTD.ŞTİ. ve Armaplast Polyester San. ve Tic. A.Ş. firmaları "*bölgenin organize sanayi olması ihtimalinin yüksekliği nedeniyle*" (Teknopolier, Armaplast, 06.09.2010) bölgede üretime başlamışlardır. 1998 yılı Eylül ayında, Alman firması olan Jokey Plastik, İstanbul'da yeni bir üretim tesisi satın almış ve Türk pazarına ek olarak, Yunanistan aşağı uzanan Akdeniz pazarına uzanacak hizmet ağına kavuşmuştur.⁴²⁸ 1895 yılında "Merkez Boya" olarak İstanbul'da kurulan, 1974'de "Boyataş" adını alan Merbolin Boya ve San ve Tic. A.Ş. "*Daha önce Gebze'de kiralık bir yerimiz vardı. Pazara yakın olsun diye sonradan Dilovası'nda arsa alındı ve buraya geldik ama hala merkezimiz İstanbul'da*" (Merbolin, 05.10.2010) ifadesiyle Dilovası'na pazara yakınlık nedeniyle geldiğini belirtmiştir. 1954 yılında kurulan Uğur Teneke, "*pazara ve müşterilere yakın olması için*" (Uğur Teneke, 01.10.2010) günümüz teknolojisi kullanılarak inşa ettiği yeni tesislerini 2002 yılı başında Dilovası'na taşımıştır.⁴²⁹

1984 yılında Mersan Demir Çelik, 1985 yılında Alişan Uluslararası Taşımacılık, 1971 yılında Güner Metal, 1998 yılında Sanicor İstanbul'da kurulan firmalar olup "*ana karayolu bağlantısına çok yakın olması, liman işletmelerine yakın*

⁴²⁵ <http://www.altintel.com.tr/altintel-tarihce.asp>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴²⁶ <http://www.marmarametalurji.com/>, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴²⁷ http://www.dogusaluminium.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=163, (çevrimiçi), 05.02.2011.

⁴²⁸ http://www.jokey.com.tr/6.jokeys_historie, (çevrimiçi), 29.01.2011.

⁴²⁹ <http://www.ugurteneke.com.tr/sirketprofilini.htm>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

olması ve pazara yakın olması” nedenleri ile tesislerini Dilovası’na taşımışlardır (Mersan, Alişan, Sanicor, 11.10.2010).

İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP), sanayinin yerleşmesi için güneydoğu ve güneybatı olmak üzere iki hat belirlemiştir.⁴³⁰ Kent içinde yerleşilebilir arazi miktarının sınırlı olması, kent içindeki sanayilerin arazilerinin büyük oranlarda artmasına neden olmuştur. Bu durum merkezde kalan ve gelişme potansiyeli olmayan işletmelerin daha ucuz arsa maliyetleri olan kentin dış çeper alanlarına kaydırılmaları ihtiyacını doğurmuştur. Dilovası’nın limanlara yakınlığı, D-100 ve TEM karayollarının bu bölgeden geçmesi, havalimanı ve demiryolunun bulunması hem Avrupa’ya yapılacak ticarete hem de Anadolu, Orta Asya ve Orta Anadolu’ya geçiş için taşıma kolaylıkları sunması; Türkiye’nin en fazla kalkınmış üç büyük kentinin ortasında bulunması yatırımcılar için Dilovası’nı avantajlı hale getirmiştir. Daha önceleri İstanbul’da faaliyet gösteren birçok sanayi tesisi 1970’lerde başlayan ve 1980’lerden itibaren yoğunlaşan İstanbul metropolünde sanayi etkinliklerinin desantralize olması ile İstanbul’un doğu yakasında başta Gebze-Dilovası’na yönelmişlerdir. Bu firmaların yönetim ve denetim fonksiyonlarını içeren holdingler İstanbul’da, üretim tesisleri ise adı geçen alt bölgelerde yer almaktadır.

1967 yılından 2002 yılına kadar plansız büyüyen sanayiye disiplin altına almak için 2002 yılında Dilovası’nda bulunan tüm sanayi işletmelerini kapsayacak şekilde Organize Sanayi Bölgesi ilan edilmiştir. Belediye ilan edildiği zaman sadece 14 büyük fabrikaya ev sahipliği yapan ilçe, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi ilan edildiğinde artık 171 fabrikayı barındıran dev bir sanayi kompleksi haline gelmiştir. Bugün hala sanayi açısından büyümeye devam eden Dilovası’nın daha fazla sanayiye kaldırabilme olanağı kalmamıştır. Ancak sanayicilerin aynı görüşü paylaştığı söylenemez.

⁴³⁰ İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi İstanbul’un Desantralizasyonu ve Bölgesel Açılımlar, İstanbul, 2006.

“Şimdi Kocaeli bölgesi doydu deniyor. Neye göre doydu? Bana göre de aç. Yani buraya hala sanayi gelmesi gerekiyor. Ama siz şunu yapabilirsiniz, sanayi kuruluşları kurulurken devlet olarak toplu konut olayını geliştirirsiniz gecekonduyu önlersiniz. O tesislerde çalışan insanlar toplu konutlarda yaşarlar ve insanca yaşarlar. Hiç bir sorun olmaz. Ama Anadolu’ya da tesislerin gitmesi lazım. Onun için de teşvikler vermek gerekiyor. Ama burada mesela bizim burada 9 milyon metrekare arazimiz var. Bunun 3 buçuk milyon metre karesinde henüz tesis yapılmamış. Peki, ne yapacağız? Organize Sanayi Bölgesinin içinde mısır mı yetiştireceğiz. Tabii ki sanayi tesisi kuracağız. Yukarıya üç yeni OSB yapılıyor; makineciler, kimyacılar ve makine imalatçıları... Bir de kömürcüler var. Yapılan her şey daha düzenli olsun diye yapılıyor.”⁴³¹

Hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde, ülkelerin görece daha gelişmiş bölgelerindeki kentler sanayinin odak noktalarını oluşturmaktadırlar. İşletmelerin yığılma ekonomilerinden faydalanmak amacıyla bir arada kümelenmeleri; kümелendikleri kentlerin diğer kentlere görece üstünlük sağlamalarına neden olurken, bu durum ülkedeki diğer kentlerin gelişimine engel olmaktadır. Bundan dolayı, dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğu sanayinin belli kentlerde toplanmasının önüne geçmek ve dengeli kalkınmayı sağlamak için politikalar uygulamaya çalışmışlardır.⁴³² Bu politikalardan biri de “Organize Sanayi Bölgeleri”dir.

3.6 Dilovası’nda “Saçaklanmadan” Organize Sanayi Bölgesi’ne

Sanayinin mekansal kümelenmesi anlamına gelen organize sanayi bölgeleri, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılarak dengeli büyümenin sağlanmasında, sanayinin kent içine yerleşmesinin önüne geçerek planlı kentsel gelişmenin gerçekleşmesinde ve özellikle küçük/orta ölçekli sanayi işletmelerinin yığılma ekonomilerinden faydalanmalarında kullanılan bir mekan organizasyonu olarak tasarlanmıştır. Planlı sanayileşme ve kentleşme amacıyla oluşturulan OSB’ler ile

⁴³¹ DOSB Yönetim Kurulu Başkanı, Mehmet Türker, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.**, s.72.

⁴³² Eraydın, “Sanayinin Anadolu’ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, **a.g.e.**, s.257.

1960'lı yıllardan itibaren girişimciler için önemli imkânlar sağlanmıştır. Türkiye'de daha önce bahsedildiği gibi, planlı sanayileşme dönemi ile başlayan OSB uygulamaları; günümüze kadar bütün kalkınma planlarına, bölgelerarası farkların azaltılmasının sağlanması amacıyla konu olmuştur. Özellikle sanayinin belli bölgelerde ve belli kentlerde yığılmasının önüne geçmek ve sanayinin doğurduğu sorunları azaltmak ve istihdam sağlamak için Organize Sanayi Bölgeleri bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Metropoliten bölgelerde, kent içinde yerleşmiş sanayinin kent dışına çıkarılmasının sağlamasında etkin bir rol oynayan OSB'ler, bu bölgeden yer seçimi yapan firmalara avantajlar sağladığı için işletmeler tarafından tercih edilen alanlar olmuştur. 1977 yılında Milliyet Gazetesinde çıkan bir haber, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bu konudaki politikasını yansıtan örneklerden biridir.

“Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı Yahya Oğuz dün bir toplantı yaparak sanayi kirlenmesini önlemek için aldıkları önlemlerden söz etmiş - Bakanlığımız sanayinin şehir dışına ve şehirde en az zararlı olabilecek bölgelerde kurulacak Organize Sanayi Bölgelerine kaydırılması için her türlü planlamayı ve yatırımı yapmaktadır - demiştir.”⁴³³

Özellikle İstanbul Metropoliten alanında, Doğu Marmara Ön Bölge Planından başlamak üzere günümüze kadar yapılan İstanbul Metropoliten Sanayi Nazım İmar Planlarında, sanayinin doğuda İzmit-Adapazarı hattında batıda ise Tekirdağ hattında planlı gelişmenin sağlanması için kurulacak olan yeni Organize Sanayi Bölgelerine ya da boş olan Organize Sanayi Bölgelerine aktarılması önerilmiştir. Bu planların yanında; 1990'lı yıllarda İstanbul Metropoliten alanında yaşanan sorunların çözülmesi amacıyla oluşturulan konseyin Sanayi Komitesinin önerdiği çözüm yollarından biri de, İstanbul'un sanayi faaliyetlerinin çevre illere kaydırılması olmuştur. Milliyet gazetesinin 11.12.1990 yılında “İstanbul'u Konsey Kurtaracak” başlıklı haberinde yer alan öneri İstanbul sanayisinin çevre illerdeki OSB'lere aktarılması konusundaki örneklerden birini oluşturmaktadır.

⁴³³ **Milliyet Gazetesi**, 22.07.1977.

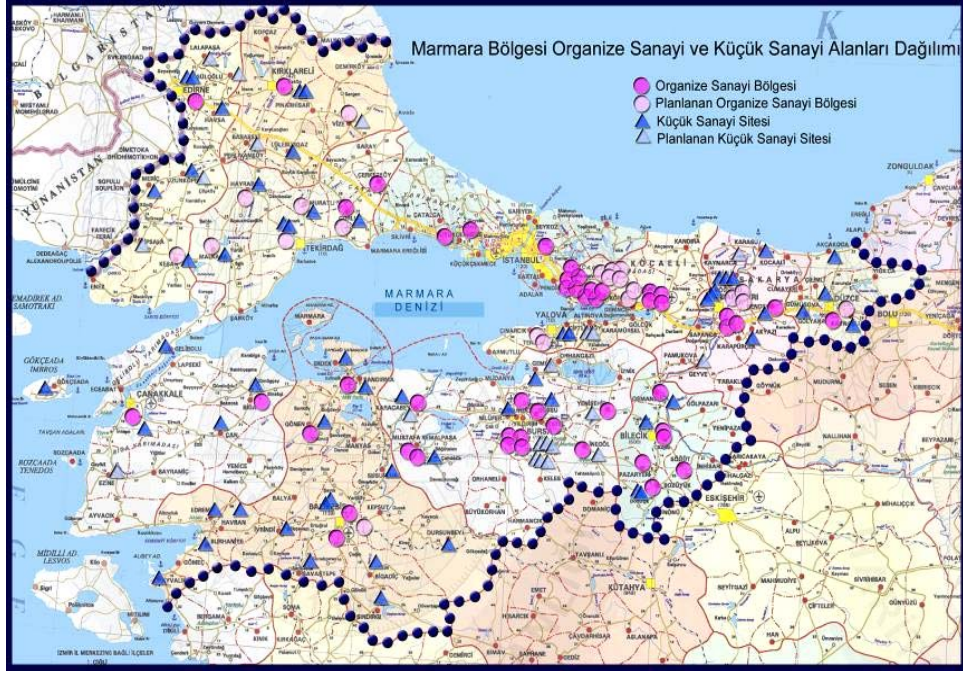
“Çevre kentlerin İzmit, Bilecik, Eskişehir, Bursa, Tekirdağ, Çerkezköy, Kırıkkale gibi illerin tarım alanlarını yok etmeyen düzenli, planlı gelişmesi özendirilip organize endüstri faaliyetleri ile güçlendirilerek İstanbul Metropolitan alanında nüfus çekmesi sağlanmalıdır.”⁴³⁴

Bu amaçla, 1980’li yılların başından bugüne Tuzla, Gebze, Çayırova, Dilovası ve İzmit’te kadar olan hatta birçok Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. Bunların bir kısmı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri olup, ilk önce kooperatif şeklinde kurulmuş daha sonra OSB kanunun sağlamış olduğu avantajlardan faydalanmak için Organize Sanayi Bölgelerine dönüşmüşlerdir.⁴³⁵

⁴³⁴ **Milliyet Gazetesi**, “İstanbul’u Konsey Kurtaracak” başlıklı haber, 11.12.1990, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1gXxShgZ65LeXwCM8RvCSA_x3D__x3D, (çevrimiçi), 12.12.2010.

⁴³⁵ Tuzla- İzmit hattında Kurulu bulunan OSB’ler ve kuruluş tarihleri şöyledir;
Tuzla Merciler OSB: 1986 yılında kooperatif olarak kurulmuş, 2000 yılında sicil alarak OSB’ye dönüşmüştür.
İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi: Tuzla bölgesinde kurulu olan OSB, 1982 yılında İstanbul İstanbul, Kazlıçesme Organize Deri Sanayicileri Derneği tarafından kurulmuştur.
İstanbul Tuzla Kimya Sanayicileri OSB: Tuzla bölgesinde 2001 yılında kurulmuştur.
İstanbul Tuzla OSB: İstanbul-Ankara asfaltında yer alan bölge, 2000 yılında kurulmuştur.
Gebze Organize Sanayi Bölgesi: 1985 yılında kurulmuştur.
Kocaeli TOSB-TAYSAD: İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Bursa olmak üzere Türkiye’nin çeşitli yerlerinde dağınık bir şekilde faaliyet gösteren ve otomotiv sektörüne parça üreten Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği tarafından kurulmuş olan Global İhtisas Organize Sanayi Bölgesi’dir. 1990 yılında kurulmuştur.
Kocaeli Gebze Plastikçiler OSB: Plastik sektöründe faaliyet gösteren 115 sanayicinin bir araya gelerek oluşturdukları Plastik Sanayicileri Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi, 2001 yılında sicil alarak OSB olmuştur.
Kocaeli Gebze Güzellere OSB: İstanbul ile birlikte Gebze ve çevresindeki plansız ve dağınık sanayi yatırımlarına belli bir planlama çerçevesinde ve üstelik Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun sağladığı imkanları ile kontrol altına almak amacıyla 2001 yılında kurulmuştur.
Kocaeli Gebze IV İMES OSB: 1971 yılında İstanbul Dudullu’da 640 dönümlük bir alanda kurulan İMES Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi’nden sonra, İMES Organize Sanayi Bölgesi olarak Dilovası’nda kuruluş aşamasındadır.
Kocaeli Gebze IV-(İstanbul Makine ve İmalat Sanayicileri) OSB: İstanbul ve yakın çevresinde faaliyet gösteren Makine İmalat ve Sanayicileri ile Makine yan sanayi, Elektrik, Elektronik Sanayini bir alanda toplayarak organize etmek amacıyla, S.S.Makine ve İmalat Sanayicileri Toplu İş Yeri Yapı Kooperatifi tarafından 1998 yılında Dilovası mevkiinde kurulmuştur. Hala kuruluş aşamasındadır.
Kocaeli Gebze V(Kimyacılar): Kimya İşverenleri Organize Sanayi Bölgeleri Derneği tarafından kurulan Dilovası’nda kurulan OSB, 2000 yılında tüzel kişilik kazanmıştır. Hala kuruluş aşamasındadır.
Kocaeli Gebze Kömürçüler: 2003 yılında Dilovası’nda kurulmuştur. Hala kuruluş aşamasındadır.
<http://www.osbuk.org.tr/index.php?pa.g.e=content/osbler&id=1>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
OSB Bilgi sistemi, <http://osbbs.osbuk.org.tr>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

Harita 3: Marmara Bölgesinde Organize Sanayi Bölgelerinin Dağılımı

Tuzla İzmit hattında kurulan Organize Sanayi Bölgelerinden beş tanesi Dilovası'nda bulunmaktadır. Bunlardan biri Dilovası Organize Sanayi Bölgesi (DOSB) dir. Bölgedeki hızla ve kontrolsüz gelişen sanayiye disiplin altına almak amacıyla kurulan DOSB, aslında, mevcut sanayi tesislerinin bulunduğu yerin OSB'ye dönüştürülmesidir.⁴³⁶ Bölgedeki yerleşmiş tüm sanayi işletmelerini kapsayacak şekilde planlanan Organize Sanayi Bölgesi, 2002 yılında 822 hektar alan üzerine kurulmuştur. Bugün itibariyle 187 sanayi kuruluşunu bünyesinde toplamış olan OSB'de, işletmelerin büyük bir çoğunluğu OSB kurulmadan önce faaliyete geçmiş olup, belediye tarafından ruhsatlandırılmıştır.⁴³⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Dilovası Organize Sanayi Bölgesi İş Sağlığı ve Güvenliği inceleme raporuna göre; bölgede kurulu bulunan işyerlerinin % 38'i metal, %20'si kimya, %13'ünün depolama, % 7'si maden iş kolunda faaliyet göstermektedir. 2002 yılında DOSB'un ilanından sonra, OSB müdürlüğünce sadece dört firmaya İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatı Deneme İzni verilmiştir. Bölgede bulunan işletmelerde yaklaşık

⁴³⁶ Mevcut sanayi tesislerinin bulunduğu bir yerin OSB olması sadece Dilovası'na has bir durum olmayıp; Tekirdağ-Çerkezköy, Bursa-Demirtaş, Kocaeli-Arslanbey ve İzmir-Kemalpaşa gibi OSB'lerde de aynı durum söz konusudur.

⁴³⁷ <http://www.dosb.com.tr/mevzuatlar/Dosbfirmalar.xls>, 27.02.2011.

15.000 kişi çalışmaktadır. İşyerlerinin % 30'u 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleridir. İki işyerinde 1000'den fazla işçi, iki işyerinde 500–1000 işçi, 12 işyerinde 250–500 işçi, 25 işyerinde 50–250 işçi çalışmaktadır.

Sanayi işletmeleri ile yerleşim yerlerinin iç içe geçmesinden kaynaklanan sorunlara çözüm getirmek amacıyla unorganizden organizeye dönüştürülen bölgede, OSB ilanı bazı sorunların ortadan kalkmasına yardımcı olurken kentsel anlamda sorunların büyümesine neden olmuştur. Plansız yerleşen sanayiye kapsayacak şekilde yer seçimi yapılan OSB'nin içinde yerleşim yerleri bulunan iki mahalle (Fatih, Yeni Yıldız Mahalleleri) kalmıştır.

Bu kısımda öncelikle DOSB'un ilanına neden olan etmenler üzerinde durulmuş, daha sonra DOSB'un ilanı ve organize içinde kalan mahalleler incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bu kısmına geçmeden önce belirtmek gerekir ki; sanayici ve idarecilerle yapılan görüşmelerin hemen hepsinde bölgedeki plansız sanayileşmenin önüne geçmenin tek yolunun Organize Sanayi Bölgesi ilanı olduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık belediye başkanları ve Dilovası'nda yaşayan halkla yapılan görüşmelerde ise, Organize Sanayi Bölgesinin sanayinin daha özerk hareket edebilmesi için kurulduğu ve Dilovası'nın kentsel gelişimine katkısı olmadığı görüşü hâkimdir.

Bir önceki kısımda Dilovası'nda nasıl hızla bir sanayileşme süreci yaşandığından bahsedilmişti. Dilovası'nın konum itibariyle rant değeri taşıması, bölgenin hem sanayileşmesinin hem de kentleşmesinin hızlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, konutların ve sanayi işletmelerinin iç içe girdiği plansız yapılaşmalar meydana gelmiş ve köklü sanayi işletmelerinin kurulmasından sonra ilan edilen belediyenin, kentleşme problemlerini çözmesi zorlaşmıştır. OSB ilanından önce, Dilovası mevkiinde görülen sanayinin bir kısmının Gebze Belediyesi, bir kısmının Dilovası Belediyesi, diğer bir kısmının da Tavşancıl Belediyesi sınırı içinde kalması ve belediyelerin farklı uygulamaları bölgedeki düzensizliğin ve sanayicilerin deyimiyle kaosu artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Dilovası gelişmeye başladığı tarihten itibaren yaşadığı alt yapı yetersizlikleri ve çevre

sorunları, bölgedeki hem sanayi işletmeleri hem de halk için büyük sorunların meydana çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda bölgenin yerel gazeteleri birçok kez altyapı eksikliği ile ilgili haberler yaparak hızlı sanayileşme ve kentleşmenin boyutlarına dikkat çekmek istemişlerdir.⁴³⁸

Belediye kurulmadan önce, idarenin köy statüsünde olması, sanayileşme sürecini kolaylaştıran önemli etmenlerden biri olurken; daha sonra belde belediyesinin ilanı da bu süreci destekleyen aşamalardan biri olmuştur. İstanbul gibi uluslararası pazara yakınlık, ulaşım avantajları, köy ve belediye yönetimlerinin verdiği fırsatlar bölgeyi sanayi için çekici hale getirmiştir. Dolayısıyla fabrikalar, yönetim sınırlarının üstesinden gelerek kolaylıkla tarım alanları üzerine kurulmuşlardır. Dönemin şahitlerinden Mimar Sinan Mahallesi muhtarı Halis Polat, sanayinin hızlı gelişimini belediyenin ilanına bağlayanlardan biridir.

“(..) Bizim geldiğimizde sanayi azdı burada. Ondan sonra birden bire İstanbul’dan kovulan fabrika sahipleri geldi Dilovası’na yerleşti. Yani İstanbul’da devletin müsaade etmediği şeyleri Dilovası’nda yaptı. Belediye de bunlara yer gösterdi. O zamanın belediyeleri ruhsat verdi. Çünkü ruhsatlar o zaman OSB’de değildi belediye veriyordu ki adamlar yaptılar. Belediye olduktan sonra çığ gibi büyüdü (..)”
(Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 02.08.2010)

Dilovası, Kocaeli kentinin en problemli yerleşim yerlerinden biri olduktan sonra kentleşme planı bir tarafa bırakılmış, hem sanayicinin hem de konutların plansız yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu anlamda, 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu, Dilovası’nda belediyenin önemli güç kaynaklarından birini oluşturmuştur. İmar Kanunu, belediyelerin ve valiliklerin imar disiplini sağlamaları yönünde yasal hak ve görevlerini güçlendirmek yerine, bu görevlerin yerine getirilmemesinde herhangi bir yaptırımla karşılaşılmasını güvence altına alan düzenlemeler getirmiştir. Bu yüzden, belediyeler kendi sınırları içinde bulunan

⁴³⁸ Örneğin, “Diliskelesi Sakinleri Telefona Hasret,” **Gebze Gazetesi**, 29.07.1988, “Diliskelesi Susuz,” **Gebze Gazetesi**, 10.08.1988.

“Dilovası Belediyesi Vidanjör Satın Aldı, Dilovası Belediyesi fosseptikleri temizlemek için vidanjör satın aldı. 30 milyon liraya satın alınan vidanjör vatandaşın başvurusu üzerine hemen belirtilen adrese gideren fosseptik çukurlarını boşaltıp, temizliyor. Bu hizmete karşılık vatandaştan sadece 5 bin lira ücret talep ediliyor” **Gebze Gazetesi**, 18.08.1988.

yerleşim yerleri ve işletmelerin imar durumları ile ilgili geniş yetkiler elde etmiştir.⁴³⁹ İl Özel İdaresi Genel Sekreteri ve DOSB Mütешеbbis Heyeti üyesi Metin Yahşi dönemin Dilovası belediyesinin, OSB ilanından önceki uygulamaları konusunda şöyle demektedir:

“(..) Bugün organize sanayiye geçişteki en büyük sebeplerden bir tanesi belediyelerin yanlış uygulamalarıdır. Biraz önce söyledim sanayici diyor belediyenin olduğu yerde para vermiyorum organize sanayide niye ben bu parayı veriyorum. Evet, o yaşamadı ama şimdi gelinen noktada maalesef belediyelerin bilmiyorum ama bir takım yapmış olduğu yanlış uygulamalar var. Diyelim ruhsat alacaksınız devletin belirlemiş olduğu imar harcı vardır şeyi vardır. Bir kısım belediyeler bizim paraya ihtiyacımız var 10 lira bir şey ise ben 1000 lira istiyorum bu ruhsatı almak zorundasın demiştir (..)” (Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 49,08.01.2010)

Kanun, bölgede OSB ilanına kadar yaşanan sürecin önemli noktalarından birini oluşturmaktadır. Belediyenin kanundan kaynaklanan yaptırım gücü, fabrikaları daha özerk olabilecekleri bir yapıya doğru yönlendirmiştir. DOSB Yönetim Kurulu başkanı Mustafa Türker’in söyledikleri belediye uygulamalarının nasıl olduğu konusunda bir fikir vermektedir.

“Öncesinde birçok açıdan denetim belediyenin yetkisindeydi. İmar açısından belediye yetkiliydi. Çevre açısından Çevre İl Müdürlüğü yetkiliydi ki bu da Çevre Bakanlığı kurulduktan sonra oldu. İmar açısından tüm imar, zabıta, hava kirliliği gibi konulara belediyeden gelir müdahale ederlerdi. OSB olduktan sonra bu yetki tamamen OSB’ye geçti. (...) Belediyelerin 1993’te Çevre Kanunu çıktıktan sonra belli cezai yetkiler oluştu. Çevre ile ilgili ceza kesme yetkisi Çevre Müdürlüğünde olmasına rağmen belediyeler gelip imar kanununa dayanıp çevre cezası kesiyorlardı. İmar Kanunu adı üstünde İmar Kanunu, bir yerin inşaat halinde bir yeri kirlilemesi

⁴³⁹ Ekinci, **a.g.e.**, s.197.

09.05.1985 tarih 3194 Sayılı İmar Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/711.html>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

“Bu Kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışında kalan yerlerde yapılacak planlar ile inşa edilecek resmi ve özel bütün yapılar bu Kanun hükümlerine tabidir.”

halinde ceza vermesi gerekirken tozunuz çıktı dumanınız çıktı diye belediyelerin uygulamaları oldu (...).”⁴⁴⁰

Dilovası’nda belediye ilanından önce kurulmuş köklü sanayi kuruluşları ve belediye ilanından sonra gelen küçük ve orta ölçekli birçok sanayi işletmesi imar konularında belediye ile yaşadıkları sıkıntıların yanında, başka yasal düzenlemelerde özellikle sağlık ve çevre ile ilgili noktaların kontrolündeki verimsizlik ve etkisizlik, sanayileşmenin boyutunu artıran nedenler olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de çevre kirliliği, Dilovası’nın en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ancak OSB ilanından önce Belediye Eski Başkanlarından olan Halit Yaşar’ın dediği gibi, fabrikalar imar açısından önlemler almışlar çevre kirliliği ile ilgili düzenlemeleri geri planda bırakmışlardır.

“O dönemde belediye imar planları açısından fabrikalar üzerinde yetki sahibi idi. Ama çevre açısından değil. Fabrika sahipleri sadece imar açısından belediye tarafından sıkıştırılmamak için önlemler alıyorlardı.”⁴⁴¹

Ancak, Çevre Kanunundaki eksiklikler ve Çevre Bakanlığı’nın taşra teşkilatlarının tam organize olamaması, belediyenin bu konuda da işletmeler üzerinde bazı yaptırımlar uygulamasına izin vermiştir. Bunun örnekleri hem Milliyet gazetesi hem de Gebze gazetesinden çıkan haberlerde görülmektedir.

“Fabrika’dan İçme Suyuna Zehir” başlığı altında Dilovası Belediyesi, Atabay Kimya Sanayini mahkemeye verdi.”⁴⁴²

“Valilik ve Kocaeli Çevre Sağlığı’na Rağmen Kaymakamlık Atabay’ı Kapattı! Çevreyi kirlettiği, içme suyuna kimyevi atık karıştırdığı iddiası ile Dilovası Belediyesi tarafından hakkında tazminat davası açılan Atabay Kimya Fabrikası Kaymakamlık tarafından dün kapatıldı. İlçe jandarma bölük komutanı Ahmet Kıyak, Çevre Sağlığı

⁴⁴⁰ Mustafa Türker, DOSB Yönetim Kurulu Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.**, s.87.

⁴⁴¹ Halit Yaşar, Eski Belediye Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.**, s.88

⁴⁴² **Milliyet Gazetesi**, 22.10.1988, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovasi%20belediyesi&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

Teknisyeni Ali Yıldız başkanlığında bir heyet dün saat 11:30 sıralarında fabrikaya gelerek fabrikayı mühürlediler. Fabrikanın iki ünitesi kapatılması tehlikeli olduğu gerekçesi ile 2 gün çalışmasına izin verildi”⁴⁴³.

Bu noktada bir tespit yapmak gerekirse kanunlardan doğan yasal boşluklar, bölgede belediyenin yetkilerini, fabrikalar üzerinde baskı unsuru olarak kullanmasına neden olmuş; sanayici de bu baskıyı kaldırmak için farklı çözümler üretmiştir. Belediyenin kurulmasından sonra bölgede bulunan okul, sağlık ocağı gibi yatırımlardaki gelişmeler; kent idarecilerinin sanayici üzerinde uyguladığı baskıya karşı üretilen çözümlerden biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁴⁴

Bölgede yaşanan çevre ve imar ile ilgili problemlerden sonra sanayiciler bu sorunların bir kısmının organize yolla çözülmesi için örgütlenmeye karar vermişler, ağırlıklı olarak Dilovası’ndaki büyük ölçekli sanayi işletmelerinin önderliğinde bir vakıf kurulmuşlardır.

“Dilovası’ndaki Sanayiciler Dernek Kuruyor: Sanayiciler Bugüne Kadar Dilovası’na 5 Milyarlık Yardım Yaptılar, Dilovası sanayicilerinin aylık mutad toplantıları Cumartesi günü Atabay Turistik Tesisleri’nde yapıldı. (...) Toplantının kapanış oturumunda bir konuşma yapan komite başkanı ve BASF Sümerbank Genel Müdür Yardımcısı Dr. Metin Eriş bölgede bulunan sanayicilerin Dilovası Sanayiciler Derneği adı altında bir dernek kurulmasını teklif etti. Metin Eriş tarafından yapılan bu teklif sanayiciler tarafından olumlu karşılandı. (...)”⁴⁴⁵

1988 yılında sanayiciler tarafından kurulan “Dilovası Sanayiciler Vakfı”nın (DİSAV) amacı, bölgedeki sanayicilerin sorunlarını çözmek ve sanayinin gelişmesini

⁴⁴³ **Gebze Gazetesi**, 26.10.1988.

⁴⁴⁴ “Tütünçiftlik Fen Lisesi’ne 50 Milyon Liralık Bağış Yapan Atabay Kimya Fabrikası Açıldı,” **Gebze Gazetesi**, 29.10.1988.

“Diler Demir’den 400 Milyonluk Okul,” **Gebze Gazetesi**, 13.10.1988.

“Diler Demir’e Dur Denilsin,” **Gebze Gazetesi**, 3.11.1988.

“Diğer Fabrikalar Nerede? Yücelboru ve Marshall Gebze Emniyetine 2 Otomobil Bağışladı,” **Gebze Gazetesi**, 11.10.1988.

⁴⁴⁵ Dilovası’ndaki Sanayiciler Dernek Kuruyor”, **Gebze Gazetesi**, 23.11.1988.

disiplin altına almak olarak belirlenmiştir. Dönemin Gebze Ticaret Odası Başkanı olan İbrahim Başaran DİSAV’la ilgili görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

“DİSAV, çevreye insana hizmete yakın sanayiciler hizmet vermek isteyen sanayicilerden oluşuyor. Kendileri düzensiz ve başıboş bir yapılanma içinde her gün başı dertte, çevresi ile başı dertte, komşu ile başı dertte vesaire. Bunlar düzene kavuştuğu zaman herkes yerini, şeklini bilecek. Devlette bilecek halkta bilecek. Yani, ona tecavüz eden halkta bilecek yani onun yapılabilmesi için DİSAV Vakfını kurmuşlardır. DİSAV Vakfını çok güzel bir organizasyonla başlarında Necmettin Bitlis, Metin Eriş filan vardı o tarihte.(..) DİSAV Vakfı o bölgede çevre kirliliği, su basması, derenin düzenlenmesi, yolun gelmesi için çalışıyorlardı. Onlar kendi aralarında para toplayarak bu gibi düzenlemeyi sağlamaya çalışıyorlardı.(..)” (İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

Vakfı kurduktan sonra Dil deresinin ıslah edilmesi gibi ciddi alt yapı sorunları ile karşılaşan sanayici; öncelikle bölgeye, okul, sağlık ocağı ve telefon santrali gibi yatırımlarda bulunmuştur. Ancak bölgenin çevre kirliliği ve alt yapı eksiklikleri hâlâ devam etmektedir. 1994 yılında, su satan tankerlerden su içen üçü çocuk olmak üzere dört kişinin zehirlenerek ölmesi⁴⁴⁶ bölgenin yapısının değişmesi anlamında bir dönüm noktası olmuştur. Dönemin Kocaeli Valisi Kemal Nehrozoğlu ve DİSAV yetkililerinin, bu vahim olaydan sonra yaptıkları ve yerel gazetelere de haber olan toplantıda; sorunların çözümü için Dilovası’nın Organize Sanayi Bölgesine dönüştürülmesi fikri ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁷ Bölgedeki en büyük ve eski sanayi işletmelerinden olan Polisan Yönetim Kurulu Başkanı Necmettin Bitlis aynı zamanda OSB fikrini ortaya atanlardan biridir ve olayı şöyle anlatmaktadır:

“Gebze Belediyesi Dil Deresi’nin yamacını çöplük ihdas etmiş. Bütün Gebze’nin, Çayırova’nın, Bayramoğlu’nun çöpünün suyu dereye sızıyor. O yetmezmiş gibi buradaki evlerde kanalizasyon olmadığı için, vidanjörler pisliği

⁴⁴⁶ **Milliyet Gazetesi**, 12.08.1994, “İçme suyuna 4 kurban! Nereden, nasıl doldurulduğu belli olmayan tankerlerden satılan su ölüm getirdi.”

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovasi'nda%20ölüm&isAdv=false>, 29.01.2011.

⁴⁴⁷ “DİSAV’ın Toplantısında Dilovası Tartışıldı: Vali Nehrozoğlu da Katıldı,” DİSAV başkanı Dr. Metin Eriş, Dilovası zaten organize ve yarı-organize sanayi konumuna uygun, bunu entegre ederek çözüme kavuşabiliriz” dedi. Vali Nehrozoğlu da Dr. Metin Eriş’in görüşüne katıldığını belirterek üç kişilik bir komite kurulması gerektiğini söyledi.” **Gebze Gazetesi**, 11.11. 1994.

topluyor ve yamaca bırakıyor. O da olduğu gibi dereye iniyor. 20–30 vidanjör oraya pisliği dökünce orası fosseptik deresi olmuş. Yaz olduğu için su seviyesi de azalmış. (...) Onun üzerine ben DİSAV şapkası altında [Kemal] Nehrozoğlu’na bir yazı yazdım. Aynen anlattım hadiseyi, resimlerini çektim gönderdim, üç belediyeye de gönderdim. Neticede Vali Bey, Sayın Nehrozoğlu aradı beni. Durumu sordu anlattım. Toplanalım, dedi. DİSAV’ın yerinde toplandık. O yer sonradan DOSB oldu. Bütün sanayicileri, belediyeyi vs. topladık. Sene 1994’tü. Belediyeler başka çaremiz yok, arıtma tesisi yok o yüzden vidanjörler buraya atıyor, dedi. Ben Valiliğe yazmışım, önlemleri alınmasa kitle hastalıkları olacak. Nitekim o sene temmuz ayında sıcaklar başlayınca Dilovası’nda kolera salgını diye bir şey çıktı. Vali Bey telefon açtı ve nedir bu diye sordu. O zaman ben DİSAV’ın Mütevelli Heyet Başkanıyım o vesileyle beni aradı. Dedim Sayın Valim, hadise bu. Bu kolera falan değil bence bir dizanteri. İnsanların bu suları kullanmasından dolayı oluyor. Kızı kendi başına bırakırsan az önce dediğim gibi, sanayiciyi kendi başına, konutları kendi başına bırakırsan bir kontrol altında olmazsa olacağı bu. İşte bu Organize Sanayi Bölgesi fikrini o zaman Sayın Vali Nehrozoğlu ile beraber ortaya attık. Bürokrasiden dolayı on senede anca onaylandı. O zaman onaylansaydı bu çarpıklık da olmayacaktı.”⁴⁴⁸

Ancak bütün bu gelişmelerden sonra OSB hemen kurulamamış, 1994 yılında yapılan toplantıdan üç yıl sonra, yani 1997 yılında mevcut sanayi tesislerinin bulunduğu yerin OSB statüsüne alınması için DİSAV tarafından başvuru yapılmıştır. OSB kurulması için kararın tamamen Sanayi Bakanlığı tarafından verildiği ve işlemlerin fonlar yönetmeliğine tabi olarak yürütüldüğü bu dönemde, Dilovası OSB kuruluş talebi, Kocaeli Valiliğinin isteği üzerine Dilovası OSB Projesi olarak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının 1997 Yılı Yatırım Programında “Yeni Projeler” Bölümünde “Etüt” karakteristiği ve “Etüt, Kamulaştırma ve Yatırım İçin Gereken Harcamaların Tamamı Müteşebbis Heyet Tarafından Karşılacaktır” dipnotu ile yer almıştır.⁴⁴⁹ Bu dipnot aslına şunu ifade etmektedir: DOSB’un kuruluşunda devlet desteğine

⁴⁴⁸ Necmettin Bitlis, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi Müteşebbis Heyeti Başkanı, Polisan Yönetim Kurulu Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, *a.g.e.*, s.99.

⁴⁴⁹ TBMM, **Kocaeli’nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre Ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/254,258) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, Sayı: A.01.1.GEÇ:10/254, 258–78, 2006, s.140.

ihtiyaç bulunmamaktadır ve bu konuda her türlü yatırım Dilovası sanayicileri tarafından karşılanacaktır. Yani devletin tek yapması gereken buranın OSB olması konusunda onay vermesidir.

2006 yılında Dilovası'nın çevre kirliliği ile ilgili hazırlanan Meclis Araştırma Komisyon Raporunda, Dilovası OSB ilanı ve planlanmasında, “bölge içerisindeki mevcut ve yeni kurulacak sanayi tesislerinin planlama dâhilinde disipline edilmesi, gerekli altyapı hizmetleriyle donatılması, tek elden sevk ve idaresinin sağlanması ile sanayi kaynaklı kirliliğin ve çarpık yapılaşmanın önüne geçilmesi, çevre kalitesinin belli bir düzeyde tutulması ve yeni yatırımların yapılabileceği güvenli bir ortamın sağlanmasının amaçlanmış” olduğu belirtilmektedir.⁴⁵⁰ Ancak OSB ilanı bu sorunların birçoğuna çözüm bulmadığı gibi, yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Üstelik 1960'lardan beri sanayi politikaları içinde yer alan OSB'lerin kurulma amaçları ile örtüşmemektedir.

DOSB içinde bulunan sanayi işletmeleri başka bir deyişle DOSB'un ilanından önce bu bölgede kurulmuş olan sanayi işletmeleri geniş bir alana yayıldıkları için birden fazla belediye sınırları içinde yer almışlardır. Dolayısıyla DOSB'un planlanmasından önce, bölgedeki Dilovası ve Tavşancıl belediyeleri içinde kalan sanayi alanlarının imar planları, ilgili belediyeler tarafından, Muallimköy kısmında kalan sanayi alanlarının imar planları ise valilik tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte ruhsat verme yetkisinin belediye/valiliklere ait olduğu dönemde sanayi, konut ve dolgu alanlarındaki yapılaşma oranı bölgesel olarak yaklaşık % 80 oranındadır.⁴⁵¹

Dilovası OSB başvurusunun yapıldığı dönemde OSB uygulamaları fonlar yönetmeliğine tabi iken, yer seçiminin tamamlanması ve ilanına kadarki süreçte OSB mevzuatında değişiklik yapılmış ve OSB Kanunu ilan edilmiştir. Hem OSB Kanunu hem de OSB Yer Seçim Yönetmeliği yeni bir alanda OSB kuruluşu ile ilgilidir. Dolayısıyla bu bölgenin OSB'ye dönüştürülmesi, tamamen yasal referansların ve

⁴⁵⁰ a.e, s.139.

⁴⁵¹ a.e, s.141.

bununla ilgili düzenlemelerin dışında bir yolla oluşmuş ve diğer Organize Sanayi Bölgelerinden oldukça farklı bir ilan süreci geçirmiştir. Bu sürecin diğer OSB'lere göre farklılık gösterdiği noktada yetkililerde aynı görüşte olmalarına rağmen, Dilovası için çözümün sadece OSB ilan olduğu konusunda birleşmektedirler.

“(..) Normalde organize sanayi kurarken sanayinin olmadığı bir yeri alıyorsunuz, araziler kamulaştırıyorsunuz, planlamasını yapıyorsunuz, altyapılarını yapıyorsunuz ondan sonra gelin diyorsunuz herkese tahsis yapıyorsunuz tapu da vermiyorsunuz normalde tahsis yapıyorsunuz. Bu şekilde sanayiye belli bir düzen içinde geliştiriyorsunuz. Dilovası gibi yerler baktığınız zaman sanayileşmiş yerler için bir şey yoktu. Bir düşünce bir anlayış yoktu daha sonra yasal düzenlemeler yapılarak unorganize yerlerde organize sanayiye dönüşmesi istendi yahut sağlandı sağlanıyor. Tabi bu dönüşüm kolay değil. Bu dönüşümün getirdiği bir takım sıkıntılar var. Onla ilgili zaman içerisinde gerekli bir takım yasal düzenlemeler yapılarak önü açılmaya çalışılıyor bunu söylerken kesinlikle bu şekilde bir Dilovası gibi yerlerin kesinlikle OSB olması gerektiğini ifade ediyorum mutlaka olmalı. (..)” (Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 49, 08.01.2010)

Dilovası OSB'nin yer seçimi 14.10.1997 tarihinde Dilovası mevkiinde toplanan komisyon tarafından başlatılmış; Ova Deresi, Adatepe, Çardakbayır, Burgaz Tepe ve Taşlı Tepe mevkilerini kapsayan yaklaşık 1233 hektarlık bir alan incelenmiştir. Daha sonra İnceleme Komisyonunda bulunan kurumların Bakanlığa aktardığı görüşler neticesinde, ilk olarak 08.11.2001 tarihinde yaklaşık 430 ha büyüklüğündeki alan OSB yeri olarak uygun bulunmuştur. OSB Kanununa bağlı olarak çıkartılan Yer Seçim Yönetmeliği, bir yerde Organize Sanayi Bölgesi kurulmasının uygun olması için birçok kamu kurumunun iznine tabi olduğunu ve OSB yeri için referans alınan kriterleri belirler. Bu konuda en önemli kriterler; bölgenin yerleşim yeri ile ilgili olmaması, bölgenin büyüklüğü ve ana yollarla bağlantısı, mülkiyet yapısı, kadastro şartı, belediye ile ilişkisi, su kaynakları ile ilişkisi ve korunaklı alan olup olmadığıdır. Ancak Dilovası'nda farklı yetki sınırları içinde bulunan plan kararlarının bütünleştirilmesinde ve bu bütünleşmiş plan kararlarını etkileyen ve OSB Yer Seçim Yönetmeliğine aykırı olan konut alanları, demiryolu, enerji nakil hatları, dolgu alanları, BOTAŞ boru hattı, dere ve dere yatakları, sit alanı gibi fiziksel verilerin olması; Dilovası OSB için İlave ve Revizyon

İmar Plan çalışmalarının Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılması gereğini doğurmuştur. İlave ve Revizyon İmar Plan çalışmaları, 4562 Sayılı OSB Kanununun ve bu kanuna istinaden hazırlanan 2002 tarihli OSB Uygulama Yönetmeliğinin geçici 7.maddesine göre yapılmıştır.⁴⁵² Bu madde, kanundan önce yer seçimi yapan OSB'lere yapılaşma koşullarında esneklik getirmektedir.

“1.4.2002 tarihinden önce yer seçimi tamamlanmış veya yer seçimi komisyonu toplanmış ancak, onaylı bir imar planına göre üzerinde yapılaşma bulunan OSB'lerde bu yönetmelik hükümlerinin 55 inci ve 56 ncı maddesi hükümleri uygulanmaz.”⁴⁵³

Başlangıçta 420 ha olarak belirlenen OSB'de, daha sonra, 3194 sayılı İmar Kanunu İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin 9'uncu maddesi çerçevesinde toplam 920 ha alanın planlamasının 5 etaba ayrılarak sürdürülmesi kararına varılmıştır.⁴⁵⁴ Bu kararla, DOSB, Dilovası, Tavşancıl, Muallim, E5-TEM arası ve Tavşanlı gibi kentin farklı yerlerinde bulunan ve birbirine sınırı olmayan etapların olduğu ve o dönemde bulunan sanayi alanından daha fazla bir alanı kapsayan OSB haline gelmiştir. (Bakınız, Harita 3)

- I. Etap (Dilovası Kısmı – 278.80 ha)
- II. Etap (Tavşancıl Kısmı - 57.63 ha)
- III. Etap (Muallim Kısmı - 128.7ha)
- IV. Etap (E5-TEM Arası- 249.00 ha)
- V. Etap (Tavşanlı- 107.00 ha)

⁴⁵² TBMM, **Araştırma Komisyon Raporu**, “İlave ve Revizyon İmar Planları 4562 sayılı OSB Kanunu ve bu Kanuna istinaden hazırlanmış olan OSB Uygulama Yönetmeliğinin Geçici 7nci maddesince, ilgili idaresince onaylanmış olan imar planları altlığı üzerinden düzenlenerek sanayi alanlarındaki parsel düzenleri ve yapılaşma koşulları planı yönlendiren eşikler önceliğinde korunmuş; sosyal-idari ve teknik altyapı alanları ile donatılarak sanayi yapılanmasının kendi içerisindeki sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Yine OSB Uygulama Yönetmeliğinin Geçici 7. maddesi uyarınca ilgili idarelerince onaylanan imar planları ile belirlenen yapılaşma koşulları ilave ve revizyon imar planlarında korunmuştur.”, s.144.

⁴⁵³ 1.4.2002 tarihli ve 24713 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinin geçici 7. maddesi. Daha sonra bu yönetmeliğin 7, 10, 13, 14, 18, 22, 25, 34, 43, 48, 54, 56, 66, 69, 74, 83, 93, 133, 134, 193 ve Geçici 7 nci maddeleri 08.01.2003 tarih ve 24987 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak değiştirilmiştir. Bugün uygulanan yönetmelik, 22.08.2009 tarihinde Resmi Gazete yayınlanan 27327 sayılı OSB uygulama yönetmeliğidir.

⁴⁵⁴ TBMM, Araştırma Komisyon Raporu, **a.g.e.**, s.144–145.

Harita 3: Dilovası OSB Plan Etapları

Genellikle Organize Sanayi Bölgeleri, sınırları belli olan ve çevresi ya duvarla ya da tel örgülerle kapatılmış olan yerlerdir. Ancak Dilovası'nda böyle bir görüntü ile karşılaşmak mümkün olmamakla birlikte ne zaman OSB alanına girildiği ne zaman çıkıldığı anlaşılamamaktadır. Bu durum, daha önceden sanayinin kurulmuş olması ve tamamen bu sanayiye kapsayacak şekilde OSB ilan edilmesi ile ilgilidir

Dilovası OSB'ye girildiği sadece D-100 karayolunda görülen birkaç tabeladan anlaşılmaktadır; çünkü OSB'nin içinde hem D-100 karayolu hem de otoyol geçmektedir

Fotoğraf 4: DOSB I. Etap Uydu Görünümü

Bununla birlikte, yine OSB alanı içinde yerleşim yerleri, sit alanı ve dereler bulunmaktadır ki, bu durum OSB Kanununa aykırı bir görüntü sergilemektedir. Dilovası’nda belediye yetkilileri ve halkla yapılan görüşmelerde de OSB bölgesinin ilanı bu yönde sıklıkla eleştirilmiş ve bu şekilde OSB ilanının olamayacağı yönünde görüşler belirtilmiştir. Belediye Eski Başkanlarından olan Halit Yaşar’ın görüşü de bu doğrultudadır.

“1.4.2002 tarihinden önce yer seçimi tamamlanmış veya yer seçimi komisyonu toplanmış ancak, onaylı bir imar planına göre üzerinde yapılaşma bulunan OSB’lerde bu yönetmelik hükümlerinin 55 inci ve 56 ncı maddesi hükümleri uygulanmaz. OSB olmasının vebali Belediye Eski Başkanının boynundadır. Yetkisini aşarak ve meclise danışmadan OSB olmasına imza attı. Bu Dilovası’na yapılabilecek en büyük ihanettir. Çünkü böyle bir OSB Türkiye’de de Dünyada da yok. OSB olmanın hiçbir şartına haiz olmayan, sadece belediyenin sınırlamalarından kurtulup kendilerine ait bir getto oluşturma amacıyla düşünülmüş yapılmış bir şeydir. (...) İçinden tren yolu geçiyor, e-5, e-6 geçiyor. On tane parçadan oluşuyor. İçinde 8 benzin istasyonu 2 tane mahalle var. Sit alanıydı burası gidip onu da iptal ettirdiler. Sit alanı Ballıkayalar’dan denize kadardı. Dil deresinin 60’ar metre yan taraflarından

başlayıp Ballıkayaları içine alan bir alandı. OSB olmak için gidip onu da bir yolunu bulup Shell petrol istasyonuna kadar iptal ettirdiler. Tarihi köprü var içinde! İşte bu çarpık OSB, MHP iktidarının hediyesidir. Ama en son Belediye Başkanı izin vermese olmazdı. Bu asla altından kalkılamayacak bir vebaldir. Tarihi bir hatadır.”⁴⁵⁵

Yer Seçim Yönetmeliğinde, bahsedilen kriterlerin çoğuna aykırılıkları olmasına rağmen coğrafi farklılıklar yüzünden beş parçaya bölünmüş ve kesişmeyen sınırlara sahip olan DOSB’da geçici 7. maddenin sağladığı esneklikle yer kararı kesinleştirilmiş ve sanayiciler DOSB’un ilanını başarmıştır.

“(..) Bakanlık Dilovası’nın Organize Sanayi Bölgesi olması için çok zor karar verdi. Sıkıntılı bir süreçti. DOSB’un, OSB kuruluş amacından farklılıkları var. Buradaki amaç sanayiye disipline etmek, oluşacak çevresel sorunları denetlemek. Burası OSB’lerin ana ruhuna aykırı bir organize sanayi bölgesidir.(..)” (İhsan Ertuğrul, Kocaeli Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, 43, 16.01.2010)

22.05.2002 tarihinde kuruluş protokolü onaylanan Dilovası OSB 204 sicil numarası ile tüzel kişilik kazanmıştır. Dilovası OSB’nin sınırları 12.11.2004 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından onaylanan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile kesinleştirilmiştir. OSB’ler daha öncede belirtildiği gibi kamu yararı gerekçesiyle kamulaştırma yapılabilen veya yaptırılabilen özel hukuk tüzel kişiliği olup; kamu yararı kararı, OSB müteşebbis heyetinin başvurusu üzerine Bakanlıkça verilmektedir. Düzenlenmesi ve denetlenmesi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan DOSB’un yönetim yapısı kamu-özel sektörün ortaklığı şeklinde işlemekte; Müteşebbis Heyeti tamamen yerel paydaşlardan oluşmaktadır. DOSB’un Müteşebbis Heyetine çoğu OSB’de olduğu gibi burada da Vali başkanlık etmektedir ve Kocaeli İl Özel İdaresi yönetimin % 1’ni oluşturmaktadır. Özel sektörün yönetime katılımı odalar sayesinde sağlanmakta olup, Gebze Ticaret Odası da DOSB’un Müteşebbis Heyetinin % 1’ni oluşturmaktadır. Müteşebbis Heyetin diğer üyelerini % 1’le Dilovası Belediyesi ve % 97 ile Gebze Dilovası OSB Sanayicileri Dayanışma Derneği oluşturmaktadır. DOSB Bölge Müdürlüğü, diğer OSB’lerde olduğu gibi

⁴⁵⁵ Halit Yaşar, Eski Belediye Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e**, s.106.

belediyeye benzer yetkilere sahip teknokratik bir yapıda işlev görmektedir.⁴⁵⁶ Bu yapıya bakıldığı zaman; DOSB'un Müteşebbis Heyetindeki üyelerin büyük çoğunluğunu, DİSAV üyelerinin yani bölgedeki büyük sanayi işletmelerinin oluşturduğu görülmektedir. Bu durum sadece DOSB'a has bir durum olmayıp, tüm OSB'ler için geçerlidir ve böylelikle OSB'lere özel bir statü tanınmaktadır. Dilovası Organize Sanayi Bölgesi için de elbette aynı statü geçerlidir. Dilovası sanayisi, sanayinin disipline edilmesi adına yapılan OSB ilanından sonra Mustafa Türker'in deyiimiyle özerk bir yapıya kavuşmuştur. Başka bir deyişle, Dilovası Belediyesi sınırları içinde, kendi imar planlarını yapabilen ve kendi kendilerini yönetebilen Sanayi Belediyesi haline gelmişlerdir.

“Artık buranın özel bir statüsü var. Dediğim gibi 2002 yılında burası Organize Sanayi Bölgesi oldu. OSB'ler yasalarla kurulan ve yönetimler seçimlerle gelen ve yönetimlerinde Organize Sanayi Bölgesinin kanunlarına uygun olarak devlet temsilcilerinin de olduğu bir yönetim şekli vardır ve tabiri caizse biraz özerk bölgedir. İmar açısından kendi imar planlarını kendileri yaparlar, yönetim açısından da yine özerktirler kendileri yönetirler. Ama tabi bunların hepsi yasalar ve yönetmeliklerle belirlenmiş çerçeveler doğrultusundadır. Şu anda 2002 yılından beri Organize Sanayi Bölgesi olarak yönetiliyor.”⁴⁵⁷

Baştan planlanarak yapılan OSB'ler, işletmelere altyapıları tamamlanmış ve ucuz maliyetli sanayi arsaları sundukları için cazip bölgelerdir. Böylelikle işletmelerin maliyetleri azalır, pazara yakınlıkları artar ve yığılma ekonomilerinden faydalanmış olurlar. Ancak DOSB'u bu anlamda incelediğimiz zaman, durum biraz farklılık göstermektedir. Bu bölgede üretim birimi kuran işletmeler için pazara yakınlık ve ulaşım önemli bir unsurdur ve DOSB bu unsurları sağlamakta, ancak altyapısı tamamlanmış ucuz arsa olanakları sunamamaktadır. Bölgedeki sanayileşme süreci 1970'li yıllara dayandığı ve tamamen sanayileştiği için arsa değerlerinde muazzam bir artış yaşanmıştır. Dilovası ve Gebze'yi kapsayan alanda ortalama bir sanayi arsasının metrekare değeri 1986 yılında 2 USD iken, 2008 yılı itibariyle 200 USD'ye ulaşmış bulunmaktadır (Bakınız Şekil 5). Kocaeli Sanayi Odası Eski

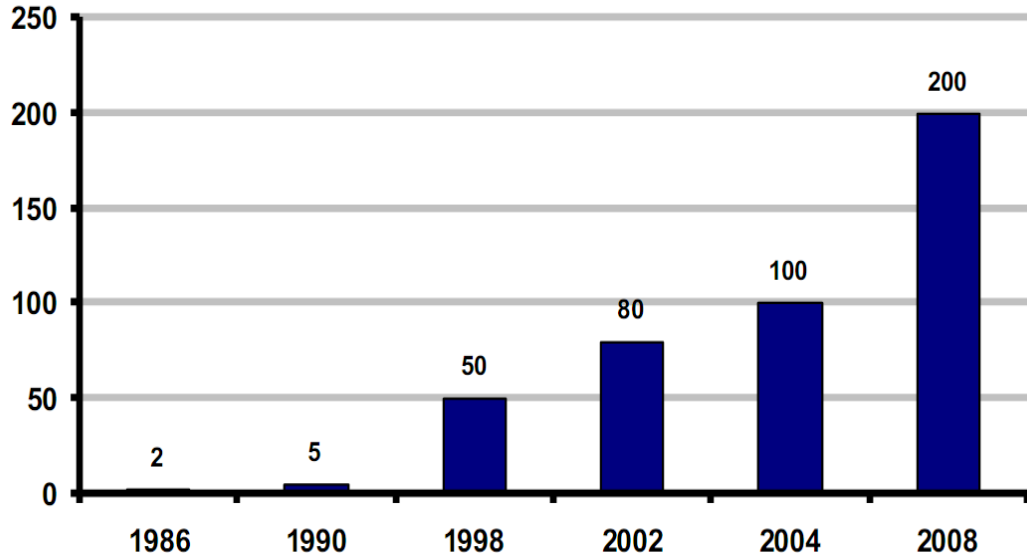
⁴⁵⁶ www.dosb.com.tr, 29.11.2010.

⁴⁵⁷ Mustafa Türker, DOSB Yönetim Kurulu Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e.**, s.112.

Başkanı Yılmaz Kanbak, bölgede arsaların değerlerinin arttığını ancak OSB içinde bulunan fabrikaların çok önceden ve ucuza yer almış oldukları için avantajlı olduklarını ifade etmektedir.

“OSB daha düşük bir arsa ücreti ile alabiliyor. Ama burada bunların hepsi zamanında OSB olmadığı için çok düşük ücretlerle almışlardır. Şimdi bir bedel ödeyecekler, ödemeleri lazım çevreye katkıda bulunmaları lazım. (...) Gebze’ye bakıyorsun metrekaresi 250–300 USD şu anda arsa değeri, 250–300 USD verip fabrika kurmak var, öbürü 1 USD vermiş zamanında fabrikayı kurmuş. (...)” (Yılmaz Kanbak, Kocaeli Sanayi Odası Eski Başkanı, 66, 13.01.2010)

Tablo 7: Gebze Ortalama bir Sanayi Arsasının Metrekare Değeri, USD⁴⁵⁸

Organize Sanayi Bölgelerinin temel amaçları daha önceki bölümde yığılma ekonomilerinden faydalanmak, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve dengeli kalkınmanın sağlanması ve planlı kentleşmenin yaratılması olarak ifade edilmişti. Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin kuruluş amacı bu hedeflerle karşılaştırılarak irdelendiği zaman; konum itibarı ile bulunduğu bölgenin Türkiye’nin en gelişmiş bölgesi içinde olması nedeniyle, bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla kurulmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, sanayi işletmelerinin daha önceden burada sanayi kümelenmesi halinde yerleşmiş olmaları, OSB olmadan da bu

⁴⁵⁸ Ussal Şahbaz, Türkiye’nin OSB Deneyimi, TEPAV, 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1298561949-2.Turkiye_nin_OSB_Deneyimi.pdf, (çevrimiçi), 01.03.2011.

işletmelerin yığılma ekonomilerinden faydalandıklarını göstermektedir. OSB'lerin kurulma amaçlarından sadece bir tanesi, DOSB'un kurulmasını açıklar görölmektedir. Ancak, sözde sanayiye disiplin altına alarak planlı kentleşmenin sağlanması amacıyla kurulan DOSB; kentsel anlamda büyük bir sorun yaratmış, Dilovası'nın 7 mahallesinden ikisi olan Fatih Mahallesi ve Yeni Yıldız Mahallesi DOSB sınırları içinde kalmıştır. Mahallerin OSB alanın içinde kalması, belediyelerin ve bölgede yaşayan vatandaşların anlamadıkları ve çaresiz bir durumu ortaya çıkarmıştır. Gebze Belediyesi Eski Başkanı İbrahim Pehlivan da, DOSB'un nasıl böyle kurulduğunu anlamadıklarını bir gazeteye verdiği söyleşide şöyle ifade etmektedir:

“Organize Bir Saldırı Altındayız! Gebze, sanayinin organize olmuş vahşî bir saldırısı ile karşı karşıya. Dilovası'nda sanayi kuruluşlarının yer aldığı havzanın beldeden mahalleleri de içine katarak nasıl organize sanayi bölgesi olduğunu anlamak mümkün değil. Burası olsa, olsa "aorgani-ze" bir bölge olur. Organize sanayi bölgelerinin kuruluşunda sanayici, yerel siyasetçi ve bürokrasi olmak üzere üçayak var. Dilovası OSB'nin bu şekilde kurulmasında kimlerin olduğunu ise bilemeyiz.”⁴⁵⁹

Fatih ve Yeni Yıldız Mahalleleri, Dilovası Belediyesince 1991,1994, 1996 ve 2001 yıllarında onaylanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarında “Konut Alanı” olarak plan kararına işlenmiştir. Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığının 12.11.2004 tarih ve 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliğinde de yine aynı şekilde konut alanı olarak belirlenmiştir. Tüm bu planlarda konut olarak işlenmiş olması dolayısıyla, bu alanların OSB sınırlarına dâhil edilmesi Yer Seçimi Komisyonuna katılan kurumlarca uygun görülmemiş; bu husus dikkate alınarak planlamada bahse konu konut alanları, bölge planlama sınırı dışında bırakılarak “OSB Yetki Sınırı Dışındaki Alanlar” tanımı getirilmiştir.⁴⁶⁰ Ancak daha sonra yapılan değişikliklerle

⁴⁵⁹ Birgün Gazetesi, Gebze Belediye Başkanı, Arıtması Olmayan Fabrikaların Çevreyi Katlettiğini Söyledi: Organize bir saldırı altındayız” başlıklı haber, Aktaran Aktan Uslu, 28.05.2007.

⁴⁶⁰ TBMM, a.g.e, s.147.

mahallelerden biri kendi isteği ile -Yeni Yıldız Mahallesi- OSB yetki alanın içine alınmış, diğer mahalle dışında kalmıştır.

3.7.Saçaklanmadan Kalan İki Mahalle

3.7.1. Yeni Yıldız Mahallesi

Yeni Yıldız Mahallesi, D-100 karayolundan Gebze-İstanbul yönüne giderken sol tarafta DOSB'un III. Etabının (Muallim) içinde kalmaktadır ve mahallenin çevresi tamamen sanayi işletmeleri ile çevrilidir. Öyle ki, evlerin penceresi açıldığı zaman fabrika binaları ile burun buruna kalınmaktadır. Gerçi bu durumla bölgenin genelinde karşılaşmakla birlikte, adı geçen mahallede son derece yoğundur. Mahalleye ulaşmak için, eğer özel araçla gidilmiyorsa, D-100 karayolunda inip, kaldırım bulunmayan yoldan, fabrika önlerine park etmiş bulunan TIR'ların arasından yürüyerek ulaşılmaktadır.

Fotoğraf 5: Yeni Yıldız Mahallesi'nin Görünümü

Mahallede konutların ve fabrikaların dışında, beşinci sınıfa kadar birleştirilmiş sınıflarda eğitim veren bir ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu okula gidebilmek için çocuklar yine fabrikaların önlerinden ve aralarından geçmek

zorundadır. Çoğunluğu Dilovası dışında işçi olarak çalışan emekçilerden oluşan mahalle, OSB'nin ilanı ile Türkiye'de bir ilk yaşayarak OSB sınırı içinde kalmıştır.

Fotoğraf 6: Yeni Yıldız Mahallesinin Uydu Görünümü

Yeni Yıldız Mahallesinde oturan Özcan Güven ve ailesi yaşadıkları sıkıntıları şöyle ifade etmektedirler:

“Çocuklar TIR’lardan yola çıkamıyor. Okul da yok. Şurada sınıf gibi bir şey var. Birleşik sınıf var. Burada oturduğumuz için başka mahalledeki okullar kabul etmiyorlar. Burada ilkokulu bitirecek ondan sonra başka bir yere gönderebiliyorsunuz. İki senedir böyle. Kendi imkanın dahilinde başka bir okula götürsen bile kaydetmiyor. Hayır diyor senin bulunduğun mahalle içinde okulun var diyor oraya gideceksin diyor.” (Özcan Güven, İşçi, 39, 02.08.2010)

Yeni Yıldız Mahallesi Dilovası OSB'nin kuruluşu aşamasında Belediye Başkanlığının talebi üzerine, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğünce; sanayi işletmelerinin arasında kaldığı halde, Dilovası OSB sınırları dışında bırakılmıştır. Ancak daha sonra Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarlığının, mahallenin OSB sınırlarına dâhil edilmesi hususunda OSB Müdürlüğüne verdiği dilekçe ile Dilovası OSB Yönetimince de bu konuda karar

alınarak; Kocaeli Valiliğine başvuruda bulunulmuş ve Kocaeli Vali Yardımcısı, Kocaeli Valiliği İl Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü, Çevre ve Orman Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, İzmit Orman İşletme Müdürlüğü, Dilovası Belediye Başkanlığı, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, aynı durumda olan Fatih Mahallesi Muhtarı ve Dilovası OSB Müdürlüğünün katılımı ile bir komisyon teşkil edilerek bu durum tartışılmış ve Yeni Yıldız Mahallesi kendi talebi üzerine OSB yetki sınırları içine dâhil edilmiştir.⁴⁶¹ Kocaeli İl Özel İdaresi sekreteri Metin Yahşi, Sanayi Bakanlığı'nın bu konudaki görüşünün baştan yanlış olduğunu ancak daha sonra düzeltildiğini söylemektedir.

“Sanayi Bakanlığının bir görüşü vardı, konut olan yerleri sanayi içerisine almıyor. Doğal olarak o alanları bloke halinde OSB alanının dışına çıkarttı. Sonradan Meclisteki incelemede bunların da sanayi içine alınması gerektiği noktası ifade edildikten sonra Bakanlık o görüşe geldi. Bakanlık konut olduğu için onları ilk başta organize sanayinin dışına çıkarttı sanayinin içinde konut alanı olmuş oldu. Doğal olan oydu sanayicilerin de talebi oydu sanayi ile konut bir arada olmazdı. Bakanlık sonunda doğruyu gördü.” (Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 49,08.01.2010)

Sanayinin hızlı gelişmesi ile içinde kalan Yeni Yıldız Mahallesi OSB ilanı sırasında, ilk önce OSB yetki alanı içine girmek istememiştir. Ancak daha sonra, sanayi içinde kalan evlerinin değerinin düşeceği düşüncesi ile OSB yetki alanı içine alınmak istemişlerdir. Yeni Yıldız Mahallesinde oturan Bingöl'lu Mirali Aslan ile Ordu'lu Özcan Güven OSB'nin yetkisi içine mecbur kaldıkları için girdiklerini söylemişlerdir.

“(.) İlk OSB ilan edildiğinde dışındaydı sonra dilekçe verdik mecbur dört köşemiz bağlandı. Dört köşe fabrika oldu. Sen de arada kalmışsın. Bir ufak mahalle 80-90 hane kalmışsınız mecbur biz kaçacağız fabrika değil.(.)” (Mirali Aslan, İşçi emeklisi ve Güvenlikçi, 53, 09.08.2010)

“Biz mahalle olarak organizeye geçmesini istedik çünkü bizi ayrı bir yerleşim yeri olarak çizdiler sanayiye ayrı çizdiler sanki burada

⁴⁶¹ TBMM, a.g.e, s.180.

mahalle kalacakmış gibi pozisyona düştük. Dedik biz 3–5 sene katlanalım OSB kendini toparlayana kadar ama hep burada yaşamak mümkün değil” (Özcan Güven, İşçi, 3902.08.2010)

Yeni Yıldız Mahallesi’nde 85 adet konuttan sadece 12’sinin ruhsatı bulunmaktadır. OSB sınırı içinde kaldığı için belediyenin yetki alanı dışında kalan mahallenin; DOSB Müdürü Serap Türker’in söylediği gibi elektrik, su ve doğal gaz gibi hizmetleri ve alt yapı ile ilgili sorunları belediye tarafından değil, Dilovası OSB Müdürlüğü tarafından karşılanmaktadır.

“Elektrik ve suyunu ve diğer belediye hizmetlerini organizein içinde oldukları için bölge müdürlüğünden alıyorlar.” (Serap Türker, DOSB Müdürü, 45, 15.05.2009)

2006 yılında TBMM Dilovası Araştırma Komisyonu, Yeni Yıldız Mahallesinin acilen boşaltılması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶² Söz konusu rapordan sonra, OSB Müdürlüğü tarafından mahallenin boşaltılması için çalışmalar yapılmaya başlanmış ancak bugüne kadar hiçbir sonuç elde edilememiştir. Üstelik mahallenin yaşam şartları daha da zorlaşmıştır. OSB Müdürlüğü tarafından yerlerin değerlerinin belirlenmesi adına tespitler yapılmış olduğu için, mahalle sakinlerinden Eray Doğançay’ın ifade ettiği gibi mahalleli evlerine bir çivi bile çakamaz duruma gelmiştir.

“(.) 1986 yılından beri bu mahalledeyim. OSB bizim üstümüze geldi. Bunu muhtar yaptı. Kimseye sormadı. Adamlar geldiler. Bu evleri ağaçları bile saydılar. Benim kömürlüğümü komşulara verdiler. Biz de şaşırdık. Şimdi herkesin yeri belli. Her yeri saydılar. Üçüncü kat inşaat benim. Bir çivi çakmayın biz başka para vermeyiz diyorlar, bekliyoruz. (.)” (Eray Doğançay, Emekli, 44, 09.08.2010)

Yeni Yıldız Mahallesinde yapılan görüşmelerde; mahalleli OSB’nin yerlerini alacakları konusunda söz verdiğini ve bütün mahalle için değer tespitlerinin yapıldığını, ama çözümün nasıl olacağı konusunda anlaşılmadıklarını

⁴⁶² Akşam Gazetesi, “İki mahalle boşaltılsın! TBMM Dilovası Araştırma Komisyonu’nun taslak raporunda, Organize Sanayi Bölgesi içindeki Yeni Yıldız ve Fatih Mahallesi’nin boşaltılması önerildi”, 02.07.2006,

söylemektedirler. Mahalle Muhtarı Aziz Kır şu anki durumlarını şöyle ifade etmektedir:

“Mahallenin buradan çıkartılması kararı var. Kamulaştırma kararı bildiğim kararı ile yok. Var diyor OSB Müdürü ama neye dayanarak diyor bilmiyorum. Çıkartılma kararı TBMM Araştırma Komisyon Raporunda verilen karar doğrultusunda. OSB içinde yerleşim yerinin olmaması gerekiyor. OSB’nin açıkça ben ne düşündüğünü çözemedim 1,5 yıldır. Belediye Başkanımızla sürekli konuşuyorum. İktidar partisisiniz milletvekillerine sözünüz geçer bu işi bir şekilde çözelim diye yalvarıyoruz. Ne hikmetse önce konut konusunda başkan bize yardımcı olmaya çalıştı. Konut yapalım dediler bu insanlara arsalara da sanayi arsası bedelinden bunlardan parasını alalım ama evlerinizin enkazını bedelini de adamın üç katı varsa üç daire verelim. İşte bir gece kondusu varsa ona da bir daire yaptıralım sanayici buna sıcak bakıyor dedi. (..) Sonra kendi kendime düşündüm. Bize Dilovası’nda konut yapacak Dilovası dışında yapmayacak. Başkanın niyeti o. Arsa tahsis edecek onlara. Neresi Tavşancıl, baştan otururken konuştuk. Tavşancıl sorunlu bir bölge. Şimdi ben sorunlu bir bölgeden çıkıp da sorunlu bir bölgeye gitmenin alemi var mı yok. Kesildiği zaman tam kesilsin zararına mı kesilecek nasıl kesilecekse öyle kesilsin yani. Ben Dilovası bölgesinde konuta razı değilim. (..)” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010).

Yeni Yıldız Mahallesi sakinleri, öncelikle tekrar Dilovası’nda bir yerde oturmak istemiyor. Evlerinin ve arsalarının bedellerinin verilmesini talep ediyorlar. Özcan Güven, yetkililer tarafından kendilerine henüz hiçbir teklif yapılmadığını belirtiyor.

“Aslında teklif edilen bir şey yok yıllardan beri geliyorlar konuşuyorlar gidiyorlar. Ortada somut bir şey yok yani senin evinin değeri budur evini alırsın senin yerinin değeri budur yerini alırsın diye bir şey yok. Şu anki aşamada bize teklif ettikleri belediye ile beraber biz size buradan bir yer gösterelim. Biz buraya konut yapalım sizi buradan toplayalım oraya alalım. Ben zaten yıllardan beri burada dağın başında kalmışım yokluktan gelmişim buraya bir de eziyet çekmişim beni yine oraya götürecek bir sıkıntının içine sokacak artık burada kim ne kazanacak onu da bilmiyoruz. Bir şartın iç içene sokmaya çalışıyorlar işin gerçeği bu yani. Diyor ki evinizi alırsak enkaz parası veriyor yerin değeri ise artık OSB nasıl alacaksa. Enkaz deyince benim evimi atıyorum şu anda ortalama bir daire ne kadardır 70–80 milyar arasında hadi benim daireme 70 versin enkaz deyince 10–15 milyar bir şey çıkartıyor. Sanki beni daire sokmak gibi

bir şartın içine sokmak bir pozisyona düşüyorlar. Şu anda en son konuşulan şey oydu” (Özcan Güven, İşçi, 39, 02.08.2010)

Yeni Yıldız Mahallesi’nin nasıl kamulaştırılacağı konusunda bugüne kadar çözüme ulaşmış bulunmamaktadır. Bu mahallede yapılan görüşmelerden edilen bilgilere ve gözlemlere göre; mahalleli ellerindeki tek mülkleri olan konutlarını kaybetmek istememekte, buna karşılık sorunsuz başka bir yerde kendilerine konut verilmesini ya da konut alabilecek kadar bedel ödenmesini talep etmektedirler. Özellikle Dilovası’nın sorunlu bir bölge olduğunu, bu bölgede yapılacak konutlarda yerleştikleri zaman yine sanayi ile iç içe yaşamak zorunda kalacaklarını ifade etmektedirler.⁴⁶³ Bununla birlikte, OSB Müdürlüğü ile araştırmanın başında yapılan görüşmede; mahallede kamulaştırma yapmak ve kaldırmak istediklerini ifade etmişler, ancak o dönemde kriz olduğu için yapamadıklarını belirtmişlerdir.

Şu anda Yeni Yıldız Mahallesi, OSB içinde olduğu için belediyeden hizmet alamamaktadır. Buna karşılık, mahalle OSB’nin burayı kamulaştırma çalışması olduğu için tam anlamıyla OSB’den de hizmet alamamaktadır. Durumlarının ne olacağı konusunda hiçbir fikirleri olmadan yetkililerin duruma çözüm bulmasını beklemektedirler. Mahalle sakini olan Fevzi Turgut, durumu şöyle anlatmaktadır:

“Şimdi ne belediyeden hizmet alabiliyoruz ne de OSB’den. OSB’ye gidiyoruz diyoruz ki şu eksiklerimiz var. Biz masraf edemeyiz sizi kaldıracaksınız diyorlar. Kaldırıcaksanız bir an evvel kaldırın biz ona da razıyız işte süründürüyorlar yedi seneden beri. (..)” (Fevzi Turgut, İşçi Emeklisi, 66, 09.08.2010)

Sanayi içinde kalması ile zorlu yaşam şartlarına uymak zorunda kalan mahalle, DOSB’un ilanı ile daha fazla sıkıntı içine girmiştir. OSB mevzuatının sadece yeni kurulan OSB’lere yönelik olarak hazırlanması ve DOSB’un aslında sanayicinin isteği üzerine ilan edilerek kentin gelişiminin gözardı edilmesi, bu mahallede yaşayanları olumsuz etkilemiştir. DOSB sınırları içinde kalan ikinci

⁴⁶³ Yeni Yıldız Mahallesi’ne 15.05.2009, 02.08.2010 ve 09.08.2010 tarihlerinde üç defa gidilmiştir. İlk ziyaretimizde, sadece Mahalle muhtarı Aziz Kır ile görüşme yapılmış, daha sonraki ziyaretimizde ise, mahalle sakinlerinden Aziz Kır, Fevzi Turgut, Eray Doğançal, Celal Doğan, Mirali Aslan, Özcan Güven ile görüşmeler yapılmıştır. Mahalli evlerinde ziyaret edilmiştir. Mahallenin bu konu hakkındaki fikirleri bu görüşmelerden elde edilmiştir.

mahalle, Fatih Mahallesi'dir. Bu mahallenin gerçeği Yeni Yıldız Mahallesi'nden farklılık göstermekle birlikte, sonuç aynıdır; bu mahallenin de kaldırılması gerekmektedir.

3.7.2. Fatih Mahallesi (ADATEPE)

Fatih Mahallesi, DOSB'un I. Etapı olan Dilovası kısmında ve ilçenin kalmış tek yeşillik yeri ve parkı olan Adatepe'nin alt tarafında kurulmuştur. O yüzden, Dilovası halkı mahalleye aynı zamanda Adatepe demektedir. Mahalleye çıkıldığı zaman tüm Dilovası ve ne yazık ki artık nerdeyse Dilovası'nın simgesi haline alan büyük fabrika bacası çok yakından görülmektedir.

Fotoğraf 7: Fatih Mahallesi'nden Dilovası'nın Görünüşü

Fatih Mahallesi'nde bulunan konutların etrafında, Yeni Yıldız Mahallesi'ndeki gibi fabrika binaları olmamakla birlikte; mevki olarak mahalle liman ve depolama alanlarının hemen üstünde kaldığı için, etraflarında bulunan kimyevi madde tankları ile sarılmış durumdadır. Eğer mahalleye yaya olarak ulaşmak istenirse, limanlara

giden yoldan yürüyerek geçmek gerekir ki, bu yolun trafiğinin büyük çoğunluğunu ağır vasıtalar oluşturmaktadır ve yine bu yolda da kaldırım bulunmamaktadır. Mahalleli; okula, işe ve hastaneye gitmek istediği yani mahalleden çıktığı zaman Dilovası'ndaki çoğu nakliye firmasının yer aldığı bu yoldan ilk önce D-100 karayoluna ulaşmak zorundadır.

Fotoğraf 8: Fatih Mahallesi'nin Uydu Görüntüsü

. Mahallenin en önemli yanı, Dilovası'nın diğer mahallelerine göre ormanlık alan içinde kalmış olmasıdır. 1975 yılından beri Fatih Mahallesinde yaşayan Hasan Iğsız mahallenin oluşumunu şöyle anlatmaktadır:

“Ben 1968 yılından beri bu bölgedeyim. Dilovası ve Hereke bölgesinde. 1970 yılından beri Dilovası'ndayım. 1975 den beri de bu mahalledeyim. Burayı sakın buldum. Çok güzel bir yerd. O yüzden buraya yerleştim. Benden sonra iki ev daha bu arkaya geldi. Bir de köylülerin bağları vardı. Ondan sonra burası oldu bir mahalle. Bu fabrikaların hiçbir tanesi yoktu. Denizin kenarında şu fabrikanın beş tane tankı vardı. Ufak bir iskelesi vardı. Bu iskeleyi de zaten muhtarlık kiraya vermişti onlara ondan sonra buraları satın aldılar bazıları kaçak yaptılar kaçak derken o devirde kıyılara yse'ler bakardı. Sanayi Bakanlığı diye bir bakanlık yoktu.(..) Gelen herkes kendi sanayisini kendisi kurardı. Kendi imkânları ile buraya gelmiş adam oraya birkaç tank yapmış ondan sonra köylülerden satın almış hafriyatını yaparak bir yere gelmiş. Belli bir noktadan sonra burası o kadar büyüdü ki

sığmayacak hale geldi. (..) Adam gitmiş ben fabrikamı büyüteceğim kendime garaj yapacağım diyor tank yapıyor. Öteki gidiyor izin alamayınca zorluk çıkmasın diye buraya bir sundurma yapacağım diyor başka bir şey yapıyor. Yani böyle büyümüş. Burada kimse denetlememiş. Zamanında burası atölye gibi gözüküyordu. Ondan sonra büyüdü. Organize oldu ama burası karma bir organizedir. İnsanlarla iç içe limanlarla iç içe yani buradaki yollarla iç içe olan bir organizedir.” (Hasan Iğsız, İşçi Emeklisi, 65, 05.08.2010)

Bu mahallenin sorununun diğer mahalleden farklı olduğu ifade edildi; çünkü Fatih Mahallesi, OSB sınırı içinde ancak OSB sorumluluğunun yani yetki alanının dışında bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bu mahalle belediyenin görev ve sorumluluk alanına girmektedir. Ancak bu başka bir kaos neden olmaktadır; çünkü hem 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu hem de 5215 sayılı Belediye Kanununun görev, yetki ve sorumlukların belirtildiği maddelerinde, OSB alanlarının bu kapsam dışında oldukları not düşülmüştür.⁴⁶⁴ Dolayısıyla belediye aslında ne Yeni Yıldız Mahallesi'nde ne de Fatih Mahallesi'nde yetkili konumda değildir. Ancak, Fatih Mahallesi OSB yetki alanına girmediği için, belediyenin görev alanında gözükmemektedir. Bu durumda Belediye Başkanı Cemil Yaman'ın da ifade ettiği gibi bir yetki karmaşası söz konusudur.

“OSB olmadan önce belediye vardı bu hizmetler gitmişti. Şimdi mesela yolları bozulmuş yolların yapılması lazım. Bir yetki kargaşası da var. Yani OSB midir evler sanayi değil. OSB rahatlıkla şunu diyebilir kardeşim siz sanayi değilsiniz ki biz size hizmet getirelim. Biz OSB'nin içine müdahale edemiyoruz. (..)” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Yeni Yıldız Mahallesi kendi isteği ile OSB yetkisi dâhiline girmişken, bu mahalle kendi istediği ile dışında kalmıştır. OSB ilanı sırasında Fatih Mahallesi'nin muhtarlığını yapan Abdullah Uçar, niye Yeni Yıldız Mahallesi gibi hareket etmediklerini şöyle ifade etmektedir:

⁴⁶⁴ 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, Madde 7 ve 5215 Sayılı Belediye Kanunu, Madde 14, “4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile organize sanayi bölgelerine tanınan yetki ve sorumluluklar bu Kanun kapsamı dışındadır.”

“OSB döneminde ben muhtardım. Ercan Dalkılıç bir toplantıda dedi ki muhtarım mahalleni OSB içine sokmak ister misin? Ben istemem dedim. O zamanlar OSB nedir bilmiyoruz. Ama fabrikaların içinde kalmasını istemedim. Yeni Yıldız Mahallesi muhtarına sordu. O da ben de istemem dedi. Aradan bir altı ay geçti bir toplantı daha oldu. O toplantıda Mustafa dedi ki ben Yıldız Mahallesi muhtarıyım Başkanım biz fabrikaların gürültüsünden kokusundan duramıyoruz biz OSB içine girmek istiyoruz dedi. Başkan da dedi ki bir dilekçe yazacaksın mahalleliye imzalatacağın onu bize getireceksin biz onu yukarıya göndereceğiz değerlendireceğiz dedi. (..) öylece girdiler. (..) Şimdi vatandaş orada bezdi evini bırakıp gidecek gidemiyor, bir sürü yatırım var. Sanayici niye almıyor o da kurmuş teşkilatını adam bırak git diyor. Geçende Belediye Başkanı TV’de konuştu. Bizim mahallemizi de kattı ben ona bizim mahallemizi OSB ile birlikte konuşmanı istemiyorum. Biz sana gelip de bizi sanayici ile anlaştırdık mi demedik sen niye bizim mahallemizi katıyorsun dedim Belediye Başkanına Cemil Yaman’a. Biz OSB içine girmek istemedik vatandaşımız da girmek istemedi. Dışında kalmak istiyoruz. Bir defa Dilovası’nda OSB olmaz. Burada iki tane dere var halkın malıdır. Dereleri mi kapatacaklar. Mimar Sinan’ın orada köprüsü var onu mu kapatacaklar. Bunlar siyasi daha doğrusu bundan önceki belediyelerin zabıtalardan kurtulmak için OSB bölgesine gidilen bir usul tepkidir daha doğrusu. OSB önceden planlanmış projelenmiş her tarafı tamamlanmış bir yer olur. Adı üstünde organize. Burası organize olmaz. Burası sadece o zamanki Gebze Kaymakamı, Kocaeli Valisi, milletvekilleri bunların şeyinin altında kurulan bir OSB dir. Ben o zaman mahallemi OSB içine sokmayalım dedim sokmadım. Eğer OSB içinde olsaydı. OSB’nin kanunları şartları değişik tabi burayı toptan kaldırmışlardı. Onlar için 2B’miş 2A’mış olmaz parayı verirler kaldırırılar. Polisi de onlardan yana hâkimi de onlardan yana savcısı da onlardan yana hiç kimse fakir fukaradan yana değil” (Abdullah Uçar İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010)

Çoğunluğu Giresun’dan göçüp gelenlerin yaşadığı mahalle, imar planlarında orman ve kamuoyunda 2B olarak adlandırılan kapsamdaki orman alanında yerleşik olarak gözükmemektedir. Mahallede toplamda 2B üzerinde 57 adet, orman arazisi üzerinde 22 adet gecekondur bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Bu mülkiyet şekli Dilovası’nın geneli için geçerlidir, ancak Fatih Mahallesi için farklı bir önem arz etmektedir. Çünkü Dilovası’nın hiçbir yerinde yapılmayan bir uygulama sadece Fatih Mahallesi özel olarak yapılmış ve Kocaeli Defterdarlığı tarafından hazine arazilerini işgal ettikleri için mahalleliye tebligat gönderilmiştir. 23.07.2006 tarihinde Hürriyet gazetesinde

⁴⁶⁵ TMBB Araştırma Komisyon Raporu, a.g.e, s.268.

“Dilovası’nda Akıllara Zarar Tebligat” başlığı ile çıkan haberde, cezanın ödenmemesi halinde mahallenin tahliye edilmesinin istendiği belirtilmektedir.

“Evlerini boşaltmaları için kendilerine para ödenmesini bekleyen mahalle sakinleri, gelen ceza tebligatları karşısında isyan etti. Arazinin büyüklüğüne göre 20 YTL ile 2 bin YTL arasında kesilen para cezalarının gerekçesi, ‘Hazineye ait araziye bahçe ve bina yapmak sureti ile işgal etmek’ olarak belirtildi. İhbarnamede işgal süresi olarak son 10 yıl gösterilirken, cezanın yüzde 25’i peşin diğer geri kalanı ise bir yıl içerisinde 4 taksit ile ödenebileceği belirtildi. İhbarnamede ayrıca, evrakın tebliğ edilme tarihinden 15 gün sonra arazinin tahliye edilmesi istendi. (..)»⁴⁶⁶

Buna karşılık Hürriyet gazetesinde çıkan aynı haberde, mahallenin eski muhtarı Mustafa Cebeci, gelen tebligatlarla ilgili olarak verdiği beyanda kendilerinin işgalci olmadıklarını ve bu uygulamayı hak etmediklerini söylemiştir.

“1985 yılında çıkan imar affı ile biz bu arazilerin bedellerini Orman İşletmesine ödedik. Burayı biz değil sanayici işgal etti. Biz bu zamana kadar bütün vergilerimizi verdik. Taşınması gündeme geldiği zaman da, ‘işgalcisiniz’ denilerek ceza kesmek hiç inandırıcı değil. Bu işin arkasında başka iş var. Birileri bize oyun oynamak istiyor.”⁴⁶⁷

Fatih Mahallesi, OSB sınırı içinde kalmadığı ve orman arazisi olduğu için OSB Müdürlüğü’nün mahalle üzerinde hiçbir tasarrufu bulunmamaktadır. Çünkü sanayiciler, buradaki gecekondulara mülkiyetlerinden dolayı ödeme yapmak istememektedirler. Öte yandan mahalle, limanların ve depolama tanklarının genişleme alanı içinde kaldığı için, mahallenin orada kalması bu işletmelerin büyümesini engellemektedir. Mahalleli, bu bölgede hiçbir yerin tapusu olmadığını; o yüzden işletmelerin hazine arazisini kendi mülkleri içine katmak istediklerini belirtmektedirler. Mahallenin eski muhtarı olan Mustafa Cebeci, bölgenin mülkiyeti için şöyle demektedir:

⁴⁶⁶ **Hürriyet Gazetesi**, “Dilovası’nda Akıllara Zarar Tebligat” başlıklı haber, 23.07.2006

⁴⁶⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 23.07.2006.

“Şurada bir çimenlik vardı orayı kazıyordum adam hemen geldi. Ne oluyor dedi. Şuraya bir gecekonduda ben yapayım dedim burası açık alan dedim hemen ya yok arkadaş dedi hemen projeyi çıkardı bak dedi burası tapulu alan orman dedi. Ya şuraya yapayım dedim yok kardeşim buradan ormandan başka bir alan yok dedi. 41 sene oldu pat bir tapu çıkıyor oradan pat bir tapu çıkıyor buradan. Şimdi ben 41 sene buradaydım, bura ormandı. Hiç tapu yok bir şey yok. Ben alamadım param vardı. Elimde hiç bulunmadı 100 milyon bulunurdu. Peki, o gün o kadar tapusuz olan mülkler ne oldu da bugün tapular çiğdem çiçeği gibi bitti. Nereden bitti bu tapular.” (Mustafa Cebeci, Kaynak Ustası, 67, 09.08.2010)

Bu durum sanayici ile mahalleli arasında sürmekte olan sessiz bir savaşı andırmaktadır. Aslında sanayiciler mahallenin kaldırılmasını istemekte, ancak bunu vatandaşın kendi kendilerine yapmalarını talep etmektedirler. Eski Gebze Ticaret Odası Başkanı ve DOSB ilan edildiği zaman Müteşebbis Heyetinde yer alan İbrahim Başaran, mahallenin yasal olmadığını ancak oradan kaldırmanın da kolay olmadığını söylemektedir.

“O mahalle legal değil ki orman içine gelip yapmış adam 2B olan araziye ev kondurmuş gecekonduda. İlk ilan edildiği zaman çıkarılamadı. Kolay mı gecekonduyu yıkmak filan şimdi şimdi temizleniyor” (İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

Dilovası OSB'deki işletme sahipleri ile Fatih Mahallesindeki konut sahipleri arasındaki sorunlar, çok önceden çevredeki sanayi işletmelerinin genişlemesi talepleri sonucunda yaşanmaya başlamıştır. Mahallede yapılan görüşmelerde ortak kanı; kendilerinin buradan çıkartılmak istendiği, ancak bunun açık şekilde ifade edilmediği ve sanayinin bu alana doğru genişlemek istediği yönündedir. Dilovası'nın tek yeşil alanının sanayi tarafından gasp edilmek istediğini düşünen mahalleli, bunu korumak için ellerinden geleni yapacaklarını ve buradan asla ayrılmayacaklarını belirtmişlerdir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ Fatih Mahallesine, ilk önce 02.08.2010 tarihinde gidilmek istemiş ancak diğer mahallerdeki görüşmelerimizde yardımcı olan Belediye yetkilileri bu mahallede önemli bir şey yok dışarıdan gelenleri iyi karşılamıyorlar şeklinde bir açıklama yaparak yardımcı olmak istememiştir. Daha sonra başka bir kanal üzerinden mahalleye gidilerek, 05.08.2010 tarihinde Hasan Iğsız, Abdullah Uçar ve

“Burada tapulu arazi yok. Sağdan soldan almışlar getirip burada göstermek istiyorlar. Bu orman şefleri ile belediye başkanları nasıl yorumlarsın bunu bilemem ancak mahkeme çözer başka türlü çözülmez. Altıntel aşağıdan tank yaparak geliyor. Bize de haber gönderiyor buradan kendileri kaçacak diye. Şimdi Altıntel yaparak geliyor sonra Solventaş gelecek biz de yapacağız diyecek Yılport bir taraftan denizi doldurarak geliyor. Yani anlayacağın bu tepeyi yemek için ellerinden geleni yapıyorlar.” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010)

Dilovası OSB’deki işletme sahipleri ile Fatih Mahallesiindeki konut sahipleri arasında sorunlar yaşanması üzerine, OSB Yönetimi problemlere çözüm üretebilmek amacıyla Kocaeli Valiliğine başvuruda bulunmuş; Kocaeli Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğünce, Kocaeli Vali Yardımcısı Başkanlığında, Dilovası Belediyesi, Kocaeli Defterdarlığı, İzmit Orman İşletme Müdürlüğü ve Dilovası OSB’nin katılımı ile bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyonda, Fatih Mahallesi orman alanında yer alıyor olmasına rağmen konuya sosyal açıdan yaklaşılmakta olduğu ve OSB tüzel kişiliğince çözüm üretilmesi noktasında katkı sağlanabileceği belirtilmiştir.⁴⁶⁹

Daha sonra hazırlanan Meclis Araştırma Komisyon Raporunda ise, bu iki mahalle ile ilgili olarak şu sonuca varılmıştır;

“Yeni Yıldız Mahallesi ve Fatih Mahallesinin Dilovası OSB'nin içinde kalıyor olması, bu yerleşim alanlarının fiziki olarak tecrit edilmesine sebep olmakta ve belediyece altyapı hizmetlerinin götürülebilmesine engel teşkil etmektedir. (..) İmar planında yerleşim alanı olarak lekelenmiş olan Yeni Yıldız Mahallesi ile orman ve 2B kapsamındaki orman alanında yerleşik olarak gösterilen Fatih Mahallesinin ve sanayi içersinde kalan diğer konutların boşaltılması gerekmektedir. Ayrıca,

Engin Gülseser ile 06.08.2010 tarihinde ise Mustafa Cebeci ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yine aynı tarihte, mahallede bulunan dört ev ziyaret edilerek toplu görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Mahallelinin görüşleri, bu görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında verilmektedir.

⁴⁶⁹ TBMM, Araştırma Komisyon Raporu, **a.g.e.**, s.180.

Dilovası'ndaki konutların tamamına yakını gecekondur olduğundan kentsel dönüşüm projesi hazırlanarak acilen hayata geçirilmelidir.”⁴⁷⁰

Rapor 2006 yılında hazırlanmış olup, henüz her iki mahalle için de bir çözüm bulunamamıştır. İki mahalle de OSB içinde kalmaya devam etmektedir. OSB, diğer hedeflerinin yanında kentleşme politikasının araçlarından biridir. Dilovası Organize Sanayi Bölgesi gibi sonradan organize olan yerlerde, OSB ilanının tek nedeni sanayiye disiplin altına alıp kentlerin planlı büyümesini sağlamak olması gerekirken; DOSB'un gelişimi tam ters yönde olmuştur. OSB mevzuatının sadece yeni kurulan OSB'ler için düzenlenmiş olması ve OSB'lere tanınan hakların Dilovası Organize Sanayi Bölgesini aslında OSB değil de bir Sanayi Belediyesi, hatta bulundukları bölgeden daha güçlü bir belediye haline getirmiştir.

⁴⁷⁰ a.e, s.321.

4. DOSB'UN SİYASİ, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİ VE YANSIMALARI

Organize Sanayi Bölgeleri genel olarak; yeni yatırımların yapılması, istihdam sağlanması, bölgesel kalkınma gibi ekonomik önemi yanında, planlı ve düzenli sanayileşme ile kentleşme ve çevre politikaları açısından da etkin bir politika uygulama aracı olma durumundadır. Sanayinin kentleşmeyi hızlandıran önemli bir dinamik olduğu ve sanayi işletmelerinin yerleştikleri bölgeye konut ve yan sanayi gibi diğer kentsel faaliyetleri de çektiği düşünülürse, planlı bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için öncelikle sanayinin planlı gelişim ve yerleşiminin hedeflenmesi gerekmektedir.

Sema Erder, Pendik ilçesi ile ilgili yaptığı araştırmada; köylerin, kasabaların, şehirlerin, mahallelerin kendilerine özgü yaşam biçimleri ürettiklerini ve farklı kurumsal bileşimlerle tanımlandıklarını, her bir yerleşim yerindeki kurumların formel-enformel niteliğindeki derecesinin bir taraftan birbirine benzediğini diğer yandan da farklılaştığını belirtmiştir.⁴⁷¹ Dilovası da kendine özgü bazı kurumları ile bir taraftan etrafında bulunan yerleşmelerden farklılık gösterirken diğer taraftan toplumsal ilişkileri ve yaşam biçimleri ile birçok yerleşim yeri ile benzerlik göstermektedir. DOSB, Dilovası'nı diğer yerleşim yerlerinden farklılaştıran bir yapılanma olarak ortaya çıkmış, belediyenin yanında bir de sanayi belediyesi oluşmuştur. OSB'lerin kendi içlerinde özerk olmaları, ilçenin kentleşme dinamiğini de farklılaştırmaktadır. DOSB gibi ilçe içine yerleşmiş sınırları, belli olmayan ve yerleşim yerleri ile iç içe olan bir OSB kentleşme dinamiğini daha fazla değiştirmektedir.

Çalışmanın bu bölümünün amacı, sanayileşme ile yaşanan kitlesel göçle oluşan ve DOSB'un gölgesinde kalan Dilovası'nda değişen dinamikleri anlamaya çalışmaktır. Kente göç edenler, kentte hayatta kalabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek için kentte mevcut olan yapıyı kullanmak durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda, Dilovası'nda ortaya çıkan dinamiklerin analiz edilmeye çalışıldığı bu

⁴⁷¹ Sema Erder, **Kentsel Gerilim**, İstanbul, um: ag vakfı yayınları, 2.baskı, 2002, s.28.

bölüm, bazı temel varsayımları kurgulamak zorundadır. Bunlardan birincisi; Dilovası'nda yaşanan göçün Türkiye'deki siyasi faktörlere, ulusal ekonomi politikalarına, işgücü piyasalarında yaşanan dönüşümlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İkinci varsayım ise; bu nedenlerle ortaya çıkan göçmenlik durumlarının, göçmenlerin ekonomik işbölümü içindeki yeri, toplumsal statü ve sınıf olarak konumları, bütünleşme uyum sorunları ve mekandaki ayrışmaları üzerinde belirleyici olduğudur. Bu bölümde DOSB ile değişen dinamikler olarak, yerel yönetimler işgücü piyasası ve göçmenlerin mekanda muhafaza ettikleri kültürel sermaye üzerinde durulacaktır.

4.1. Yerel Yönetimin DOSB Algısı

Bu bölümde, sanayileşmenin iyice yerleştiği dönemde, sanayinin disiplin altına alınması için OSB'ye dönüştürülmesinin bölgedeki yerel yönetim tarafından nasıl algılandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda hem belediye başkanlarının hem de görüşmecilerin belediye açısından DOSB algılarına yer verilmiştir.

Öncelikle Dilovası'nın yerel yönetim geçmişine bakıldığında; sanayileşmenin başladığı dönemlerde köy, 1987 yılında belde belediyesi, 2008 yılında ise ilçe statüsünü kazanarak ilçe belediyesi haline geldiği görülmektedir. Bugüne kadar altı seçim gören Dilovası'nda sadece dört belediye başkanı hizmet vermiştir. 1987'de belediyeyi kuran ve Bingöl'lü olan Ercan Dalkılıç, 1989 yılında yapılan ilk seçimlerde Anavatan Partisi'nden girdiği seçimi kazanarak üst üste iki dönem belediye başkanlığı yapmıştır. İlçenin idari yapılanmasının dönüşümünde de etkisi olan Ercan Dalkılıç, Dilovası'nın ilk belediye olma çabalarını şöyle anlatmaktadır:

“1987 yılında bizlerin çabası ile 1983, 1984'ten 1987'ye kadar Dilovası'nın belediye olması için, Dilovası vatandaşı bizler sanayici ile işbirliği yapıp belediye olsun demiştik. O dönem maalesef sanayici belediye olmasına karşı çıkmıştı. Ama 1987'de Dilovası belediye oldu. Dilovası belediye olunca zaten yerleşim alanı gecekondular o zaman hızlı bir şekilde daha belediye olmadan artmıştı. Dilovası Kocaeli bölgesinde %300, %400 nüfusu artan bir yer oldu. (..) 1987'de Dilovası belediye oldu. Belediye olduktan sonra belediye binası yok. Kadro yok hiçbir şey yok, ben 10 gün kahvede oturdum. Belediye

Başkanı seçilmişim ama gittim kahvede oturdum. Ne yapacağımı ben de şaşırdım. O süreç içerisinde Dilovası'nda kadromuzu kurduk yer kiraladık hiç unutmam Bülent Atasayan'dan Gebze Belediye Başkanıydı o dönem bir tane Fen İşleri Müdürü bir tane Zabıta Müdürü bir tane Yazı İşleri Müdürü 3 tane eleman aldım. O üç elemanın etrafını süsleyerek Dilovası belediyesini kurduk. 1,5 yıl sonra da zaten ara seçime girdik biz. 1,5 yıl sonra seçime gidince bir daha seçildim ben, 1989 yılında 6,5 yıl belediye başkanlığı yaptım 1994 yılına kadar. O süreçte Dilovası'nın imar planlarını yaptık, yollarını yaptık, altyapısını yaptık, belediye binasını yaptık yani Dilovası'nı daha yaşanabilecek bir hale o 6,5 yıl içerisinde getirdim. Düşünün Dilovası'nda evlerine kömür götürecek yolları yoktu. Diz boyu çamurdu. (..)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

1989 seçimlerinde Refah Partisi ile çekişen ve çok az farkla kazanan ANAP, 1994 yılındaki seçimlerde yine Refah Partisi ile çekişmiş ama bu sefer belediye başkanlığını 200 oy farkla Refah Partisine kaptırmış ve Ağrı'lı Halit Yaşar belediye başkanı olmuştur. Halit Yaşar Belediye Başkanlığı yaptığı zamanı şöyle anlatmaktadır;

“İlk belediye başkanlığı yapan arkadaşımız belediyeciliği ve belediyenin yetkilerini ve sorumluluklarını, şehirleşmeyi, gelecek ile ilgili bir anlayışı, şehirleşme ile ilgili bir prodüksiyonu, bir öngörüye, bir bilgi ve birikime, bir vizyona sahip değildi. Tamamen şartların gidişatın önüne katıp gittiği biriydi. Zaten Dilovası'nda yoğun bir göç vardı. Belediye oluca bundan sonra artık yapamayacağımız endişesi çevrede hızlı bir yapılaşmaya neden oldu. (..) Yapılaşmada olduğu gibi sanayide de aynı çarpıklaşma devam etti. Fabrika kondurdum, işi bitirdim anlayışı her iki açıdan da çarpık bir Dilovası kurulmasına neden oldu. Dilovası'ndaki tüm sanayi kuruluşları çarpıktır. Tüm sürece hakim olduğum için hepsinin nasıl çarpık olduğunu ben bilirim. Sanayici de acemi bir belediye bulunmasının avantajından yararlanmak için elinden geleni yaptı. Aynı vizyonsuzluk sanayideki çarpıklaşmanın daha altından kalkılmaz hale gelmesine sebep olmuştur. Belediyedeki bilinçsizlik ve tecrübesizlik işin ehli olmama basiretsizliği, kurnaz işini bilen sanayicinin sahip olduğu bütün toprağı yapılaştırarak bir sanayileşmeye, vatandaşın da garibanlıktan sebep çarpık yerleşim oluşturmaya neden oldu. Özetle bunların müsebbibi belediyenin kendisidir. 87'den 94'e kadar belediyenin bir iyileşmeden ziyade çarpıklaşmaya yol açtığı ortadadır. Bu

işin maddi boyutu. Bir de bu işin manevi sosyal boyutu var. O da belediyenin vatandaşa bakış açısı, hizmetleri dağıtmadaki adaletliliği ve adaletsizliği vatandaşın da sosyal anlamda siyasi konumunu ortaya çıkarıyor. Vatandaşın oy vermesi, tercih yapması veya siyasete katılması önemlidir. Vatandaş belediyeyi, hiçbir şeye karışmayan, gecekondulaşmayı teşvik eden, kural ve kaidelerden bağımsız ve sadece yararlanılması gereken bir kurum olarak görüyor. Bu siyasetin dibe vurmasının nedenlerinden biridir. Bu da belediye yetkilerinin yolsuzluk yapmasına kadar uzanıyor.⁴⁷²

1999 yılında ANAP, MHP, FP ve HADEP arasında geçen seçimlerde yine Ercan Dalkılıç ile Anavatan Partisi birinci, MHP ikinci parti olmuştur. Seçim coğrafyası açısından bu seçimde Dilovası'nın bir özelliği de, Kocaeli içinde HADEP'İN en yüksek oy aldığı yer olmasıdır. Daha sonra yapılan 2004 yılı seçimlerinde ise, 1999 seçimlerinde az farkla kaybeden MHP ile Musa Kahraman Belediye Başkanı olmuş, SHP ve AKP ikinci ve üçüncü parti olabilmişlerdir. Musa Kahraman MHP'nin birinci olmasını Hürriyet Gazetesine şu ifadelerle yorumlamıştır:

“Dilovası'nın belediye olması, sanayi göçünü hızlandırdı. Her başkan adayının tabana ihtiyacı vardı. Seçimi kazanan ilk belediye başkanı Bingöllü'ydü. Bir sonraki seçimlerde yerini koruyabilmek için Bingöllü, Erzurumlu ve Ağrılıları Dilovası'na yerleştirdi. O ve daha sonraki belediye başkanları göç edenlere hazine arazilerini tahsis etti. Ev yapabilmeleri için kum, çakıl yardımları yaptı. Son seçimlerde AKP, ANAP ve DEHAP'ın adayları Doğu ve Güneydoğu bölgesindendi. Oylar üçe bölününce MHP birinci parti oldu.”⁴⁷³

Dilovası'nda, ilçe belediyesi olduktan sonra yapılan ilk seçim olan 2009 yılı yerel seçimlerinde, Kocaeli'nin Karamürsel hariç diğer tüm ilçeleri gibi AKP birinci parti olarak çıkmış ve Ağrı'lı Cemil Yaman Belediye Başkanı olmuştur.⁴⁷⁴ Bu

⁴⁷² Eski Belediye Başkanı Halit Yaşar aktaran Mehmet Evren Dinçer a.g.e, s.62.

⁴⁷³ Musa Kahraman, aktaran Hürriyet Gazetesi, “**Küçük Çete Yuvası Dilovası**” başlıklı haber, 28.08.2005.

⁴⁷⁴ www.secim.ihg.com.tr, (çevrimiçi), 01.04.2011.

tablonun ilk göze çarpan özelliği ve aslında Dilovası'nın yapısını düşünüldüğü zaman belki de olması gerekeni, bütün belediye başkanlarının Erzurum ve Ağrı illerinden gelen göçmenlerden oluşmasıdır. Dilovası'nın nüfusunun %50'ye yakın kısmını Ağrı'lılar oluşturmakta ve belediye başkanlığı seçimlerinde hemşerilik önemli bir baskı faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Belediye başkanlarının baskı grubu olmaları ve oy potansiyelleri siyasi partiler tarafından dikkate alınmıştır. Gebze'de gazetecilik yapan İrfan Yormaz, Dilovası'nda belediye başkanının konumunu şöyle ifade etmektedir:

“Dilovası'nın sosyal yapısı nedeniyle buradaki yerel belediye başkanı çok önemli bir fonksiyondadır. Hem sanayiciye karşı hem vatandaşa karşı her şeye karşı belediye başkanı gerektiğinde jandarma komutanıdır gerektiğinde emniyet müdürüdür gerektiğinde kaymakamdır ağabeydir. En ufak itilafta en ufak sorunda belediye başkanına gider insanlar.” (İrfan Yormaz, Gazeteci, 39, 13.10.2010)

Akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin önemli bir dinamik olduğu Dilovası'nda bu dinamik yerel seçimlerde de etkili olmaktadır. İlçede nakliyecilik yapan ve son dönemde yapılan yerel seçimlerde de DTP Dilovası Belediye Başkan adayı olan Engin Güleser, Şerafettin Akbulut ve Metin Dalgacı Dilovası'ndaki aşiretlerin yerel siyasette önemli bir unsur olduklarını söylemektedirler.

“Burada doğuda olmadığı kadar aşiret var. Belediye Başkanı kendisi de aşiret. Önceki de, öbür aday da diğer aday da. Seçim dönemi burada çalışmalar aşiret üzerinden gider. Aday gider aşireti memnun eder. Aşiret lideri ile pazarlığını yapar anlaşır. Artık aşiretin bireyleri ile uğraşmaya gerek yok. Aşiret adına yetkili kimse o kendi aşiret mensuplarını toplar biz bu dönem şu partiye oy vereceğiz der verirler. Mesela bireylerin kendisinin karar verdiği mesela benim aşiretim A'ya veriyor ama ben B'ye vereceğim yok. Hemen hemen mümkün değil aykırı davrananlar olabilir ama. Burada çok aşiret vardır. Biz Ercan Beyle aynı aşiretteniz aynı köydeniz. O aşiretçilik yapar ben de birey olarak davranıyorum.” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

“Burada aşiret çok yoğun. Bir tane eşek getir boyuna tasma bağla yalnız bu eşek bizimdir Ağrılı de hiç fark etmez. Vanlılar da var. Bingöllüler de var. Karşılarda yoktur. Mesela ben Ağrılıyım belediye başkanlığına adayım de, Ağrı'dan adam getiriyorlar ben şu aşirettenim oyunuzu bu başkana verin diye.” (Şerafettin Akbulut, Güvenlikçi, 47, 07.08.2010).

“Dilovası’nda siyaset feodal bağlarla yürütülen bir siyasettir. Yani kişi aşiretini ön plana alır. İşte benim şu kadar oyum vardır şu kadar insanım vardır insan eşittir şu kadar oy demektir dolayısıyla ben sana oy verirsem benim işte bu aşiretime ne kadar artışı dokunacak. Normalde aşiretler sürmez ama siyaset zamanı geldiği zaman aşiretler çıkar.(..)” (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010)

Ağrı’da çıkan ve internet üzerinden yayın yapan birçok gazetenin Dilovası Belediye Başkanı Cemil Yaman’la ilgili haber yapması buradaki hemşerilik bağlarının sadece ilçede yaşayanlarla sınırlı kalmadığının da göstergesidir.⁴⁷⁵

Dilovası Belediyesi açısından DOSB’un nasıl görüldüğüne bakıldığında öncelikle söylenebilir ki, belediye DOSB’un ilanını arzu etmemiştir. Bunun nedenlerinde biri, OSB’lerin kanunla belediye hinterlandının dışına çıkarılmış olmasıdır. Belediyeler sınırları içinde bulunan alanda kentsel düzenleme ve altyapı yatırımlarından sorumludur ve bu sorumluluk belediye sınırları içinde yer alan konut, sanayi, ticaret ve turizm gibi tüm faaliyet alanlarını kapsamaktadır. Ancak, hem 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu hem de 5393 sayılı Belediye Kanunu belediyelerin görev, yetki ve sorumluluklarını sıraladıktan sonra “4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığına ve Organize Sanayi Bölgelerine tanınan yetki ve sorumluluklar bu Kanun kapsamı dışındadır” diye belirterek OSB alanlarını, belediyenin hizmet ve yetki sorumluluğunun dışında bırakmıştır.⁴⁷⁶ Başka bir ifadeyle, OSB alanı içinde belediyenin hiçbir yetkisi yoktur.

40 yıllık bir öğrenme sürecinden sonra 2000 yılında çıkarılan OSB Kanunu ile OSB’ler yasal bir mevzuat kazanırken, aynı zamanda kendi alanları içinde özerk

⁴⁷⁵ Ağrı ilinde Dilovası Belediye Başkanı ile ilgili çıkan haberlerden bazı örnekler: Ağrı Medya, “Ağrılı Başkan Cemil Yaman CİNE5 TV’ye Konuk Oldu”, 04.11.2011, “Dilovası Belediye Başkanı Ağrılı Cemil Yaman Hızla İyileşiyor”, 20.04.2011, “Dilovası’nda 23 Nisan Coşkusu”, 25.04.2011, “Ağrılı Başkan Yaman Hayalindeki Dilovası Adlı Yarışma Düzenliyor”, 05.05.2011, <http://www.agrimedya.com>, (çevrimiçi), 15.05.2011

Doğubayazıt Halkın Sesi, “Dilovası Belediye Başkanı Ağrı Hamurlu Cemil Yaman, geçtiğimiz günlerde Özel Konak Hastanesi’nde menisküs ameliyatı oldu”, 17.10.2010, <http://www.dogubayazithalkinsesi.com.tr/h2050-dilovasi-baskani-agrili-cemil-yaman-hizla-iglesiyor.html>, (çevrimiçi), 15.05.2011.

⁴⁷⁶ 10.07.2004 tarih 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu madde 7 ve 03.07.2005 tarih 5393 sayılı Belediye Kanunu madde 14.

hareket edebilen özel hukuk tüzel kişilikleri haline gelmişlerdir. Kanunla daha önce yerel yönetimlerin kullandığı fabrika inşaatlarının projelendirilmesi ve inşaat aşamasında verilen izin ve ruhsatlar, işyeri açma ve işletme belgesi, altyapı hizmetlerinin üretimi ve dağıtım gibi birçok yetki; OSB alanları için, OSB yönetimlerine devredilmiştir. Bu yetkilerle OSB'lerin yönetim organlarından olan Bölge Müdürlüğü, belediyeye benzer yapıya sahip bir teknokratik bir yönetim haline gelmiştir. Bu durum, eğer OSB alanı istenildiği üzere kentin dışında etrafı çevrili halde kurulmuş ise, belki belediye için bir sorun teşkil etmeyebilmektedir. Çünkü hem OSB yönetimi hem de belediyede yetki alanları kesin olarak tanımlamaktadır. Ancak DOSB gibi bir OSB yapılanmasında, yani önceleri dağınık, plansız ve yerleşim yerleri ile iç içe geçmiş sanayi yerleşimlerinin sonradan OSB'ye çevrilmesinde büyük bir sorun ortaya çıkmaktadır. Dilovası'nda bir tarafta ilçe belediyesi bir tarafta da DOSB yönetimi yani sanayi belediyesi bulunmaktadır. DOSB'un etrafının çevrili olmaması, ilçenin iki mahallesinin DOSB'un sınırları içinde kalması ve bazı bağlantı yollarının kimin yetki sınırının içinde olduğunun bilinmemesi; ilçede bu ikili yapıya neden olmaktadır.

DOSB'un başvurusundan ilanına kadar geçen süreç birkaç belediye dönemini kapsamıştır. OSB ilanı sırasında Belediye Başkanı olan ve Dilovası'nın mimarlarından sayılan Ercan Dalkılıç, o dönem belediye yönetimi olarak OSB ilanına kerhen onay verdiklerini çünkü zaten kararın diğer kurumların raporları doğrultusunda alınmış olduğunu, belediyenin o dönemki kararının çok önemli görülmediğini belirtmektedir.

“(.) Benden önce Fazilet Refah Partisi döneminde başlamış en son bize intikal etti zaten o zaman da organize sanayi bakanlıktan çedlerini bütün izinleri almıştı. Müracaat çok eski 10 yıl sürmüştür. 1999–2004 yılları arasında sanayicinin müracaatları son aşamasına gelmişti. Çevre etki değerlendirme toplantısına kadar olayı taşımışlardı. Ben son anda başkan yardımcıma görev vermiştim. (..) Çed toplantısında belli kurumlar bir araya geliyor bunun sayısı 8'dir. Bizim dışımızda biz yarı müstakil siyasi bir kuruluşuz belediye olarak bizim dışımızdaki bütün kuruluşlar böyle bir raporun bölgeye zarar vermeyeceği noktasında karar aldılar karar da AKP hükümeti döneminde özellikle bastırıldı onların döneminde alındı. Karayolları,

deniz taşımacılığı, Çevre Bakanlığı, Sağlık İl Müdürlüğü önceleri karşı olmalarına rağmen sonradan siyaset mi devreye girdi artık baskı mı gördüler hepsi 360 derece dönerek evet onayını verdiler ki belediye artık evet de dese hayır da dese karar çıkacaktı. Ben de kerhen yani yetkim olmasına rağmen meclisi toplayıp meclisten karar alabilirdim ama almadım. Karşı çıkmamın anlamı oradan geliyor. Bakanlar Kurulu yokken bir karar ne kadar geçerli ise, Belediye Meclisinin kararı yokken bir Belediye Başkanının üst bir yazı ile evet demesi ne kadar geçerli olur zihniyeti ile böyle bir karar alındı. (..)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010).

Ercan Dalkılıç’ın başkanlığı zamanda OSB ilanı için başvurulmuş, DOSB kuruluşu Musa Kahraman zamanında yapılabilmektedir. Dilovası’nda halkla yapılan görüşmelerde OSB bölgesinin ilanı sıklıkla eleştirilmiştir. Belediye Eski Başkanlarından olan Halit Yaşar’ın görüşü de bu doğrultudadır.

“OSB olmasının vebali eski belediye başkanının boynundadır. Yetkisini aşarak ve meclise danışmadan OSB olmasına imza attı. Bu Dilovası’na yapılabilecek en büyük ihanettir. Çünkü böyle bir OSB Türkiye’de de Dünyada da yok. OSB olmanın hiçbir şartına haiz olmayan, sadece belediyenin sınırlamalarından kurtulup kendilerine ait bir getto oluşturma amacıyla düşünülmüş yapılmış bir şeydir. (...) İçinden tren yolu geçiyor, e-5, e-6 geçiyor. On tane parçadan oluşuyor. İçinde 8 benzin istasyonu 2 tane mahalle var. Sit alanıydı burası gidip onu da iptal ettirdiler. Sit alanı Ballıkayalar’dan denize kadardı. Dil deresinin 60’ar metre yan taraflarından başlayıp Ballıkayaları içine alan bir alandı. OSB olmak için gidip onu da bir yolunu bulup Shell petrol istasyonuna kadar iptal ettirdiler. Tarihi köprü var içinde! İşte bu çarpık OSB MHP iktidarının hediyesidir. Ama en son belediye başkanı izin vermese olmazdı. Bu asla altından kalkılamayacak bir vebaldir. Tarihi bir hatadır.”⁴⁷⁷

Görüşmecilerin birçoğu da OSB ilanını eleştirmiş, belediyenin yetkilerini ellerinden aldığını söylemiştir. Diliskelesi Mahallesi’nde oturan ve pazarcı olan Resül Enci, bu görüşte olanlardan biridir.

“Adamlar kendi başına bir devlet oldular. Şimdi OSB diyor ki bana karışamazsınız ben kendi başıma bir devletim. Eskiden karışılık

⁴⁷⁷ Halit Yaşar, Eski Belediye Başkanı, aktaran Mehmet Evren Dinçer, **a.g.e**, s.106.

verebiliyordun şimdi veremiyorsun. Eskiden belediye istediğini yapıyordu şimdi dış geçiremiyor. Şimdi bütün yetkiyi devlet onlara verdi. Yani bugün senin yerin de hazine yeridir fabrikanın yerinin de yarısı hazine yeridir. Mesela bu aşağıdaki adamların evleri gitti. Polisan alıyor. Adam hakkını savunabilir. Sen de vatandaşsın ben de vatandaşım diye ama şimdi savunma hakkını kaldırmışlar. Anayasa yetkilerini alıp zenginlere verdiler.” (Resül Enci, Pazarcı,55, 09.07.2010)

Engin Güleser de, DOSB’un aslında yasalara aykırı olduğunu ve sanayinin daha baskın olduğunu söylemektedir.

“Şimdi OSB olmasının şeyi sanayici çok bilinçli örgütlü Türkiye’yi yöneten kesim. Şimdi normal sanayi buradaki yerel yönetimlere bağlı işte daha fazla vergi ödeyen devletin yasası ile yönetilen bir yer. OSB olunca OSB’lerin kendi özerk yapıları var. Yasaları içerisinde daha az vergi veriyorlar daha az doğalgaz daha az elektrik daha az su haliyle bu daha avantajlı yerel yönetimler bağlı kalmadan kendi özerk yapılarını oluşturuyorlar. Ama devletin yasası OSB’lerin kurulabilmesi için şunları olması gerekiyor yerleşim yerinin dışında olması lazım içerisinde otoban, yol geçmemesi gerekiyor deniliyor. Yasaya göre buradaki organize yasal değil. Çünkü yerleşim yerinin içerisinde bir yerde ev evin bitişiğinde fabrika. Bu Yeni Yıldız Mahallesi’nde çok net duvarlar yan yana bir ev biri sanayi genel anlamda ülkede çarpıklık Dilovası’nda çok rahat yaşam bulabiliyor. Sanayi de baskın geliyor haliyle devletin yasasına göre yasadışı olsa da makbul olan odur o işliyor Dilovası’nda.” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

Diğer görüşmeciler gibi Cumhuriyet Mahallesi Muhtarının söyledikleri de, DOSB’un ilanından sonra ilçedeki mekansal ayrışmanın ne kadar keskin olduğunu göstermektedir.

“Tabi OSB olması bizim her türlü şeyimizi kesiyor. Kötüleşiyor çünkü hiçbir faydası yok şu an organize bize çünkü hiçbir şekilde müdahale edemiyorsunuz. Bizim zaten etme yetkimiz yok. Bizim gidip fabrikalarla görüşmemizi engelliyor. Benim şimdi niyetim var Ramazan da yaklaşıyor yardım düşünüyorum şimdi gidip içeri derse müdür görüşmüyorum dediği zaman o şeye düşmek de istemiyorum önceden bir görüşme talep edeceğimiz inşallah yapacağım onu daha da görüşemedik hiç. Eski zamanda muhtarlarımız gidip görüşebiliyorlardı rahattı. Ama şimdi biraz daha organize olmasının şeyi bizi etkiliyor. Ne diyor sizin bana etkiniz olmaz diyor. Çünkü organize başlı başına bir devlet.” (Sait Ustaer, Servis İşletmecisi, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 38,02.08.2010)

Fatih Mahallesinde oturan Hasan İğsız da, DOSB'un Organize Sanayi Kanununa aykırı olduğunu söylemektedir.

“Öyle bir şey yok. Biz oraya ilan olarak kabul etmiyoruz oraya bir noktayı koy. Organize diye bir şey yok. Otoban var, karayolu var, tarihi köprü var altyapı yok üst yapı yok. OSB ile alakalı hiçbir şey yok rantçılar kendilerini organize gösteriyorlar orası vakıf. Bizim gözümüzde orası organize değil sanayici vakfı.” (Hasan İğsız, İşçi Emeklisi, 65, 05.08.2010)

Ercan Dalkılıç da, OSB'lerin sanayinin yerel yönetimlerin baskısından kurtulmanın bir yolu olduğunu, bu durumun da sanayi için bir avantaj olduğunu ifade etmektedir.

“Yerel yönetimler tepeye yönetenlere bir engeldir. Yerel yönetimin ağından çıkması devlet dediğimiz kurumların başında olan özellikle Sanayi Bakanlığının çok yararınadır belediyenin sanayiden uzak kalması ya da sanayicinin belediyeden uzak kalması sanayicilerin işine geliyor Sanayi Bakanlığına bağlı olması yerel yönetimlerin mutlaka baskısı olacak eğer organize sanayi olmazlarsa ama organize sanayi olmalarının kendilerine avantajı olmuştur. Doğru burada sanayicilerin bölgeye katkıları olmuştur. Sağlık ocağı, dispanser, okul tabi kerhen yardımcı olmuşlardır isteyerek değil ama amaçları organize olmakta zaten olmak için bu kadar zorladılar bizleri. Ama dün olmuşsa da bizim aracılığımızla olmuştur. Yani kafesten çıkıp özgürlerine kavuştular.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010).

DOSB'un ilanı ile özerk hale gelen sanayi için belediye, artık sadece emlak vergilerini ödedikleri bir kurum haline gelmiştir. Hatta Dilovası Belediye Başkanı Cemil Yaman, belediyenin Müteşebbis Heyeti içinde olduğu halde OSB'nin aldığı kararlarda etkili olamadıklarını söylemektedir.

“(.) Geçmişte sanayici ile belediye arasında bir tür sıkıntılar yaşanmıştır. Zamanında alamamışlardır ruhsatlarını. Bu konuda sanayici daha iyi cevap verir. Ama biz sorduğumuzda geçmişte belediye ile iyi ilişkiler kurulamadığı ve belediyenin sanayiciye yardımcı olmadığını söylüyorlar. (.) Dilovası Belediyesine hiçbir işleri düşmüyor. Bütün kararlarını kendileri alıyorlar Dilovası Belediye ile hiçbir bağları yok. Yönetim Kurulunun almış olduğu kararları Müteşebbis Heyete onaylatıyorlar. Çoğunluk sanayiciden

oluşuyor ben bazen karşı görüş bildiriyorum buna rağmen geçiyor.”
(Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

OSB ilanlarında, bölgedeki belediyenin bir etkisi olmamaktadır. Hem belediye için hem de bölgede yaşayan halk için, sanayi ile iç içe geçmiş bir yerleşim yerinde OSB ilanı sanayiye disiplin altına almak için değil, sadece sanayinin özerk hareket edilebilmesi için kurulmuştur. Bugünkü belediye başkanı Cemil Yaman OSB’lerin bir devlet politikası olduğunu ve kendilerine sorulmuş olsa DOSB’a ve yeni açılacak olan OSB’lere izin vermeyeceklerini söylemiştir.

“Yeni OSB’lerin açılması devlet politikasıdır. Belediyeye kalsa ben Dilovası’nda asla bir OSB’ye izin vermem yani. Bu bölgede yani Marmara’nın kuzeyinde bu kadar çok sanayi ciddi anlamda risk olmalıdır. Sanayi elbette olmalıdır. Bir ülkenin olmazsa olmazıdır. Bir ülkenin kalkınmışlığı gelişmişliği sanayi ile orantılıdır. Ama sanayi artık Anadolu’ya gitmelidir. Oradan buraya insanlar çalışmak için göç etmemeli buradan sanayi gitmeli o bölge halkı orada çalışmalıdır.”
(Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Kente göç edenler için, kentte tutunabilmelerini sağlayan iki önemli unsur bulunmaktadır. Birincisi konut olup, Dilovası’nın konut sorunu yukarıdaki bölümde incelenmiştir. İkincisi ise, çalışma durumudur.

4.2. DOSB’un Ekonomik Etkileri ve Enformel Çalışma Hayatı

Dilovası, sanayi temelli göçlerle kurulmuş bir kenttir. Özellikle İstanbul’a yönelen göçün görece büyük bir oranını kendi içinde barındırmıştır. Bölgenin OSB’ye dönüştürme çalışmaları sırasında, OSB mevzuatının ve ölçek ekonomilerinin girişimciler için sağladığı avantajlar daha fazla sanayi işletmesinin bölgede yer seçmesine neden olurken, sanayiye bağlı göçün de artmasını sağlamıştır.

Gebze’nin en eski yerel gazetelerinden olan Gebze gazetesinin sahibi İsmail Kahraman, sanayiye bağlı olarak oluşan Dilovası’na yönelen göçü şöyle tanımlamaktadır:

“Sanayi bacalarının dumanının tütmesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz’in işsiz olan köyleri, sanayinin yoğun olduğu ve yoğunlaşacağı noktasında dumanı gördükçe bu araya biriktiler.”
(İsmail Kahraman, Gazeteci, 51, 05.03.2010)

Bu bölümde, DOSB’un ilçeye ekonomik katkısı ve Dilovası’nda oturanların bölgede bulunan fabrikalardaki çalışma durumları incelenmiştir. Alan araştırmasından edinilen bilgiler doğrultusunda Dilovası’nda yaşayanların çalışma durumlarının, dönemlere göre değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, inceleme iki dönem halinde yapılmıştır. Birinci dönem Dilovası’nın sanayi ile tanışmaya başladığı zamanı, yani Dilovası’nın henüz Çerkeşli Köyü olduğu dönemi kapsamaktadır ki; bu dönem sanayinin örgütlenmesine kadar devam etmektedir. İkinci dönem ise, DOSB’un ortaya çıkışından günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Ancak bu dönemler birbirlerinden çok net olarak ayrılmış değildir. Yani bir dönemin başlaması diğer dönemin bitmesi anlamına gelmemektedir.

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları Türkiye’de içgöçün en temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Daha önceki bölümde belirtildiği gibi, Dilovası’na gelen göçmenlerin büyük bir bölümünün geliş nedenlerini, kendi memleketlerinde iş olanaklarının kısıtlı olması ve orada sürdürdükleri yaşamdan daha iyi şartlarda yaşama istekleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle Dilovası’nda yaşayanların çalışma durumlarının ortaya çıkartılması amacıyla görüşmecilere, bölgedeki halkın geçim kaynaklarının ne olduğu diğer bir deyişle nerelerde ve ne şekilde çalıştıkları sorulmuştur.

4.2.1.Tarımdan Sanayiye Geçiş

Bugünkü adıyla Dilovası, tarımdan ilk kopuşunu 1967 yılında İzocam fabrikasının kurulması ile yaşamış, ardından 1980 yılında kadar bölgede 11 büyük fabrika kurulmuş ve sanayiye bağlı göç almaya başlamıştır. 1980 yılından sonra da belediyenin ilanına kadar geçen sürede hem göç süreci artarak devam etmiş, hem de orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerinin, bölgenin ulaşım alternatifleri ve pazara yakınlığı nedeniyle tercih ettiği yerlerden biri olmuştur. İlk fabrika kurulduğunda nüfusu 808 kişi olan Çerkeşli Köyü, belediye ilanından hemen önce 8500 kişiye

ulaşmış ve Muallim köyle birleşerek belediye haline gelmiştir. Daha sonraki zamanlara göre görece daha yavaş göç aldığı bu dönemde, Dilovası'nda köylülerin tarım arazilerini alan fabrikalar aynı zamanda bölgede oturan köylülere de istihdam olanağı yaratmıştır. Köy halkının büyük bir kısmı Dilovası'nda kurulmuş olan ilk büyük fabrikalarda güvenceli olarak çalışma imkânı bulmuşlardır. Hatta fabrikalar, köyün yerleşim mevkinin yukarıda kalması ve uzak olması nedeniyle, Çerkeşli köyü için servis hizmeti sağlamışlardır. Çerkeşli köyünde yaşayan Cumhur Cihan, Tahsin Bilgiç ve Muhtar Aytaç Erdem, köylülerin sattıkları tarım arazilerine kurulan fabrikalardan emekli olduklarını söylemişlerdir.

“İlkten köyden çok aldılar. İlk yapılan fabrikalara ilk senelerde bu aradan giren çok kişi oldu. Kadrolu işçi olarak. Olmuksa'da belki 20 kişi vardı. Ben Omluksa da servis çektim. Bugün köyden fabrikalarda çalışan eskiye nazaran daha az. O zaman Marshall'da çalışan 20 kişi vardı buraya servis geliyordu, onların hepsi emekli oldu. Omlukta vardı belki 20–25 kişi. Emekli olduktan sonra bizden adam almamaya başladılar. Bugün köyden sağ da solda çalışan belki anca 10 kişi vardır.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

“Ben en son Omluk mukavva sanayide çalıştım. Biz çok güzel bir çalışma yapmıştık. Kadroluydum ben. 2–3 ustabaşlılık yaptım. Formenlik yaptım, kalite kontrol yaptım. 1972 yılının 12. ayında girmiştim. 19 sene çalıştım. Emekliliğimize 17 ay kala bizi işten çıkarttılar. Şu anda Dilovası'ndaki fabrikalarda bizden sonra gelenleri almadılar. Sizden dediler bıktık.” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010)

“Köylü boş duruyor ya da tarlası kullanımdan çıkmış. Buraya da talep olmuş o da satmış. Bir adamın yeri 200 dönüm ya da 150 dönüm yer bunun yeri 20 dönümü tasarrufundan çıkmış bakamıyor yetişemiyor yetişemediği için bakamıyor o zamanda talep olmuş. Sanayici gelmiş demiş ki burayı bana ver. Senin çocuğun çalışsın burada rahat etsin. (..) Köylüler o zaman işçi olarak çalışmış fabrikalarda, sonradan çita yükseldikçe o çitaya köylü yetişememiş.” (Aytaç Erdem, Çerkeşli Köyü Muhtarı, 35, 09.08.2010).

Kalifiye olmayan işgücü gereksinimini Çerkeşli köyü ve yakın yerleşim yerlerinden sağlayan fabrikalar, kalifiye eleman ihtiyaçlarını ise çevre illerden sağlamışlardır. Nasaş Alüminyum fabrikasının 1972 yılının Temmuz ayında,

Marshall Boya fabrikasının 1973 yılının Şubat ayında Milliyet Gazetesinde verdikleri ilanlar bu duruma örnektir ve bu kalifiye işgücü İstanbul'dan sağlanmaktadır.⁴⁷⁸

“Nasaş Eleman Arıyor! Gebze Dilovası mevkiinde kurulmakta olan Alüminyum Tesislerimizde istihdam edilecek teknik elemanlar aranıyor. Erkek sanat enstitüsü torna tesviye elektrik bölümü mezunları aranıyor”

“Marshall Boya ve Vernik Sanayi A.Ş.'den Gebze, Dilovası'ndaki fabrikalarımızda görevlendirilmek üzere; İngiliz veya Alman dillerini layıkı ile bilen. Kimya Yüksek Mühendis, Mühendis veya Kimyagerler aranmaktadır.”

Fabrikaların çok kısa sürede ardı ardına kurulmaya başlaması ile Dilovası'na göçmenlerin gelmesi, bölgedeki çalışma durumlarının da yavaş yavaş değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Sanayiye bağlı olarak göçlerin artışı, beraberinde barınma ihtiyacının giderilmesi için gecekonduların doğuşunu getirmiştir. Fabrikalar, yakınlarında kurulan gecekondularda oturan emeğin ucuz işgücü niteliği ve servis maliyetinin ortadan kalkması nedeniyle Çerkeşli köylüsü Cihan Cihan'ın ifadesiyle köylü yerine gecekondularda oturan göçmenleri tercih etmeye başlamışlardır.

“Sonradan göç geldikten sonra onlar Dilovası'nın yerlisi gibi oldu. Sanayici bunu da düşündü. Orada yani aşağıda oturan Dilovası'nda oturan servis istemiyor ama bu arası için servis kullanıyordu Bu da bir avantaj dedi sanayici oradan almaya başladı.” (Cumhur Cihan, Çerkeşli Köylüsü, 76, 09.08.2010)

Buna karşılık yine Çerkeşli köyünden Tahsin Bilgiç, sanayileşmenin başladığı dönemde dışarıdan gelen göçmenlerin işlerini ellerinden aldıklarını ve istihdam olanaklarından faydalanamadıklarını söylemektedir.

⁴⁷⁸ **Milliyet Gazetesi**, “Nasaş Eleman Arıyor”, 23–24.07.1972, 24–25.09.1972 tarihli ilanlar, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasas&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011. **Milliyet Gazetesi**, “Marshall Boya Ve Vernik Sanayi A.Ş.'den Eleman Aranıyor”, 23.02.1973, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=marshall&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

“Şunu yapabilirlerdi bize ama iyi niyet olması lazımdı bak arkadaşımızın kamyonu burada yatıyor onlara iş verebilirlerdi. Ta Urfa’dan buraya araba geldi bu işler acısı bir şey. Bak burada bu kadar vatandaş mağdur olmuş. Yerimizi istimlâk ettiniz tamam oldu 5 liradan 6 liradan 3 liradan aldınız. Ama deyin ki ey millet vatandaş bizi de mağdur etmeden üç beş kuruş vatandaşın eline para geçsin makinenizi alın gelin burada çalışın siz de buradan üç beş istifade edin deseydin. Bu halk daha rahat olacak ve daha anlayışlı daha duyarlı davranacaktı. Bunları yapmadılar oradaki arkadaşlar.” (Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köylüsü, 66, 09.08.2010).

Bu dönemde fabrikaların nitelsiz işgücü talebini karşılayacak işgücü arzının oluşması nedeniyle, bölgeye ilk yerleşen göçmenler fabrikalarda çalışma olanağı bulmuşlardır. Görüşmecilerin bir kısmı, bölgeye ilk gelen göçmenlerden olup, bölgedeki fabrikalarda güvenceli olarak çalıştıklarını ve buralardan emekli olduklarını söylemişlerdir. Bu duruma örneklerden biri olan ve 1976 yılında Dilovası’na gelen Aziz Kır, Dilovası’ndaki fabrikalarda çalışan ve emekli işçilerden biridir.

“İlk başlarda buradaki fabrikalarda çalışılabiliyordu Ben fabrikadan emekliyim. Emin-iş Ambalaj da 29 yıl çalıştım. Kadroluydum.” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010).

1968 yılından iş için Uşak’tan kardeşinin yanına gelen Yusuf Tekin de kadrolu olarak çalıştığı Olmuksa’dan emekli olmuştur.

“Ben Olmuksa’dan emekliyim. Bizim dönemimizde çalışan çok vardı. Ama şu dönemde çok az işçi çalışıyor fabrikalarda. (..)” (Yusuf Tekin, İşçi Emeklisi, 78, 07.08.2010)

Dilovası’nın tek parkı olan Adatepe’nin bekçiliğini yapan Abdullah Uçar da bölgedeki fabrikalardan emekli olanlardan biridir.

“1970’de Çorum’dan geldim. Şimdi biz buraya üç kardeş iş için geldik. Sanayiden yararlanmak için geldik daha doğrusu. Başımızı sokacak bir gecekondu yaptık. O zamanlar köydü burası şimdiki Cumhuriyet mahallesinin üst taraflarında oturduk. Çerkeşli köyünün mevki olarak geçerdi. Köy daha yukarıda kalıyordu. Kipaş çalıştık. Solventaş’a girdik 15 sene çalıştık. 8 sene işçi olarak çalıştım 7 senede

güvenlikte çalıştım. Kendi istediğimle emekliye ayrıldım.” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010).

1979 yılından beri Dilovası’nda yaşayan Ağrılı Halis Polat, ilk geldiklerinde işgücü az olduğu için fabrikalarda çalışabildiklerini, sonradan göç artınca fabrikaların Dilovası’ndan işçi almamaya başladığını söylemiştir.

“O zaman gelenler fabrikalarda çalışmak umuduyla geldiler zaten. O zaman işçi azdı fabrikalar işçileri alıyordu. Ben daha önceden sanayi kuruluşunda çalışıyordum. 8,5 yıl çalıştım. Ondan sonra kendi isteğim üzerine ayrıldım. (..)” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

Bu dönemde, kalifiye işgücünü çevre illerden servisle getirmeye başlamışlardır. İsmi verilmeyen bir fabrikanın 1981 yılında Milliyet gazetesine verdiği ilanlardan biri bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁴⁷⁹

“Eleman Aranıyor; Şirketimizin Gebze-Dilovası mahallinde bulunan üretim tesislerinde görevlendirilmek üzere aşağıda vasıfları belirtilen elemanlar alınacaktır. Personelimiz için Üsküdar, Kadıköy ve İzmit’ten özel servis arabalarımız vardır. ”

Bu dönem içindeki çalışma durumu değişimini gösteren bulguları, o dönem bölgedeki üç fabrikada – Polisan, Marshall, Solventaş- örgütlenmiş olan Petrol-İş sendikasının üye kayıtları da desteklemektedir. Petrol-İş sendikasının üye kayıt bilgilerinden alınan örnekleme göre derlenen aşağıdaki Tablo’da, sanayileşmenin ilk başladığı zamanlarda kurulan Polisan, Marshall ve Solventaş’ın ilk kuruldukları zaman köylerden işçi aldıkları, daha sonraki yıllarda ise fabrikalar çevresinde oluşan gecekondularda oturan göçmenlerden işgücü sağladıkları görülmektedir.

⁴⁷⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Eleman Aranıyor”, 24.06.1981, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=gebze&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

Tablo 8: Petrol-İş Sendikası Gebze Şubesi Üye Kayıt Bilgileri⁴⁸⁰

Fabrika	İşe Giriş Tarih	Ad-Soyadı	Doğum Yeri	Yerleşim Yeri
Polisan	1977	İbrahim Şen	Tavşancıl/Hereke	Tavşancıl Köyü
	1978	Mahmut Şentürk	Malatya	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1983	Mehmet Demir	Ağrı	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1984	Osman Ayhan	Düzce	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1985	Recep Belek	Kars	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1985	Semit Besin	Çerkeşli Köyü	Çerkeşli Köyü
	1986	Sebahat Güzel	Gebze	Gebze
Solventaş	1984	Cengiz Avşar	Kars	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1986	İlhan Demirbaş	Kars	Aşağı Çerkeşli Köyü
Marshall	1973	Ahmet Yardım	Taşvancıl/Hereke	Tavşancıl Köyü
	1973	Cengiz Ünal	Çerkeşli Köyü	Çerkeşli Köyü
	1974	İsmail Tezcan	Köseler Köyü/Gebze	Köseler Köyü/Gebze
	1975	Muharrem Yılmaz	Çerkeşli Köyü	Çerkeşli Köyü
	1977	Mehmet Yalçinkaya	Taşvancıl/Hereke	Tavşancıl Köyü
	1979	Nazmi Us	Afyon	Aşağı Çerkeşli Köyü
	1986	Mithat Yıldız	Taşvancıl/Hereke	Tavşancıl Köyü

Bu dönemde, hem fabrikaların teknoloji olarak çok gelişmemiş olması hem de gelen göçün görece daha az olması nedeniyle, kalifiye olmayan işgücü fabrikalarda çalışma imkanı bulmuştur. Ancak belediye ilanı ve üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümlerin etkisiyle işgücü açısından bölgede değişim yaşanmaya başlamıştır.

Dilovası, belediyenin kurulmasından sonra hem belediye başkanının doğu illerinden seçilmesi ile ortaya çıkan dayanışma ağları, hem de 1990’larla birlikte özellikle doğu illerinde yaşanan politik sorunların neden olduğu işsizlik ile metropoliten alanlara gelen, yoğun becerisiz ucuz işgücü niteliğine sahip nüfus hareketinin uğrak noktalarından biri olmuştur. Kurtuluş ve Purkis, “Lefkoşa’nın

⁴⁸⁰ Petrol-İş Sendikası Gebze Şubesi üye kayıt fişlerinden örnekler alınarak derlenmiştir. Aşağı Çerkeşli Köyü, Dilovası’na gelen göçmenlerin D-100 karayolu kenarında yaptıkları gecekonduların yerleştikleri yerler için söylenen mevkidir.

Dışlanmış Göçmen-Enformel Emekçileri” adlı çalışmalarında; işgücü göçlerinin yönünün bölgesel olarak izlendiğinde, “özellikle emek göçünün, sermaye birikim hızının daha az olduğu bölgelerden sermaye birikim hızının göreceli olarak daha hızlı olduğu bölgelere doğru” olduğu tespitini yapmışlardır.⁴⁸¹ Bu tespit, Dilovası’na gelen göçler için de geçerli olarak gözükmektedir. Sanayileşmenin başladığı ilk dönemlerden itibaren bölgeye gelen göçmen işgücü, sanayi ile birlikte ortaya çıkan sermaye birikiminin, bölgelerinden çok daha fazla olduğu Dilovası’na, özellikle daha önce kurdukları dayanışma örüntüleri sayesinde gelmişlerdir.

Belediyenin kurulmasından sonra bölgenin aldığı yoğun göç ile 1990 yılında nüfus sayımında Dilovası’nın nüfusu 18.590 kişiye ulaşmıştır ve bu rakam fabrikaların istihdam sağlayabileceğinden fazla işgücü demektir. İşsizlik, nitelikli işçilerin göçünden kaynaklı parçalanmış işçi sınıfı ve enformel sektör istihdamı, 1990’ları içeren bu dönemin üç özelliğini oluşturmaktadır.⁴⁸² Tekeli’ye göre enformel sektörün büyüklüğü bu sektöre olan emek arzına ve sektörün çok çeşitli hizmetlere olan talebine bağlıdır. Eğer kentlerde örgütlenmiş iş imkanları üzerinde emek arzı varsa, bu durum enformel sektörü ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu sektörün ortaya çıkabilmesi için formel kesimler tarafından kabul edilemeyen ve kentte yaşamak durumunda kalan artık işgücünün bulunması gerekmektedir.⁴⁸³ Bu anlamda memleketlerinde çiftçi ve rençber olan niteliksiz işgücünün, Dilovası’ndaki fabrikalarda emilemeyen kısmı enformel sektördeki yerini almıştır.

Türkiye’de 1990’ların başında yapılan bir çalışma, göç edenlerin yaklaşık üçte ikisinin varış noktalarında, enformel sektörde düzensiz ve geliri az işlerde çalıştıklarını göstermiştir.⁴⁸⁴ Işık ve Pınarcıoğlu, “Sultanbeyli” üzerine yaptıkları araştırmada, 1990’larda Güneydoğu’dan yaşanan göçün Türkiye kentleşmesinin son 10–15 yıldaki ucuz işgücünü sağladığını ifade etmektedir.⁴⁸⁵ Bu anlamda, alan

⁴⁸¹ Hatice Kurtuluş, Semra Purkis, “Lefkoşa’nın Dışlanmış Göçmen-Enformel Emekçileri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:112, 2008, s.71.

⁴⁸² İçduygu ve diğerleri, a.g.e., s.237.

⁴⁸³ İlhan Tekeli, **Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci, Bağımlı Kentleşme**, Ankara: Mimarlar Odası Yayını, 1977, s.59–60.

⁴⁸⁴ İçduygu, ve diğerleri, a.g.e., s.237.

⁴⁸⁵ Işık, Pınarcıoğlu, a.g.e., s.174.

araştırmasında görüşme yapılan görüşmecilerin büyük çoğunluğu Dilovası'nda oturanların inşaat işçisi olduğunu belirtmiştir. Dilovası Belediye Başkanı Cemil Yaman, ilçedekilerin genellikle çevre kentlerde inşaat işlerinde çalıştıklarını ve hemen hemen her inşaatda bir Dilovalı olduğunu söylemektedir.

“(..) Dilovası halkının tamamına yakını işçidir. (..) Dilovalıların büyük bir kısmı civar illerde inşaat sektöründe uğraşırlar. İzmit İstanbul daha çok İstanbul hangi inşaat sorarsanız mutlaka bir Dilovalı vardır. (..)” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Nakliyecilik yapan Engin Güleser, Dilovası halkının geçim kaynağının genellikle inşaat işçiliği ve günübirlik işler olduğunu söylemektedir.

“Genelde inşaat işiyle, günübirlik işlerler geçinirler. Sıvadır, kalıptır, demirdir, harçtır, inşaat işçiliği çok büyük bir bölümü böyle. Onların sabit bir yeri yok. Sürekli hareket halindeler. Burada bulur, Gebze’de bulur, İstanbul’da bulur İzmit’te bulur, Tekirdağ’da bulur her yerde var inşaat işi kalıcı bir şey değil. Dilovası’ndaki fabrikalarda çalışan çok az sayıda Dilovalı insanı var. %3’lerdedir. Bu %3’ün belki %1’i kadroludur. Öbürü de geçici taşeronlara ağır herhangi bir vasıf gerektirmeyen orada bir elemanın çalıştırmanın çok zor olduğu yerlerde Dilovası insanı çalıştırılıyor. (..) Buradan biri başvurursa alınmaz. Bir çok insan başvuru adresine Gebze’yi yazıyor ki işe alınılsın diye. (..)” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010).

Dilovası’nın kurucu Belediye Başkanı olan Ercan Dalkılıç ise, ilçede esnaflık yapanların da olduğunu ancak ağırlığın inşaat işlerinde olduğunu söylemektedir.

“Gebze’de çalışıyor, halkın belli bir kesimi esnaflığa yöneldi, belli bir kesimi ticaret yapıyor. Dışarıda ya kalfalık yapıyor ya da müteahhitlik yapıyor bazıları da mesleğini idame ettiriyor sıvacı ise sıvacılık yapıyor fayansçı ise fayansçı burası esnaf olmanın dışında inşaat ağırlıklıdır. (..)” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010)

Dilovası’na ilk geldiğinde fabrikada çalışan daha sonra esnaflık yapan ve muhtarlık yapan Halis Polat, mahallesinde yaşayanların çoğunun inşaatlarda çalıştığını söylemiştir.

“Çoğu inşaatlarda çalışıyor. Burada iş bulursa burada kendi komşusunun inşaatı varsa orada çalışıyor. Fabrika inşaatlarında

çalışmıyor. Fabrika veriyor müteahhitte adam diyelim Ankara'dan gelmiş ise Ankara'daki işçileri getirip burada çalıştırıyor buranın işçisini almıyor. Müteahhit nereden geldiyse işçiyi de oradan getiriyor. Buradakiler nerede iş bulursa ekmek parası adam çıkıyor dışarıya geziyor nerede siva işi, boya işi, tuğla işi bulursa çalışıyor. Limanlarda çalışan var. Limanlar %20-%30 buranın insanıdır. Liman işi ağır olduğu için dışarıdan gelenler pek çalışmak istemiyorlar. Fabrikalarda %5 bile yok çalışan. (..)" (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

Van'dan gelen Ebubekir Özavcı, mahallesinde oturanların genelde inşaat işlerinde çalıştığını söylemiştir.

"Önce inşaatçılık yapıyordum. Sonra muhtar oldum. Mahallede çalışanlar genelde inşaatçılık işinde çalışıyorlar. Fabrikalarda çalışanlar azdır. Yani buranın tozunu yerler dumanını yerler ama maalesef fabrikaya girmiyorlar. Nerede iş bulursa orada çalışırlar. İzmit, İstanbul'da, Dilovası'nda çalışan var ama azdır." (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010).

Kars'tan gelen İsrail Mengübeti, tüm kardeşleri ile beraber inşaat işlerinde çalıştıklarını ve nerede iş bulurlarda oraya gittiklerini söylemiştir.

"Bir rençber hayvancılık yapıyorduk. Başka iş yok orada. Burada inşaat çalışıyoruz. Tüm kardeşlerimiz aynı işi yapıyoruz. İnşaat. Şu anda boş çalışmıyorum. Nerde bulursak oraya gidiyoruz. Mesela bir ay önce Yalova da çalışıyordum. İş bitti geldik. Şimdi boşuz. (..)" (İsrail Mengübeti, İnşaat İşçisi, 46, 07.08.2010)

Diliskelesi Mahallesinde pazarcılık yapan Resül Enci, Dilovalıların genellikle inşaat işçiliği yaptığını söylemiştir.

"Kendi görüşüme göre buranın halkının fabrikalarda çalışması %1 yoktur. Yani 100 kişiden ancak bir kişi fabrikalarda çalışabiliyor. %99'u genellikle İstanbul'da çalışıyor. Her ne iş varsa hamallıktan tut inşaat ustalığına kadar her türlü işi yapıyorlar. Genellikle inşaatlarda çalışıyor. (..)" (Resül Enci, Pazarcı, 55, 09.07.2010).

Enformel sektöre gitmeyen işgücünün çok az bir kısmı Dilovası'nda fabrikalarda kadrolu olarak istihdam edilmiş olup, diğer kısmı ise ağırlıklı olarak taşeron firmalarda geçici ve ağır işlerde istihdam imkanı bulmuşlardır.

Orhangazi Mahallesinde bir okulda bekçilik yapan Karşı Şerafettin Akbulut, mahallelerinden çok az kişinin güvenceli ve sürekli çalıştığını söylemiştir.

“Bu mahalleden fabrikalarda çalışanlar çok az. Çalışanlardan da 2–3 kişi anca kadrolu çalışır. Gerisi taşeronlarda. (..)” (Şerafettin Akbulut, Güvenlikçi, 47, 07.08.2010).

Kars’tan 1995 yılında gelen Kutlay Yekebaş, bir boya fabrikasında taşeronda geçici işçi olarak çalıştığını söylemektedir.

“8–9 aydır bir fabrikada çalışıyorum. Bize sürekli olmaz. Sürekli iş oldu mu haksızlık olur. Kış oldu mu git evinde yat derler yaz oldu mu gel. Olayın gerçeği bu yani niye saklayalım. (..)” (Kutlay Yekebaş, İşçi, 47, 07.08.2010).

1993 yılında Bingöl’den bölgede yaşanan huzursuzluklar nedeni ile gelen Mirali Aslan, fabrikalarda kadrolu çalışan işçilerden biridir. Şu anda hala bir fabrikada bekçi olarak çalışmaktadır.

“(..) Mahallede bizim çalıştığımız zaman fabrikalarda daha çok çalışan vardı. Şimdi o kadar değil. Niye almadıklarını bilmem. Ben hâlâ çalışıyorum. Şuradaki fabrikada güvenlik olarak çalışıyorum. (..)” (Mirali Aslan, İşçi Emeklisi ve Güvenlikçi, 53, 09.08.2010).

Bu döneme ait Petrol-İş Sendikası kayıtlarına bakıldığı zaman, (Tablo 9) Dilovası’nda oturan işçilerin bir kısmının bu dönemde kadrolu olarak çalışabildikleri görülmektedir.

Şenyapılı, kente göçle gelenlerin geldiklerinde ilk tutulan işin genelde marjinal bir iş ya da inşaat işçiliğini olduğunu; becerisiz, deneyimsiz ve eğitimsiz niteliğinden dolayı emeğin ancak bu iş kollarında istihdam edilebildiğini söylemektedir. İnşaat işçiliği kente göç edenlerin ilk aşamada önemli istihdam olanaklarından biri olarak görülmektedir.⁴⁸⁶ Ancak bu iş kolu Dilovası’nda sürekli bir iş haline gelmiştir. Çünkü bugün Dilovası’nın çok büyük bir çoğunluğu inşaat işçiliği yapmaktadır.

⁴⁸⁶ Şenyapılı, Gecekondu Çevre İşçileri Mekanı, a.g.e, s.87.

Tablo 9: Petrol- İş Sendikası Gebze Şubesi Üye Kayıt Bilgileri⁴⁸⁷

Fabrika	İşe Giriş Tarih	Ad-Soyadı	Doğum Yeri	Yerleşim Yeri
Polisan	1987	Mehmet Şerif Kasar	Bingöl	Dilovası
	1988	Hakan Çerişli	Bingöl	Dilovası
	1988	Eşref Doğmaç	Bingöl	Dilovası
	1988	Mehdi Aydın	Kars	Dilovası
	1989	Yavuz Durdağ	Kars	Dilovası
	1989	Zeki Keskin	Ordu	Dilovası
	1989	Mustafa Kaya	Giresun	Dilovası
	1990	Gürsel Karabulak	Kars	Dilovası
	1990	Kevser Avşar	Kars	Dilovası
	1991	Hüseyin Demir	Ağrı	Dilovası
	1993	Ayhan Gündoğdu	Ağrı	Dilovası
	1993	Yücel İhram	Trabzon	Dilovası
Solventaş	1988	Ayhan Karataş	Kars	Dilovası
	1993	Hayrettin Eğilmez	Erzurum	Dilovası
Marshall	1989	Yunus Yılmaz	Kars	Dilovası
	1989	Salih Yıldız	Kars	Dilovası
	1989	Sami Uludağ	Karabük	Dilovası
	1990	Nalan Uyak	Bingöl	Dilovası
	1991	Aysun Yama	Hereke	Dilovası

4.2.2.Sanayinin Örgütlenmesi ve DOSB

Dilovası’nda sanayinin örgütlenmesi 1990 yılında Disav’ın kurulması ile başlamıştır. İlk önce kendi aralarında örgütlenen sanayiciler, 1997 yılında organize olmak için başvurmaları ile mekansal olarak örgütlenmeye geçmişlerdir. Sanayinin hem kendi aralarında hem de mekansal olarak örgütlenmeleri, bölgedeki emeğin değişiminde rol oynamış önemli bir unsurdur. 1997 yılında organize olma çabaları ile başlayan süreç, 2002 yılında Dilovası Organize Sanayi Bölgesi haline gelmesi ile tamamlanmıştır. Neo liberal politikalarından önce uygulanmaya başlanmasına rağmen,

⁴⁸⁷ Petrol-İş Sendikası Gebze Şubesi üye kayıt fişlerinden örnekler alınarak derlenmiştir.

ihracata dayalı sanayileşme ile hız kazanan OSB uygulamaları son 10 yıllık dönemde özellikle metropoliten alan içinden sanayinin desantralize edilmesinde etkin olarak kullanılan araçlardan biri olmuştur. Bununla birlikte, sanayi işletmelerinin OSB’lerde yer seçmesi, beraberinde tamamlayıcı yan sanayilerin ortaya çıkmasını ve faaliyete geçmesini sağlamaktadır. Bu durumun çeşitli özellikleri bünyesinde barındıran farklı iş sahaları için işgücü taleplerini doğurması ve sanayi işletmelerinin sağladığı istihdamın yanında ortaya çıkan kent ekonomilerinin de olanaklar yaratmasıyla bölgedeki işsizliğin önlenmesi düşünülmektedir.⁴⁸⁸ Ancak pratikte Türkiye’de kurulmuş bulunan OSB’lerde durum pek de böyle değildir. Türkiye genelinde kurulan OSB’lerin yer seçimlerinin çoğunlukla gelişmiş batı bölgelerinden yapılmış olması, bu bölgelere göçün daha fazla artmasına neden olmuş; buna karşılık beklenen istihdam sağlanamamıştır.

Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, daha önceden kurulmuş olan sanayinin disiplin altına alınması için ilan edilmiştir. Dolayısıyla, OSB ilanından önce sanayileşen bölge yeterince göç almış ve emek deposu haline gelmiştir. Üstelik bu emek deposunun bir kısmı enformel sektöre kaymış durumdadır. Bu bölgenin OSB’ye çevrilmesi 90’lı yıllarda örgütlenmeye başlayan sanayi işletmelerinin, mekansal anlamda da örgütlenmelerini sağlamıştır. Bu da mekanla yani çevresindeki yerleşim yerleri ile bağlarının kopmasına neden olmuştur. Çünkü Dilovası Belediyesinin OSB içindeki fabrikalarda yaptırım gücü kalmamış, sanayi işletmelerinin kendi başlarına hareket edebilme olanağı yaratılmıştır. Bu gücün en keskin hissedildiği yer ise işgücü pazarı ve kent ekonomisi olmaktadır. Bu dönemde Dilovası sanayisi hem bölgeden daha az işgücü almaya, hem de kent ekonomisine daha az katkıda bulunmaya başlamıştır.

Alanda yapılan araştırmada görüşmecilerin hemen hepsi; DOSB’un ilanından sonra bölgede oturan işçilerin fabrikalarda daha az çalışmaya başladığını, genellikle bu bölgede oturanların farklı yerlere çalışmaya gittiklerini, buna karşılık diğer yerlerden bölgeye istihdam sağlandığını söylemişlerdir. Bu görüşte olanlardan biri de

⁴⁸⁸ Neşe Algan, “İstihdam ve İş Yaratmada Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Rolü”, **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. X, S. 1–2, 1992, s. 87.

Dilovası Belediye Başkanı Cemil Yaman olup, Dilovası'ndaki fabrikaların bölgeden istihdam sağlamadığını söylemektedir.

“Ne yazık ki buradaki sanayi kuruluşlarında çok fazla işçi çalışmıyor. (..) Sabah beşten sonra akın akın insanlar şehrin dışına çalışmaya gidiyorlar bu insanlar buradan ekmek yiyebilirler yani şimdi bazı fabrikalar bu konuda örnek fabrikalar var yani tercihini Dilovalılardan yana kullananlar ama hiç Dilovalı çalıştırmayan fabrikalarımız da var ne yazık ki. Bunlar doğru şeyler değil. Çevre temizliğini bile dışarıdan gelenlere yaptıran fabrikalarımız ne yazık ki var. İyi ilişkiler kurarak bunları zamanla çözeceğimize inanıyorum.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Dilovası'nda elektrik tesisatı üzerine bir dükkânı olan Ercan Dursun, DOSB'un kuruluşundan sonra bölgeden istihdam sağlanmadığını söylemektedir.

“Dilovası OSB kurulduktan sonra şöyle gelişme oldu diye düşünüyorum. Buradaki çalışan sayısı daha azaldı. Elllerinden geldikçe buradan almadılar. Daha önce çalışan vatandaşların yaptıkları olsun kalifiye elemanın azlığı olsun bunlara bir etkendi daha sonra kendilerini korumak amaçlı DOSB'u zaten kurdular. Bir önyargı açıkçası vardı. Önceden belediye kanalı ile alınabiliyordu. Fakat belediyenin etkinlikleri DOSB kurulduktan sonra azaldı.” (Ercan Dursun, 33, Elektrik Mühendisi, 11.08.2010).

Halis Polat ise, Dilovası sanayisinin artık Dilovası'nı istemediğini ve nedenini bilmediklerini söylemiştir.

“Sebep bilmiyorum artık bunların gayeleri nedir neyi gösteriyor onların bir düşündükleri vardır. Ben çalıştığım zaman hiçbir problem yoktu. Sanayi artık Dilovası'nı istemiyor artık neyin nesi ise onu bilmiyoruz.” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

Dilovası'nda hurdacılık yapan Metin Dalgacı, bölgedeki hiçbir fabrikadan iş alamadığını söylemektedir.

“En basit örnek hemen 100 m. aşağıımızda bir fabrika onun hurdası hemen yanında akşam benim evimle arasında 100 m. bir mesafe var çalışırken çekiç sesini ben kendim duyuyorum rahatsız oluyorum ama ben onun hurdasını alamıyorum. Ta Kartal'dan birisi gelip onun

hurdasını alıyor. Dolayısıyla çalışan kişiler de buradan değil. (..)”
(Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010).

Dilovası’na Trabzon’dan gelen Fevzi Turgut da, bölgede daha önce iş yaptıklarını ancak artık yapamadıklarını söylemektedir.

“Bir iki makinemiz var, kamyonumuz var. Hafriyat yapıyoruz şu an. Bize buradan fabrikalardan iş vermezler. Bak benim makineler şu anda İstanbul’da TOKİ’de aylık olarak kullanılıyor. Dilovası’nda daha önce iş yapıyorduk.” (Fevzi Turgut, İşçi Emeklisi, 66, 09.08.2010)

Ebubekir Özavcı da, daha önce fabrikaların işçi aldığını ama artık almadıklarını söylemiştir.

“Fabrikalarda çalışanlar azdır. Yani buranın tozunu yerler dumanını yerler ama maalesef fabrikaya girmiyorlar. İlk başlarda fabrikalar işçi alıyordu. Şu anki gibi bir durum yoktu. (..)” (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010).

Serbest meslek sahibi olan Ahmet Demir, bölgedeki hiçbir işin Dilovası’na verilmediğini söylemiştir.

“1979 yılında ben Dilovası’ndaydım. 1987 yılından beri Dilovası sanayisinden tek bir ekmek yemiş değilim. Ben tek değilim Dilovası’nın çoğunluğu böyle. Dilovası’nın pisliğini kokusunu biz çekeriz dışarıdaki insan gelir burada kaymağını yer gider. Taşeronluk olsa dışarıya verir, işçi alınsa dışarıdan alıyorlar nakliyesi olsa dışarıdaki adam gelir yapar burada oturana yok bir şey.” (Ahmet Demir, Serbest Meslek, 44, 09.07.2010).

Diliskelesi Mahallesi Muhtarı olan Murat Dursun, OSB olmadan önce işe girmenin daha kolay olduğunu, OSB olduktan sonra bunun değiştiğini söylemiştir.

“OSB olmadan önce gidip her halükarda şunu söyleyebiliyordun. Bir vatandaşın işe ihtiyacı var yardım eder misin diye söyleyebiliyordun OSB olduktan sonra bu kalktı yani. (..)” (Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 33, 09.07.2010).

Dilovası’nda iş imkânı bulamayan Dilovası halkı çalışmak için ağırlıklı İstanbul ve İzmit’e çalışmaya gitmektedir. Sabah erken saatlerde Dilovası’na

gittiğinizde tersine bir hareket yaşandığını görürsünüz. Başka bir ifadeyle, sabahları Dilovası'na İstanbul, Adapazarı, Gebze ve Kocaeli'den servislerle işçiler gelmekte; buna karşılık burada yaşayanlar trenle ya da otobüsle İstanbul, Gebze ve Kocaeli'ye ağırlıklı olarak enformel sektörde çalışmaya gitmektedir. Diliskelesi istasyonu, Haydarpaşa-İzmit tren hattının en eski istasyonlarından biridir. İstasyon şefi, “ *her sabah 6.53 İstanbul trenine 1200–1500 arasında bilet kestiğini*” söylemiştir.

Bu durum sanayi işletmeleri açısından incelendiği zaman ise pek farklı bir görüntü çıkmamaktadır. Görüşme yapılan 25 sanayi işletmesinde çalışan işçi sayısı 1412'dir. Bu işçilerden sadece 205 kişi Dilovası'ndan istihdam edilmektedir. Geriye kalanlar İstanbul, Gebze, Kocaeli ve hatta Adapazarı gibi çevre il ve ilçelerden sağlanmaktadır.

Fabrikaların servis şoförleri de Dilovası için benzer bir durum anlatmaktadır. Polisan fabrikasına servis şoförlüğü yapan ve İzmit Gölcük'ten Dilovası'na giden işçileri taşıyan Adil Uysal bunlardan biridir.

“Polisan'da çalışan 1000 kişi var. 6 servis sabah İzmit'ten geliyor. Bu 300–350 kişi yapıyor. 4 servis Gebze'den geliyor. İstanbul'dan gelen servisler var. Bu fabrikada Dilovası'ndan çalışan ancak 100 kişiyi bulur. Memurları getiren ayrı servisler var. Polisan'da servis işini 3 müteahhit aldı.” (Adil Uysal, Servis Şoförü, 45, 25.02.2011).

DYO fabrikasının servis şoförlerinden biri de aynı şeyleri söylemektedir.

“İstanbul'dan bu bölgeye yani Diliskelesi'ne 100 tane araba geliyor yani servis geliyor. Dilovası'nın yukarıdaki sanayi bölgesini saymıyorum.” (DYO Servis Şoförü, 37, 25.02.2011).

Halis Polat, çevre illerden Dilovası'na servislerle işçi geldiğini söyleyen görüşmecilerden biridir.

“Fabrikalar buradan alırsa işçiyi işçi buradan yaya işe gider çalışır gelir servise gerek yok. Fakat adam Adapazarı'ndan servisle geliyor. İstanbul karşıdan buraya kadar servis tutuyor getiriyor o kadar masraf ettiği halde buradaki insanları almıyorlar. (..).” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, Serbest Meslek, 58, 02.08.2010)

Dilovası'nda iş yapma imkânı bulamayan Fevzi Turgut da, bölgeye başka illerden işçi geldiğini söylemektedir.

“215 tane fabrika var burada her fabrikaya 5 kişi versek burada işsiz kalmaz. Adam İstanbul'dan geliyor buraya çalışmaya. Al işte buyur Karamürselli arkadaşımız burada döküm de çalışıyor ne işin var burada git Karamürsel'de çalışsana.” (Fevzi Turgut, Emekli, 66, 09.08.2010)

Nakliyecilik yapan Engin Güleser de, işçilerin çevre mekanlardan sağlandığını söylemiştir.

“Sabah erken gelseniz şimdi dörtte de görürsünüz yüzlerce araç belki binlerce abartı olur 500–600 tane çok rahat araç burada görürsünüz. Bu kadar işçi burada çalışıyor bunları tamamı dışarıdan geliyor. Peki, bunu nasıl yorumluyorlar bunun mantığı ne niçin Kocaeli'nden niçin Adapazarı'ndan işçiler gelip burada çalışıyor işverenin temel mantığı maliyeti aza indirmek değil mi servis tutup da oralardan getirmek zaman kaybı maliyet değil midir?” (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010).

Dilovası halkının bölgede çalışmadığına başka bir örnek, İdris Aydik'in söyledikleridir.

“Biraz evvel telefon açtım bir arkadaşıma kendisi malzemeli inşaatçıdır. Anahtar teslim. Şu an İzmit'te çalışıyor inanıyor musunuz? Dilovası halkı ben bu konuda da bir şey söylemek istiyorum. Araştırılsın, taransın % 85–87 dışarıdadır onun üstü ancak Dilovası'ndan istifade görüyor. Büyükçekmece'den, şu an buraya işçiler gelip gidiyor. Topkapı'dan, Adapazarı'ndan insanlar gelip gidiyor. Ben iki yıldır boşum. Mesleğim çevre düzenleme, taş duvar bu tür şeyler yapıyorum. Buranın halkı ekmeğini dışarıdan kazanıyor. Şimdi şu gördüğün genç güvenlikçi, eğitim gördü para harcadı gitti sertifika aldı devletine para verdi buyurun göz önünde maalesef boş sorun kendisine burada iş bulamıyor.” (İdris Aydik, Taş Duvar Ustası, 47, 09.08.2010)

Afyon'dan gelen Yusuf Calas bölgedekilerin genellikle çalışmak için başka yerlere gittiklerini, burada çalıştırılmadıklarını söylemiştir.

“Buradakiler genellikle sabah yedi treni ile Tuzla'ya tersanelere gidiyorlar. Sağ sola gidiyorlar. Genellikle buradaki fabrikalarda çalıştırmazlar.” (Yusuf Calas, İşçi Emeklisi, 52, 25.03.2011).

DOSB'un yarattığı olanaklar göçmenlerin tamamını kapsamadığı için; çalışanların bir kısmı farklı yerlere gitmiş, bir kısmı ise kent içinde kendi olanakları ile yarattıkları kurumsallaşmamış küçük mülkiyet, esnek emek ilişkilerinden oluşan katma değeri düşük enformel sektörlere kaymışlardır.⁴⁸⁹ Bu anlamda mahallelerde yapılan görüşmeler sırasında ilçenin bazı yerlerinde yerleşmiş başka bir enformel sektörün varlığı dikkat çekmiştir. İstanbul'dan bölgeye gelen sanayinin yanında bir de İstanbul'daki çorap atölyeleri (imalathaneleri) de Dilovası mahallelerine yerleşmiştir. Bir mahalle dışında tüm mahallelerde en az iki çorap atölyesi kurulmuş olup, okul çağındaki kız çocuklarını istihdam etmektedir. Büyük oranda yoksulluğun yaşandığı Dilovası'nda, başka bir gelir kaynağı olarak görülen çorap atölyelerinin içlerine girilmesine izin verilmemiş olup muhtarlardan atölyeler hakkında bilgi alınmak istenmiştir. Ancak bir görüşmeci dışındakiler bu konu hakkında konuşmak istememişlerdir.

“Yalnız iyi ki bu çorap atölyeleri vardır. (..) Çorap atölyeleri, İstanbul tarafından bu tarafa doğru geldiler. Her şey İstanbul'dan geliyor. Sanayi de İstanbul'dan geliyor. Aslında biz de istedik. Buradaki kırsal alandan gelen insanlar icabında adamın babası yok anası yok veya çalışanı yok. O kızlar gelip de burada çalışırken ayda 500–600 milyon alarak kendini geçindirmenin yollarını arıyorlar. Sonuçta onlar için bir geçim kaynağıdır. Bizim mahallemizde iki tane var. Yetişkin kızlar çalışıyor. (..) Hatta geçen Kaymakam beyle görüştük bu çocukları okula göndermek teşvikiyle diye Kaymakamımızdan bize beyan geldi ama şimdi o kız zaten gelmiş 15–16 yaşlarına 18–20 yaşlarına zaten ya bir senesi kalmış ya da iki senesi çoğu da evlenip gidiyorlar. Her bir yerde en azından 30 kişi filan en azından kendi ailelerini geçindiriyorlar. Başım o yönde de rahat. Sonradan bunlar ikide bir kaymakamın kapısında belediye oraya buraya girmiyorlar taşıma suyla değirmen dönmez.” (Erkek, 60, 03.08.2010)

Dilovası sanayisi sadece fabrikalarında çalışan işçiyi çevre illerden getirmemektedir. Aynı zamanda ne dışarıdan gelen işçilerin ne de fabrikaların kent ekonomisine bir katkısı bulunmamaktadır. Fabrikalara servisle gelen işçiler fabrika binalarının kapısının önünde inmekte, mesai saati bitiminde tekrar oradan servise

⁴⁸⁹ Peker, a.g.e, s.300.

binerek Dilovası dışına çıkmaktadır. Dışarıdan gelip de Dilovası'nda çalışanlar aslında Dilovası kentinin farkında değildir.

DYO servis şoförü ve Resül Enci, Dilovası'na çalışmaya gelen işçilerin kentin içine hiç uğramadıklarını söylemektedir.

“Dışarıdan gelen işçiler fabrikanın kapısında iniyorlar akşam da oradan alıyoruz. Fabrikanın kapısında büfe bir şey varsa günlük ihtiyaçlarını oradan alıyorlar. DYO fabrikasında park alanında bir büfe koymuş genelde bütün fabrikalarda var. İşçiler ihtiyaçlarını oradan alırlar.” (DYO Fabrikası Servis Şoförü, Erkek, 37, 25.02.2011).

“Adam fabrikasının önünde iniyor, sonra servisine binip evine gidiyor. Eskiden servisler dışarıda dururdu. Dışarıda bakkala faydası olurdu şimdi servisler fabrika içinde duruyor. Fabrikanın karşısındaki bakkala bile faydaları yok artık. Buradan İzmit'e, İstanbul'a, Bakırköy'e kadar servis vardır.” (Resül Enci, Pazarcı, 55, 09.07.2010).

Diliskelesi Mahallesi muhtarı ve Abdullah Uçar da sanayinin kentle hiçbir bağlantısının olmadığını söylemektedir.

“Sanayinin kentle bağlantısı yok. Biz kentle bağlantısı olsun istiyoruz. Dışarıdan gelenler de yani buraya çalışmaya gelenler de hiçbir harcamalarını Dilovası'nda yapmıyorlar.” (Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 33, 09.07.2010)

“Servisle geldiği için kente bir faydası yok otobandan geliyor otobandan gidiyor. Dolayısıyla bir faydası yok kentle sanayi birbirinden ayrı duruyor. (..)” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010)

Dilovası kenti, fabrikaların yer seçimlerinden dolayı ortaya çıkmış bir yerleşim yeridir. Eski formu köy olan ilçe, özellikle İstanbul Metropoliten alandan çıkan sanayinin burada yer seçmesi ile giderek büyüyerek ilçe haline gelmiştir. OSB ilanı ile sanayinin mekansal anlamda örgütlenmesi ve özerk hale gelmeleri sanayi ile kent arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur. Fabrikalarda çalışanların büyük çoğunluğunun çevre yerleşim yerlerinden gelmesinin yanında, sanayi kent içinde yan sanayi ve kent ekonomisi yaratmamıştır. Bu bağlamda görüşme yapılan sanayi

işletmelerine dışarıdan aldıkları hizmetleri nerelerden tercih ettikleri sorulmuştur. Genellikle alınan cevaplar, bu tür hizmetlerin Dilovası'na yakın olan İstanbul, Gebze ve İzmit'ten sağlandığı şeklinde olmuştur.

Sentapol boya firması, *“danışmanlık hizmetlerimizi aldığımız firmalar, kullandığımız bankalar, teknolojik destek aldığımız firmalar İstanbul'da bulunuyor. Sadece yemek için Gebze'de bir firma ile çalışıyoruz.”* (Sentapol Sentetik ve Tabii Polimer Sanayi ve Ticaret A.Ş, 05.10.2010)

Alişan uluslararası taşımacılık firması, *“tüm işlerimizi İstanbul'dan yapıyoruz. Yemek işi ve servis Gebze'den sağlanıyor.”* (Alişan Uluslar arası Taşımacılık ve Ticaret A.Ş, 10.09.2010)

Uğur teneke firması, *“danışmanlık için Ankara ve İstanbul'da bulunan firmalardan faydalanıyoruz. (..) Gebze ve Tuzla'da bulunan özel bankalar ile çalışıyoruz. (..) Yemek işimizi burada kendimiz yapıyoruz. Ama servisimizi sağlayan firma Gebze'den geliyor.”* (Uğur Teneke Ambalaj ve Plastik Sanayi A.Ş, 10.09.2010)

Marshall boya firması, *“Tüm hizmet alımlarımızı bunun içinde üniversitelerden aldığımız yardımlar da dâhil olmak üzere İstanbul'dan sağlıyoruz.”*(Marshall Boya ve Vernik Sanayi A.Ş, 11.09.2010)

Petko Kimya Firması, *“Dilovası'nda ve Gebze'de bulunan bankalarla çalışıyoruz.(..) Yemek işimizi Gebze'den gelen bir firma veriyor. Genellikle hizmet alımların hepsi Gebze'den sağlanıyor.”* (Petko Kimya A.Ş, 17.10.2010).

Merbolin boya firması, *“Bütün hizmet alımlarımız İstanbul'dan sadece servis ve yemek ihtiyacımızı Gebze'den karşılıyoruz.”* (Merbolin Boya San ve Tic. A.Ş, 19.10.2010)

MCZ metal firması, “Servisimizi kendi bünyemizden karşılıyoruz. Onun dışındaki hizmet alımlarımızı İzmit ve Gebze’den sağlıyoruz.” (MCZ Metal Profilleri Sanayi Ticaret LTD.ŞTİ, 17.10.2010)

Sanayi işletmelerinin yanında Gebze’de bundan önceki dönemde Ticaret Odası başkanlığı yapan İbrahim Başaran da, sanayicilerin Dilovası’nda yeterli gelişme olmadığı için bölgeden alım yapmadıklarını söylemektedir.

“Ben cıvata alacağım şuradaki dükkânda 12 tane cıvata var. Bana diyor ki sen bekle getireceğim diyor. Sen getirene kadar benim işim burada durmuyor ki. Yani stoklama maliyeti var bugün o getirecek ben Gebze’den alacağım diye bekleyeceğim. Bunların hepsinin bana göre kendini yenilemesi kendini o düzene sokması lazım. Kooperatifleşmesi lazım daha genişlemesi lazım. Yok benden gel al. Senden iki misline alayım. Ticarette kimse kimseye hâkim olamaz. Sen göz göre göre cebindeki paranın fazlasını verir misin? Dört tane gazeteci ile iki esnaf bir araya gelip sanayi kötü sanayici şey. Eskiden de bunu yaptılar.”(İbrahim Başaran, Gebze Ticaret Odası Eski Başkanı, 74, 13.10.2010)

Dilovası OSB içinde bulunan sanayi işletmeleri ilk önce toplumsal bir örgütlenme içine girmiş, daha sonra bu durumu mekansal örgütlenmeye çevirmişlerdir. Her iki durumda da sanayi, toplumsal bir güç olarak hareket etmiştir. İstanbul Metropoliten kentinin sanayi desantralizasyonu sonucunda ortaya çıkan DOSB, çevresinde oluşan gecekonduılara niteliksiz işgücü olduklarından dolayı yeterli istihdam sağlamamakta ve merkez kentle bağlantısını kopartmamaktadır. Hem işgücünü hem de tüm hizmetlerini İstanbul’dan sağlayan sanayi işletmeleri sadece mekansal anlamda Dilovası’nda bulunmaktadır.

4.3.Yerel Emek Gücünün Dışlanması

Yukarıdaki kısımda, Dilovası halkının çok azının bölgede bulunan fabrikalarda çalışabildikleri ve bu çalışanların büyük çoğunluğunun da taşeron firmalarda geçici olarak istihdam edildikleri söylenmişti. Fabrikalarda ne güvenceli ne de güvenciz olarak çalışamayan daha büyük bir kesim ise, enformel sektörde ağırlıklı inşaat işçisi olarak yer almaktaydı. DOSB’un ilanından sonra daha

keskinleşmiş ve yerleşmiş bu durum aslında yerel emek gücünün dışlanmasına anlamına gelmektedir. Bu kısımda ise, yerel emek gücünün neden dışlandığı hem mahalleler de hem de sanayi işletmelerinde yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde, yerel emek gücünün dışlanmasında tek bir nedenin olmadığı anlaşılmış olup; işletmelerin ve mahallelerde yaşayanların bu konu hakkındaki görüşleri üzerinden üç odak noktaya ulaşılmıştır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, bu odak noktalarının tek başlarına etkisi olduğu düşünülmemektedir. Birbirlerini takip eden süreçlerin ya da birbiri içine geçmiş süreçlerin zaman içinde yerel emek gücünü dışladığı ve bölgenin istihdam yapısını değiştirdiği görülmüştür. Dilovası'nda yerleşmiş olan sermayenin ilk önce kendi içinde örgütlenmesi ve daha sonra bu örgütlenmeyi OSB olarak mekana taşıması bölgede yaşanan değişimde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

4.3.1. Taşeronlaşma Sistemi

Yerel emek gücünün dışlanmasında odak noktalardan biri, bölgede yaşanan işçi sınıfı hareketleridir. Dilovası, 1980'lerden önce büyük grev ve direnişlere tanıklık etmiştir. Çoğunlukla kimya ve demir çelik sektöründen oluşan büyük ölçekli işletmelerin öncelikle tercih ettiği, sonradan orta ve küçük ölçekli işletmelerin yerleştiği Dilovası'nda faaliyet alanları nedeniyle Petrol-İş ve Otomobil-İş⁴⁹⁰ en aktif sendikalarından ikisidir. Petrol-İş, petrol ve kimya sektörlerindeki emeğin örgütlenmesinde; Otomobil-İş ise, otomobil, metal üretimi, çelik ve demir sektörlerinde çalışan emeğin örgütlenmesinde yer almıştır. Dilovası'nın sanayileşmeye başladığı dönemden itibaren en önemli grev, 6 ay süren Marshall grevidir. 350 işçinin katıldığı grev, 29 Mart 1976 tarihinde başlamış 14 Ekim tarihinde toplu sözleşme ile sona ermiştir.⁴⁹¹ Dönemin en uzun süren ve sözleşme ile

⁴⁹⁰ 4–5 Eylül 1993 tarihinde, T. Otomobil-İş ve T. Maden-İş Sendikalarının birleşme genel kurullarının toplanmasıyla, bu iki sendika birleşerek Birleşik Metal İşçileri Sendikası olmuştur. <http://www.birlesikmetal.org/tarih.htm>, (çevrimiçi), 15.05.2011.

⁴⁹¹ Oya Baydar (der), **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 2.cilt, 1998, s.539.

biten grevi olması nedeniyle, bölgenin yerel gazeteleri de greve ilgi göstermiştir.⁴⁹² Daha çok Gebze’de aktif olan Otomobil-İş sendikası, Dilovası’nda bulunan Çolakoğlu ve Nasaş fabrikalarında birçok işçiyi örgütlemiştir.⁴⁹³

1980 askeri darbesine kadar Kartal-İzmit arasındaki neredeyse tüm büyük işletmelerde uzun süren grevler yaşanmış, grevdeki işçilere işbaşı yapmaları koşullarında ücret zamları yapılmış ve fabrikalar yeniden çalışmaya başlamıştır. Yine bu dönemde bölgenin yerel gazeteleri grevleri yakından takip etmiştir.⁴⁹⁴ 24 Ocak Kararları, Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçişin başlangıcı kabul edilirken taşeronlaşma ve özelleştirme en çok konuşulan kavramlar haline gelmiştir. Çalışan kesim için ücretlerin düşük tutulması ve baskıcı işçi sınıfı politikası, dönemin ekonomi stratejilerinde temel öğeler arasında yer almaktadır. Bu kararlar, 12 Eylül rejimi sonrası üç yıl boyunca iktisat politikalarının, sermayenin bir karşı saldırısı olarak gelişmesine ve işgücü piyasasının askeri bir denetim altına alınmasına neden olmuştur.⁴⁹⁵ 1980 askeri darbesinden sonra uygulanan askeri rejim ve Özal hükümeti Dilovası’nı etkileyen önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. “1987 Petrol-İş” grevine kadar, bölgede ülke geneline yayılan bir önemli bir grev bulunmamakta; ancak Petrol-İş Sendikası’nın örgütlü olduğu 63 işyerinde, 18 Şubat 1987’den itibaren aşamalı olarak başladığı 12 Eylül sonrasının ilk toplu grevleri içinde Dilovası’ndan Polisan, Marshall, Basf ve DYÖ fabrikaları yer almaktadır.⁴⁹⁶ 1988 yılına kadar Özal hükümeti, emek karşıtı politikaları başarılı bir şekilde yürütmüş, sendikaları etkisizleştirmiştir. Bu arada Dilovası’nda yaşanan grevlerden sonra Polisan, Basf ve Çolakoğlu önderliğinde, 1988 yılında kısa adı Disav olan Dilovası Sanayici İş Adamları Vakfı kurulmuş ve kuruluş amacı daha önceki bölümde

⁴⁹² **Özgür Kocaeli Gazetesi** “6 Ay Devam Eden Grev Bitti: Marshall İşçileri 112 Lira Zam Aldılar”, 13.10.1976, “Diliskelesi’ndeki Marshall Grevi 140.Günü doldurdu”, 17.08.1976.

⁴⁹³ **Özgür Kocaeli Gazetesi**, “Çolakoğlu Demir-Döküm Fabrikasında Çalışan Üçyüz İşçi Otomobil-İş’e Katıldılar.”, 27.05.1976, “Nasaş İşçisinin %90’ı Otomobil-İş’e üye oldular.”, 29.06.1975.

⁴⁹⁴ **Özgür Kocaeli Gazetesi**, “Aysan’lı İşçiler Greve Evet Dedi”, 25.06.1976, “Otomobil-İş Elektrofer Çelik Döküm Sanayinde Toplu Sözleşme İmzaladı”, 20.10.1976, “Otomobil-İş Sendikası ile Kroman Çelik Sanayi A.Ş.’de toplu sözleşmeler imzalandı”, 16.07.1977, “Otomobil-İş Sendikasıyla Gebze’deki Ak-Kardan Arasında Yapılan Toplu Sözleşmeyle İşçiler Günde 68 Lira Zam Aldı”, 21.06.1975, “Selülöz-İş Olmuk’da Grev Yapacak”, 06.05.1976, aktaran Oya Baydar (der), **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, cilt 1, s.29.

⁴⁹⁵ Boratav, **a.g.e.**, s.149.

⁴⁹⁶ Baydar, **a.g.e.**, s.521–525.

anlatıldığı gibi, sanayicilerin bölgede yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak olarak deklare edilmiştir. Sermayenin bu örgütlenme düzeyi, daha sonra OSB'ye dönüşerek mekan boyutunu da kapsamıştır.

Özal hükümetinden sonra gelen Demirel hükümeti, emek karşıtı politikalarda başarısız olmuş ve Türkiye genelinde, Dilovası'nın da içinde bulunduğu birçok yerde grev ve direnişler yaşanmıştır. Bu grevler içinde yer alan Polisan grevi, Dilovası'nda taşeronlaşmanın yerleşmesine ve emeğin değişimine neden olan faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. 27 Şubat 1995 tarihinde Polisan fabrikasının, sendikal örgütlülüğü yok etmek için, Petrol-İş sendikası üyesi olan 102 çalışanın iş akitlerini fesh etmesi ile başlayan süreç; işverenin örgütlü yapıyla çalışmak istememesinden dolayı yapılan toplu sözleşme görüşmelerinin olumsuz neticelenmesi ile greve dönüşmüştür. 17.04.1995 tarihinde 230 kişi ve aileleri ile birlikte fabrikanın ana kapısının önünde başlayan grev, jandarma kuvvetleriyle çıkan çatışmalar sonucunda Dilovası sokaklarında devam etmiştir.⁴⁹⁷ Beş işçinin yaralandığı ve 70 işçinin tutuklandığı 2 yıl süren greve katılanlardan biri olan Yusuf Calas, o dönemde Polisan fabrikasında yaşanan grevden sonra Dilovası'ndan işçi alınmamaya başladığını söylemektedir.

“Greve çıktık grev sonrası anlaşılmadık. Taşeron sistemi oldu. Adam Gölcük'ten buldu oradan buldu adamları doldurdu içeride çalışıyorlar halen 94'ten bu tarafa greve çıktıktan sonra buradan almamaya başladı.” (Yusuf Calas, İşçi Emeklisi, 52, 25.03.2011).

Polisan işten attığı 102 sendika üyesinin yanında diğer işçileri de sendikadan istifaya zorlamış; bu konuda başarılı olamayınca, işçilerin bir kısmını Isımak, Teksimak ve Bintaş gibi müteahhit firmalara geçirerek grevi kırmaya çalışmıştır.⁴⁹⁸

“3 yıl 7 ay Polisan'da çalıştım. Maalesef grev kırıcı olarak girdim oraya. 1998'de ayrıldım ve bu süre zarfında müteahhit için taşeron

⁴⁹⁷ **Gebze Gazetesi**, “10 Polisan İşçisi Ölüm Orucunda”, 07.03.1996, “Dilovası'nda Ölüm Orucu Bitti”, 14.03.1996.

⁴⁹⁸ Petrol-iş Türkiye petrol, kimya, lastik işçileri sendikası 22.olağan genel kurulu çalışma raporu, 1992–1995.İstanbul, s.192.

işçi olarak çalıştım. 1998’de daha iyi bir iş buldum ve çıktım hâlâ orada çalışıyorum.”⁴⁹⁹

Polisan fabrikasında grev sonucunda herhangi bir çözüm bulunamadığı için, 10.04.1997 tarihinde yapılan anlaşma ile kapanış sözleşmesi yapılmış ve sendikalı işçi kalmamıştır.⁵⁰⁰ Yine aynı şekilde Marshall 324 Petrol-İş üyesinin çalıştığı fabrikada, 21.04.1995 tarihinde greve başlamıştır.⁵⁰¹ Polisan’la başlayan taşeronlaşma sistemi bölgedeki diğer fabrikalarda da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bugün kimya sektörünün ağırlıklı olduğu bölgede Petrol-İş sendikası sadece Basf, Unilever ve DYÖ fabrikalarında işçileri örgütlemiş bulunmaktadır. Polisan, Marshall, Emin-İş ve Solventaş gibi kimya sektöründe çalışan fabrikaların hiçbirinde 1997’lerden sonra sendikal faaliyetler başarılı olamamıştır. Bölgede yoğun olarak bulunan demir-çelik sektöründe de durum aynı olup, taşeronlaşma yaygınlaşmış durumdadır.

“1989 2001 yılları arasında Diler’de çalıştım. Sendikalıydım, ilk girdiğim zaman sendikal eylemler yoğundu. Ancak son zamanlara doğru taşeron işçiler artmaya başladı. Toplu sözleşme ve zamlardan dolayı maaşlarımız artıyordu. Maaşlar arttıkça da işten çıkarmalar artıyordu. Ben de 2001 senesinde işten çıkarıldım.”⁵⁰²

Polisan’da yaşanan grevden sonra, daha az kadrolu işçi çalıştırılmaya başlanmış, fabrikanın işgücünün büyük bir kısmını taşeron işçiler oluşturmuştur. Bunların da büyük bir kısmı çevre yerleşim yerlerinden gelmektedir. Yaşanan grevde işçilerin aileleri, komşuları ve hemşerileri ile desteklenmeleri işverenin bu bağı kopartmak için Dilovası’ndan daha az işçi almasına neden olmuştur. Aynı yıllar içinde OSB olmak için başvuran Disav, bölgedeki fabrikaların benzer şekilde hareket etmesinde etkin bir rol oynamış olarak gözükmektedir.

⁴⁹⁹ Dinçer, a.g.e, s.70.

⁵⁰⁰ Petrol-İş Gebze Şubesi 5.Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 25.12.1994.

⁵⁰¹ 22.olağan genel kurul, s.193.

⁵⁰² Dinçer, a.g.e, s.70.

4.3.2.Nitelikli İşgücü İhtiyacı

Yerel emek gücünün dışlanmasında etkin olan diğer unsur, teknolojik ilerlemenin etkisi ile hızlı ve çeşitli mal üretimine imkân veren makinelerin yapılması ile üretim süreçlerinde yaşanan değişim ve bu değişim sonucunda nitelikli işgücü talebinin artışıdır. Fabrikalar, çok sayıda işçiye olan ihtiyacı azaltarak, işçilerin tek bir makinede uzmanlaşmasını azaltmış ve işyerinde esnek üretim modellerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu durum da vasıfsız işçi sınıfının üretim sürecinde etkinliğini azaltarak, 1980 sonrası dönemdeki emek-sermaye arasındaki dengeyi bozmuştur. Bu gelişmeler, bir yandan post Fordist üretim modelinin gelişmesini sağlarken; diğer yandan da işgücü piyasasında nitelikli emeğe olan ihtiyacı artırarak, işçi sınıfının kendi içerisinde bölünmesine neden olmuştur. Bu durum, bir yandan yüksek ücret politikaları ile desteklenen çekirdek işgücünü, diğer yandan da asgari ücret düzeyinde güvencesiz ve esnek çalışma koşullarında çalışan çevre işgücünü ortaya çıkarmıştır.

Bölgede bulunan fabrikaların sektörlerinin dağılımına bakıldığında zaman, ağırlıklı olarak sermaye yoğun teknoloji kullanan fabrikaların bölgede yerleşmiş oldukları görülmektedir. Sanayi yer seçim kuramlarında, emek yoğun sektörlerin genellikle işgücü potansiyeline yakın yerlerde yer seçtikleri, o yüzden metropoliten alan içinden çıkmak istemedikleri; buna karşılık daha az işgücüne ihtiyacı olan sermaye yoğun sektörlerin ise, metropoliten alanın dışında daha geniş alanlarda yer seçtikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte, kent içinde gelişen işletmeler yer değiştirirken, teknolojilerini de daha ileri seviyeye getirmekte, dolayısıyla nitelikli ve daha az işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Fabrikalardaki işgücü maliyetinin azalması, çevre yerlerden işçi alması ile ortaya çıkan servis maliyetini karşılamasına olanak vermektedir.

Görüşmecilerin bir kısmı ve sanayi işletmeleri, Dilovası halkının nitelikli işgücü ihtiyacını karşılayamadığı konusunda birleşmektedir. Dilovası'na ilk geldiğinde fabrikada çalışan ve ilkokul mezunu olan Mehmet Barış, yeterli eğitimleri olmadığı için şu anda fabrikalarda çalışmadıklarını söylemiştir.

“Bizim doğunun insanları kırsal alanlarından geldikleri için tabii ki tahsil dereceli yeterli olmadığından sanayide çalışamıyorlar. Şimdi adam mesela teknoloji ilerlemiş adamın işine yaramıyor ki. Adam işini yeni hizmetlerini vermiş taşeronla, taşeronlar daha iyi bilir. (..)” (Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, Serbest Meslek, 60, 03.08.2010)

Fabrikadan emekli olan ilköğretim mezunu olan Aziz Kır, sanayicinin Dilovası halkını cahil gördüğü için işe almadığını, ancak halkın yetişmesi için de hiçbir şey yapılmadığını söylemektedir.

“(..) İlk başlarda buradaki fabrikalarda çalışabiliyordu. Şimdi sanayici tahsilli insan aramaya başladı. Hamallık da yaptıracak olsa temizlik de yaptıracak olsa lise mezunu arıyor yani ağırlıklı olarak. (..) Dilovası halkını cahil olarak görüyorlar işe almıyorlar ama Dilovası halkının gelişmesi için nerede meslek lisesi var. (..)” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010)

Belediye Eski Başkanı Ercan Dalkılıç, sanayinin değiştiğini ve artık eğitilmiş işçilere ihtiyacı olduğunu söylemektedir.

“(..) Sanayi teknoloji ile çalışmaya başladı. Yani dün 30 kişinin el ya da bedenle yapmış olduğu işi bugün makinelerle yapıyorlar. O dönemde kalifiye eleman yoktu sanayi teknolojiyi getirdikçe de eğitilmiş, mesleği olan uzmanlık alanı olan insanlarla çalışmaya başladı. Alet edevatlar geliştikçe hamaliye kalktı bir noktada yeni yeni burada bizim üniversite mezunları meslek sahipleri çıkmakta yani ihtiyaç duyulduğunda da alınıyor. O dönemlerde yoktu.” (Ercan Dalkılıç, Dilovası Kurucu Belediye Başkanı, 53, 19.04.2010).

Mahallelerde yapılan görüşmelerden alınan sonuçlar karşısında, çalışmanın bu aşamasında diğer tarafın yani sermaye sahiplerinin bu konuda ne söylediklerine bakmak gerekmektedir. Sanayicilerle yapılan görüşmelerde ise; bir kısım Dilovası’nda kalifiye eleman bulmadıklarını, o yüzden çevre kentlerden işçi almak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir.

88 işçi çalıştıran sermaye yoğun teknoloji ile iş yapan Diversey Kimya Sanayi Ticaret A.Ş. *“bu bölgede kalifiye eleman bulmak zor o yüzden dışarıdan alıyoruz.”* (Diversey Kimya San ve Tic A.Ş., 21.10.2010)

19 işçi çalıştıran emek yoğun teknoloji ile iş yapan MCZ Metal Profilleri Sanayi Ltd. Şti, *“Dilovası içinden kalifiye eleman bulamadık.”* (MCZ Metal Profilleri Sanayi Ticaret LTD.ŞTİ, 17.10.2010)

16 işçi çalıştıran sermaye yoğun teknoloji ile iş yapan Göze Tarım A.Ş. *“kalifiye eleman olmadığı için dışarıdan alıyoruz.”* (Göze Tarım Ürünleri Pazarlama ve Sanayi Ticaret A.Ş, 05.10.2010)

15 işçi çalıştıran sermaye yoğun teknoloji kullanan Burç Metal *“bölgede kalifiye eleman yok ki o yüzden ben de Gebze’den alıyorum.”* diye belirtmiştir. (Burç Metal Demir Çelik Sanayi Ticaret LTD.ŞTİ, 02.09.2010)

Dilovası’nda yeni kurulan ve Kütahya’dan pazara yakın olmak için gelen Dostel Alüminyum Sülfat San. A.Ş. sermaye yoğun teknoloji ile iş yapmakta olup *“tecrübeli elemanları Kütahya’dan getirdik. Burada iş ilanı verdik Dilovası’nda kimse başvurmadı. Bugün işçilerimi Gebze, İzmit ve Kütahya’dan gelenler oluşturuyor.”* demektedir. (Dostel Alüminyum Sülfat Sanayi A.Ş, 05.09.2010)

217 kişi çalıştıran sermaye yoğun teknoloji ile iş yapan Uğur Teneke Ambalaj ve Plastik San. A.Ş, bu istihdamın sadece 47 kişisini Dilovası’nda geriye kalanları ise Gebze, Darıca ve İzmit’ten sağlamakta olup, *“bizde elemanların eğitim durumları önceliklidir ve deneyimli olması gerekir. Dilovası’nda bu nitelikte eleman bulamıyoruz.”* diyerek neden Dilovası’ndan işçi almadığını anlatmıştır. (Uğur Teneke Ambalaj ve Plastik Sanayi A.Ş, 10.09.2010)

Sermaye yoğun teknoloji ile iş yapan Göktaş Yassı Hadde Mamulleri toplamda 73 kişiye istihdam olanağı sağlamakta olup, işçilerinin tamamı İstanbul’dan gelmektedir. *“servis hatları güzergâhlarında oturanları genelde işe alırsınız.”* diyerek neden Dilovası’ndan işçi almadıklarını söylemiştir. (Göktaş Yassı Hammadde Mamulleri Sanayi ve Ticaret A.Ş, 10.09.2010)

Bölgedeki büyük fabrikalardan biri olan ve 350 kişi çalıştıran sermaye yoğun teknoloji kullanan Marshall Boya'nın 228 işçisi Dilovası dışından gelmektedir. Firma dışarıdan gelen işçilere neden olarak *"bu bölgede kalifiye eleman bulma zorluğu bunun bir nedeni, başka bir neden eskiden İstanbul'da çalışan elemanlarımızı buradaki işletmeye getirmiş olmamız. Ayrıca bizim bölge müdürlüklerimizin olması da bu duruma bir etkidir."* diye söylemektedir. (Marshall Boya ve Vernik Sanayi A.Ş, 11.09.2010)

58 işçi çalıştıran ve emek yoğun teknoloji kullanan Porland Porselen, *"burada nitelikli eleman bulamıyoruz o yüzden İzmit ve İstanbul'dan eleman sağlıyoruz."* demiştir. (Porland Porselen, 05.09.2010)

DOSB kurulduğu zaman Gebze Ticaret Odası Başkanı olan İbrahim Başaran da bu konuda bölgedeki sanayi işletmeleri ile aynı görüşte olup; bu durumun sadece Dilovası'na özgü olmadığını, artık kalifiye olmayan işçinin bugünkü teknolojide çalışamayacağını söylemektedir.

"Türkiye'de artık ihtisaslaşma oldu. Benim işletmemde bile ilk başlarda evde çalışan kadının çocuğunu aldık. Yengemiz söyledi onu aldık köyden gelen hemşerimiz vardı onu aldık. Ama köyden gelen adam ağaç kesiyor elleri nasırlanmış oradaki yapacak imalatı yapması mümkün değil neden bir de kabiliyet yok. Kart ağaç eğilmez diye bir şey var. Şimdi eğitim var. (..) bundan sonra kalifiye olmayan işçi bugünkü teknoloji içinde iş yapamaz. Ondan sonra elektrik çarptı dersin çünkü neden onun elektrik bilgisi yok ki. Dağdan bayırdan çayırdan aldığın adam sana sanayide ne yapsın." (İbrahim Başaran, Eski Gebze Ticaret Odası Başkanı, 74, 13.10.2010).

Yine DOSB'un kuruluş aşamasında bulunan ve hala Müteşebbis Heyetin içinde olan Kocaeli İl Özel İdaresi Metin Yahşi de, Dilovası sanayisinin bölgeden işçi almadığını kabul etmekte ve neden olarak işgücünün yeterli derecede kalifiye olmadığını söylemektedir.

"Vatandaş şeyi eleştirebilir bizden işçi almıyor diye. Şimdi sanayideki işçi şeyi için kalifiye olmak durumundasınız yani esas temel bu Dilovası yoğun göç alan yerlerden bir tanesi ve kırsal kesimden gelen insanlar eğer kalifiye değilseniz fabrikada iş bulamayacaksınız yani"

bunun sanayici olarak baktığınız zaman böyle de çok sanayici yanlısı gibi görünüyorum ama bunu şey anlamında söylüyorum. Sanayici olarak baktınız ne yapıyorsunuz siz İstanbul'dan Kocaeli'den insanları getirmek için servis çıkarıyorsunuz servis veriyorsunuz bu insanları taşıyorsunuz oraya niye taşıyorsunuz eğer orda kalifiye istediği miktarda kalifiye insan varsa servisiniz olmayacak o zaman o insan kendi arabası ile kendi imkânları ile fabrikasına gelecek bir de bu yönden bakmak lazım. Bu sadece Dilovası'nın sorunun değil Türkiye'nin genel sorunu bakıyorsunuz hep sanayici işçi bulamadığından kalifiye işçi bulamadığından insan bulamadığından şikâyet ediyor. Gidelim bütün sanayicilerin hepsine soralım ben kalifiye eleman bulamıyorum diyor. Bende iş var diyor. Beri tarafta da insanlar iş bulamıyorum diyorlar o zaman ortada bir sorun var ve bu hep ifade ediliyor özellikle eğitim yapısını ve sistemini bir şekilde sanayinin ihtiyaç duyduğu eleman yetiştiren ara eleman yetiştiren yapıya dönüştürülmesi tartışılan bir konu yani eğer bölgesel gelişime katkısı olmuyor yani vatandaş bizden işçi almıyorlar şeyi söyleniyorsa bir de bu yönden bakmak lazım.” (Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 49,08.01.2010)

Sanayicilerle yapılan görüşmelerden nitelikli eleman ihtiyacının haricinde çıkan başka bir sonuç ise, işletmelerinin İstanbul'dan pazara yakın olmak için bu bölgeye taşındıkları dolayısıyla eski yerlerindeyken birlikte çalıştıkları elemanlarını servislerle yeni işyerlerine taşıdıkları yönündedir.

Eski bir firma olan Merbolin Boya ilk önce İstanbul'da kurulmuş, 2000 yılında ise Dilovası'na pazara yakın olmak için gelmiştir. Sermaye yoğun teknoloji kullanan işletmede 50 kişi çalışmakta olup, 37 kişisi taşerondadır. İşçilerinin büyük bir bölümünü İstanbul'dan servisle getiren firma, “İstanbul'dan gelen eski elemanlar olduğu için buradan çok kişi almıyoruz. Alırsak Gebze ve İzmit'ten alıyoruz” diyerek neden bu bölgeden işçi almadığını açıklamıştır. (Merbolin Boya San ve Tic. A.Ş, 19.10.2010)

Emek Yoğun teknoloji ile çalışan ve daha önce İstanbul'da kurulu olan Güner Metal ise, “Önceki işyerimizden gelen elemanlarla çalışıyoruz.” demiştir. (Güner Metal San ve Tic. A.Ş, 21.10.2010)

2009 yılında Dilovası'na taşınan Erkin Metal ise, *“Elemanlarımızın tamamı İstanbul'dan geliyor. Eski elemanların hepsi aynen geldi. Buradan işçi alma ihtiyacımız doğmadı.”* diyerek Dilovası'ndan işçi almadığını söylemektedir. (Erkin Metal Çelik İnş. Demir Sanayi Tic. Ltd. Şti, 19.10.2010)

Alişan Uluslararası Taşımacılık ve Tic. A.Ş. de İstanbul merkezli kurulmuş bir firma. DOSB ilan edildikten sonra pazara yakın olmak için bölgeye gelmiştir. Sermaye yoğun teknoloji kullanan firmada 38 kişi çalışmakta olup *“Çalışanların büyük çoğunluğunu İstanbul'daki işyerimizden getirdik. O yüzden buradan eleman almadık”* şeklinde açıklama yapmıştır. (Alişan Uluslar arası Taşımacılık ve Ticaret A.Ş., 10.09.2010)

Aşağıdaki Tablo'da 2000 yılına ait Dilovası'nın ve yakınlarında bulunan yerleşim yerlerinin okuma yazma durumu ve bitirilen okula göre nüfus bilgileri bulunmaktadır. 2000 yılına ait bu yerleşim yerlerinin nüfusları; Dilovası 41.643 kişi, Gebze 282.444, Hereke 22.787 ve Derince 119.704 olarak tespit edilmiştir. Bu dört yerleşim yerinin nüfusa göre okuma yazma durumları oranlaştırıldığında; Gebze ilçesinde % 72, Derince % 65, Hereke'de % 55, Dilovası ise % 49 ile en düşük orana sahiptir. İlkokul mezunu oranı ise, en yüksek %31 ile Gebze ilçesinde iken; Hereke, Derince ve Dilovası'nda % 24, %25 ve %22 ile çok fazla fark bulunmamaktadır. Sanayi işletmeleri için nitelikli işgücünü ifade eden lise ve meslek lisesi mezunu, nüfus içinde çok az bir yeri kaplamaktadır. Gebze ilçesinde oturanların lise mezunu olma oranı % 7 iken, Hereke % 5, Derince % 8 ve Dilovası ise % 3'dür. Meslek Lisesi mezunu oranı ise, tüm ilçeler arasında büyük farklılıklar olmamakla birlikte; Gebze'de % 3, Hereke'de % 3, Derince'de % 4, Dilovası'nda ise % 1 olarak tespit edilmiştir. Okuma yazma durumu ve bitirilen okula göre nüfusa bakıldığında, Dilovası en düşük oranlara sahip olarak gözükmektedir. Ancak Dilovası'ndaki fabrikalara nitelikli işgücü sağlayan çevre yerleşim yerlerinin de çok yüksek oranlara sahip olmadığı görülmektedir. Nitelikli işgücünün ortaya çıkmasını sağlayan diğer bir boyutu ise, ilçelerdeki okullaşma oranlarıdır. Okullaşma oranları ile ilgili elde edilen bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Dilovası Yeni Yıldız Mahallesinde hâlâ birleştirilmiş sınıflarda eğitim veren bir ilkokul mevcuttur ve ilçede bir tane özel

meslek lisesi ve üç tane devlet lisesi bulunmaktadır. Öğrenciler çoğunlukla ya Hereke'deki ya da Gebze'deki meslek lisesine gitmektedirler.

Tablo10: Okuma Yazma Durumu ve Bitirilen Okula Göre Nüfus

Yerleşim Yeri	Okuma Yazma Bilen (Bir Okul Bitirmeyen)	Okuma Yazma Bilmeyen	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Ortaokul Dengi Meslek Okulu	Lise	Lise Dengi Meslek Okulu	Yüksek Öğretim
Dilovası	20523	3861	9382	602	1419	45	1316	583	322
Gebze	205588	17088	89912	6400	18726	640	20895	10012	8663
Hereke	12576	1739	5523	424	974	26	1260	760	607
Derince	78932	5692	30337	3099	7597	299	10630	5217	4882

Şu anda fabrikalarda kalifiye olmadıkları için iş bulamayan Dilovası göçmenleri, çocukları için umutlu olmakla birlikte, eşitsizlik burada da kendini doğurmaktadır. Başka bir deyişle bu tür bölgelerde yetişen yeni nesil, daha iyi şartlarda yetişenlere göre yine kalifiye işçi olma şansını kaybetmektedir. Eğitim de alsalar kendilerinden daha iyi eğitilmiş olanlar olduğu sürece aynı eşitsizlik devam etmekte ve bu durumda mekana yansımaktadır.

DOSB'un içinde bulunan sanayi işletmelerinden, işgücünü tamamen Dilovası'nda karşılayanlar da mevcuttur. Görüşülen toplam 25 firma içinden 3 işletme istihdamın büyük çoğunluğunu Dilovası'nın içinden karşılamaktadır.

Bir inşaat firması olan Temka Cam Metal, 1991 yılında Dilovası'nda kurulmuş olup, firma sahipleri Ağrı'lıdır. Akralarının burada olması nedeniyle bu bölgeye gelen firmada 30 kişi istihdam edilmekte olup, sahipleri dâhil herkes Dilovası'nda oturmaktadır. (Temka Cam Metal İnş. Nak. LTD.ŞTİ, 20.10.2010)

1997 yılında Organize Sanayi Bölgesi olma ihtimali nedeniyle bölgede yer seçen emek yoğun teknoloji kullanan Teknopoler Polyester'de 20 kişi istihdam

edilmekte olup, çalışanların hepsi Dilovası'nın mahallelerinde oturmaktadır. (Teknopol Polyester LTD.ŞTİ, 20.10.2010)

Yine aynı nedenle 1997 yılında Dilovası'nda kurulan Armaplast Polyester 30 kişiye istihdam olanağı sağlamakta olup, bunun 20 kişisi Dilovası'ndan yaşayanlardan oluşmaktadır. (Armaplast Polyester San. Ve TİC. LTD.ŞTİ, 20.10.2010)

Türkiye'de kentsel ve kırsal alanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler beraberinde mekansal ve toplumsal hareketliliği getirmiş ve bu hareketlilik kentlerin fiziksel ve sınıfsal yapısında değişimlere neden olmuştur.⁵⁰³ Hızlı göç dalgasıyla birlikte mülksüzleşme ve işçileşme süreçleri yaşanmıştır. İşçileşme süreci, “topraktan uzaklaşan milyonlarca köylünün kentlerde tarım dışı sektörlerde yaşamlarını kazanma uğraşına girmesi” anlamına gelmektedir.”⁵⁰⁴ Bu süreç genellikle literatürde 1945–1950’lerde yaşanan kır-kent göçlerinin analizinde referans olarak kullanılmaktadır. Çünkü 1945-50’lerden sonra yaşanan göç kırsal yapıda meydana gelen değişikliklerle köylerden kentlere doğru olan göçken; 1980 sonrası göçlerini ise genellikle kent-kent göçleri oluşturmaktadır. Ancak Dilovası'nda belediye ilanından sonra yaşanan göçün ağırlığı kır-kent göçü yönündedir. Dolayısıyla gelen göçmenlerin işçileşme süreçlerinin yavaş olması, fabrikalarda iş olanağı bulamamalarına neden olmaktadır. Bu sürecin en önemli özelliği, köylülerin çoğunlukla kentte enformel sektörde geçici işler bulan ve zaman zaman sanayi sektörüne eklemlenip işçiliğe tam bir geçiş yapmaya çalışan bir işçi kitlesini ortaya çıkarmasıdır.⁵⁰⁵ Bir yanda kentlerde daha önce işçileşmiş ve böylece görece olarak daha örgütlü, bilinçli, kurumsallaşmış bir işçi kitlesi vardır. Diğer yandan, işçileşme sürecinin bir noktasında bulunan, sınıf bilinci çok daha geri, örgütsüz ancak sunduğu ucuz işgücü ile yoğun rekabet içinde olan yeni göçmen işçiler bulunmaktadır. Birinci grup işçiler nitelikli işgücünü oluştururken, ikinci grup işçiler daha çok niteliksiz işgücünü oluşturmaktadır. Bu niteliksiz işgücü çoğunlukla enformel sektörde

⁵⁰³ Erol Demir, “Türkiye’de İşçileşme Süreçleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:66, Bahar, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.75.

⁵⁰⁴ İçduygu ve Diğerleri, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **a.g.e.**, s. 211

⁵⁰⁵ **a.e.**, s.211.

yoğunlaşmıştır. Sanayi sektöründe iş bulduysa da bu işler tehlikesi daha çok, sıkıcı, kirli ve daha az üretken işler olmuştur. Bu işler çok daha az ücretle yapılan ve sürekliliği olmayan işlerdir.

4.3.3.Etnik Köken

Yerel emek gücünün neden dışlandığı konusunda en son unsur ise, bölgenin etnik yapısı ve bu yapıya karşı oluşan önyargıdır. Dilovası halkı ağırlıklı doğu illerinden gelen göçlerle oluşmuştur. Halkın % 50'ye yakını Ağrı'lı olup, Kars, Bingöl, Erzurum, Giresun ve Gümüşhane yoğun göç aldığı diğer illeri oluşturmaktadır ve göçmenlerin çoğu kırsal alanlardan Dilovası'na göç etmiştir. Görüşmecilerin bir kısmı, daha önce fabrikalara girenlerin fabrikalarda çıkarttıkları huzursuzluklar ve etnik kökenleri nedeniyle Dilovası halkına karşı bir önyargının oluştuğu, o yüzden de işe alınmadıklarını belirtmiştir.

Fabrikadan emekli olan Uşaklı Yusuf Tekin, bu görüşte olanlardan biridir;

“Şimdi biraz çalışan az. Hainlik yapıyorlar. İşçi olarak çalışan arkadaşlarımız hainlik yapıyorlar. O yüzden giremiyorlar. Adam da nerede kendine uygun istifade edebileceği adamı bulursa onu çağırıyor. Yani biz buraya geldik ya buradaki sanayi mecbur bizi idare edecek diye hesap ediyoruz.” (Yusuf Tekin, İşçi Emeklisi, 78, 07.08.2010)

Bugün bir fabrikada geçici işçi olarak çalışan Kutlay Yekebaş da, Dilovası'nda daha önce yapılanların bugün işe alınmama nedenini oluşturduğunu söylemektedir.

“(.) ama neden almıyorlar bizim gerçeklerimiz var. Karşı tarafın bir takım sorunları onları da gözden geçirmek lazım. Dilovası halkını neden almıyor benim Belediye Başkanım geçmişte gidip de sanayilerden bir şeyler alırsa senin halkını almaz. Senin hakkın geriler. Diğer bir Belediye Başkanı fabrikaya gidip bana şu kadar para ver derse ki bunlar oldu da sanayici de ben hem belediyesine para vereceğim hem de halkını çalıştıracağım diyor” (Kutlay Yekebaş, İşçi, 47, 07.08.2010)

Dilovası'na ilk gelenlerden biri olan Samsun'lu Mehmet Kaya, Dilovası'ndakilerin çalışmadan geçinmek istediklerini, o yüzden de fabrikaların iş vermediklerini söylemektedir.

“Çalışmadan geçinmeyi istiyorlar. Haraç yiyorlar. Eskiden çok vardı şimdi hâlâ var.” (Mehmet Kaya, Emekli İnşaat Ustası, 69, 06.08.2010)

Aziz Kır da geçmiş dönemlerde çıkartılan huzursuzlukları, bugün işe alınmama nedeni olarak görenlerden biridir;

“Artı geçmiş yönetimlerin yapmış olduğu yanlışlardan dolayı adam arkasını bir yere dayamış çalışmada pek gözü yok. Gidiyor fabrikada kabadayılık yapıyor seni tutar mı orada işveren tutmaz. Senin kapıda önün kesilirse bir daha o bölgeden adam alır mısın? Geçmişte bu tür olaylar çok yaşanmış ben bunları yaşadım şahidim yakın zamanda yaşamadım ama geçmişte vardır. Ben İzocam’ın önünde Cahit Beye kulakları çınlasın binlerce kişiye ekmek verdi adam fabrikada, onun önünün kesildiğini biliyorum asacağım keseceğim vuracağım seni diye ama şu son zamanlarda duymadım.” (Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, Emekli, 52, 02.08.2010)

Abdullah Uçar’ın söyledikleri de bu duruma bir örnektir;

“Şuraya bir fabrika kuruluyor adam gidiyor beni filan gönderdi diyor böyle yapacaksın diyor böyle böyle fabrikalar bıktılar. Ondan dolayı OSB olalım dediler. OSB olduktan sonra kimse tarafından Belediye Başkanı tarafından gönderilen kimseyi içeriye almıyorlar. Buranın bir de adı çıktı. Depremde birileri bir şeyler yaptılar. Dilovası oldu hırsız yatağı. O bakımdan Dilovası’nda vatandaş vardı zaman bakıyor nereden geliyorsun ikamet Dilovası hayır diyor işçi almıyoruz ya da biz sana söyle haber ederiz diyorlar. Burada sanayi içinde de yaptılar. Adam sanayiye gidiyor. Belediye Başkanı göndermiş çalışıyor çalıştığı zaman ya dayılık yapıyor ya ukalalık yapıyor ya zamanında işine gelmiyor diyor ki beni Belediye Başkanı gönderdi ben burada çalışacağım ondan sonra da kapı dışarı ediliyor. Bir daha da Belediye Başkanı da gönderse kim gönderirse göndersin işe almıyorlar. O konuda haklılar bir şey diyemez.” (Abdullah Uçar, İşçi Emeklisi, 64, 05.08.2010)

Görüşmecilerden bir kısmı ise, Dilovası’ndakilerin işe alınmamalarını etnik kökenlerine bağlamakta ve Kürt oldukları için işe alınmadıklarını söylemektedir.

Bağımsız Demokrat Partinin ilçe teşkilatında çalışan Metin Dalgacı, bu durumun siyasi olduğunu ve etnik kökenden kaynaklandığını düşünenlerden biridir.

“Bana bu soruyu sorarsan ben bunu siyasi yönüyle bağlarım. Bana göre bu siyasidir. Niye siyasidir. Dilovası insanının %70’i Kürttür.”

Kürtler yani mesela bugün ben İzmit'te iş yaptım. Bir fabrika teklif verdim. Verdiğim tekliften daha düşük kişi teklif verdi daha az miktar fiyatla teklif verdi benim fiyatım yüksek olduğu halde alamadım. Niye alamadım çünkü Bingöllüyüm. Dolayısıyla kişi şunu söylemiş bu para alırsa bunu PKK ilan verecek yani ben o şekil algılıyorum. Buradaki birçok fabrika Dilovası'ndaki Kürtleri çalıştıramıyorsa birinci neden siyasidir. İkincisi ise yani bir iki dengesizin fabrikalarda kötülük yapması (..) şimdi Dilovası'nda çoğunluk Kürt olduğundan dolayı Kürtleri çalıştırmıyorlar. Mesela Topkapı'dan, Adapazarı'ndan gelen insanlar buraya çalışmaya geliyor ama yanı başında bulunan insanlar çalışmıyorlar. (..)" (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010)

Dilovası'nda nakliyecilik yapan Engin Güleser de, bölgenin çok büyük bir çoğunluğunun Kürt olmasının etkisi olduğunu, kalifiye eleman azlığı nedeninin çok inandırıcı olmadığını söylemektedir.

"Burada çalışan insanlar işte Fatih Mahallesinden sanayinin ortasından kalmış sanayide çalışsa iki dakika sonra fabrikada olabilir niye bu insanlar çalıştırılmıyor. Gerçekten gizli bir gündem mi var Dilovası ile ilgili bu insanlarla bu önyargı niye? Niye buradakiler çalıştırılmıyor. Buradan biri başvurursa alınmaz. Birçok insan başvuru adresine Gebze'yi yazıyor ki işe alınabilsin diye. (..) Buradaki Karadenizliler Kürtlerin ateşinden yaşıyorlar Dilovası'nda yaşıyor olmak onlara da olumsuzluk getiriyor. Bir tane Karşı arkadaş vardı Türk kökenli ben diyor o kadar sıkıntı çekiyorum ki Türk olduğumu ispatlayamıyorum sen Karşısın diyorlar bana Kürtmüşüm gibi davranıyorlar ama ben Türküm diyorum, yok. Şimdi buradaki Karadenizliler de öyle Dilovası'nda oturuyor olunca varsa olabilecek bir şey bile ondan faydalanamıyorlar. (..) Kalifiye eleman yok demeleri ciddi bir çelişki kalifiye elemandan kasıt ne yani şimdi Türkiye'nin okullarında liseyi bitirmek mi gerekiyor. Türkiye'de farklı bir eğitim sistemi mi uygulanıyor. Şimdi burada çok fazla lise mezunu var. Dilovası Lisesinin mezunlarını değil de başka bir lisenin mezunlarını mı istiyorlar ya da başka bir meslek üzerine kalifiye eleman ara eleman yetiştiren okulların elemanları mı alınıyor o zaman işçilerin okullarını incelemek lazım. Kaç tane işçi o meslek liseleri mezunu da gelmiş burada iş bulmuş. Böyle bir şey yok. Bu çarpıtmadır. Vasıfsız eleman istenildiğinde o zaman Dilovası ideal bir yerdir ama alınmıyor." (Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010)

Diliskelesi Mahallesinde oturan Resül Enci de, doğu kökenli oldukları için işe alınmadıklarını söyleyen örneklerden biridir.

"(..) Dilovası halkını almıyorlar yani. Buranın halkının doğulu olduğu için bilerek almıyorlar. Buranın halkının % 90'ının doğulu olduğunu

bildikleri için almıyorlar. Yani doğunun halkını ezilmeye mahkûm bırakıyorlar. Tahsil deseniz artık buranın halkı da tahsilli artık çocukların çoğunluğu okuyor en az lise mezunu. Eskiden lise mezunu insan yoktu. Yine almıyorlardı. Kürtleri almazlar. Niye almaz şimdi bunu Kürtlere verirsen parasını üç gün geç ödesen mahalle aşağıya iner diye vermez. Doğulu dediğin zaman sanayici işe almaz. Burada her türlü işi dışarıdan gelenler yapıyorlar.” (Resûl Enci, Pazarcı,55, 09.07.2010)

Diliskelesi Mahallesi Muhtarı Murat Dursun da, doğulu oldukları için işe alınmadıklarını düşünenlerden biridir.

“Dilovası’nda kalifiye eleman da var. Kalifiye elemanı kimse bahane etmesin. Var yani burada pırlanta gibi kimya mühendisleri, avukatlar doktorlar var yani. Yine de istihdam yapmıyor. Doğuluyuz diye.” (Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 33, 09.07.2010)

Kurtuluş ve Purkis Lefkoşa çalışmalarında, neo liberal politikalar çerçevesinde enformelleşmenin, ekonominin her alanına girdiğini ve bu süreçte de dünya nüfusunun bazı bölümlerinin ırk, etnisite, cinsiyet, sınıf ve vatandaşlık statüsü temellerinde sosyal, ekonomik, politik ve kültürel süreçlerden dışlandığını, bu dışlanmanın da kendisini mekanda açığa çıkardığını belirtmişlerdir. Yine aynı çalışmada, bu dışlanma ve mekandaki ayrışmaya tabi olan grupların sisteme daha dezavantajlı koşullarda katılarak, birikimin asli unsurları olma özelliklerini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.⁵⁰⁶ Dilovası’nda yaşayanlar da niteliksiz, eğitimsiz oldukları gerekçesiyle ve etnik kökenleri nedeni ile formel sistemden dışlanmışlardır ancak enformel sektörün ihtiyacı olan emek deposu olmayı sürdürmektedirler.

İşgücü arzının artması, sanayi işletmelerinin mekanla bağlantısını koparmakta, mekana bağlı istihdam modelini değiştirmekte ve işçilerin kalifikasyonunu etkilemektedir. Belediye ve siyasi partiler, bu tür bölgelerde tekel oluşturmakta ve göçmenlerin işe girmelerinde son derece etkili olmaktadır. Ancak sermayenin örgütlenmesi ve bunu Organize Sanayi Bölgesi ilanı ile mekana taşıması, durumu değiştirmiştir. Çünkü ilçenin içine yerleşmiş sanayinin, belediyeye ihtiyacı kalmaması ve OSB Kanunu ile kendi içlerinde özerk hale gelmeleri mekansal

⁵⁰⁶ Kurtuluş, Purkis, a.g.e, s.70.

bağlarını kopartmalarını kolaylaştırmıştır. Şu anda Dilovası'nda ikili bir yapı mevcuttur. Sanayinin dışında kalan alanlardan sorumlu olan Dilovası Belediyesi ve sanayi alanlarından sorumlu olan DOSB yani sanayi belediyesi'dir.

4.4. Mekanda Muhafaza Edilen Kültürel Sermaye

Türkiye'de göç süreciyle ilgili yapılan araştırmalarda, kentsel yaşam deneyimine sahip olmayan göçmelerin kendi kültür birikimlerini ve ilişki ağlarını kentlere taşıdıkları gözlemlenmiştir. Bu ilişki ağlarından biri de hemşerilik ve akrabalık örüntüleridir.⁵⁰⁷ Hemşerilik ilişkileri; kırdan kente göç edenlerin, kentte varlıklarını korumak ve kentsel yaşamla mücadele edebilmek için geliştirdikleri bir oluşum olup, kent ait bir ilişki biçimidir. Herkesin aynı yerden olduğu bir mekanda hemşerilik bir kimlik örüntüsü olmaktan çıkmakta, başka tanımlayıcı kimlik örüntüleri oluşmaktadır.⁵⁰⁸ Erder, göçmenlerin göç ettikleri ortamda bazı değişikliklere neden olabildiklerini ve bunda kente gelirken getirdikleri kültürel sermayelerinin etkin olduğunu söylemektedir.⁵⁰⁹ Bu kısımda, kente göç edenlerin kente gelirken getirdikleri, kendi farklılıklarını büyük ölçüde hissetmelerine temel oluşturan kültürel özellikleri üzerinden geliştirdikleri kökene bağlı ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Dilovası'ndaki göçmen işçiler, en çok göçmen ağları üzerinden bölgeye gelmişlerdir. Bu ağlar hemşerilik, etnisite ve akrabalık temeline bağlı olarak oluşmuş olup; ağırlıklı yeni sanayileşme başladığı dönemlerde kurulmuştur. Bu ağlar sayesinde göçmenler, Dilovası'nda yaşamalarını idame ettirebilmekte ve işgücü piyasasında varolabilmektedir.

Dilovası'na göç edenlerin hepsi, görüşmecilerin göç etme nedenlerinde anlattıkları gibi buraya yeni bir hayat kurmak ve geriye dönmek üzere

⁵⁰⁷ Ayşe Güneş Ayata, Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşerilik, **Toplum ve Bilim**, 51/52, 1991, s.89.

⁵⁰⁸ Yıldırım, **a.g.e.**, s.454

⁵⁰⁹ Sema Erder, **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2006, s.226.

gelmişlerdir. Sanayinin ilk kurulduğu zaman göç edenler kendi akrabalarının ya da hemşerilerinin de gelmesinde yardımcı olmuşlardır.

Akrabalık ilişkileri üzerinden Dilovası'na gelenlerden biri olan Sait Ustaer ve tüm ailesi bu bölgede yaşamaktadır.

“Dedemin yeğenleri halamızın çocukları. İlk gelen dedem geldi buraya hatta kayınçosu ile beraber gelmişler. Daha sonradan hepimiz geldik. Memleketle hala bağlantımız sürüyor.” (Sait Ustaer, Servis İşletmecisi, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 38,02.08.2010)

Sakarya'dan gelen Celal Doğan, akrabalık ilişkileri ile Dilovası'na yerleşenlerden biridir.

“Babamız gelmiş. Şoförlük yapıyordu. Biz de ardından geldik yerleştik” (Celal Doğan, Serbest Meslek, 43, 10.08.2010)

Ağrılı Halis Polat da tüm akrabaları ile birlikte Dilovası'nda yaşamaktadır.

“Akrabalarımızdan hepimiz buradayız. Kardeşlerim burada ağabeylerim burada altı erkek kardeş buradayız hepsi esnaf. Buradan gitmeyi hiç düşünmedik. Çünkü biz burada kendimiz yerleştik, çocuklarımız burada doğdu biz Ağrılıyız ama çocukların bir tanesi gidip de Ağrıyı görmedi.” (Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

Ardahan'dan gelen Ünsal Taşdemir de, akrabalık ilişkileri üzerinden bu bölgeye gelmiş ve tüm akrabaları burada yaşamaktadır.

“10–15 ev akrabam var burada. Ardahan'da fazla kimsemiz kalmadı. Arada sırada gidiyoruz bağlantımız çok az. Uzaktan da olsa akrabalarımız vardır.” (Ünsal Taşdemir, Serbest Meslek, 41, 09.07.2010)

Daha önce Dilovası'na amcası gelmiş olan Mehmet Barış, akrabalık ilişkilerini kullanarak geldiği Dilovası'nda sonradan kardeşlerini de yanına almıştır.

“Amcamıza gurbetçi olarak geliyorduk. Amcam daha önce buradaydı, Kayapınar'daydı biz de onun yanına gurbetçi olarak geldik. Çalışmaya geliyorduk onun evine ondan sonra biz burada çalışırken evlendik. Burada kaldım Sonradan kardeşimlerini yanına getirdim.”

(Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, Serbest Meslek, 60, 03.08.2010)

İsrafil Mengübeti'nin de tüm ailesi Dilovası'nda yaşamaktadır.

"Ailemle birlikte geldim. Amcalarım amca çocuklarım hepsi burada."
(İsrafil Mengübeti, İnşaat İşçisi, 46, 07.08.2010)

Engin Güleser de kardeşleri ile birlikte burada yaşamakta olup, buraya gelen göçlerde herkesin kendi akrabasını çağırdığını söylemektedir.

"İstanbul'da var göçler Gebze'nin ilçelerine, Çayırova, Darıca'ya bakıyorsun mahalle mahalle insanlar gelip oturmuş. İnsanların doğal bir özelliği kendilerini koruma refleksi midir nedir bilmiyorum ama kendi yaşadıkları yerin dışına gittiğinde kendisine en yakın tanıdık kişi varsa onu yanına gitmek ister. Dilovası'nda dikkatinizi çekti mi bilmiyorum. Hepsinin 4-5 katlı evi var yanına bir de iki göz bir gecekondur var. Yıkamışlar hâlâ çünkü ilk geldiklerinde orada yaşamışlar. Zamanla çalışıp ev yapmışlar onu da kiraya veriyorlar yeni köyden gelenlere. O evde durur biraz kendi toparlar daha geniş bir eve geçer zamanla kendine ev yapar arsalarda hazine arazisi yağmalanmış bu şekilde ibretlik gibi asıl onların durumunu gösterir gibi birçok evin yanında gölgede saklamış gecekondular var. Herkes kendi akrabasını çağırır. Bu şekilde göçler gelmiş."(Engin Güleser, Nakliyecisi, 40, 11.08.2010).

Genellikle kırsal alandan gelen göçmenler içinde bulundukları şartlar ne kadar kötü olursa olsun, köyüne dönmek istememektedir. Bunda kente gelen köylülerin kentin zorlu şartlarında yaşamlarını devam ettirebilmek için geliştirdikleri savunma ve direnme stratejilerinin etkisi olduğu söylenmektedir.⁵¹⁰ Dilovası'nda yaşayanlar da zorlu yaşam şartlarına rağmen köylerine dönmek ya da başka bir yere göç etmek istememektedirler.

Dilovası, İstanbul Metropoliten alanının etkisi ile ortaya çıkmasına rağmen, benzer şekillerde oluşmuş yerleşim yerlerinden farklılık göstermektedir. Dilovası mahallelerinde dolaşıldığı zaman bile hissedilebileceği şekilde kırsal alandan gelen göçmenler feodal yapılarını sürdürmeyi başarmışlardır. Dilovası. D-100 karayolunun daha yukarısında kalan mahallelerde, kadınların birçoğu Türkçe bilmemektedir. Bu

⁵¹⁰ Yıldırım, a.g.e, s.454.

yüzden kadınları emek piyasası içinde görmek mümkün olmamış, genelde gecekonduarının kapısında oturarak günü geçirdikleri gözlenmiştir. Türkiye'nin her bölgesinden göç almasına rağmen en çok göç aldığı iller Ağrı, Kars, Bingöl, Erzurum ve Giresun'dur. Ancak yine yapılan görüşmeler ve gözlemlerde mahallerdeki yerleşimlerin karışık olduğu ve aralarında hiçbir sorunun olmadığı yönündedir. Bu durum, memleketlerinden getirdikleri kültürel özellikleri birbirlerine aktarmalarına ve sürdürmelerine neden olmuştur. Görüşmecilere, bu sorunların içinde burada yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorulduğu zaman; her türlü olumsuzluğa rağmen burada yaşamaktan memnun olduklarını söylemişlerdir. Memnuniyet konusunda birleştikleri şey ise, Dilovası'nda memleketlerinden getirdikleri örf ve adetleri devam ettirebilmiş olmaları yani kültürel sermayelerini mekanda muhafaza etmiş olmalarıdır.

Bingöl'den gelen Metin Dalgacı, burada yaşamaktan keyif aldığını söyleyenlerden biridir.

"Şu an ben gerçekten Dilovası'nda oturmaktan keyif duyuyorum ve memnunum, niye memnunum, Dilovası'nın bir yönünü seviyorum saygı yani saygı var. Gerçekten saygı biraz aslında feodaldır ama saygı var. Örneğin, burada insanlar çok da her şeyi istediği her şeyi alıp yapamıyor. Mesela bir büyük bir küçük arasındaki şeyin ne olduğunu biliyor. Biz biraz doğu kökenli olduğumuz için gelenek göreneklerimize göre burası iyi gözüküyor bizim için. Onun dışında hiç de güzel bir şey yok yani." (Metin Dalgacı, Hurdacı, 32, 05.08.2010).

Dilovası'nda yaşamaktan memnun olan başka biri, Ağrı'dan gelen Halis Polat'tır.

"Şimdi Dilovası gerçekten örf ve adetleri bakımından çok güzel bir yerdir örf ve adetler üzerinde. Şimdi bir insanın cenazesi olduğu zaman binlerce kişi katılıyor. O cenazeye gelen yemekler gelen çaylar gelen ikramlar her gün 400-500 kişiye verilen yemek sandalyesi masası şuyu buyu hiç cenaze evinden bir kuruş gitmez halk olarak herkes gelir oraya Dilovası halkı bir liste tutuyor herkes gidiyor herkes derken kimin gününe gelirse ismini yazdırıyor oraya kaç kişi yazıldı 100 kişi yedi gün içerisinde kaç para masraf oldu yemek içmesi 10 milyar onu 100 kişiye bölüyor herkes kendine düşen parayı veriyor. Cenaze sahibi batmıyor. Bu adet Ağrı'dan gelen bir adet mi? Evet oradan gelen adet şimdi bu adeti biz yaptık şu anda öbürleri de yani

Karadeniz'den Gümüşhane'den sağdan soldan gelen de aynı o şekil yapıyorlar şu anda mahalleler karışık oturuyor kim nerede yer bulduysa oraya yerleşmiş. Geçimlerimiz de iyidir. Komşuluğumuz da iyidir. yani hiçbir sıkıntı yok.”(Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 58, 02.08.2010)

Ağrı'dan gelen Ahmet Demir de tüm yakınları Dilovası'nda olduğu için burada yaşamaktan memnun olanlardan biridir.

“Akrabalarım hep bu mahallede olduğu için biz de bu mahalleye geldik. Rahatlık bakımından memnun değiliz. Ama neden memnunuz bütün çevre dost akrabalar burada olduğu için memnunuz. Onlar da olmasa çoktan buradan gitmiştik. Ama nereye gideceksin bütün ailen çevren burada. Dilovası'nda bir cenaze oluyor bu gördüğün mahalle tüm cenaze evinde o yüzden bırakıp gidemiyorsun.” (Ahmet Demir, Serbest Meslek, 44, 09.07.2010).

Ağrılı Belediye Başkanı Cemil Yaman da, Dilovası'nda yaşamaktan memnun olanlardan biridir.

“Emin olun Dilovası'nda yaşamak bir ayrıcalıktır bana göre Türkiye'nin hiçbir yerinde herhalde taziye evi 30 gün ziyaretçilerin akınına uğramaz. O evde taziye evinde gelen konukların yemekleri ikramları taziye sahibi bilmez. Dilovası'nda bu böyledir. Bizim cenazelerimiz ve düğünlerimiz çok kalabalık olur.” (Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 41, 16.03.2010)

Mehmet Barış ve Şerafettin Akbulut da Dilovası'nda örf ve adetlerini rahat yaşadıkları için buradan ayrılmak istememektedir.

“Dilovası'nın maneviyatı güzel. İnsanları sıcak. Dilovası'nın insanları memlekette görmüş olduğu örf ve adetlerini gelenek ve göreneklerini rahat bir şekilde burada yaşayabiliyor.” (Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, 60, 03.08.2010)

“Burada herkes kendi memleketlerinden getirdikleri bütün örf ve adetlerini eksiksiz sürdürürler. Çok az değişikliğe uğramıştır. Ben size bir örnek vereyim. Ben annemi yaklaşık 50 gün önce kaybettim. Annem vefat ettiği zaman Dilovası'nda olduğu gibi cemaat bizdeydi. Yani başka yerler gidip görüyoruz. Daha önce bir amcamız öldü Yarımca'da ben onun cenazesine gittim parmakla sayılacak kadar kişi vardı. Ama bizim cenazelerimiz öyle olmaz tanışın tanımasın herkes gelir, bir hastan olsa yine öyle herkes gelir veya düğünün olsun kim ararsan hepsi gelir.” (Şerafettin Akbulut, Güvenlikçi, 47, 07.08.2010).

Karslı olan Ebubekir Özavcı da, Dilovası'nda yaşamaktan memnun olanlardan biridir.

“Dilovası saygılı insanların iyi insanların olduğu bir yerdir. Herkes saygılı sevgili birbirine. Dilovası çok yerlerden üstündür. Belki adı kötüye çıkmış ama. Öyle değil. Sevgi ve saygı açısından üstündür. Kim olursa olsun ilgileniyorlar. Misafirim ol diyenler oluyor. İnsan ayrımı yok. Burada Türk, Kürt, Laz, Manav öyle bir şey yok. Sen bugün buraya geldin mi buyurun misafirim olabilirsiniz böyle bir sevgi ve saygı Dilovası'nda vardır. Buraya göç gelen insanlarda bu özellik vardır.” (Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 62, 02.08.2010)

Ordulu Özcan Güven de, Dilovası'nın en sorunlu mahallesi olan Yeni Yıldız Mahallesinde oturmasına rağmen burada yaşamaktan memnun olduğunu söylemiştir.

“Bu mahalle yıllardan beri beraberiz aynı yörenin insanlarıyız herkesin aile ortamı belli herkes birbirini tanıyor yeniden o ortamı kurmak mümkün değil yani uzun bir zaman alır. O yüzden memnunuz ama yaşam sıfır. Dilovası'nda site olmadığı için sitelerde komşuluk zayıftır ama Dilovası'nda evler gecekondü türü olduğu bakıyorsunuz bahçesi var benim yanıma komşum gelir oturuz bir cenazemiz olsa birbirimize sahip çıkarız köyden geldik köy yaşantısını buraya getirdik oradaki yaşantıyı burada kurduk ama bugün siteye gittiğin zaman 20 senelik komşunu tanımazsın ölsen ancak kokuncunca fark edilir o da itfaiye çağırır orada komşuluk yoktur. O yüzden burası iyidir.” (Özcan Güven, İşçi, 39, 02.08.2010).

Erzurum'dan gelen Engin Güleser ise, başka yere uyum sağlayamayacakları için burada yaşamaktan memnun olduklarını söylemektedir.

“(.) bence gittikleri yerlerde yeni bir uyum olanakları çok kıt başka yerde yaşama koşulları yok burada da bir şekilde yaşam düzenleri var gidecekleri yerde kazandıkları para ile ev kirasını bile ödeyemezler nereye gidebilirler ki. Bizim memleketten getirdiğimiz örf ve adet isteyerek yaşadığımız bir şey değil mecbur kaldığımız için yani kabul görmez gideceğimiz pek çok yerde kabul görmez. İnsanlar da bunu bildiği için, kendisi gibi ve kendisinin geçmişte birlikte yaşadığı yerlerden gelenler arasında rahat yaşıyor. Komşusu da onun gibi o da işsiz o da işsiz bu anlamda rahatsız edici bir durum yok. Kendileri açısından başka bir yere gidebilmeleri için oranın düzenine uyması lazım, çalışıyor olması lazım daha derli toplu yaşaması lazım, çocuğunu okutması lazım bunları zaten yapabilecek gücü yok. Bunlar

sorulduğunda bizim geleneğimiz var biz bir arada yaşıyoruz başka bir yere de gitmeyiz diyoruz.” (Engin Güleser, Nakliyeciler, 40, 11.08.2010).

Durkheim, Tönnies, Weber, Simmel ve Marx’tan bu yana tartışılan toplumsal düzenin temelini toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda kişilerarası güven ilişkisinin akrabalık ilişkileri üzerinden kurulduğu ve kamusal yaşamı kapsadığı, buna karşılık daha karmaşık olan modern toplumlarda ise bu ilişkilerin çeşitli enformel arkadaşlık ilişkilerine dayandığı görülmektedir.⁵¹¹ Dilovası’nda bu toplumsal ilişkiler hâlâ feodal toplumlarda olduğu gibi ağırlıklı olarak akrabalık ilişkilerinden yürümektedir. O yüzden, işgücü piyasasında yer almamalarına rağmen kendilerine ait olan ve sürdürmeyi başardıkları kültürleri ve sahip oldukları gecekondu Dilovası’ndan ayrılmalarına engel olmaktadır. Sanayi işletmelerinin DOSB mekansal bağlarını kopartmaları, halkın birbirlerine bağlanmalarına neden olmuştur. Yapılan görüşmelerde dikkat çeken başka bir nokta ise, fabrikalarda çalışamamaktan ve çevre kirliliğinden şikâyet etmelerine rağmen, bu durumun ortaya çıkmasının nedenlerinden biri olan sermayeyi suçlayacak şeyler söylemekten kaçınmalarıdır.

⁵¹¹ Erder, Kentsel gerilim, **a.g.e**, s.33.

Sonuç

Sanayinin belirli bölgelerde yığılması hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelere gözlemlenen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin gelişmiş bölgelerinde yer alan büyük kentler, sanayinin büyümesi için cazip mekanları oluşturmakta ve bu kentlerde yığılma ekonomileri ve altyapı olanaklarının keşismesi bu olanaklardan faydalanmak isteyen üretim birimlerinin bu merkezlerde yer almasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda mekandaki eşitsizlikleri arttırmakta ve sosyal bir devletin vatandaşları için sağlaması gereken iş ve hizmet olanaklarının ülkenin diğer bölgelerine yayılmasına engel olmaktadır. Bu nedenle ülkelerin hemen hepsi bölgeler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla sanayinin yaygınlaşmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirmişler ve uygulamaya çalışmışlardır.⁵¹² İmalat sanayinin büyük çoğunluğu belli bölgelere yerleşmiş olan Türkiye’de bu ülkelerden biri olup sanayileşmenin ülke geneline yaygınlaşması için politikalarında, kalkınmada öncelikli yöreler ve organize sanayi bölgeleri gibi teşvik unsurları kullanmıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri uygulanmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren, Türkiye’nin gelişmemiş bölgelerine sanayinin yaygınlaşması ve dolayısıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve sanayinin disiplin altına alınarak kentsel gelişimin sağlaması amacıyla kullanılan araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Organize Sanayi Bölgeleri, planlı sanayileşme döneminden başlayarak her dönem sanayi politikalarında teşvik edici bir unsur olarak uygulanmasına rağmen, neo liberal kent politikalarının kent mekanında belirleyici olmasıyla birlikte daha çok tartışılır hale gelmiştir. Diğer OSB çalışmalarından farklı olarak OSB’leri eleştirel bir çerçeve içinde inceleyen bu çalışma, OSB’lerin kentsel işlevlerine odaklanmış ve OSB’lerin planlı ve düzenli kentsel gelişimin sağlamasında ne kadar etkin olduklarını incelemeye çalışmıştır.

⁵¹² Eraydın, “Sanayinin Anadolu’ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, *a.g.e.*, s.257.

Türkiye’deki OSB uygulamaları ile ilgili ilk deneyim 1962 yılında kurulan Bursa OSB ile başlamaktadır. Bursa OSB’nin başarılı olması ile sanayi politikalarında yer edinen OSB’ler, 1980’li yılların sonuna kadar İstanbul’da sıkışan sanayinin kaydırılması vizyonu ile kentsel planlama aracı olarak kullanılmış, 1990’lı yıllarda ise, sanayileşme sürecini tetiklemesi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltması amacıyla, Anadolu’da yaygınlık kazanmasına çalışılmıştır. 2000’li yıllarda OSB’ler, sanayi politikalarının ve kent planlarının önemli bir unsuru haline gelerek özellikle metropoliten alanda kent içine sıkışan sanayinin kent dışına çıkmasını ve kendi birikimleri ile sanayileşme şansına sahip olamayan kentlerin büyük sermayeyi çekebilme çabasında, uygun yatırım koşullarını sağlayan bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Temel işlevleri, ucuz maliyetli sanayi arsası ve altyapısının sağlanması, bürokrasinin azaltılması, sanayicinin belediye yaptırımından kurtulması olan OSB’ler, 2000 yılına kadar hiçbir mevzuata tabi olmadan sadece Sanayi Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu’nun tasarrufu ile kurulmuştur. Kalkınma planları, OSB’lerinin en temel yasal dayanakları olup planlarda OSB’lere, sanayileşme politikası aracı olarak özel önem verilmiştir. Planlarda genellikle bölgelerarası eşitsizliğin azaltılması yönünde kullanılmasına vurgu yapılan OSB’ler, ilk defa 1975–1979 dönemini kapsayan III. Kalkınma Planı’nda kentleşme politikası aracı olarak benimsenmiştir. Bu dönemden sonraki tüm planlarda, dengeli kalkınmanın yanında OSB’lerin kentleşme ve sanayileşme ilişkisindeki rolü de dikkate alınmıştır. Kalkınma planları içinde OSB’lerine, en fazla önem verildiği dönem beşinci kalkınma planının yapıldığı dönem olmuş, ihracata dayalı sanayileşmeyle birlikte, hem sanayinin artırılmasında hem de planlı ve düzenli gelişiminde OSB’lere teşvik edici bir işlev yüklenmiştir. OSB’lerin yaygınlaşması için ek teşviklerin uygulanmaya konduğu bu dönemde, kalkınmada öncelikli yöreler belirlenerek bu yörelerde OSB’lerin kurulması öngörülmüştür. Kalkınma planları ile OSB’ler arasında doğrudan bir bağlantısı bulunmasına rağmen, planlarındaki hedeflerle OSB uygulamaları karşılaştırıldığında, OSB’lerinin bu hedefleri gerçekleştirdiğini söylemek çok olanaklı değildir. 2010 yılı itibariyle, Türkiye genelinde bulunan 263 OSB’sinden sadece 143 tanesi aktif olarak faaliyet göstermektedir. Plan hedeflerinde dengeli

kalkınmanın araçlarından biri olan OSB'lerin, yoğun olarak yer aldığı bölgeler Marmara ve Ege gibi Türkiye'nin en gelişmiş bölgeleridir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan OSB'lerin büyük bir kısmı faaliyete geçmemiş "tabela OSB"si olarak kalmıştır. Başka bir ifadeyle, OSB yönetimleri tarafından düşük maliyetle elde edilen araziler sanayi işletmelerine satılmış, tapular verilmiş ancak fabrikalar kurulmamıştır. Bu anlamda OSB'ler, kalkınma planlarındaki hedeflerinin yanı sıra yatırımcıların, sanayi arazisi olmayan yerlerin OSB ilanını ile sanayi arazisine dönüştürülmesiyle ortaya çıkan rant gelirini elde etmek için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla, OSB'lerin kurulumunda dengeli kalkınma hedefinin gözetilmesi sadece kalkınma planlarında kalmış, uygulamaya yansımamıştır.

Bu durumun birbiri ile bağlantılı temelde iki nedeni bulunmaktadır. Nedenlerden biri, OSB'lerin en önemli aşamalarından biri olan yer seçimlerinin doğru yapılmamasıdır. Sanayiye bağlı kalkınma hamlesinin yaygınlaştırılması için kullanılan OSB'lerin yer seçimleri yapılırken, kalkınma plan hedeflerine, bölgesel farklılığın ortadan kaldırılmasına, sosyal adaletin gerçekleştirilmesine, kentleşme ilkelerine, bölgenin sosyo-kültürel özelliklerine, kent kimliğine ve kamu yararı gibi kriterlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu unsurlar gözetilmeden ilan edilen OSB'ler hedeften uzaklaşmakta ve sanayici için sadece rant alanına dönüşmektedir. Diğer neden ise OSB yer seçimi ile bağlantılı olarak, sanayi yer seçim kuramlarının önemli unsurlardan olan, pazara yakınlık ve ulaşım maliyetleri gibi faktörlerin etkin olmasıdır. İşletmeler yer seçimi yaparken hammaddeye ve pazara olan ulaşım maliyetlerini dikkate almaktadır. Bu maliyetlerin minimum olduğu yerler de, işletmeler için optimum yer kabul edilmektedir. Kent içinde ve pazara yakın olan işletmeler bu önceliklerini kaybetmemek için, kentin yakın çevresinde ve yığılma ekonomilerinin ortaya çıktığı yerlerde yer seçimi yapmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla sermaye, bu avantajlardan mahrum olan yerlerde kurulan OSB'lerde yer seçimi yapmamaktadır.

Kavuştuğu hukuksal zeminle güçlenen OSB'ler, yatırımcıların yığılma ekonomilerinden faydalanmalarını sağlayarak avantajlı konumlar sunarken, mekan

organizasyonu olarak planlı ve düzenli kentleşme işlevlerini geri planda bırakmışlardır. Devlet ve planlama kurumlarının kapitalist pazarda aktör konuma gelmeye başladığı günümüzde, OSB uygulamaları sanayileşmenin yayılmasını sağlamaktan çok, OSB alanlarının sağladığı avantajlarla sayesinde karlılığı arttırmak için kullanılan araçlar haline gelmiştir.

OSB'ler için 2000 yılı bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Kırk yıllık bir öğrenme sürecinin ardından OSB'ler, 2000 yılında çıkartılan ve neo liberal politikaların ürünü olan organize sanayi bölgesi kanunu ve yönetmelikleri ile ilk defa hukuksal bir zemine kavuşmuştur. Kanuna kadar sanayi parkı işlevi gören OSB'ler, bugün özerk ekonomik bölgeler haline gelmiştir. OSB'lerin ana hedefleri gelişmenin temel aracı olarak görülen sanayiye desteklemek ve denetlemektir. Burada desteklemek kavramıyla kastedilen OSB'leri için sağlanan vergi istisnası ve idari özerklik gibi olanaklardır ki, bu olanaklar OSB kanunu ve yönetmelikleri ile sağlanmıştır. Temel vurgusu sistem ve düzen üzerine olan kanunla özel hukuk tüzel kişiliği kazanan OSB'ler, diğer özel hukuk tüzel kişiliklerinden farklı olarak kamu adına kamulaştırma yapma hakkına kavuşmuş ve yerel yönetimler karşısında mali ve işlevsel açıdan güçlü bir otorite haline gelmiştir.

OSB kanunu belediyenin yetki alanı ile OSB alanını birbirinden ayırmış, OSB alanı içinde hem Büyükşehir belediye kanunu hem de Belediye kanununda belirtilen görev ve yetkileri, geçersiz saymıştır. Planlama, parselasyon, kamulaştırma, altyapı, yapılaşma, işletme ve denetim görevlerini OSB alanı içinde, organize sanayi bölgeleri yönetimine bırakan kanun, bu yönüyle merkezi yönetimi ve yerel yönetimleri sürecin dışında bırakmaktadır. Bu durum OSB kent ilişkisindeki önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Belediye gibi hareket etme yetisine sahip olan bölge müdürlükleri, belediyenin imarla ilgili yaptığı tüm işleri yapabilmekte yani OSB alanı içinde belediye işlevini görmektedir. OSB faaliyete geçene kadar kamu birimlerinin içinde olduğu ancak, OSB alanı içindeki tüm inşaatlar bitip, faaliyete geçtikten sonra kamunun tamamen çekildiği ve yönetimin sanayicilere kaldığı OSB yönetim kurulları, yasal bir kişilik olarak hem OSB alanını belediye gibi idare edebilmekte hem de idareyle ilgili otoritenin üzerinde yer alarak kentlerde ikili bir

yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ikili yapının bir tarafında belediye diğer taraftında ise OSB alanındaki her şeyden sorumlu olan OSB yönetimi ya da bu çalışmanın kavramsallaştırmasıyla “sanayi belediyesi” bulunmaktadır. Dolayısıyla OSB’lerin bulunduğu yerleşim yerlerinde yönetim yapımızda olmayan bir yönetim şekli ortaya çıkmaktadır.

Hem kentin yönetiminin hem de sanayi birimlerinin yönetiminin birlikte yer aldığı bu durum, Dilovası gibi sanayiye bağlı göçlerle ortaya çıkan ya da gelişen küçük ve orta ölçekli yerleşim yerlerinde, belediye ve siyasal partilerin etkisini yok etmekte ya da azalmaktadır. Dilovası örneğinde olduğu gibi kent içine yerleşen sanayinin kendi yönetiminin mevcut olması ve bu yönetime kamu birimlerinin karışamaması, bu tip kentlerde yaşayan göçmenlerin, işgücü piyasasına katılmalarını sağlayan ve dayanışma ağları rolü gören belediye ve siyasal partilerin tekel olma unsurunu kırmakta ve alan çalışmasındaki görüşmelerde çok sık kullanılan söylemlerden biri olan “orası artık OSB biz oraya giremeyiz” ifadesinde kendini gösterdiği gibi toplumsal ve mekansal bir ayrışmaya neden olmaktadır. Bu ayrışma ile birlikte, OSB içinde yer alan işletmelere sağlanan olanaklar ve sanayi bölgesi ilanından sonra ortaya çıkan kentsel rant sayesinde belirli sınıflar ayrıcalıklı konuma gelmektedir.

OSB'lere son derece geniş yetkiler tanıyan kanun, bir OSB'nin kurulması için gerçek ve tüzel kişilerin başvurusunu, kurulması öngörülen yerde sanayi ya da ticaret odalarından en az birinin katılımını ve valinin uygun görüşünün alınmasının ardından Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca onay verilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla aslında kanun, OSB ilanından önce sanayi işletmelerinin dernek ya da vakıf haline gelmelerini ve odalardan birinin desteğini almalarını istemektedir. Bu süreç aslında, OSB içinde yer almak isteyen sanayi işletmelerinin örgütlenerek bir güç haline gelmelerini ve OSB ilanı ile bu gücü mekana taşımalarını sağlamaktadır. Kamu yararına kamulaştırma yapma yetkisi, fabrika inşaatlarının projelendirilmesi ve inşaat aşamasında verilen izin ve ruhsatlar, işyeri açma ve işletme belgesi ve altyapı hizmetlerinin üretimi ve dağıtımı gibi kamusal yetkilere sahip olan OSB'lerde bu yetkiler, sanayici tarafından atanan bölge müdürü ve personeli tarafından

kullanılmaktadır. OSB kurulması için başvuran dernek ya da vakıf, bölgedeki sanayi ya da ticaret odaları, talepleri halinde belediye başkanı, vali ve il özel idaresinden oluşan müteşebbis heyet, OSB yönetimini üstlenmektedir. OSB’lerde esas söz sahibi, sanayicidir ve kamu ile işbirliği kuruluşundan inşaat aşamasına kadar devam etmektedir. Hatta OSB’lerin 2/3 dolduğu zaman müteşebbis heyet lağvedilerek yönetim tamamen sanayicilerin inisiyatifine kalmaktadır. Başka bir ifadeyle OSB alanı içinde sanayici kendi kendini yönetip denetlemektedir.

Çalışmamızın örneğini oluşturan DOSB’un Dilovası’nda yarattığı sosyo-mekansal dönüşüm incelenirken, Dilovası tarihsel bir perspektif içinde ele alınmış ve dönüşümü yaratan bölgesel, yerel olumsal faktörler ortaya konmaya çalışılmıştır. Öncelikle, Dilovası’nın sanayileşme süreci beş temel neden de özetlemek mümkün olmaktadır. Nedenlerden birincisi, Dilovası’nın İstanbul’la dayalı sanayinin gelişme yolu üzerinde yer alması olup aynı zamanda bu durum araştırma alanı olarak Dilovası’nı seçme nedenlerimizden birini doğrulamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de, metropoliten alan içinde sıkışan sanayi kent çeperinde saçaklanarak büyümesine devam etmektedir. Dilovası sanayisinin büyük çoğunluğunu, İstanbul metropoliten bölge içinde artık büyüme yeri kalmayan ancak merkezle bağlantısını koparmak istemeyen ve kente yakın bir yerde yer seçimi yapan sanayi işletmeleri oluşturmaktadır. Dilovası ilçesini etkileyen, kararların en önemlisi Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı’nda alınmıştır. 1960 yılında yapılan plan, İstanbul ve çevresini metropol bölge olarak belirlemiş ve İstanbul’un aşırı büyümesini engellemek için çevresinde yeni büyüme merkezleri yaratılmasını öngörmüştür. Rapor, bu büyüme merkezlerinden birinin Kocaeli olması yönünde tavsiyede bulunmuş ve İzmit-Adapazarı hattında sanayinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi gereğini belirtmiştir. Doğu Marmara Bölgesi planı uygulanmaya alınmamış olmasına rağmen planda bahsedilen kararlar bundan sonra yapılan İstanbul Nazım Planları için yol gösterici olmuştur. Hatta rapordan sonra yapılan ilk plan olan 1963 yılındaki nazım planı, İstanbul sanayisinin Doğu Marmara ve Trakya alt bölgeleri yönünde dağılması gerektiği kararını vermiştir. Yeni sanayi alanları belirleyen plan, kent içinde sıkışan sanayinin belirlenen alanlara doğru kaymasını öngörmüştür.

İstanbul sanayi desantralizasyon kararlarından etkilenen Dilovası, 1960'lı yılların sonlarından itibaren sanayileşmeye başlamıştır. 1980'lere kadar sadece 11 büyük fabrikanın kurulduğu bölgede, ihracata dayalı sanayileşme politikalarından sonra sanayileşme hızı artmış, daha çok orta ve küçük ölçekli işletmelerin yer seçimlerini yaptığı bir bölge halini almıştır. Bu süreçte uygulanmaya başlayan neo liberal politikalar ile birlikte, firmalar arası rekabetin artması, merkezi ve yerel otoritenin İstanbul için planladığı kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, işletmelerin yer değiştirme süreçleri Dilovası'nı etkileyen bölgesel faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu faktörlerin yol açtığı değişimlerle birlikte İstanbul Metropoliten alanla ilgili yeni planlar yapılmış, Marmara ve Trakya bölgesi bir bütün olarak Metropoliten bölge olarak kabul edilmiş ve bölgenin alan sınırı Tekirdağ il sınırından İzmit il sınırına kadar uzatılmıştır. İstanbul'un tarih, kültür, bilim, sanat, siyaset, ticaret ve hizmet, ağırlıklı bir metropoliten kent olarak gelişimini sağlamayı hedefleyen planlama çalışmalarının içinde de sanayi alanları ile ilgili olarak desantralizasyon hedefleri de belirlenmiştir. Belirlenen hedefler doğrultusunda, İstanbul'da bulunmakla bir üstünlük elde edemeyecek sanayi sektörlerinin öncelikle İstanbul içinde bulunan OSB'lere, ikinci seçenek olarak da kentin çeperlerinde yer alan ve kapasitesini doldurmamış OSB'lere yönlendirilmesi bulunmaktadır. Bu yönlendirmenin gerçekleştirilebilmesi içinde, sektör temsilcileri, sanayi odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve kamu işbirliği ile OSB'lerin Organizasyon Yönetim Kurullarının yapısını güçlenmesinin sağlanması gereği belirtilmektedir.⁵¹³

Dilovası sanayileşmesinin ikinci nedeni, demiryolu, karayolu ve denizyolu sahip olduğu gibi geniş çapta ulaşım olanaklarıdır. Klasik ve neo klasik yer seçim kuramları, işletmelerin yer seçim tercihlerini ulaşım maliyetleri üzerinden açıklamaktadır. İşletmelerin ulaşım maliyetinin düşürülmesinde, ulaşım alternatifleri önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Üçüncü neden olarak, Dilovası'nın, konum itibari ile İstanbul'a ve pazara yakınlığı gelmektedir. Dördüncü neden ise, fabrikaların ilk kuruluşlarındaki bölgenin yönetim durumu yani köy formunda denetimden uzak olması ve sanayi için verilen teşviklerin yatırım için bölgeyi cazip

⁵¹³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu**, Beşinci Bölüm – Sentez, s.443.

hale getirmesidir. Son neden, bölgenin sağladığı hem kalite hem de sayısal olarak işçi pazarına yakınlılığı olarak tespit edilmiştir. Yerel olumsal faktör olarak ortaya çıkan bu nedenler, işletmelerin yer seçim kararlarında etken olmuş Dilovası'nın, sanayileşmesini sağlamıştır. Dilovası'nda yerleşen sanayinin büyük çoğunluğu kimya ve çelikten sektöründen oluşmakta olup bu ikisinden farklı olarak limanlar da Dilovası'nda önemli bir sektör olarak faaliyet göstermektedir.

Dilovası'nda sanayinin hızlı gelişimi beraberinde göçü de getirmiştir. 1960'lı yılların başında Dilovası adı altında bir yerleşim bulunmazken, sanayinin neden olduğu göçün, fabrikalar etrafında kurulan gecekonduyla bir yerleşim yerinin doğmasına neden olması, 1987 yılında Gebze ilçesine bağlı Dilovası Belde Belediyesi'nin, 2008 yılında ise ilçe belediyesinin kurulmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllara kadar daha az göç alan Dilovası, bu yıllardan sonra belediyenin kurulması, Türkiye'nin neo liberal ekonomi politikaları ile kırdaki işsizleşen köylüler ve Doğu'daki çatışma ortamı gibi nedenlerle ortaya çıkan yoğun göç akımına maruz kalmıştır. Dilovası'na yönelen göçün artmasını sağlayan bu nedenler birbirinden ayrılmayacak şekilde Dilovası'nı etkilemiştir.

Alanda yapılan görüşmelerde, hem göçün hem de gelen ilk sanayi işletmelerinin artmasının birincil nedeninin, belediyenin ilanını olduğu görülmüştür. Dilovası Türkiye'nin her bölgesinden göç almış ancak Doğu Anadolu'dan gelen göç, bu bileşimin merkezinde rol almıştır. Dilovası'na göçmenlerden ve Erzurum'lu olan kurucu belediye başkanının ve daha sonraki başkanların, bir sonraki seçimlerde yerini koruyabilmesi için tabana ihtiyacı olması, Kars, Bingöl, Erzurum ve Ağrı gibi Doğu illerinden gelen göçmenlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Görüşmecilerimizden Servet Kaya'nın "her sabah Doğu'dan bir kamyon dolusu insan geliyordu" söylemiyle ifade ettiği bu göç artışının temel nedeni, genellikle kırsal alanlardan gelen ve geçimlerini hayvancılık ve çiftçilik yaparak karşılayan göçmenlerin ülkenin tarım politikaları sonucunda işsizleşmesinin karşılığıdır. Dilovası'nda kurulmuş olan sanayi işletmelerinde bulma umutları oluşturmaktadır. Nüfusunun büyük çoğunluğu Kürt kökenli vatandaşlardan oluşan Dilovası, ağırlıklı Ağrı ilinden göç almış ve göçmenler daha önce kurulmuş olan göçmen ağıları

sayesinde bölgeye yerleşmişlerdir. İlçede Kürt kökenli nüfusun yoğunluğuna rağmen, Kürt politikacıların ağırlığını görmek zordur. Bugüne kadar dört belediye başkanın hizmet verdiği Dilovası'nda, başkanların hepsinin Doğu illerinden gelen göçmenlerden olmasına rağmen Anavatan Partisi, Refah Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi ilçede etkili olan siyasal otoriteler olarak ortaya çıkmıştır. Akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin önemli bir dinamik olarak ortaya çıktığı Dilovası'nda aşiret seçimleri belirleyen en önemli etken olarak görülmektedir.

Dilovası, ağırlıklı Çerkeşli köylüsünün tarım arazileri üzerine kurulmuştur. Çerkeşli köylüsü, sanayileşmenin başladığı dönemlerde sanayide çalışmak umuduyla arazilerini fabrikalara satmıştır. Kırdan Dilovası'na sanayi işletmelerinde çalışmak için gelen göçmenlerin, barınma ihtiyacını karşılayacak yeterli konut stokunun bulunmaması ve belediyenin oy kaygısı ile hoşgörülü davranması, sanayi etrafında bulunan hazine arazilerinde gecekonduların doğmasına neden olmuştur. Bugün Dilovası'nda bulunan konutların hepsi gecekondular olarak yapılmış ve büyük bir kısmı hazine arazisi üzerinde yer almaktadır. Görüşmecilerimizin ifade ettiği oranla mahallelerin % 80'nini tapusuz konutlar oluşturmaktadır. Bu durum sadece konutlarla sınırlı kalmamış, görüşme yaptığımız muhtarlık binaları dâhil olmak üzere okullar, marketler gibi yapıların büyük çoğunluğun da hazine arazisi üzerine kurulmuş olup tapuları bulunmamaktadır. Buna karşılık tüm sanayi işletmeleri Çerkeşli köylüsünün tapulu arazileri üzerine kurulmuştur.

Dilovası'nda belediye'nin ilanı sadece göçün artmasına neden olmamış, göçmenlere tanınan hoşgörünün sanayi işletmelerine de gösterilmesi ve bunun bölgesel ve yerel faktörlerle birleşmesi, bölgede sanayi işletmelerinin hızla çoğalmasını sağlamıştır. Ancak hem sanayi işletmelerinin hem de göçmenlerin plansız ve düzensiz yerleşmeleri, kent içinde yerleşim yerleri ile sanayinin birbirinin içine girmesine neden olmuş ve Dilovası Kocaeli ilinin en problemli yerleşim yerlerinden biri haline gelmiştir. Bu düzensiz gelişimin doğurduğu çevre kirliliği sorunları ve bu sorunların azaltılabilmesi için belediyenin yetkilerini sanayicilere baskı için kullanması, Dilovası'na ilk başlarda yerleşen büyük sanayi işletmelerinin karlılıklarını korumak için 1990'lı yılların başında DİSAV adıyla bir vakıf

kurmalarını sağlamıştır. Sorunlarının organize bir şekilde çözülmesi ve sanayicilerin birlikte hareket etmelerini sağlayan bu örgütlenme, 1994 yılında bölgede yaşanan kolera salgının ardından sanayinin disiplin altına alınmasını sağlamak için organize sanayi bölgesi fikrini ortaya atmış, 1997 yılında ise OSB olmak için başvuruda bulunmuştur. Ancak DOSB'un ilanı başvurunun hemen ardından gerçekleşememiş, 2002 yılına kadar yer seçiminin netleşmesi beklenmiştir. DİSAV'ın OSB için yer seçimi, Dilovası'nın içinde bulunan tüm sanayi işletmelerini kapsayacak şekilde yapılmıştır. Bu yer seçimi, Dilovası'nın sanayi işletmeleri ile iç içe olan Yeni yıldız ve Fatih Mahallerinin OSB alanı içinde kalmalarına neden olarak Türkiye'de benzeri olmayan bir yapılanma ortaya çıkarmıştır. OSB alanı hem Büyükşehir belediye kanunu hem de Belediye kanuna göre, belediyenin görev ve yetki sorumlulukları dışında kalmaktadır. Bu mahallelerden olan Yeni yıldız mahallesi, hem OSB sınırı içinde hem de OSB yetkisi içinde kaldığından dolayı, belediye kanuna göre Dilovası belediyesinin yetkisi dışındadır. Bugün mahalle sakinlerinin, belediyeden almaları gereken tüm hizmetler DOSB'un bölge müdürlüğü tarafından karşılamaktadır. Türkiye'de başka hiçbir örneği bulunmayan bu durum, OSB ilanından beri çözüm yaratılamadığı için devam etmekte ve DOSB'un kamulaştırma bedelini ödemesi beklenmektedir.

Diğer mahalle olan Fatih Mahallesi, OSB sınırı içinde ancak OSB yetkisi dışındadır. Yani mahallede hala belediyenin yetkisi bulunmaktadır. Ancak OSB sınırı içinde olması ve özellikle liman işletmelerinin mahalleye doğru genişleme istekleri, Fatih mahallesinin Dilovası'nda aynı konumda olan hiçbir mahallenin karşılaşmadığı sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi Dilovası mahallerinin çok büyük bir kısmı hazine arazileri üzerine kurulmuştur. Ancak bu mahaller içinde sadece Fatih Mahallesi, Kocaeli Defterdarlığı tarafından hazine arazilerini işgal ettikleri için ceza tebligatı gönderilmiş, mahalle sakinleri bölgeyi terk etmesi zorlanmıştır. Yer seçiminde, DİSAV ve Sanayi Bakanlığı'nın anlaşması sonucunda OSB kanuna tamamen aykırı olmasına rağmen 2002 yılında Dilovası sanayisi, Organize Sanayi Bölgesine dönüşmüştür. Dilovası'ndaki tüm sanayiye içine alan bu oluşum aynı zamanda bağımsız sanayiciyi devlet ve belediye

düzenlemelerinden ayırmıştır. Bugün DOSB'un sınırlarının bir kısmı Dilovası ilçesi içinde, bir kısmı ise Gebze ilçesi içinde kalmaktadır.

DOSB bugünkü formuyla ne OSB Kanununa ne de yönetmeliklerine uygun olan bir organize sanayi bölgesidir. Bir OSB'sinin kurulmaması için gerekli olan tüm unsurlar DOSB'da mevcut bulunmaktadır. OSB yönetmeliği, bölge içinden karayolunun geçmesini yasaklamış ancak DOSB'un içinden D-100 karayolu ve otoyolu geçmektedir. Yine OSB yönetmeliği, OSB'si içinde sit alanının ve derelerin olmaması gerektiğini belirtmiş, fakat DOSB'un içinde tarihi Mimar Sinan Köprüsü ve Dilderesi bulunmaktadır. OSB yönetmeliği, OSB'si ile yerleşim yerleri arasında belli bir mesafenin yani sağlık bandının olmasını öngörmüş, ancak DOSB'un içinde iki mahalle bulunmakta diğer Dilovası mahalleri ise sanayi işletmelerine çok yakın yerde yer almaktadır.

Tüm bu aykırılıklara rağmen OSB kanundan önce başvurunun yapılmış olması, kanunda belirtilen geçici bir madde ile DOSB'un kurulmasını sağlamıştır. Daha önce Dilovası içine yerleşmiş olan sanayiye disiplin altına alarak Dilovası'nın düzenli kentsel gelişimini sağlamak için ilan edilen DOSB, mevcut idari yapının yanında daha güçlü bir yapılanma olarak ortaya çıkmıştır. Yerleşim yerleri ile sanayi işletmelerinin birbirlerine çok yakın olması ve iki mahallenin OSB sınırı içinde olması, OSB etrafının çevrilmesini imkansız hale getirmiş, OSB'nin ve belediyenin yetki alanları birbirine karışmıştır. OSB ilanı ile sanayinin kontrolsüz büyümesini engellemek yerine daha geniş bir alanı sanayi bölgesi haline getirmiştir. Sonuç olarak, hala yerleşim yerleri ile sanayi işletmeleri iç içedir ve DOSB çok daha geniş bir sanayi alanına sahip olmuştur.

Bütün bu sonuçlar, DOSB'un ilanın ilçenin düzenli kentsel gelişimini sağlamak amacıyla değil sanayi işletmelerinin belediyenin yaptırım gücünden kurtulmak ve OSB kanunun sağladığı avantajlardan faydalanarak özerk hareket edebilmek amacıyla ilan edildiğini göstermektedir. Yerel yönetimin istediği dışında ilan edilen DOSB, Dilovası'nın kentleşme sürecini değiştirmiştir. Dilovası belediyesinin yanında belediye sınırları içinde olup da yetkisi dışında ortaya çıkan

DOSB, mekanla sanayi işletmeleri arasındaki bağı kopmasını sağlamıştır. Alan araştırmasındaki görüşmecilerimizin hepsi DOSB'un, sanayi işletmelerinin özerk hareket etmelerini sağlayan bir yapılanma olduğunu ve Dilovası'nın kentsel gelişimine hiçbir etkisinin bulunmadığını söylemişlerdir. Sanayicinin özerk hareket edebildiği bu yapılanmanın yönetiminde, her ne kadar il özel idaresi, belediye başkanı ve vali gibi yerel aktörler olsa dahi esas söz sahibi sanayi işletmeleridir. Yerel aktörlerin OSB'un yönetimi konusunda sanayi işletmelerinden farklı görüşte olmadıkları kanun gereği yönetimde oldukları görülmüştür. Hatta çalışmamızın son aşamasında DOSB'un müteşebbis heyetinin içinde olan ve görüşmecilerimizden biri olan Kocaeli İl Özel İdaresi genel sekreteri Metin Yahşi görevinden emekli olarak DOSB'un bölge müdürü olmuştur.⁵¹⁴

DOSB'un kentsel gelişimindeki yeri, DOSB'un ekonomik etkileri ve bölgede sağladıkları işgücü üzerinden takip edilmiştir. OSB'lerin kuruldukları alanda istihdam yaratması beklenmektedir. Bu beklenti OSB'lerin kurulmasında söz konusu olan üç hedefin de sonucudur. DOSB içinde büyük, orta ve küçük ölçekte 187 sanayi işletmesini barındırması ve 15000 kişiye yarattığı istihdam kapasitesi ile bölgenin işgücü potansiyeli için bir imkan olarak görülmektedir. Ancak alan araştırmasının sonuçları bu yönde değildir. Araştırma sırasında görüşülenlerin hemen hepsi, daha önce bölgede bulunan fabrikalarda çalışma imkânı bulduklarını ancak DOSB'un ilanı ile fabrikaların bölgeden işgücü almamaya başladıklarını söylemiştir. Sanayi işletmeleri ile yapılan görüşmelerde de aynı yönde cevaplar alınmış olup nedeni olarak da üretim süreçlerinin değişmesi sonucu ortaya nitelikli işgücü ihtiyacını Dilovası'nda bulunmadığı belirtmiştir.

Dilovası tamamen göçlerle ve sanayi etrafında kurulmuş, nüfusu 45.000 yaklaşan ve gece nüfusu ile gündüz nüfus arasında çok büyük farkın olduğu bir ilçedir. Bugün hem formel konutların hem de gecekonduların yer aldığı ilçede en

⁵¹⁴ Gerçek Kocaeli Gazetesi, “**Metin Yahşi Dilovası'nda müdür oldu**”, 08.06.2011, (çevrimiçi) <http://www.gercekkocaeli.com.tr/haber/8125/gundem/metin-yahsi-dilovasinda-mudur-odu.html>, 09.06.2011.

önemli sorunların başında işsizlik gelmektedir. Dilovası'ndaki süreçleri bilmeyenler, fabrikaların etrafındaki yerleşim yerlerinde yaşayanların bölgedeki fabrikalarda çalıştıklarını düşünmektedir. Ancak, Dilovası halkının büyük çoğunluğu inşaat işçisi olarak çevre yerleşim yerlerinde çalışmakta ve bölgedeki fabrikalardan dışlanmaktadır. Bunun tek bir nedeni olmamakla beraber, yerel emeğin dışlanmasında birbiri içine geçmiş bölgesel faktörlerin etkisinin yanında, sanayinin örgütlenerek mekanla bağını koparması önemli bir yerel olumsal faktör olarak ortaya çıkmıştır.

İlk yerleşen göçmenlerin istihdam olanağı bulduğu Dilovası sanayisi, daha sonra yoğunlaşan göçle birlikte artan emeği formel olarak istihdam edememiştir. Bu durum Türkiye genelinde yaşanan bir gelişmedir ve işgücünün talebinin, arzından fazla olması enformel sektörün doğmasına neden olmuştur. Dilovası'nda yer seçen sanayi, sanayi bağlamı göçlerin İstanbul'a gitmesine engel olmuş ancak çevresine yerleşen gecekonduılara istihdam olanağı sağlamamıştır. Üretim süreçlerindeki değişimlerle birlikte ortaya çıkan emek süreçlerindeki değişimler, yeni sınıfsal ilişkileri ve dinamikleri yaratmıştır. Dilovası sanayisi de, bu değişimlerle birlikte ortaya çıkan nitelikli işgücü talebini çevre illerden özellikle İstanbul'dan ve Kocaeli'nde sağlamaya başlamıştır. Dilovası'na yerleşen sanayi, ağırlıklı sermaye yoğun teknoloji kullanan sanayidir ve daha az işgücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla işçi maliyetinin düşmesi, işletmelerin işgücünü çevre illerden karşılayabilmesine imkan vermektedir.

Alan araştırmasından elde edilen bilgiler doğrultusunda, Dilovası'nda her sabah ters yönde bir gidiş gelişin yaşandığı görülmüştür. Sadece Diliskelesi tarafından bulunan fabrikalara, her sabah İstanbul'dan 100 tane işçi servisi gelmektedir. Bunun yanında İzmit, Adapazarı ve Gebze'den gelen servisler de bulunmaktadır. Buna karşılık, Dilovası'nda yaşayanlar demiryolu ya da diğer ulaşım alternatifleri ile İzmit, İstanbul'a ya da nerede iş bulurlarsa oraya inşaat işçisi veya hamal olarak çalışmaya gitmektedir. Dilovası'nda yaşayanların çok az bir kısmı ise bölgede bulunan fabrikalarda geçici olarak istihdam edilmektedir.

Yerel emeğin dışlanması olarak ortaya çıkan bu durumda, sanayinin örgütlenmesinin etkisi bulunmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan grevler, Dilovası'nda taşeronlaşmanın yaygın olarak yerleşmesine neden olmuştur. DİSAV'ın ve DOSB'un yöneticilerini oluşturan büyük fabrikaların, grevleri kırmak için taşeron firmalara iş vermesi ve bu firmaların işçilerini çevre illerden getirmesi yerel emeğin dışlanmasıdaki nedenlerden birini oluşturmuştur. Birlikte hareket eden büyük fabrikalar, böylece hem bölgedeki sendikalaşmanın önüne geçmişler hem de mekanla aralarındaki bağı kopartmışlardır. Bununla birlikte, Dilovası'ndaki göçmen yapısı da etkili bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dilovası, hemşeri, akraba ve aşiret ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı yani kırsal geleneksel yapının korunduğu yerleşim yerlerinden biridir. Bölgenin bu yapısı sanayi işletmeleri için bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Birbirleri ile akraba ve hemşeri olan işçiler ile yaşanan sorunlar, işgücü yapısı içindeki bu bağdan dolayı büyümekte ve yerleşim yerlerine yansarak güçlenmektedir. Sanayi işletmelerine göre, dışarıdan sağlanan emek, kırsal alandan gelen göçmenlerin işçileşme süreçlerinden kaynaklanan sorunlarını ortadan kaldırmakta ve en önemlisi emeğin örgütlenmesine engel olmaktadır.

Yapılan görüşmelerden elde edilen başka bir sonuç ise, sanayi işletmelerinin yerel emeği dışlamasının yanında ekonomik olarak da Dilovası ilçesine katkılarının bulunmadığıdır. DOSB'un içinde bulunan işletmeler her türlü hizmet alımlarını Dilovası dışındaki yerleşim yerlerinden karşılamaktadır. Yemek, servis gibi basit hizmet alımlarını dahi Dilovası'ndan sağlamayan işletmelerin ilçeye bu anlamda ekonomik bir katkısı görülmemektedir. Dilovası dışından sağlanan işgücü, sadece fabrika içinde bulunan büfe tarzı yerlerden alışveriş yapmakta Dilovası'nın içine girmemektedir. Bir boya fabrikası sahibinin, araştırmamız sırasında "siz orasını kent mi sayıyorsunuz orası sadece gecekondü bölgesi" ifadesinde belirttiği gibi ne sanayi işletmelerinin sahipleri ne de bu işletmelerde çalışanlar aslında mekan olarak Dilovası ilçesini farkında değillerdir. DOSB'un ilanı ile güçlenen bu algı sanayi işletmeleri ile Dilovası'nda yaşayanlar arasında keskin bir mekansal ayrışma neden olmaktadır.

Dilovası'nda işgücü arzının artması, mekana bağlı istihdam modelinin değişmesine neden olmakta ve işçilerin kalifikasyonunu etkilemektedir. Göçmenlerden oluşan Dilovası halkı, fabrikaların yol açtığı çevre kirliliğinin son derece yoğun olduğu bir bölgede yaşayarak bu kirliliğin yarattığı tüm sağlık sorunlarına maruz kalmaktadır. Yoksulluğun gözle görünür bir şekilde izlendiği Dilovası'nda, görüşmecilerin hemen hepsi tüm bu olumsuz şartlara rağmen burada yaşamaktan memnun olduklarını söylemişlerdir. Mekanda muhafaza ettikleri kültürel sermayeleri, barınmalarını sağlayan gecekonduları ve kendileri çalışmasa bile çocuklarının daha eğitilmiş olmasından kaynaklı umutları Dilovası'ndan ayrılmamalarını sağlamaktadır. Göçmenler için Dilovası, memleketlerindeki gibi yaşayabildikleri tek yerdir, üstelik yaşanması gereken bir yerdir.

Araştırmaya başlarken, Dilovası gibi, sanayi ve yerleşim yerlerinin iç içe olduğu bir yerde ortaya çıkan sorunların çözülmesi için OSB yapılanmasının doğru bir karar olduğu düşünülmekteydi. Ancak, geçen iki yıllık süre içinde, Dilovası ve OSB ile ilgili yapılan tüm sorgulamalar sonucunda ortaya çıkan resim bu düşüncüyü değiştirmiştir. Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, mali ve işlevsel açıdan belediyeden daha güçlü bir otorite haline dönüşerek toplumsal ve mekansal ayrışmaya neden olmuştur. Dilovası Organize Sanayi Bölgesi, bölgede yaşayan halkın ve kent yetkililerinin çekindiği bir yer haline almıştır. Dilovası için çözüm, OSB ilanının kaldırılarak sosyal belediyeçilik anlayışı ile çalışan bir belediyenin işletmelerdeki sorumluluklarını tekrar kazanması olarak düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alberti, Fernando, “**The Concept of Industrial District: Main Contributions**” 1998,(çevrimiçi), <http://www.insme.org/files/922>, 04.11.2010.
- Algan, Neşe, “İstihdam ve İş Yaratmada Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Rolü”, **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C. X, S. 1–2, 1992.
- Alonso, William, “Location Theory”, **Regional Policy Readings in Theory and Applications**, Ed. John Friedman and William Alonso, Cambridge, Massachusetts and London, England MIT Pres, 2nd. Print, 1978, s.35-63.
- Akşit, Bahattin, “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”, **Türkiye’de İç Göç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Aslanoğlu, Rana, **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2. Baskı, 2000.
- Aslan, Şükrü, **1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ataay, Faruk, “Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü”, **Praksis Kent ve Kapitalizm**, Bahar, 2001, s.53–96.
- Ayata, Ayşe Güneş, “Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 51/52, 1991, s.89–101.
- Balaban, Osman, “Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi”, **Planlama Dergisi**, 2001/1–2, s.61–75.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **1980 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Kocaeli ili, yayın no.990–18, 1983.
- 1985 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Kocaeli ili, yayın no.1237, 1988.
- Başel, Halis, “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İçgöçün Nedenleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı.53, 2007,(Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyal-siyaset/article/view/1720>, 01.03.2010.
- Bayülken, Yavuz, Kütükoğlu, Cahit, **Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar**, Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası Raporu, 2010

- Baydar, Oya (der), **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 2.cilt, 1998.
- Bennett, Harrison, “Industrial Districts: Old Wine in New Bottles, **Regional Studies**, Vol: 26, No: 26, 2007, pp.107-121.
- Berberoğlu, Güneş, “Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin Şehrin Ekonomisi ve Sanayisine Katkısı”, **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.3, S.2, Eskişehir 1985, s.197–235.
- Bredo, William, “The Industrial Estate Spreads the Development Risk”, **Columbia Journal of World Business**, Vol. 5, Iss.2, Mar-Apr, 1970, pp.19-25.
- Bilgin, Mehmet Hüseyin, Ar, Selçuk, **İstanbul Organize Sanayi Bölgeleri ve Siteleri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2004.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi, 1908–2007**, Ankara: İmge Kitapevi, 12.Baskı, 2008.
- Bostan, Meryem, Erdoğanaras, Fatma, Görer Tamer, Nilgün, “Ankara Metropolitan Alanı’nda İmalat Sanayinin Yer Değiştirme Süreci Ve Özellikleri”, **METU JFA** 2010/1 (27:1), 2010, s.81–102, (çevrimiçi),http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/02585316/2010/cilt27/sayi_1/81–102.pdf, 02.02.2011.
- Burgess, Ernest W., “The Growth of the City: An Introduction to a Research Project” **In the City**, ed. Robert E. Park, Ernest Burgess, Chicago: The University of Chicago Pres, 1925, pp. 47–62.
- Bumin, Kürşat, **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Can, Nevzat, “4562 Sayılı OSB Kanunu’nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Planlama Dergisi**, 2001/1–2, s.76–85.
- Cansız, Mehmet, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları**, Ankara: DPT Müdürlüğü, 2010.
- Chauncey D, Haris, Ullman, Edward L., “The Nature of Cities”, **The Annals of the American Academy of Political Science**, n.242, 1945, pp.7–17.
- Castells, Maunel, **Kent, Sınıf, İktidar**, çev. Asuman Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Choi, Byung-Rok, **High Technology Development in Regional Economic Growth: Policy Implications of Dynamic Externalities**, Aldershot, Hampshire, England; Burlington, VT: Ashgate, 2003.

- Cumhuriyet Halk Partisi Merkez Yönetim Kurulu Somut Politikalar Çalışma Grubu, “Doğu ve Güneydoğu Bölgesi’nden Göç”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Çakılcıoğlu, Mehmet, “**Üst Ölçekli Plan Sorunsalı**”, Yalova Geleceğini Planlıyor konulu panelde sunulmuştur, 2004, http://www.kentli.org/makale/ust_plan.htm, (çevrimiçi), 01.01.2011.
- Çezik, Asuman, Eraydın, Ayda, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri (1961–1981)**, Ankara: DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Yayınları, Temmuz, 1982.
- Çuhadar, M. Turan, “Organize Sanayi Bölgelerinin Bürokratik Sorunları ve Yasal Düzenlemeler: Bir Model Önerisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- Deliduman, Seyithan, “Organize Bölgeleri Kanunu Değişti”, <http://www.e-akademi.org/makaleler/sdeliduman-9.htm>, (çevrimiçi), 01.12.2010.
- Demir, Erol, “Türkiye’de İşçileşme Süreçleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:66, Bahar, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **I.Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1963, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>, 01.03.2010.
- II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1968, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, 01.03.2010.
- III. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1972, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, 18.03.2010.
- IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1979, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>, 18.03.2010.
- V. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1984, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, 18.03.2010.
- VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1989, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, 18.03.2010.
- VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1995, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>, 18.03.2010.
- VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 2000, (çevrimiçi), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>, 18.03.2010.

—IX. **Kalkınma Planı**, 2006, (çevrimiçi),<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, 18.03.2010.

—VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, **Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT Yayını No:2556, 2001

— Doğu **Marmara Bölgesi Ön planı**, İmar ve İskân Bakanlığı, İstanbul, 1963.

Dimou, Michel, “The Industrial District: A stage of a Diffuse Industrialization Process the Case of Roanne”, **European Planning Studies**, vol.2 (1), 1994, pp.23-38.

Dinçer, Evren Mehmet, “The Transformation Of An Industrial Location: Dilovası From 1990s To Present”, **Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Dişbudak, Cem, “Türkiye’de Makroekonomik Politikaların Dönüşümü”, **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri**, der. Ramazan Günlü, Ankara: Dipnot Yayıncılık, 2008.

Dobb, Maurice, **Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler**, çev: F.Akar, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

Dülgeroğlu, Ercan, “Organize Sanayi Bölgelerinin Kentleşme Sürecinde Etkinliği ve Bursa”, **Kentleşme ve Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu**, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları–9, 1985, s.96–105.

Eke, Feral, Yavuz, Mehmet, Tohumcu, Naile, Elçi, Nevay, Kibar, Nilgün “Türkiye’de Sanayi Yer Seçimi, Kentleşme Politikaları ve Planlama Çalışmaları”, **Kentleşme ve Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyumu**, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları–9, 1985, s.45–50.

Ekinci, Oktay, Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Engels, Friedrich, **Konut Sorunu**, İstanbul: Sol Yayınları, 1997.

Eraydın, Ayda, “Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar” **Toplum ve Bilim**, s.64–65, Güz-Kış, 1994, s.53–76

—“Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **Defter**, Haziran-Eylül, No: 5, 1988, s. 133–153.

—Sanayinin Anadolu’ya Yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, **75 yılda Çarklardan Çiplere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Erder, Sema, **Kentsel Gerilim**, İstanbul: um: ag vakfı yayınları, 2.baskı, 2002.

—**İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2006.

Erman, Tahire, “Kent ve Gecekondu”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner Övner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010.

Ersoy, Melih, “Sanayisizleşme Süreci ve Kentler”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, Bahar, 2001, s.32–52.

Eyüpoğlu, Dilek, **2000’li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz**, Milli Prodüktive Merkezi, 2005, <http://www.mpm.org.tr/osb.pdf>, (çevrimiçi), 02.09.2010.

Flanagan, G.William, **Urban Sociology: Images and Structure**, Boston: Allyn and Bacon, 1990

Friedlander D. “Occupational Structure Wages and Migration in Late Nineteenth-Century England and Wages”, **Economic Development and Cultural Change**, v.40, n.2, 1992.

Giddens, Anthony, **Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, çev. Hayati Beşirli, Phoenix Yayınları: Ankara, 2005.

—**Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, 2001.

Gottdiener, Mark, “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, çev. Çağatay Keskinok, Bahar, 2001, s.248-269.

Güvenç, Murat, Tekeli, İlhan, Şenyapılı, Tansı, **Ankara’da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişim Süreci**, Ankara: Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, 1991

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Yayın no. NEE-HÜ06.01, 2006, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tygona/TYGONA_rapor.pdf, (çevrimiçi), 05.05.2011.

Harvey, David, **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

- **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 4.Baskı, 2006.
- Hatt, Paul K, Reis, Albert J, Jr, “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev. Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Huberman, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev: Murat Belge, 7.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007
- Hobsbawm, Eric, **Sanayi ve İmparatorluk**, çev: Abdullah Ersoy, Ankara: Dost Kitabevi, 4.Baskı 2008.
- Holton, R.J., **Kentler Kapitalizm ve Uygarlık**, çev: Ruşen Keleş, Ankara: İmge Kitabevi, 1999
- Hoover E.M, Vernon, R, **Anatomy of a Metropolis**, New York: Anchor Books, 1962.
- Hoyt, Homer, **The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities**, Washington, D.C: Federal Housing Administration, 1939.
- İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İbrahim, Aydoğan, İsmail, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, Konferans, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- İçduygu, Ahmet, Sirkeci, İbrahim, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Isard, Walter, **Location and Space Economy**, Cambridge, MIT Pres, 1956.
- Karpat, Kemal, **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, Ankara: İmge Kitapevi, 2003.
- Kaygalak, Sevilay, **Kapitalizmin Taşrası,16.Yüzyıldan 19.Yüzyıla Bursa’da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2009.
- Keat, Russel, Urry, John, **Bilim Olarak Sosyal Teori**, çev. Nilgün Çelebi, Ankara: İmge Kitapevi, 2.Baskı, 2001.
- Keleş, Ruşen, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- Yerinden Yönetim ve Siyaset**, İstanbul: Cem Yayınevi, 4.Baskı, 2000.

Kepenek, Yakup, “Türkiye’nin 1980 Sonrası Sanayileşme Süreci”, **75.Yılda Çarklardan Chip’lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Keyder, Çağlar, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**: İstanbul: Metis Yayınları, 2.Baskı, 2006.

—**Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 11. Baskı, 2005.

Kıray, Mübeccel, “Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri”, **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, 2003.

—“Metropoliten Kent Olgusu”, **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, 2003.

Kocaman, Çiğdem Berna, “Serbest Bölgelerin Makroekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi, Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:56, 2007,s.99–135.

Kocaeli Valiliği, **2002–2006 Yılları Yatırım, Hizmet Ve Faaliyetleri**, ISBN:975–585–626–9, 2006.

Kongar, Emre, **Toplumsal Değişme ve Kuramları, Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 11.Baskı, 2006.

Köse, Ahmet Haşim, Öncü, Ahmet, “İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi”, **Toplum ve Bilim**, 2000, Güz, Sayı:86.

Kösebay Erkan, Yonca, Ahunbay Zeynep, “Anadolu Demiryolu Mirası ve Korunması”, **itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım**, Cilt:7, Sayı:2, Eylül 2008.

Kuş, Elif, **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Baskı, 2007.

Kurtuluş, Hatice, “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner Övner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010.

Kurtuluş, Hatice, Purkis, Sema, “Lefkoşa’nın Dışlanmış Göçmen ve Enformel Emekçileri”, **Toplum ve Bilim**, 112, 2008, ss.60–100.

Lefebvre, Henri, **Production Of Space**, Oxford: Backwell, 1991.

Leone, Robert, A, Struyk, Raymond, “The Incubator Hypothesis Evidence from Five Cities”, **The National Bureau of Economic Research**, Working Paper No.45, 1974, <http://www.nber.org/papers/w0045.pdf>, (çevrimiçi), 01.05.2011.

Lyon, Larry, **The Community in Urban Society**, Illinois: Waveland Pres, 1999.

Massey, Dooren, “The UK Electrical and Electronics Industries: the Implications of the Crisis for the Restructuring of Capital and Locational Change”, **Urbanization an Urban Planning in Capitalist Society**, der. M.Dear and A.J.Scott, New York: Methuen, 1981.

—**Spatial Divisions of Labour: Social Structures and Geography of Production**, Londra: Macmillan,1984.

Mumford, Levis, **Tarih Boyunca Kentler, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Müftüoğlu, Tamer, **Sanayi İşletmelerinde Kuruluş Yer Seçimi ve Ölçek Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, n.530, Ankara: A.Ü. S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1983,(çevrimiçi), <http://kitaplar.ankara.edu.tr/tammetin.php?ocr=dosyalar/ocr/147.htm>, 01.05.2011.

Onat, Esen, **Organize Sanayi Bölgeleri, Fiziki Planlama Esasları**, Ankara: TOBB Yayınları, 1969.

Onal, Güngör, **Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulamadaki Durum**, Eskişehir, Eskişehir Sanayi Odası Yayınları, Yay. No:12, 1974.

Özbay Ferhunde, “**İstanbul’da Göç ve İl içi Nüfus Hareketleri**”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Öktem, Binnur, “Küresel/Dünya Kenti”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner Övner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010.

Özden, Pelin Pınar, “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi**, No: 23–24 (Ekim 2000-Mart 2001).

Özdemir, Mahmut, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri**, Ankara: TOBB 40. Yıl Yayınları, 1990.

Peker, Mümtaz, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999

- Pınarcıoğlu, Melih, Işık, Oğuz, **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2003.
- Pınarcıoğlu, Nihal Ş., Kanbak, Ayşegül, Şiriner, Makbule, “Kent Kuramları”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, der. Ö.Uğurlu, N.Ş.Pınarcıoğlu, A.Kanbak, M.Şiriner, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010.
- Pirenne, Henri, **Ortaçağ Kentleri**, çev: Şaban Karadeniz, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Rajala, Taini, Ligthart, Frans, Silva, Graciete, Saçlı, Fatma, “National Policies Concerning Eco-Industrial Parks In Europe”, ECN-C--04-061, June 2004, s.16-17, <http://www.ecn.nl/docs/library/report/2004/c04061.pdf>, (çevrimiçi), 03.05.2010.
- Sanayi Geliştirme Başkanlığı, **Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2009 Yılı Faaliyet Raporu**, 2010.
- Saunders, Peter, **Social Theory and the Urban Question**, Second Edition, London and New York, Routledge, 1986.
- Sassen, Sakia, **The Global City: New York, London, Tokyo**, New Jersey: Princeton University Pres, USA, 1991
- Sevinç, İbrahim, **Gebze Tarih Ansiklopedisi**, Gebze Gazetesi, Özel Gebze Eğitim Matbaası, Gebze, ty.
- Scott, Peter, “Industrial Estates and British Industrial Development, 1897-1939”, **Business History**, Vol.43, No.2, April, 2001, pp.73-98.
- Scott, Allen J., “Economic Geography: The Great Half-Century”, **Cambridge Journal of Economics**, Oxford University Press, 24(4), 2000, pp. 483-504.
- “Industrial Organization and Logic of Intra-Metropolitan Location: Theoretical Considerations”, **Economic Geography**, Vol.59, 1983, pp. 233-250.
- **Metropolis from Division of Labor to Urban Form**, Berkeley L.A: University of California Press, 1988.
- “Location Patterns and Dynamics of Industrial Activity in the Modern Metropolis”, **Urban Studies**, vol.19, 1982, pp.111-142.
- Sforzi, Fabio, “The Industrial District and the ‘New’”, **Italian Economic Geography European Planning Studies**, Vol. 10, No. 4, 2002, pp.439-447.

- Sjoberg, Gideon, “Sanayi Öncesi Kent”, **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev: Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitapevi, 2002.
- Soyak, Alkan, “Planlı Dönemde Sanayileşme”, **75.Yılda Çarklardan Chip'lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Sönmez, Mustafa, “75.Yılın Sanayileşme Politikaları”, **75.Yılda Çarklardan Chip'lere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Staber, Udo, Candace, Morrison, “The Empirical Foundations of Industrial District Theory”, **ISRN Workshop on Globalization and Regional Innovation Systems**, Toronto, 1999, http://www.utoronto.ca/isrn/publications/WorkingPapers/Working_99/Staber99_Industrial.pdf, (çevrimiçi), 01.12.2010.
- Storper, Michael, Scott, Allen J., **Pathways to Industrialization and Regional Development**, New York, Taylor & Francis Group, Routledge, 1992.
- Storper, Michael, Walker, Richard, “The Theory of Labour and Theory of Location” **International Journal of Urban and Regional Research**, vol.7, n.1, 1983, pp.1-43.
- Şen, Besime, “Kentsel Gerilmeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak: Soylulaştırma Galata Örneği”, **Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Bölge Planlama Ana Bilim Dalı**, Şehircilik yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
- Şengül, Tarık, **Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerine Üzerine Yazılar**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi(WALD) Yayını, 2001.
- “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evrensel Kültür Dergisi**, s.128, <http://www.planlama.org/new/makaleler/kapitalist-kentlesme-dinamikleri-ve-turkiye-kentleri.html>, (çevrimiçi), 1.02.2011.
- “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı”, **Praksis, Kent ve Kapitalizm**, Bahar, 2001, s.9–31.
- Şenses Fikret ve Taymaz Erol, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics** 03/01, 2003.
- Şenyapılı, Tansı, **Gecekondu Çevre İşçilerin Mekânı**, Ankara: OTDÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1981.
- “Cumhuriyet’in 75.yılı, Gecekondu’nun 50.yılı”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

- Tappi, Deborah, **The Neo-Marshallian Industrial District A study on Italian Contributions to Theory and Evidence**, 2001, <http://www.druid.dk/conferences/winter001/paper-winter/Paper/tappi.pdf>, (çevrimiçi), 04.11.2010.
- TBMM, **Kocaeli'nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre Ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/254,258) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, Sayı: A.01.1.GEÇ:10/254, 258–78, 2006.
- TMMOB, Makine Mühendisleri Odası, **Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri**, Oda Raporu, TMMOB 2009 Sanayi Kongresi, 2010.
- Tekeli, İlhan, **Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci, Bağımlı Kentleşme**, Ankara: Mimarlar Odası Yayını, 1977.
- Göç ve Ötesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2008.
- Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009.
- Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Tepav, Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sanayi Politikaları Çalışma Grubu, **“Organize Sanayi Bölgeleri ve Kamusal Yetkiler: Faydalar ve Sorunlar Nelerdir”**, Politika Notu, 2006.
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271248610r4523.Organize_Sanayi_Bolgeleri_ve_Kamusal_Yetkiler_Faydalar_ve_Sorunlar_Nelerdir.pdf, (çevrimiçi), 15.12.2010.
- Thorns, David C, **Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Yaşam**, Çev. Esra Nal, Hasan Nal, İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı, 2004.
- Townroe, Peter M, “Locational Choice and Individual Firm, **Regional Studies**, Vol.3, n.1, 1969, pp. 15–24.
- Türkün Erendil, Asuman, “Mit ve Gerçeklik Olarak Denizli-Üretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Bilim**, 86, Güz, 2000, s.91–117.
- Türkün, Asuman, Kurtuluş, Hatice, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, der. Hatice Kurtuluş, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005.

Tümertekin, Erol, **Sanayi Coğrafyası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, n.22, 1969.

— İstanbul **Mekan ve İnsan**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, II. Baskı, 1997.

—“İstanbul’da Sanayinin Alansal Dağılışındaki Değişimler”, **Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları**, Eskişehir Örneği Kolokyumu, 1985.

Türk, Ersin, “**An Evaluation Of Industrial Park Policy Of Turkey: İzmir Case Study**”, 42nd IsoCaRP Congress, 2006, http://www.isocarp.net/Data/case_studies/793.pdf, (çevrimiçi), 08.10.2010.

Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler, 1923–2009**, ISSN 1300–0535, Ankara, 2010.

Ussal Şahbaz, Türkiye’nin OSB Deneyimi, TEPAV, 2010, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1298561949-2.Turkiye_nin_OSB_Deneyimi.Pdf, (çevrimiçi), 01.03.2011.

Urry, John, “Örgütlü Kapitalizmin Çöküşü”, **Yeni Zamanlar, 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der. Stuart Hall ve Martin Jacques, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Ünverdi, Levent, “Küçük ve Orta Ölçekli Üretimin Mekânsal Yer Değiştirme Stratejileri: İzmir Örneği Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, 2004.

Yavan, Nuri, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Yavuz, Fehmi, Keleş, Ruşen ve Geray Cevat, **Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 415, 1978.

Yentürk, Nurhan, “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği”, **Toplum ve Bilim**, s.56–61, Bahar, 1993, s.42–57.

Yıldırım, Sinan, “**Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü Göç ve Gecekondular**”, Tarih, Sınıflar ve Kent, Der: Besime Şen, Ali Ekber Doğan, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.

Yırtıcı, Hakkı, **Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı 2009.

Yücel, Asuman, **Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri Uygulaması**, Ankara: DPT Yayınları, 1986.

Yüzer, Ayşe Şebnem, Giritlioğlu, Cengiz, “ Sanayi Alanları Yeni Düzenleme Stratejileri, İstanbul Örneği, **İTÜ dergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım**, Cilt:2, sayı:1, Mart 2003.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 21. Baskı, 2007.

Walker, Richard, Lewis, Robert D., “Beyond the Crabgrass Frontier: Industry and the Spread of North American Cities, 1850-1950”, **Journal of Historical Geography**, 27(1), 2001, pp.3-19.

Weber, Alfred, **Theory of Location of Industries**, Chicago: University Of Chicago Press, 1962.

Weber, Max, **Şehir, Modern Kentin Oluşumu**, çev. Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları, 4.Baskı, 2003.

Wirth, Louis, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, **20.Yüzyıl Kenti**, der ve çev: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitapevi, 2002.

Wrigley, L.Robert, Jr, “Organized Industrial Districts: With Special Reference to the Chicago Area”, **The Journal of Land and Public Utility Economics**, vol: 23, no: 2, 1947, pp.180-198.

Kanunlar ve Yönetmelikler

— **4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgesi Kanunu**, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/etin.aspx?MevzuatKod=1.5.4562&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=osb>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

— **3143 Sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun**,<http://hukuk.sanayi.gov.tr/Files/Mevzuat/sanayi-ve-bakanligi-gorev-15042010174235.pdf>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

—**5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu**, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1449.html>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

— **5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar Ve Borsalar Kanunu**, <http://www.hukuki.net/kanun/5174.15.text.asp>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

— **1164 Sayılı Arsa Ofisi Kanunu**, http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=28&tipi=MES&turu=KA, (çevrimiçi),10.12.2010.

— **4737 Sayılı Endüstri Bölgeleri Kanunu**, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1169.html>, (çevrimiçi), 10.12.2010.

— **Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçim Yönetmeliği**, <http://www.resmi-gazete.org/sayi/478/organize-sanayi-bolgeleri-yer-secimi-yonetmeli.html>, (çevrimiçi), 01.12.2010.

— **Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği**, http://www.alomaliye.com/2009/organize_sanayi_bolg.htm, (çevrimiçi), 01.05.2010.

— **5747 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5747.html>, (çevrimiçi), 29.01.2011

Derinlemesine Mülakat Yapılanlar

— İlgili Kurum ve Kuruluşlardan Görüşme Yapılanlar

- 1.)Metin Yahşi, Kocaeli İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, 08.01.2010.
- 2.)Yılmaz Kanbak, Kocaeli Eski Sanayi Odası Başkanı, 13.01.2009.
- 3.)İhsan Ertuğrul, Kocaeli Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, 16.01.2010
- 4.)Cemil Yaman, Dilovası Belediye Başkanı, 16.03.2010.
- 5.)Erol Karaoytu, Dilovası Belediyesi İmar Müdürü, 02.08.2010.
- 6.)Ercan Dalkılıç, Dilovası Belediyesi Kurucu Bakanı, 19.04.2010.
- 7.)Serap Türker, Dilovası Organize Sanayi Bölgesi Müdürü, 15.03.2010.
- 8.)İsmail Kahraman, Gebze Gazetesi Sahibi, 05.03.2010.
- 9.)İrfan Yorkmaz, Gebze Sözcü Gazetesi Sahibi, 13.10.2010.
- 10.)İbrahim Başaran, Eski Gebze Ticaret Odası Başkanı, 13.10.2010.
- 11.)Dyo Fabrikası servis işletmesinde görevli bir şoför, 25.02.2011.
- 12.)Adil Uysal, Polisan Fabrikası Servis Şoförü, 25.03.2011.
- 13.)Kocaeli Defterdarlığı, Gebze Milli Emlak Müdürü, 04.03.2011.

Mahallelerden Görüşme Yapılanlar

- 1.)Halis Polat, Mimar Sinan Mahallesi Muhtarı, 02.08.2010.
- 2.)Metin Dalgacı, Mimar Sinan Mahallesi, 05.08.2010.
- 3.)İdris Aydik, Mimar Sinan Mahallesi, 09.08.2010.
- 4.)Tahsin Bilgiç, Çerkeşli Köyü, 09.08.2010.
- 5.)Cumhur Cihan, Çerkeşli Köyü, 09.08.2010.
- 6.)Aytaç Erdem, Çerkeşli Köyü Muhtarı, 09.08.2010.
- 7.)Aziz Kır, Yeni Yıldız Mahallesi Muhtarı, 02.08.2010 ve 15.03.2010.
- 8.)Mirali Aslan, Yeni Yıldız Mahallesi, 10.08.2010.
- 9.)Eray Doğançal, Yeni Yıldız Mahallesi, 10.08.2010.
- 10.)Fevzi Turgut, Yeni Yıldız Mahallesi, 10.08.2010.
- 11.)Celal Doğan, Yeni Yıldız Mahallesi, 10.08.2010.
- 12.)Özcan Güven, Yeni Yıldız Mahallesi, 02.08.2010

- 13.)Engin Güleser, Fatih Mahallesi, 11.08.2010.
- 14.)Hasan Iğsız, Fatih Mahallesi, 05.08.2010.
- 15.)Abdullah Uçar, Fatih Mahallesi, 05.08.2010.
- 16.)Mustafa Celebi, Fatih Mahallesi, 05.08.2010.
- 17.)Sait Ustaer, Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı, 02.08.2010.
- 18.)Servet Kaya, Cumhuriyet Mahallesi, 05.08.2010.
- 19.)Mehmet Kaya, Cumhuriyet Mahallesi, 06.08.2010.
- 20.)Murat Dursun, Diliskelesi Mahallesi Muhtarı, 09.07.2010.
- 21.)Ahmet Demir, Diliskelesi Mahallesi, 09.07.2010.
- 22.)Ünsal Taşdemir, Diliskelesi Mahallesi, 09.07.2010.
- 23.)Muharrem Açıkgöz, Diliskelesi Mahallesi, 09.07.2010.
- 24.)Resül Encü, Diliskelesi Mahallesi, 09.07.2010.
- 25.)Yusuf Calas, Diliskelesi Mahallesi, 25.03.2011.
- 26.)Mehmet Barış, Turgut Özal Mahallesi Muhtarı, 03.08.2010.
- 27.)Yusuf Tekin, Turgut Özal Mahallesi, 03.08.2010
- 28.)Kutay Yekebaş, Turgut Özal Mahallesi, 07.08.2010.
- 29.)İsrafil Mengübeti, Turgut Özal Mahallesi, 07.08.2010.
- 30.)Ebubekir Özavcı, Orhangazi Mahallesi Muhtarı, 02.08.2010.
- 31.)Ercan Dursun, Orhangazi Mahallesi, 11.08.2010.
- 32.)Şerafettin Akbulut, Orhangazi Mahallesi, 07.08.2010.

— Sanayi İşletmelerinden Görüşme Yapılanlar

- 1.)İstanbul Demir Çelik Fabrikaları, 02.09.2010.
- 2.)Burç Metal Demir Çelik Sanayi Ticaret LTD.ŞTİ, 02.09.2010.
- 3.)Sanicor Yapı Gereçleri Üretim ve Pazarlama A.Ş, 02.09.2010.
- 4.)Dostel Alüminyum Sülfat Sanayi A.Ş, 05.09.2010.
- 5.)Porland Porselen, 05.09.2010.
- 6.)Göktaş Yassı Hammadde Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş, 10.09.2010.
- 7.)Alişan Uluslar arası Taşımacılık ve Ticaret A.Ş, 10.09.2010.
- 8.)Uğur Teneke Ambalaj ve Plastik Sanayi A.Ş, 10.09.2010.
- 9.)Marshall Boya ve Vernik Sanayi A.Ş, 11.09.2010.
- 10.)Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş, 11.09.2010.
- 11.)Eda Metal İç ve Dış Ticaret LTD.ŞTİ, 14.09.2010.
- 12.)Sentapol Sentetik ve Tabii Polimer Sanayi ve Ticaret A.Ş, 05.10.2010.
- 13.)Göze Tarım Ürünleri Pazarlama ve Sanayi Ticaret A.Ş, 05.10.2010.
- 14.)Atabay Kimya Sanayi ve Ticaret A.Ş, 17.10.2010.
- 15.)MCZ Metal Profilleri Sanayi Ticaret LTD.ŞTİ, 17.10.2010.
- 16.)Petko Kimya A.Ş, 17.10.2010.
- 17.)Erkin Metal Çelik İnş. Demir Sanayi TİC.LTD. ŞTİ, 19.10.2010.
- 18.)Mersan Demir Çelik San ve Tic. LTD.ŞTİ, 19.10.2010.
- 19.)Merbolin Boya San ve Tic. A.Ş, 19.10.2010.
- 20.)Temka Cam Metal İnş. Nak. LTD.ŞTİ, 20.10.2010.
- 21.)Araplast Polyester San. Ve TİC. LTD.ŞTİ, 20.10.2010.
- 22.)Teknopol Polyester LTD.ŞTİ, 20.10.2010.
- 23.)Alişan Denhartogh Kimyasal Temizleme ve Ticaret A.Ş.21.10.2010.
- 24.)Diversey Kimya San ve Tic A.Ş, 21.10.2010.

25.)Güner Metal San ve Tic. A.Ş, 21.10.2010.

Gazete Haberleri

— Milliyet Gazetesi, “**Şehrin İmar Hududu Yeniden Tespit edilecek**”, 23.05.1952,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&isAdv=false)
[isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&isAdv=false), (çevrimiçi), 05.02.2011.

—**Sanayi bölgeleri tespit ediliyor**”, 19.09.1961,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&isAdv=false)
[isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=plan%&isAdv=false), (çevrimiçi), 05.02.2011.

—**“İzo-cam fabrikası dün törenlerle açıldı**”, 06.09.1967,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=koç%20](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=koç%20holding)
[holding](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=koç%20holding) "&isAdv=false, (çevrimiçi), 05.02.2011.

—**“Omluk Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş.”**, 11.11.1969, ,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovası&isAdv=false)
[dilovası&isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovası&isAdv=false), (çevrimiçi), 29.01.2011

—**“BASF Türkiye’ye 100 milyon liralık yatırım yapacak**” , 24.01.1969,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=basf&isAdv](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=basf&isAdv=false)
[=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=basf&isAdv=false), (çevrimiçi), 29.01.2011.

—**“NASAŞ Alüminyum Sanayi Tesisleri 25 Mayıs 1973 günü sanayimizin hizmetine girmiştir.”**, 27.05.1973,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasasf&is Adv](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasasf&isAdv=false)
[=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasasf&isAdv=false), (çevrimiçi), 29.01.2011.

— **“Desaş (Omo) Kimya ve Gıda Sanayi A.Ş’den adres değişikliği ile ilgili duyuru**”,15–16.06.1977,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=desasf> &isAdv
[=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=desasf), (çevrimiçi), 29.01.2010.

—**“Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı Yahya Oğuz dün bir toplantı yaparak sanayi kirlenmesini önlemek için aldıkları önlemlerden söz etmiştir.”**, 22.07.1977,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=sanayi&is](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=sanayi&isAdv=false)
[Adv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=sanayi&isAdv=false), (çevrimiçi), 29.01.2011.

—**“800’e Yakın Tesis Sanayi Bölgelerine Nakledilecek**”, 25.08.1981,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=OSB&](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=OSB&isAdv=false)
[isAdv=false](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=OSB&isAdv=false), (çevrimiçi), 29.01.2011.

—“**Fabrika’da İçme Suyuna Zehir**”, 22.10.1988,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovasi%20belediyesi&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

—“**İstanbul’u Konsey Kurtaracak**”, 11.12.1990,
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1gXxShgZ65LeXwCM8RvCSA_x3D__x3D, (çevrimiçi), 12.12.2010.

—“**İçme suyuna 4 kurban! Nereden, nasıl doldurulduğu belli olmayan tankerlerden satılan su ölüm getirdi.**”, 12.08.1994,
(çevrimiçi) <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=dilovasi'nda%20ölüm&isAdv=false>, 29.01.2011.

—“**OSB İçin 21 yer tespit edildi.**”, 13.01.1970,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=osb&isAdv=false>, (çevrimiçi), 29.01.2011.

—“**1983 programında organize sanayi bölgeleri kurulması ve finansmanı konularını içeren ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nca çıkarılmış olan fonlar yönetmeliği eleştiriliyor**”, 11.07.1983
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=fonlaryonetmeliği&isAdv=false>, (çevrimiçi), 02.02.2011.

—“**Sosyal Yapı ve Değişimleri Açısından Türkiye’de Gecekondu Sorunu**”, 17.06.1969,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=gecekondu&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

—“**Nasas Eleman Aranıyor**”, 23–24.07.1972, 24–25.09.1972,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=nasa&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

—“**Marshall Boya Ve Vernik Sanayi A.Ş’den Eleman Aranıyor**”, 23.02.1973,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=marshall&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

—“**Eleman Aranıyor**”, 24.06.1981,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=gebze&isAdv=false>, (çevrimiçi), 01.04.2011.

—“**Dilovası’nda her evde bir hasta var**”, 17.03.2006.

- Gebze Gazetesi, “**Diliskelesi Sakinleri Telefona Hasret**”, 29.07.1988
- “**Diliskelesi Susuz**”, 10.08.1988.
- “**Dilovası Belediyesi Vidanjör Satın Aldı**”, 18.08.1988.
- “**Tütünçiftlik Fen Lisesi’ne 50 Milyon Liralık Bağış Yapan Atabay Kimya Fabrikası Açıldı.**”, 29.10.1988.
- “**Diler Demir’den 400 Milyonluk Okul**”, 13.10.1988.
- “**Diler Demir'e Dur Denilsin**”, 3.11.1988.
- “**Diğer Fabrikalar Nerede? Yücelboru ve Marshall Gebze Emniyetine 2 Otomobil Bağışladı.**”, 11.10.1988.
- “**Dilovası’ndaki Sanayiciler Dernek Kuruyor**”, 23.11.1988
- “**Valilik ve Kocaeli Çevre Sağlığı'na Rağmen Kaymakamlık Atabay’ı Kapattı!**”, 26.10.1988.
- “**DİSAV’ın Toplantısında Dilovası Tartışıldı: Vali Nehrozoğlu da Katıldı**”, 11.11.1994.
- Hürriyet Gazetesi, “**Dilovası’nda Akıllara Zarar Tebligat**” 23.07.2006.
- “**Küçük Çete Yuvası**”, 28.05.2005.
- “**İhraç ettiğimiz otomobillerin döviz kancer ilaçlarına gidiyor**”, 07.11.2004.
- “**Dilovası’nda kancer ölümleri birinci sırada**”, 13.04.2006.
- “**TOBB: Bazı OSB Başkanları Bilmeden Yanlış Konuşuyor**”, 05.10.2006,
[www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/ goster/haber.aspx?id=5202203](http://www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5202203),
(çevrimiçi), 26.11.2010.
- “**300 Milyon Dolarlık Organizayı Kim Yönetecek Kavgası**” 24.09.2006,
www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=139735,
(çevrimiçi), 26.11.2010.
- Akşam Gazetesi, “**İki mahalle boşaltılsın! TBMM Dilovası Araştırma Komisyonu’nun taslak raporunda, Organize Sanayi Bölgesi içindeki Yeni Yıldız ve Fatih Mahallesi’nin boşaltılması önerildi**”, 02.07.2006.

- Birgün Gazetesi, **Gebze Belediye Başkanı, Arıtması Olmayan Fabrikaların Çevreyi Katlettiğini Söyledi: Organize bir saldırı altındayız** 28.05.2007
- Radikal Gazetesi, **“Dilovası’nda ekolojik yıkım”**, 06.07.2004
- “Kanser kasabası”**, 27.04.2006.
- Habertürk Gazetesi, **“Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek”** verdiği beyanat, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/597935-ankarada-ikinci-patlama>, (çevrimiçi), 03.02.2011.
- Yenişafak Gazetesi, **“Dilovası Kanser Soluyor”** 05.08.2005.
- “Dilovası’nda Kanser Oramı %30”**, 20.10.2010.
- Star Gazetesi, **“Dilovası’nda Anne Sütüne Metal Karıştı”**, 08.01.2010.
- Özgür Kocaeli Gazetesi, **“Dilovası Rant ve Kanser Ovası”**, 24.03.2011.
- Kocaeli Gazetesi, **“Dilovası Kanser Ovası Değil, İnsanlık Ovası”**, 13.02.2011.

İnternet Siteleri

- http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=mana.g.e_karar&ref=show&action=karar&id=1891 & content, (çevrimiçi), 15.12.2010,
- <http://www.izocam.com.tr/izocam/Kurumsal-Bilgiler/Tarihce.aspx>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.marshallboya.com/Content.aspx?id=marshall_hakkinda&layout=kurumsal, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- <http://www.solventas.com.tr/>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.olmuksa.com.tr/sirket_profil.html, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.colakoglu.com.tr/tarihce.aspx>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.atabay.com/atabay.html>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.polisan.com.tr/kurumsal_bizkimiz.php, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- <http://www.demirsan.org/Anasayfa.htm>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.dilerhld.com/diler_demircelik/index.html, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.altintel.com.tr/altintel-tarihce.asp>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.marmarametalurji.com/>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.dogusaluminium.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=90&Itemid=163, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- <http://www.porland.com.tr/tr/content/viewarticle/articleid/9/title/tarihce>, (çevrimiçi), 05.02.2011.
- http://www.jokekey.com/tr/6.jokekeys_historie, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.ugurteneke.com.tr/sirketprofil.html>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.ieat.go.tr>, (çevrimiçi), 02.12.2010
- <http://www.osbük.org.tr>, (çevrimiçi), 14.09.2010.

- <http://www.mosb.org.tr/Tarihce.asp>, (çevrimiçi), 05.12.2010
- <http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/Kanun/kalkinmaplanininuygulanmasi.htm>, (çevrimiçi), 12.09.2010.
- <http://www.kazanci.com/kho2/devletvekamu/DveKKFonlari/Yonetmelikler/index.htm>, (çevrimiçi), 12.09.2010
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21393.html>, (çevrimiçi), 12.11.2010.
- <http://www.dpt.gov.tr>, (çevrimiçi), 01.03.2010
- www.dosb.com.tr, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- www.kss.sanayi.gov.tr, (çevrimiçi), 05.12.2010.
- <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss367m.htm>, (çevrimiçi), 01.12.2010
- www.tobb.org.tr/haber2.php?haberid=2608, (çevrimiçi), 07.12.2010.
- <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Attachments/OtherFiles/osb-grafikler-28012011160045.docx>, (çevrimiçi), 02.03.2011.
- www.kobiden.com/yazdir.asp?id=2938, (çevrimiçi), 26.11.2010.
- <http://www.dilovasi.bel.tr/main.asp?ID=28&CID>, 05.02.2011, 29.01.2011.
- www.tuik.gov.tr, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.dilovasi.org/dilo/tarih/tarih.htm>, (çevrimiçi), 29.01.2010.
- <http://cerkesli.org/?cat=3>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- <http://www.agrimedya.com>, (çevrimiçi), 15.05.2011.
- <http://www.dogubayazithalkinsesi.com.tr/h2050-dilovasi-baskani-agrili-cemil-yaman-hizla-iglesiyor.html>, (çevrimiçi), 15.05.2011.
- www.sanayi.gov.tr/Files/.../osb-8-genel-bolge-dagilim-28012011155814.xls, (çevrimiçi), 29.03.2011.
- <http://osbbs.osbuk.org.tr>, (çevrimiçi), 29.01.2011.
- www.secim.ihh.com.tr, (çevrimiçi), 01.04.2011.
- www.birlesikmetal.org/tarih.htm, (çevrimiçi), 15.05.2011.

EK:1

**DİLOVASI MAHALLERİNDE YAŞAYANLARA UYGULANACAK
YARI-YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU**

Bu görüşme formu İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI'NDA hazırlanan “ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KENTSEL GELİŞİMDEKİ YERİ: DİLOVASI ÖRNEĞİ “ konulu doktora tezi kapsamında kullanılmak üzere uygulanmaktadır ve yalnızca bu amaçla kullanılacaktır.

1. Mahalle Adı:
2. Doğum Tarihi
3. Doğum yeri (Nerelisiniz)?
4. Mahallede yaşayanlar genelde nereli?
5. Sizin ve mahallenin genelde öğrenim durumu nedir?
6. Çocuklarınız genelde nerede eğitim alıyorlar?
7. Ne kadar süredir Dilovası'nda yaşıyorsunuz?(Organize Sanayi Bölgesi İlânından Önce veya Sonra)
8. Akrabalarınızdan kaç kişi burada yaşıyor?
9. Neden Dilovası'na göç ettiniz?
10. Memleketiniz ile bağlantınız sürüyor mu?
11. Ne kadar süredir bu mahallede yaşıyorsunuz?
12. Neden bu mahalleye yerleştiniz?
13. Mahallenin tarihi hakkında bilginiz var mı?
14. Mahalleniz için Belediye ve Belediye Başkanı neyi ifade ediyor?
15. Mahalledeki mülkiyet durumu nedir?
16. Mahallenizde çıkarılma baskısı var mı?
17. Sizce mahallenizin sorunları nelerdir?
18. Bu mahallede oturanlar genelde nerelerde çalışıyorlar?

19. Kaç kişi DOSB alışıyor?
20. Taşeron firma mı? Yeri?
21. Mahallelinin çalıştığı işler Sürekli mi? Ücretli mi?
22. Ücretli ise güvenceniz?
23. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?
24. Dilovası'ndaki sanayinin gelişimini biliyor musunuz?
25. Sanayinin gelişimi mahallenizi değiştirdi mi?
26. Sanayinin mahallenize etkisi var mı?
27. Mahalleniz g aldı mı?
28. Mahalleniz de değişiklikler oldu mu?
29. Varsa, Mahallenizde ne tür iyileşmeler ya da kötüleşmeler meydana geldi?
30. Dilovası'nın sanayi bölgesi olmasının size sağladığı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir?
31. Organize Sanayi Bölgesi ilanından sonra neler değişti?
32. Sizce organize sanayi bölgesi kenti değiştirdi mi?
33. Organize sanayi bölgesinin mahallenize etkisi var mı?
34. Mahalleniz g aldı mı?
35. Mahalleniz de değişiklikler oldu mu?
36. Yaşadığınız yerden memnun musunuz?
37. Sizce Dilovası'nın sorunları nelerdir?
38. Dilovasından taşınmayı düşündünüz m? Nereye
39. Dilovası'nı nasıl tanımlarsınız?
40. Buradan başka bir yerde yaşamak ister miydiniz? Neresi?
41. En son genel seçimlerde hangi partiye oy verdiniz?
42. En son yerel seçimlerde hangi partiye oy verdiniz?
43. Dilovası'nın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

EK:2

DİLOVASI RESMİ VE SİVİL KURUM YETKİLİLERİYLE YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Bu görüşme formu İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI'NDA hazırlanan “ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KENTSEL GELİŞİMDEKİ YERİ: DİLOVASI ÖRNEĞİ “ konulu doktora tezi kapsamında kullanılmak üzere uygulanmaktadır ve yalnızca bu amaçla kullanılacaktır.

1. Çalışılan Kurumun Adı:
2. Göreviniz?
3. Nerede yaşıyorsunuz?
4. Dilovası'ndaki sanayinin gelişim hikâyesini biliyor musunuz? Anlatınız?
5. Sizce sanayi neden bu bölgede yoğunlaştı?
6. Bu bölgeye sanayinin gelişmesi için teşvik sistemi kullanıldı mı?
Kullanıldıysa Ne Tür Teşvikler?
7. Sanayinin bu bölgeye kaymasında ve yoğunlaşmasında o dönemdeki mahalli idare şeklinin (belediye ya da köy) etkisi oldu mu?
8. Sizce sanayinin, bölgenin kentsel gelişimine ne yönde etkisi olmuştur?
9. Dilovası organize sanayi bölgesinin kuruluş hikâyesini biliyor musunuz?
10. Dilovası'nın unorganizeden organize bölgeye dönmesinin sizce avantajları ve dezavantajları nelerdir?
11. Sizce Dilovası'nın yaşadığı ve güncel sorunları nelerdir?
12. Organize sanayi bölgesinin ilanı bu sorunları azalttı mı ya da çoğalttı mı?
13. Organize sanayi bölgesinin ilanın bölgenin kentsel gelişimine etkisi oldu mu?
Olduysa sizce neler değişti?
14. Dilovası'nı nasıl tanımlarsınız?
15. Dilovası'nın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

EK.3

DOSB İÇİNDE BULUNAN SANAYİ İŞLETMELERİ İLE YAPILACAK OLAN YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Bu görüşme formu İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI'NDA hazırlanan “ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KENTSEL GELİŞİMDEKİ YERİ: DİLOVASI ÖRNEĞİ “ konulu doktora tezi kapsamında kullanılmak üzere uygulanmaktadır ve yalnızca bu amaçla kullanılacaktır.

1. Firma Adı?
2. Firmanın Kuruluş Yılı?
3. Firmanın Faaliyette Bulunduğu Sektör?
4. Firmanın DOSB’de ürettiğiniz ürünler (veya alt sektör)?
5. Firmanın niteliği(sahiplik niteliği)?
6. Firmanız Dilovası’nda mı kuruldu?
7. Firmanızın burada yer seçmesinin nedeni nedir?
8. İşletmenizin burada kurarken ya da buraya taşırken herhangi bir teşvik aldınız mı?
9. İşletmenizde kullanılan teknoloji?
10. Firmadaki işgücü (Çalışan İşçi Sayısı)?
11. İhtiyacınız olan emeği hangi oranda nereden sağlamaktasınız?
12. Eğer emeği Dilovası dışından sağlıyorsanız neden?
13. Dilovası içinden sağladığınız emek ağırlıklı olarak Dilovası’nın hangi mahallelerinden?
14. Firmanızın ilişkili olduğu firmalar?

EK.4

Fotoğraf 9: Adatepe Parkı'ndan Fatih Mahallesi

Fotoğraf 10: Fatih Mahallesi

Fotoğraf 11: Dilovası'ndan Görünüm

Fotoğraf 12: Mimar Sinan Mahallesi

Fotoğraf 13: Yeni Yıldız Mahallesi

Fotoğraf 14: Dilovası'ndan Görünüm

Fotoğraf 15: Dilovası'ndan Görünüm

Fotoğraf 16: Dilovası'ndan Görünüm

ÖZGEÇMİŞ

1994 Yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İstatistik Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl özel bir bankada çalışmaya başladı. 2004 yılında bankadan ayrılarak Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulunda çalışmaya başladı. 2005 yılında Kocaeli Üniversitesi, Kamu Yönetimi bölümünde Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim dalında yüksek lisans yapmaya başladı. 2007 yılında yüksek lisansı bitirip doktora başladı. Sanayi coğrafyası, kent ekonomisi, göç, hemşehrilik ilişkileri ve kentsel sınıflar gibi konularda çalışmaktadır. Halen aynı okulda öğretim görevlisi olarak görevini sürdürmektedir.